

Gedonder in de sociale

Peter Bak
Vijftig jaar
sociaal-culturele
wetenschappen
aan de Vrije
Universiteit
1963-2013

Gedonder in de sociale

Historische Reeks VU deel 14

Redactieraad: Historische Commissie Vrije Universiteit

Drs. A. C. Flipse
Prof. dr. G. Harinck
Prof. dr. D. Th. Kuiper
Prof. dr. F. A. van Lieburg (vz.)
Drs. D. M. Schut
Prof. dr. I. H. Stamhuis

Onder redactie van:

Prof. dr. F. A. van Lieburg

Productie en uitgave van dit boek zijn mogelijk gemaakt door financiële steun van de Faculteit der Sociale Wetenschappen, de Van Coeverden Adriani Stichting en het Dr. Abraham Kuyperfonds.

Gedonder in de sociale

Vijftig jaar sociaal-culturele wetenschappen
aan de Vrije Universiteit 1963-2013

Peter Bak

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk Forest Stewardship Council (FSC) draagt. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid. Ook is het papier 100% chloor- en zwavelvrij gebleekt.

© 2013 Uitgeverij Meinema, Zoetermeer

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Boekverzorging: Steven van der Gaauw

Illustratie omslag: H D C

ISBN 978 90 211 4345 3

NUR 680; 741

www.uitgeverijmeinema.nl

Inhoud

INLEIDING 9

[1] DE WORDING VAN EEN SUBFACULTEIT 1900-1964	13
Is sociologie salonfähig?	14
'Prolegomena der sociologie'	16
In de maalstroom	19
Stratificatie en scheppingsorde	21
Mens en medemens	23
Positief en principieel	26
Van drie letters en drie heren	29
'Dat ben jij'	32
Op de bovenste traprede	34
Kuypers komt toch	37
Niet-westerse sociologie krijgt vorm	39
Naar een koepelfaculteit?	42
'Een gevoel van effectiviteit en saamhorigheid'	44
Brainstormen op de Bilderberg	46

[2] 'NORMATIEF STAAN IN DE EIGEN TIJD' 1964-1970	49
Wetenschap waarmee je wat kan	50
Sociologie van 'groepen onder druk'	52
Dauerreflexion	56
Kafka in het Nederlandse bestuursapparaat	58
De vu en de verre naaste	60
Protestantisme en progressiviteit	62
Waar in de politiek de 'rottigheid' zit	65
Gisting in de studentenwereld	67
'Rood van boven, wit van onder'	70
All in the game	73
Subfaculteit in vliegende galop	76
Opstandige kinderen van kleine luyden	78

Alles of niets?	81
Medezeggenschap of medebeslissingsrecht?	83
Heibel over het 'h-woord'	85
One man one vote?	88
'Doek. Einde'	90
Bezetting van Koningslaan 22	94
'Een beetje chaos'	95

[3] HARD TEGEN HARD 1970-1976 99

Leve het leeronderzoek!	100
De 'honderdurenbezetting'	104
Fortuyn for lector?	108
Een grote broek aantrekken	111
Grote sprong voorwaarts?	114
Worstelen met de WUB	117
'Coup' van hoogleraren	121
De Waarheid aan de VU	125
Communistische infiltratie?	129
Eind goed...?	133

[4] SAMEN STERK? 1976-1982 137

Herprogrammering	139
Nieuwe vrijgestelden	141
'Stoute jongen'	144
Zelfonderzoek bij Mundus	148
'Nie gewens nie'	150
Breed front tegen Pais	152
Onderzoek naar opbouwwerk	154
Beleid en doelmiddeltheorie	157
Tegen fascisme en racisme	158
Op zoek naar eenzaamheid	160
'Ontwikkelingshulp of collaboratie?'	163
'Wat wel en wat niet deugt'	164
Samenwerking en taakverdeling	167
Taakverdeling en concentratie	168
'Op deze voet gaan wij niet verder'	171

[5] IN EEN KEURSLIJF GEREGEN 1983-1990	175
‘Dit is van de gekke’	176
Op zoek naar zwaartepunten	180
Subfaculteit sociologie op de schop	183
Beleid, bestuur en implementatie	186
Politieke communicatie en informatie	189
Operationaliseren, waarnemen en meten	192
Religieuze symbolische systemen en religieuze regimes	195
‘Power and prayer’	197
Staat, stad en platteland in de Derde Wereld	200
Selectieve krimp en groei	202
Politologie in de problemen	205
‘Het is hard werken, dames en heren!’	207

[6] TERUG NAAR DE FACULTEIT? 1990-2000	211
‘De verwonderde blik van de antropoloog’	212
Noblesse oblige?	215
Fukuyama en fröbelschool	219
‘Word nuchter en waakzaam’	221
‘Schoenmaker, blijf bij je leest’	223
Sterk of zwak?	225
‘Flexibilisering’ is de boodschap	229
Mondiale cultuur en lokale identiteiten	232
Interbestuurlijke verhoudingen	235
Verkiezingsonderzoek en vrouwenstudies	238
Onderzoek onder ouderen en werklozen	241
‘Zeg niet: ik kan mijzelf wel voorzien’	243
Onderzoekers en gelovigen	245
WUB wordt MUB	247
Wel groot, niet gelukkig	249

[7] ‘FOSTERING EXCELLENCE’ 2000-2013	253
Op zoek naar draagvlak	254
‘Sanders als Mozes’	256
De middelmaat te boven	258
Hooglerarenplan	262
Naar het ‘Metropolitan’	264
Stratificatie en mobiliteit	266

INHOUD

Verandering en conflict	269
'Multi-layered governance'	271
'Nobody is immune'	274
Veiligheid en integriteit	276
COM en CUCON	280
Media, mores en macht	283
Evaluatie van het onderzoek	285
De broekriem aanhalen	288
Faculteit in spagaat	291
MIT aan de Amstel?	293
'Een walm van managementdiscours'	295
'Hoe het anders en beter kan worden'	297

[8] OM DE BETEKENIS VAN DE SOCIALE WETENSCHAPPEN 1963-2013 299

De horizon kleurt rood	300
Drie strijdpunten, zes jaar 'gedonder'	301
Wie betaalt, die bepaalt	302
TVC, SKG en VF	304
Nieuw versus oud	305
'Gewoon bijzonder'	307

BIBLIOGRAFIE 311

NOTEN 335

BRONNEN 385

PERSONENREGISTER 387

LIJST VAN AFKORTINGEN 395

Inleiding

Dit boek vertelt een verhaal. Het geeft een beeld, een impressie van 9
de (sub)faculteit sociaal-culturele wetenschappen van de Vrije Universiteit. Wie een poging tot volledigheid verwacht heeft het verkeerde boek in handen, evenzo degene die een diepgravende analyse verwacht van onderzoeksprogramma's en onderwijscurricula. Liefhebbers van methodologische exercities zullen aan dit boek evenmin hun hart ophalen. Wie wetenschapsgeschiedenis verwacht moet ik ook teleurstellen. Ik heb geprobeerd een 'menselijke' geschiedenis te schrijven: van de interfaculteit politiek-sociale wetenschappen (1955-1964), de subfaculteit sociale studierichtingen (1964-1967), de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen (1967-1987), de faculteit sociaal-culturele wetenschappen (1987-2003) en de faculteit sociale wetenschappen (2003-2013). Vijf namen voor één organisatie waarin meer dan een halve eeuw lang sociologie, politicologie, culturele antropologie en niet-westerse sociologie is beoefend. Vier studierichtingen, die zich in september 1964 verenigden tot subfaculteit, onder het dak van de faculteit sociale wetenschappen dat ook de subfaculteiten psychologie en pedagogiek omspande.

Ja, september 1964. Voor de initiatiefnemers tot dit boek was dit nogal een verrassing. Zij, en eigenlijk iedereen, waren in de veronderstelling (was in 2008 niet het negende lustrum gevierd?) dat de subfaculteit een jaar eerder was ontstaan, uitgaande van de betreffende wetgeving die oprichting per 1 september 1963 mogelijk maakte. De geschiedschrijver kwam al gauw met andere informatie: het academisch jaar 1963-1964 had in het teken van de voorbereidingen van de oprichting gestaan. Die hadden in juni 1964 hun voltooiing gekregen op een tweedaagse conferentie in Oosterbeek waar – als het ware – de laatste steen van de subfaculteit werd gelegd. Drie maanden later, bij de aanvang van het academisch jaar 1964-1965, werden de deuren geopend.

'We rekenen ook het voorbereidingsjaar tot de geschiedenis van de subfaculteit,' reageerde emeritus-hoogleraar sociologie Dick Kui-

per, voorzitter van de redactiecommissie van dit boek, pragmatisch op mijn bevindingen. Anders gezegd: de laatste steen werd in juni 1964 gelegd, de eerste in september 1963. Het fundament lag er trouwens al langer, sinds 1955 toen de leerstoelen sociologie en politico-
 10 logie werden ondergebracht in een interfaculteit, die een samenwerkingsverband was van de faculteiten rechten, economie en letteren & wijsbegeerte. Genoemde leerstoelen echter waren van nog eerdere datum: sociologie van 1949, politicologie van 1953. De beoefening van sociale wetenschappen aan de Vrije Universiteit is – kortom – ouder dan de subfaculteit. Men leze het eerste hoofdstuk van dit boek. De andere zeven hoofdstukken worden uiteraard ook van harte aanbevolen, mits verhalend proza op prijs wordt gesteld.

De acht hoofdstukken zijn becommentarieerd door eerdergenoemde redactiecommissie die, naast voorzitter Kuiper, bestond uit Harry van den Berg, George Harinck, Frans Kamsteeg, Bert Klandermans, Jan Kleinnijenhuis, Dick Kooiman, Wim Noomen, Pim Schoorl en Geert de Vries. Hun commentaar was van grote waarde, vooral omdat de auteur zowel van buiten de faculteit als de sociale wetenschappen kwam, op een stiefjaar na dan. In 1993 werkte ik als promovendus bij de sectie communicatiewetenschap van de vakgroep politicologie en bestuurskunde. Toen al waren discussies over mijn verhalende aanpak niet van de lucht. ‘Is dat eigenlijk wel wetenschap?’ vroeg mijn kamergenoot bezorgd. De politicoloog en de historicus konden overigens prima met elkaar overweg.

Ook in de redactiecommissie, die tussen september 2008 en juni 2013 tien keer bijeenkwam, is de sfeer altijd goed geweest. Acht van de tien leden kwamen, als representanten van de verschillende (sub) facultaire geledingen door de jaren heen, met zeer gevarieerde kritiek ‘vanuit de organisatie’. Historicus Harinck bezag de teksten als buitenstaander, met geoeffend oog voor de levensbeschouwelijke omgeving van de (sub)faculteit. Sociaal-psycholoog Klandermans was, voordat hij in 2001 decaan werd, bijna dertig jaar werkzaam geweest in de aanpalende subfaculteit psychologie; hij becommentarieerde het manuscript, op het laatste hoofdstuk na, als *outsider* met zekere kennis van binnen.

Ook buiten de kring van de redactiecommissie ben ik bij het schrijven van dit boek bijgestaan. George Harinck ben ik erkentelijk voor de verleende gastvrijheid op het Historisch documentatiecentrum voor

het Nederlands protestantisme (1800-heden) van de Vrije Universiteit. Graag richt ik ook een woord van dank aan de (voormalige) medewerkers van de (sub)faculteit die ik heb mogen interviewen of van wie ik schriftelijke informatie heb ontvangen. Hun namen worden elders in dit boek vermeld. Hugo van Kinschot, archivaris bij post- en archiefzaken van de vU, was zo goed mij onbeperkt toegang te verlenen tot het faculteitsarchief dat de ruggengraat van dit boek vormt. Peter de Bast, huismeester van het 'Metropolitan', sinds 2004 het onderkomen van de faculteit, wees me de weg naar verloren gewaand archiefmateriaal, opgeborgen in een kast in het wis- en natuurkundegebouw van de vU. Wat archivalia betreft moet zeker ook de naam van emeritus-hoogleraar sociologie Gerrit Kuiper met ere worden genoemd. In de jaren tachtig van de vorige eeuw vertrouwde Kuiper zijn omvangrijke archief aan de afdeling post- en archiefzaken van de vU toe, die het vervolgens in bewaring gaf bij eerdergenoemd Historisch documentatiecentrum. Kuipers archief is voor dit boek een *Fundgrube* gebleken.

II

Oud-studenten Maarten Hoogerwerf en Jaap Meindersma bezorgden me afleveringen uit de jaren negentig van *Mundusbulletin*. Oud-student en oud-medewerker Daan Schut stelde me notulen en aantekeningen uit de jaren zeventig ter beschikking. Ook het privéarchief van Harry van den Berg was van grote waarde, vooral wat het reilen en zeilen van studentenvereniging Mundus betrof. Brenda Wiefelerink, bestuurssecretaresse bij de faculteit sociale wetenschappen, hielp me aan veel vergaderstukken uit de periode 2005-2012. Financiële bijdragen van de faculteit sociale wetenschappen, de Van Coeverden Adriani Stichting en de stichting Stichting dr Abraham Kuiperfonds maakten het mogelijk dat mijn verhaal uiteindelijk tot een boek werd.

Maar uiteindelijk is geschiedschrijving een eenmanszaak. In juli 2008 werd ik door Bert Klandermans en Dick Kuiper benaderd om de faculteitshistorie op papier te zetten. Twee maanden later legde ik de redactiecommissie een verkennende notitie voor, eind 2008 ging ik daadwerkelijk (in deeltijd) aan de slag. Nu, na vierenhalf jaar, zet ik een punt achter mijn verhaal en geef ik het over aan de jubilerende faculteit.

Peter Bak

Sint-Pancras, 1 juli 2013.

[1] De wording van een subfaculteit

1900-1964

‘Wat betekent het dat we sociale wetenschappen beoefenen aan de Vrije Universiteit?’ 13

Deze vraag werd op 1 juni 1964 gesteld door Herman Bianchi die als hoogleraar criminologie aan de interfaculteit sociale wetenschappen was verbonden. De interfaculteit, die sinds 1955 bestond, was een samenwerkingsverband van de faculteiten rechten, economie en letteren & wijsbegeerte. De drie faculteiten voerden het patronaat over het onderwijs en onderzoek in de sociale en – ook – politieke wetenschappen, in afwachting van de vorming van een eigen faculteit. Hiertoe had de wet op het wetenschappelijk onderwijs, die in 1960 het parlement was gepasseerd, de mogelijkheid geschapen, maar vooralsnog niet meer dan dat. Het wachten was namelijk op wijziging van het academisch statuut, waarin de universitaire curricula waren vastgelegd. Pas in september 1963 was het nieuwe statuut een feit en konden de sociale en politieke wetenschappen daadwerkelijk op eigen benen gaan staan.

Verzelfstandiging dwong tot bezinning, meende Bianchi. De beoefening van de sociale wetenschappen aan een bijzondere universiteit als de Vrije dwong tot ernstig nadenken, ‘regelmatig en bij herhaling’. De criminoloog trok een parallel met een vereniging die een aantal psychiatrische inrichtingen op christelijke grondslag beheerde. De organisatie noemde zich: vereniging voor christelijke verzorging van zenuw- en zielszieken. Het adjectief ‘christelijk’ had volgens Bianchi niet beter kunnen worden geplaatst. ‘Christelijke vereniging’ gaf immers blijk van bedenkelijke hoogmoed, ‘christelijke verzorging’ getuigde daarentegen van lovenswaardige betrokkenheid. Want christendom moest in de praktijk blijken, vond Bianchi, anders bleef het maar een loze kreet. ‘Wetenschapsbeoefening is, om zo te zeggen, een vorm van “geloven op maandag”’.¹

Bianchi sprak zijn woorden in het Oosterbeekse conferentieoord De Bilderberg waar vrijwel alle hoogleraren en stafleden van de subfacul-

14 teit *in statu nascendi* twee dagen bijeen waren, ten einde zich op hun nieuwe start voor te bereiden. Bianchi zat de conferentie voor, gesecondeerd door Henk Brasz, juist benoemd tot hoogleraar bestuurswetenschappen, en Gerrit Kuiper, hoogleraar sociologie en in v.u.-kringen doorgaans aangeduid als Kuiper Hzn, ter onderscheiding van de neerlandicus Gerrit Kuiper. Gedrieën hadden Bianchi, Brasz en Kuiper de bezinningsbijeenkomst voorbereid, wat volgens de voorzitter een lastig karwei was geweest. Alleen de formulering van het gespreks-
 onderwerp had al de nodige hoofdbrekens gegeven. Het trio had uiteindelijk ('dat laat nog alles open,' aldus Bianchi) voor een zo neutraal mogelijke titel gekozen: 'Beoefening van de sociale wetenschappen aan de Vrije Universiteit'.²

Dat Bianchi, een flamboyante jurist met dwarse opvattingen die het gereformeerde geloof jaren eerder al had verlaten ten faveure van een algemeen-christelijke levensovertuiging,³ de conferentie voorzat is minder opvallend dan het eerste gezicht doet voorkomen. Als perifeer figuur, ook wetenschappelijk, want Bianchi's leeropdracht behoorde niet tot de *corebusiness* van de subfaculteit, bezat hij de distantie en onafhankelijkheid om de tweedaagse conferentie in goede banen te leiden. In de gedachtewisseling diende, meenden zowel Bianchi als Brasz en Kuiper, de verhouding tussen feiten en normen centraal te staan. De drie wezen het positivisme af en ze twijfelden er niet aan dat de andere aanwezigen dit evenzeer deden. Wetenschapsbeoefening aan een bijzondere universiteit als de Vrije vereiste méér dan alleen waarneming en vastlegging van feiten en gedragingen. Die moesten ook worden geïnterpreteerd en geduid – maar hoe? Wat kon tegenover hol positivisme worden gesteld?⁴

IS SOCIOLOGIE SALONFÄHIG?

Deze vraag had zes decennia eerder al een 28-jarige gereformeerde advocaat beziggehouden, wiens bespiegelingen waren uitgemond in een honderdvijftig pagina's tellend boekje, getiteld *De grondslagen der sociologie*. De auteur van het geschrift was Anne Anema, een vertrouweling van Abraham Kuyper, de even vereerde als verguisde theoloog en predikant die gereformeerd Nederland in nog geen vijftien jaar tijd organisatorisch op de kaart had gezet. Kuyper was oprichter en leidsman

van het antirevolutionaire dagblad *De Standaard* (1872), de Antirevolutionaire Partij (1879), de Vrije Universiteit (1880) en de Gereformeerde Kerken in Nederland (1892). Het calvinisme, dat het Nederlandse volk drie eeuwen tevoren, in de strijd tegen de koning van Spanje, volgens Kuypers tot in de diepste vezels was binnengedrongen, moest in kerk, staat en samenleving weer toonaangevend worden. In dit offensief positioneerde Kuypers de Vrije Universiteit uitdrukkelijk in de eerste linie, ter wetenschappelijke staving van de geloofsstrijd en ter emancipatie van de schare der kleine luyden die geschoold kader nodig had. Anders gezegd: het hoger onderwijs op gereformeerde grondslag diende zowel denkers als doeners voort te brengen.⁵

In zijn boekje *De grondslagen der sociologie*, dat in 1900 verscheen, plaatste Anema de positivistische sociologie, rond 1830 gesystematiseerd en geformuleerd door de Franse filosoof Auguste Comte, onder streng calvinistisch oordeel. In *Cours de philosophie positive* had Comte de nieuwe wetenschap op eng-rationalistische leest geschoeid. Wetenschap was slechts 'waar' als ze was gebaseerd op empirische, 'positieve' feiten. Alleen de menselijke ervaring was de bron van alle kennis. In deze opvatting, die Comte had ontleend aan sociaal-theoreticus en utopist Henri de Saint-Simon, wiens privésecretaris hij was geweest, klonk de opkomst van de natuurwetenschappen krachtig door. Sociologisch onderzoek viel of stond volgens Comte met eenduidigheid en herhaalbaarheid. Verschijnselen moesten rationeel worden verklaard; positivistische wetenschap richtte zich op waarneembare samenhangen en wetmatigheden, zonder metafysische duiding.

Anema wees dit als een bedenkelijk staaltje van menselijke hoogmoed van de hand, zijnde de zoveelste episode van de Verlichtingsmythe rond de autonome mens die in 1789 op het schild was geheven, God en Zijn scheppingsorde terzijde schuivend. Niet de natuurwetenschappen dienden de sociologie tot spiegel te zijn; als haar grote voorbeeld ter navolging wees Anema de rechtswetenschap aan, die immers handelde over 'de objecten en levensverhoudingen welke zich voordoen bij de samenleving van mensch en mensch.' Aldus conformeerde Anema zich aan Kuypers magnum opus *Encyclopaedie der heilige godgeleerdheid* waarin de grote gereformeerde organisator de sociologie onder het chapter van de rechtsgeleerdheid had gerangschikt, zij het uitdrukkelijk als 'hulpwetenschap'.⁶

Dit laatste was Anema, 'met allen eerbied voor den schrijver,' echter

Anne Anema (1872-1966), auteur van De grondslagen der sociologie dat in 1900 verscheen. Anema was van 1904 tot 1945 hoogleraar burgerlijk recht aan de Vrije Universiteit. Namens de ARP was hij van 1921 tot 1960 lid van de Eerste Kamer.
(FOTO HDC)

te min. Sociologie hoorde in de salon van de rechtswetenschap thuis en moest zich gaan bezighouden met het kernvraagstuk van de anti-revolutionaire staatsleer, te weten de afbakening en interpretatie van de bevoegdheidssferen van staat en maatschappij. Dit was anno 1900 een klemmend vraagstuk. De vroeg-industriële samenleving had een onderklasse gebaard die gebukt ging onder mensonterende levensomstandigheden. Dit deed de principiële vraag rijzen in hoeverre de staat mocht – móést – ingrijpen. De sociale kwestie had de organisatie van de maatschappij ‘op onontwijkbare wijze aan de orde gesteld,’ aldus Anema, ‘en de sociologie als wetenschap tot eisch des tijds gemaakt.’

Anema's beschouwingen riepen de toorn op van de man die als de grondlegger van de Nederlandse sociologie wordt beschouwd: Sebald

Rudolf Steinmetz. Anema was een dilettant, hopeloos verdwaald op onbekend terrein, sprak Steinmetz een paar maanden later toen hij als privatdocent sociologie in Leiden aantrad. Wat had de jonge bloem der sociologie te verwachten van de rechtswetenschap, die oude en stramme heer? De sociologie mocht zich, betoogde Steinmetz, überhaupt niet laten verlagen tot slippendrager van welke wetenschap of levensbeschouwing dan ook. Haar heilige plicht was de bestudering van de werkelijkheid, ‘zonder abstractie, zonder verbloeming.’ Hier-
17
toe moest de sociologie zich volgens Steinmetz onverkort op de natuurwetenschappen oriënteren, haar kracht zoekend in wetenschappelijke afstandelijkheid. Alleen de feiten moesten spreken.⁸

Deze exclusief-positivistische positiebepaling had de instemming van Frederik Carel Gerretson, evenals Anema een calvinistische *youngster*, zij het van hervormde en christelijk-historische huize. Na academische omzwervingen, die hem tot in de Verenigde Staten en Mexico hadden gevoerd, was Gerretson in 1909 – op aanraden van Steinmetz – zijn geluk in Brussel gaan beproeven. Hij slaagde er voor het universitair toelatingsexamen en behaalde binnen twee jaar het doctoraalexamen sociale wetenschappen. Dit heuglijke feit luisterde Gerretson op met de publicatie van een boekje. Uit de titel sprak bescheidenheid: ‘prolegomena der sociologie’, inleidende opmerkingen dus, wat niet betekende dat Gerretson zoekende was. ‘Het is de sociologie die als wetenschappelijke politiek de staatsmanskunst moet vervangen,’ schreef hij onomwonden. Immers, als de gezondheidszorg werd toevertrouwd aan de medicus, dan was het toch onbestaanbaar dat de genezing van maatschappelijke kwalen werd overgelaten aan de welbespraakten onder den volke?⁹

Het was nu volgens Gerretson eerst zaak die kwalen op te sporen en te omschrijven, een fase waarin de socioloog de rol van ‘sociaal diagnostikus’ vervulde. Daarna moest hij ze, als ‘sociaal ingenieur’ of ‘sociaal inventor’, verhelpen dan wel verzachten. Theoretische sociologie ging dus aan praktische sociologie vooraf. Eerst de feiten: die verzamelen, schiften, interpreteren, combineren en rangschikken onder de noemer van algemeen geldende regels – ‘wetten’; vervolgens: toepassing van de wetten in de praktijk van alledag. Aan dit tweede stadium was de sociologie echter nog niet lang toe, meende Gerretson. Wat als sociale wetten werd voorgesteld was doorgaans niet veel meer dan een onsamenvattende verzameling van algemene verschijnselen. ‘Het is

oneindig beter,’ schreef Gerretson, ‘dit openlijk te erkennen dan ons door het pronken met voorgewende sociale wetten de gerechtvaardigde minachting van de beoefenaars der natuurwetenschappen op den hals te halen.’¹⁰

18 Gerretson kende Steinmetz de eer toe dit breed onder de aandacht te hebben gebracht: sociologie was een wetenschap in wording waarvoor de fase van deductie nog te hoog was gegrepen.¹¹ Of zoals Steinmetz het zelf formuleerde: ‘De sociologie is de wetenschap der feiten van het menselijk samenleven als zodanig, dus van zijn vormen, leven, ontwikkeling en verval.’¹² Feiten – géén wetten of theorieën, maar beschrijvende wetenschap: ‘sociographie’, als opstap naar de theorievormende arbeid van de sociologie, een opvatting waarmee Steinmetz tussen de beide wereldoorlogen school maakte, overigens niet als leerstoelhouder in de sociologie. Weliswaar werd het vak in 1921, vooral dankzij Steinmetz’ ijveren, in het academisch statuut opgenomen zodat men er in kon afstuderen en promoveren, maar de leeropdracht die hij sinds 1907 aan de Amsterdamse Gemeente Universiteit vervulde bleef tot aan zijn emeritaat in 1933 ongewijzigd: ‘politische aardrijkskunde, volkenkunde en land- en volkenkunde van de Oost-Indische Archipel’.

Henri ter Veen, Steinmetz’ leerling en opvolger, in 1925 gepromoveerd op *De Haarlemmermeer als kolonisatiegebied*, probeerde het positivistische sciëntisme te doorbreken. De studeerkamer moest volgens Ter Veen open, beleidsgericht onderzoek was zijn motto. Als Delftse ingenieurs polders leegmaalden, dorpen bouwden en wegen aanlegden, waarom zouden Amsterdamse sociografen (‘sociaal ingenieurs’, met Gerretson gesproken) zich dan niet mogen bemoeien met de immateriële infrastructuur: de bevolkingssamenstelling, de samenlevingsvormen, de sociaal-culturele voorzieningen? Al in 1927, toen Ter Veen aan de Gemeente Universiteit lector in de landbeschrijving en de sociale en economische aardrijkskunde werd, had hij tijdens zijn openbare les een lans gebroken voor praktische toepassing van sociografische expertise. Ter Veen voegde er echter onmiddellijk aan toe dat daartoe nog wel de nodige universitaire geesten rijp moesten worden gemaakt.¹³

Drie jaar later, in 1930, publiceerde Ter Veen zijn studie *Op nieuw land een nieuwe maatschappij* waarin hij een ambitieus sociaal sturingsprogramma ontvouwde voor de aan te leggen polders in de Zuiderzee.

Hiertoe richtte hij in 1936 een stichting voor bevolkingsonderzoek op, de eerste particuliere instelling voor empirisch sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Ook gaf Ter Veen de stoot tot de Sociografische Werkgemeenschap waarin studenten zich in veldwerk konden bekwamen. Voorts stond Ter Veen in 1940 aan de wieg van het Instituut voor het Sociaal Onderzoek van het Nederlandse Volk (ISONEVO) waarvan hij de eerste voorzitter werd.¹⁴

19

IN DE MAALSTROOM

In oktober 1941 zag Ter Veen een gereformeerde jongeman, opgevoed in een niet-intellectueel middenstandsmilieu, zijn collegebanken binnenschuiven. De naam van de eerstejaarsstudent was Gerrit Kuiper, geboren in Amsterdam, opgegroeid in Heemstede en Bloemendaal, vervolgens via Enschede, waar hij de christelijke ulo bezocht, weer teruggekeerd naar de hoofdstad. Kuiper behaalde er in 1941 zijn diploma hbs-a en begon daarna een studie sociale aardrijkskunde aan de Gemeente Universiteit. Levensbeschouwelijk gezien had een gang naar de Vrije Universiteit voor de hand gelegen, maar het hoger onderwijs op gereformeerde grondslag voorzag nog niet in sociale wetenschappen. Dus werd de hoofdstedelijke openbare universiteit Kuipers leerschool, Ter Veen zijn leermeester.¹⁵

Toen Kuiper zijn – door de bezetting onderbroken – studie in 1948 afrondde waren ook de sociale wetenschappen in de maalstroom van herstel en vernieuwing terechtgekomen. De gedachte had postgevat, zelfs ter linkerzijde van het politieke spectrum, dat de vijf oorlogsjaren een ‘straf’ waren geweest voor het falende politiek-maatschappelijke bestel van de jaren dertig dat niet in staat was gebleken de diepe economische crisis de baas te worden. Na mei 1940 was het establishment te meer tekortgeschoten. Gewogen in de weegschaal van goed en fout werden nogal wat leidende figuren te licht bevonden. Een jongere generatie moest het roer overnemen, een nieuw politiek en maatschappelijk kader vormend, geschoold aan universiteiten die midden in de samenleving stonden, met krachtige opleidingen in de politieke en sociale wetenschappen.¹⁶

Dit was grosso modo ook de strekking van het rapport dat een staatscommissie tot reorganisatie van het hoger onderwijs in 1949 uit-

bracht. Lang was gediscussieerd over de vraag of de politieke en sociale wetenschappen in een afzonderlijke faculteit moesten worden ondergebracht. Was dit niet eens te meer verlies van de 'eenheid der wetenschappen'? Had de vooroorlogse vakspecialisatie het academische blikveld niet dusdanig vernauwd dat veel wetenschappers met de rug naar de samenleving hadden gestaan, de gevaren van fascisme en nationaal-socialisme negerend? Hieraan had de minister bij de installatie van de staatscommissie, in april 1946, uitdrukkelijk gerefereerd, sprekend van 'de onverantwoorde onwetendheid bij vele studenten omtrent de maatschappelijke krachten die onze tijd beheersen.'¹⁷ Fascisme en nationaal-socialisme waren weliswaar overwonnen, maar in de gedaante van het communisme was het gevaar van het totalitarisme onverminderd groot. Luttele weken voor de installatie van de staatscommissie had de Britse oorlogspremier Winston Churchill van een 'IJzeren Gordijn' gesproken, reikend van Stettin aan de Oostzee tot Triëst aan de Adriatische Zee. Europa was in tweeën gesneden: totalitaire tirannie aan gene zijde, democratische vrijheid aan deze zijde.

Inmiddels had de Gemeente Universiteit de politieke en sociale wetenschappen naar Anglo-Amerikaans voorbeeld in een aparte, 'zevende' faculteit ondergebracht, krachtens een betrekkelijk eenvoudige wijziging van de gemeentelijke verordening. In Groningen huisde sociologie echter in een interfaculteit van rechten en economie, in Leiden in de juridische faculteit. Aan de Vrije Universiteit kwam de leerstoel sociologie in 1949, hetzelfde jaar dat de staatscommissie rapport uitbracht, in de economische faculteit te staan.

Geconfronteerd met deze uiteenlopende ontwikkelingen besloot de staatscommissie de vraag of de politiek- en sociaal-wetenschappelijke leerstoelen in een afzonderlijke faculteit moesten worden ondergebracht uiteindelijk maar open te houden. De keuze werd aan de universiteiten gelaten. Over de inhoudelijke invulling van het nieuwe academische domein kwam de commissie evenmin tot een eensluidend oordeel. In de Amsterdamse faculteit stonden de politieke wetenschappen centraal, terwijl binnen de commissie een meerderheid tenderde naar een zo nauw mogelijke band met de sociale wetenschappen. Een minderheid benadrukte de samenhang van de politieke wetenschappen met rechten en economie. Kortom: veel was onduidelijk, met als gevolg dat hoogleraren al pionierend hun weg moesten zien te vinden.¹⁸

STRATIFICATIE EN SCHEPPINGSORDE

Ter Veens leerling Kuiper ging na zijn afstuderen, in 1948, als deeltijd-docent aan de slag bij het Instituut voor Sociale Wetenschappen in Den Haag. De gereformeerde kerken had hij ondertussen verlaten, uit afkeer van de 'Vrijmaking', de scheuring die zich in augustus 1944 had voltrokken. Kuiper was lidmaat geworden van de hervormde kerk, waartoe zijn verloofde trouwens ook behoorde. Als sociografisch medewerker van het Economisch Technologisch Instituut voor Overijssel maakte Kuiper in 1949 een begin met zijn dissertatieonderzoek naar de mobiliteit in de sociale- en beroepshiërarchie in Zwolle, waar het instituut was gevestigd. Kuiper spiegelde zich hierbij aan het onderzoek dat de Leidse socioloog F. H. van Heek, eveneens afkomstig uit de school van Steinmetz en gepromoveerd bij Ter Veen, had uitgevoerd in Enschede, de plaats waar Kuiper drie jaar lang de christelijke ulo had bezocht. Van Heeks onderzoek was kort na de bevrijding geboekstaafd in *Stijging en daling op de maatschappelijke ladder* waarin hij sociale stratificatie langs de lijnen van beroepsgroepen indeelde,

21

Gerrit Kuiper Hzn (1923): van 1954 tot 1958 lector sociografie, van 1958 tot 1962 hoogleraar sociografie, van 1962 tot 1984 hoogleraar sociologie. (FOTO HDC)

zijnde karakteristiek voor de modern-industriële samenleving. Meer dan afkomst of milieu werd de plaats op de sociale ladder volgens Van Heek, een uitgesproken sociaal-democraat, bepaald door opleiding, kennis en vaardigheden.¹⁹

22 Kuiper zette zijn mobiliteitsonderzoek in 1952 voort op het ISON-EVO, onder de paraplu van het project 'Stijging en daling in Nederland' waarvan de begeleidingscommissie door Van Heek werd voorgezeten. Twee jaar later was Kuipers onderzoek gereed en promoveerde hij aan de Utrechtse rijksuniversiteit bij Sj. Groenman die ook uit Ter Veens school afkomstig was. In zijn proefschrift, *Mobiliteit in de sociale en beroepshiërarchie*, kantte Kuiper zich tegen Van Heeks beroepsgroepenstratificatie. Beroepshiërarchie en sociale hiërarchie waren naar Kuipers mening verschillende dimensies, de ene economisch, de andere sociaal-cultureel bepaald. Een academicus afkomstig uit een arbeidersmilieu, bijvoorbeeld, kende zelden of nooit hetzelfde sociale prestige als een collega wiens vader de universiteit ook had bezocht, ondanks dat hij kon bogen op een identieke opleiding, titel en financiële beloning. Evenmin gelukkig was Kuiper met de door Van Heek en andere sociologen gebruikte, economisch bepaalde stratificatietermen 'stand' en 'klasse'. Die konden maar beter voorbehouden blijven aan bepaalde periodes uit de geschiedenis, respectievelijk de middeleeuwen en de vroeg-kapitalistische era van de tweede helft van de negentiende eeuw. Van alle tijden waren daarentegen 'rangverschillen', te kwalificeren in termen van sociaal aanzien en prestige, tot uiting komend in de menselijke omgang en interactie. 'Zij zijn een uiting (niet de enige!) van de differentiatie in de samenleving waarin God in zijn wijsheid de mensen verschillende talenten gegeven heeft,' aldus Kuiper. 'De ongelijkheid der mensen heeft zich geuit en uit zich in verschil in gaven, bezit en aantrekkingskracht tot elkaar.'²⁰

In deze zinnen weerklonk de calvinistische wijsbegeerte die twee decennia eerder door v u-filosoof Herman Dooyeweerd was vastgelegd in drie even kloeke als voor velen onnavolgbare delen. Centraal daarin stond de opvatting dat God de oorsprong of schepper van de werkelijkheid was. Deze opvatting impliceerde de erkenning van Gods soevereiniteit over de werkelijkheid die zich manifesteerde in een onuitputtelijke verscheidenheid. Kennis hiervan kon volgens Dooyeweerd alleen door middel van empirisch onderzoek worden verkregen. Omdat hij uitging van de erkenning dat God een geordende werkelijkheid

had geschapen, werkte Dooyeweerd de gedachte uit dat in de empirische werkelijkheid een scheppingsorde aanwezig moest zijn. Alle levensterreinen waren uitdrukkingen van Gods wil. Ze vormden onafhankelijke sferen, staande onder Zijn soevereiniteit: juridisch, religieus, zedelijk, maatschappelijk, economisch, wetenschappelijk, kunstzinnig. De sferen bestonden uit diverse kringen die een grensoverstijgend karakter konden hebben. Zo was het huisgezin een kring die zowel juridische als zedelijke en economische facetten kende. In één opzicht waren alle kringen evenwel uniform: ze waren vrucht van Gods idee, expressie van Zijn ordinantiën.²¹

23

Volgens Kuiper berustten ook rangverschillen in Gods scheppingsorde. 'Stellen wij het zo dat de verschillen in karakter en aanleg in de scheppingsorde gegeven zijn,' schreef hij in zijn dissertatie, 'dan zal het niemand verwonderen dat er overal en altijd hiërarchische verhoudingen zijn geweest en geenszins bijvoorbeeld alleen in een standenmaatschappij zoals de middeleeuwen hebben gekend.' Ergo: dat binnen een bedrijf een ongelijke verhouding bestond tussen patroon en arbeider had niets met klassenmaatschappij te maken, evenmin met – dixit Van Heek – 'beroepsgroepenstratificatie'. De verhouding lag simpelweg besloten in de scheppingsorde waarin eenieder zijn eigen plaats had. Dit grondbeginsel moest men aanvaarden, zo niet, dan ging men tegen Gods wil in. Menselijke uitwassen moesten echter worden bestreden, benadrukte Kuiper. Rangverschillen die de mobiliteit belemmerden en de toets van gerechtigheid of naastenliefde niet konden doorstaan (racisme, discriminatie) waren niet overeenkomstig de scheppingsorde en moesten uit de weg worden geruimd.²²

MENS EN MEDEMENS

In oktober 1954, ruim een halfjaar na zijn promotie, werd Kuiper lector sociografie in de economische faculteit van de Vrije Universiteit. In de faculteit stond al vijf jaar een leerstoel sociologie, bezet door Roel van Dijk, een gemoedelijke Drent van bescheiden, gereformeerde afkomst die al een loopbaan als bestuursambtenaar in Nederlands-Indië achter de rug had. Van Dijk, die in Assen de hbs had doorlopen en in Leiden indologie had gestudeerd, was na zijn Indische periode teruggekeerd naar de Leidse rijksuniversiteit waar hij was benoemd

24 tot lector voor de inleiding in het Indisch staatsrecht. In 1948 verdedigde Van Dijk, aan dezelfde universiteit, zijn dissertatie *Samenleving en adatrechtvorming* waarin hij blijk gaf van grote affiniteit met Dooyeweerts wijsbegeerte der wetsidee. 'De scheppingsorde,' schreef Van Dijk in het hoofdstuk over de structuur van de Indonesische samenleving, 'is niet slechts kosmische orde, maar tevens Goddelijke norm voor leven en werken, en deze orde is tevens de basis, het vóóronderstelde voor het denken.'²³

Ook in de oratie waarmee Van Dijk in 1949 zijn leerstoel aan de Vrije Universiteit aanvaardde, liet hij zich als volgeling van de dooyeweerdiaanse filosofie kennen. 'Juist op deze grondslag,' sprak Van Dijk, 'kan, wil en moet onze wetenschapsbeoefening plaatsvinden en de band vasthouden met de moderne, wereldwijde denkgemeenschap.'²⁴ Toch was het niet alles wijsbegeerte der wetsidee dat bij Van Dijk de klok sloeg. Collega Kuiper karakteriseerde hem als een filosofisch geïnteresseerde wetenschapper, die evenwel met beide benen stevig in de maatschappelijke realiteit stond.²⁵ Dit leek Van Dijk in zijn inaugurele rede zelf eveneens te hebben willen aangeven. Katheder en boekentafel waren onmisbaar, richtte hij zich tot zijn studenten, maar samen zouden ze zich ook met 'de realiteit van het zo rijke samenleven der mensen' gaan bezighouden.²⁶

De realiteit lijkt het bij Van Dijk uiteindelijk van de wijsbegeerte te hebben gewonnen. In publicaties als *Mens en medemens*, dat in 1953 verscheen, en *Vrijheid en gebondenheid van de mens in de samenleving*, van drie jaar later, boorde de sociologiehoogleraar niet erg diep. De boeken introduceerden het vak sociologie in brede gereformeerde kring en boden geen nieuwe inzichten. Van Dijk waarde rond in Dooyeweerts filosofische bouwwerk, maar tot een kritische inspectie van de dragende delen kwam hij niet, laat staan van de fundamente.²⁷ Twijfels bleven onderhuids. Van Dijk maakte zijn assistent Gerard Dekker, de latere hoogleraar godsdienstsociologie, eens deelgenoot van zijn bedenkingen tegen de wijsbegeerte der wetsidee. Hij leek er echter, de bescheidenheid zelve, voor terug te schrikken ze publiekelijk te ventileren.²⁸

Hoe het ook zij – Van Dijks talenten kwamen vooral in de praktijk tot gelding. Als directeur van het Gereformeerd Sociologisch Instituut, als adviseur van deputaatschappen van de gereformeerde kerken en tevens als voorzitter van de Raad voor Gereformeerde Sociale

Roel van Dijk (1906-1962), hoogleraar sociologie van 1949 tot 1962. (FOTO HDC)

Arbeid gaf hij de stoot tot empirisch onderzoek. Dit bleef niet beperkt tot de eigen 'zuil'. In een door de gemeente Amsterdam geëntameerd onderzoek naar de leefsituatie van de bewoners van de verpauperde Oostelijke Eilanden trok Van Dijk samen op met sociologen van de Gemeente Universiteit. De onderzoekers stonden letterlijk met beide benen op de arbeidersvloer. Dekker woonde een halfjaar lang op Kattenburg waar de armoede groot was, en de wc nog geen gemeengoed. Ook het bejaardenprobleem lag Van Dijk na aan het hart; hij had grote onderzoeksplannen, met als beginpunt een door woningstichting Patrimonium te bouwen bejaardentehuis in Slotervaart. Maatschappelijk was Van Dijk eveneens op gerontologisch terrein actief, als bestuurslid van de Nationale Federatie voor de Bejaardenzorg.²⁹ De sociologiehoogleraar stond met één been in de wetenschap, met het andere in de samenleving.

26 In de openbare les waarmee Kuiper in oktober 1954 zijn lectoraat in de sociografie aanvaardde benadrukte hij de lotsverbondenheid met Van Dijks leerstoel. 'Geen wijsgerige sociologie zonder positieve sociologie,' formuleerde Kuiper het in zijn openbare les, 'en geen positieve sociologie zonder sociografie.' *Positieve sociologie, geen positivistische sociologie.* Die steunde immers op de premisse dat de feiten objectief moesten worden waargenomen, zonder met normen of beginselen rekening te houden: sociologie moest uitmaken hoe het in werkelijkheid was. Positieve sociologie had daarentegen als uitgangspunt hoe het behóórde te zijn; ze bezag de feiten in hun maatschappelijke notie en was sociaal-filosofisch gefundeerd. 'Zij is de wet,' sprak Kuiper, 'die de betrekkingen tussen de mens en zijn medemens, de individuele structurele bepaaldheid van de samenlevingsvormen en hun onderlinge vervlochtenheid bestudeert.' Over de oorsprong van de wet liet Kuiper geen twijfel bestaan. Die lag verankerd 'in de calvinistische wijsbegeerte die de scheppingsorde als uitgangspunt heeft.'³⁰

In hetzelfde jaar, 1954, liet collega Van Dijk in de bundel *Eenheid in veelheid*, waarin een overzicht werd gegeven van wetenschappen die aan de VU werden onderwezen, een even krachtig principieel geluid horen. In een samenleving waarin individualisme en collectivisme, wrange vruchten van levensbeschouwingen die God en Zijn openbaring loochenden, om de suprematie streden, had de calvinistische socioloog tot taak de bijbelse visie op mens en samenleving over het voetlicht te brengen. 'Moge het daarom zó zijn,' besloot Van Dijk zijn bijdrage aan de bundel, 'dat ook de jonge, maar in belangrijkheid snel toenemende wetenschap der sociologie aan onze Vrije Universiteit een ruime en eervolle plaats blijve vinden, tot eer van onze God en tot heil van ons volk.'³¹

In de bundel ontbrak – opvallend genoeg – een bijdrage over de 'wetenschap der politiek'. Het vak werd sinds een jaar gedoceerd door Jelle Jan de Jong die hiertoe was benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de juridische faculteit. De Jong had aanvankelijk arts willen worden. Tijdens de Duitse bezetting, waarin hij betrokken was geraakt bij het verzet, was zijn studie medicijnen echter gestrand. Na de bevrijding liet De Jong, wiens vader hoogleraar veeteeltwetenschap was aan de Wageningse Landbouwhogeschool, de geneeskunst voor wat

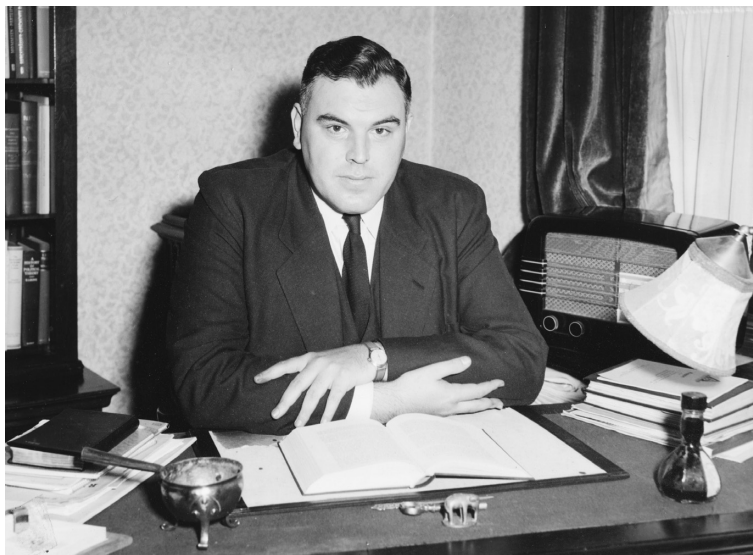
zij was. Hij begon een studie rechten die hij 1951, dertig jaar oud, bekroonde met de doctorstitel. De Jongs dissertatie, *Politieke organisatie in West-Europa na 1800*, was een veelomvattende en comparatieve studie die voor De Jongs verdere carrière alle goeds leek te beloven. De promotie vond plaats aan de rijksuniversiteit van Utrecht waar De Jong twee jaar lang assistent was van hoogleraar staatsrecht W. J. A. Kernkamp, van 1952 tot 1956 minister van overzeese rijkssdelen. De Jong had het politiek bestel trouwens ook vanuit niet-wetenschappelijke invalshoek beschouwd, namelijk als parlementair redacteur van de Regionale Dagbladpers. Voorts maakte hij deel uit van de zogenaamde reorganisatiecommissie van de Antirevolutionaire Partij (ARP) die de partij moest toerusten voor de veranderende naoorlogse samenleving.³²

27

De wetenschap van de politiek, waarvoor De Jong de benaming 'politicologie' introduceerde, analoog aan sociologie³³, was een eeuw eerder in Duitsland ('Staatswissenschaft') en de Verenigde Staten ('Political science') ontstaan. Wegbereidende disciplines als politieke filosofie en politieke geschiedenis hadden veel oudere papieren. Die voerden van Montesquieus *De l'esprit des lois* via de werken van denkers als Hobbes, Machiavelli en Augustinus terug naar Plato's *Politeia* en Aristoteles' *Politika*. De na 1945 in Nederland opkomende politicologiebeoefening was vooral van Amerikaanse origine, niet weinig gestimuleerd door *Contemporary political science*, de ruim zevenhonderd pagina's tellende staalkaart die in 1950 werd gepubliceerd door de UNESCO, de 'United Nations Educational, Scientific en Cultural Organization'. In de Amerikaanse 'political science' stonden menselijke gedragingen centraal; kwantitatieve onderzoeksmethoden moesten patronen en regelmatigheden aan het licht brengen; waardeoordelen waren niet aan de orde. Belangrijke representant van deze benadering was de Canadees-Amerikaanse politicoloog David Easton. In zijn begin jaren vijftig gepubliceerde *The political system* betoogde Easton dat er methodisch geen wezenlijk verschil bestond tussen sociale wetenschappen en natuurwetenschappen. Ook hier te lande deed Eastons wetenschapsopvatting opgeld, zij het van de scherpste kanten ontdaan. De Amsterdamse Gemeente Universiteit, waar aan de faculteit politiek-sociale wetenschappen verbeelding en vernieuwing toonzettend waren, ging hierin voorop. Verzamelen en tellen waren heel het wetenschappelijke leven niet; uitleggen en verklaren hoorden eveneens bij het academische metier.³⁴

28 In zijn inaugurele oratie sloot De Jong zich bij deze benadering aan. Feitenkennis was de basis van de politicologie, zeker gezien de grote achterstand die de wetenschap in Nederland had. Maar het positivisme moest niet te dicht aan de borst worden gedrukt. Ook bij feitelijk onderzoek moest de eigen levens- en wereldbeschouwing zeggingskracht hebben, omdat het een fundamenteel verschil uitmaakte 'hoe men de mens, hoe de staat, hoe de andere samenlevingsverbanden ziet'.³⁵ Nadere beschouwingen had De Jong niet te bieden, bekende hij ruitelijk. Als jonge beoefenaar van een prille academische discipline paste bescheidenheid, een eigenschap die mensen in zijn directe omgeving hem overigens niet onmiddellijk zouden toedichten. De Jong, een reus van een man, stond bekend als een veelweter die overtuigd was van eigen kennen en kunnen, maar in zijn oratie was hier weinig van te merken. Over zijn leerstoel had hij zijn toehoorders niet meer te bieden dan voorlopige opmerkingen, onder meer dat hij voornemens was zich te gaan toeleggen op het 'intern-statelijk politiek proces'. De studie van internationale betrekkingen, het 'tussen-statelijk proces', beschouwde De Jong als een afzonderlijke discipline, wat overigens niet betekende dat gescheiden moest worden opgetrokken. Vooral de supranationale ontwikkelingen in Europa, in de vorm van de gemeenschappelijke markt voor kolen en staal, noopten tot zorgvuldige onderlinge afstemming.³⁶

Wat de bestudering van het binnenlandse politiek proces aanging bepleitte De Jong een multidisciplinaire aanpak; de politicoloog moest te rade gaan bij de sociologie, geografie en (sociale) psychologie, alsmede bij de economische en historische wetenschappen, en niet te vergeten het staatsrecht. Ook perswetenschap moest volgens De Jong in ogenschouw worden genomen, omdat de parlementaire journalistiek, zo wist hij uit eigen ervaring, een steeds grotere rol in het politiek bestel speelde. In dit rijk geschakeerde academische proces, zo besloot De Jong zijn oratie, was de instandhouding en versterking van de parlementaire democratie boven alle wetenschappelijke twijfel verheven. 'Hier past geen stilzwijgen of vage ontwijking,' hield De Jong zijn gehoor voor, 'geen valse "neutraliteit" of "objectiviteit", maar een principiële positiekeuze!'³⁷

Jelle Jan de Jong (1922-1965), (buitengewoon) hoogleraar politicologie van 1953 tot 1960. De Jong was vervolgens perschef op het departement van defensie en hoogleraar aan de Kingston University Jamaica. (FOTO W.J. VAN WAVEREN DE JONG)

VAN DRIE LETTERS EN DRIE HEREN

Dat Van Dijk en Kuiper hun leerstoel in de economische faculteit hadden, terwijl De Jong aan de rechtenfaculteit was verbonden, was niet naar de zin van Jan Schouten, president-directeur van de VU en leider van de ARP. Waarom werd het voorbeeld van de Gemeente Universiteit niet gevolgd, die voor sociale en politieke wetenschappen een zelfstandige faculteit kende? Kwam een verenigde opleiding niet ten goede aan de vorming van academisch kader, voor de ARP, het Christelijk-Nationaal Vakverbond (CNV) en andere maatschappelijke organisaties van antirevolutionaire dan wel gereformeerde denominatie?³⁸

Schoutens vraag leidde begin 1955 tot de vorming van een senaatscommissie die de levensvatbaarheid moest onderzoeken van 'een afzonderlijke sociologische en politiek-sociale studierichting'. De commissie kwam tot de slotsom dat aan een zelfstandige studierichting 'duidelijke behoefte' bestond. Naar sociologen was niet alleen grote

vraag vanuit de overheidssector; ze raakten steeds meer in zwang bij het bedrijfsleven of aanverwante organisaties, wat voor de commissie reden was het belang van gedegen kennis van de economische theorie en het economisch leven te benadrukken. Politicologen vonden hun bestemming vooral in politieke en maatschappelijke organisaties, maar hun opleiding moest naar het oordeel van de commissie ook zijn gericht op banen in de diplomatie of de journalistiek.³⁹

30 Na het positieve oordeel van de senaatscommissie liet men er geen gras over groeien. Meteen in oktober 1955 ging de nieuwe opleiding van start, onder het patronaat van de verenigde faculteiten van rechten, economie en letteren & wijsbegeerte. De officiële naam van de opleiding ging luiden: verenigde faculteiten voor de studie in de politieke en sociale wetenschappen. De roepnaam werd politiek-sociale interfaculteit, afgekort: P.S.I. Drie letters waarachter drie heren schuilgingen: Van Dijk voor sociologie, Kuiper voor sociografie, De Jong voor politicologie: zij vormden de kern van de interfaculteit.⁴⁰ Ze werden vanuit de rechtenfaculteit ondersteund door de hoogleraren A. M. Donner en H. D. van Wijk die het college 'Inleiding rechtswetenschappen' verzorgden. T. P. van der Kooy, verbonden aan de economische faculteit, doceerde staathuishoudkunde. De colleges economisch-sociale en nieuwste geschiedenis kwamen respectievelijk voor rekening van W. J. Wieringa en H. Smitskamp die hun leeropdracht in de faculteit letteren en wijsbegeerte hadden. Hetzelfde gold voor S. U. Zuidema en H. R. Wijngaarden die respectievelijk de inleidingen in de wijsbegeerte en de algemene psychologie onderwezen. Statistiek werd gegeven door G. Goudswaard, buitengewoon hoogleraar in de economische faculteit; wiskunde door M. Eilander, als docent aan dezelfde faculteit verbonden.⁴¹

Binnen de sectie politicologie was volgens de senaatscommissie nog behoefte aan een docent in de 'voorlichting, inclusief perswezen'. Hiervoor was Gijs Kuypers in beeld, een 34-jarige alumnus van de rechtenfaculteit die in 1954 was gepromoveerd op *De Russische problematiek in het Sovjet-staatsbeeld*, een erudiet proefschrift met briljante trekken. Promotor was eerdergenoemde Donner met wie Kuypers een verleden bij het verzetsblad *Trouw* gemeen had. Kuypers had in Amsterdam de luisterpost van *Trouw* bemand; uitzendingen van Radio Oranje en de BBC legde hij vast met een 'cosmograaf' waarna hij de berichten uittikte en bij de redactie liet bezorgen. Na de bevrijding was

Kuypers voor *Trouw* blijven werken, als redacteur buitenland. In 1954, het jaar van zijn promotie, was hij medewerker geworden van het pas opgerichte, in Leiden gevestigde Documentatiebureau voor Oost-Europees recht. Ook verbond de jurist zich aan de Hollandsche Sociëteit van Levensverzekeringen die haar domicilie aan de Amsterdamse Herengracht had.⁴²

De juridische faculteit wilde Kuypers graag voor de perswetenschap in haar midden opnemen; aan de andere kant: was hij eigenlijk niet geschikter voor een docentschap in de internationale betrekkingen? Besloten werd, 'na ampele discussie,' aldus notulen van 6 maart 1956, Kuypers niet voor te dragen voor perswetenschap maar hem, zo gauw de mogelijkheid zich aandienende, voor internationale betrekkingen te benaderen.⁴³ Van beide studierichtingen liet de personele invulling echter op zich wachten, omdat eerst een voorziening voor etnologie werd getroffen. Deze studierichting was eind 1953, onder de nieuwe, uit de Verenigde Staten afkomstige naam culturele antropologie, in het academisch statuut opgenomen. Tot ergernis van de politiek-sociale interfaculteit en alle zusterfaculteiten in den lande was culturele antropologie niet verplicht gesteld. Terwijl kennis van de structuur en de situatie van 'primitieve' samenlevingen onmisbaar was bij de analyse van de eigen westerse samenleving, zo schreef Van Dijk in februari 1956 aan collega-decaan Zuidema van de letterenfaculteit waarin de leerstoel culturele antropologie moest worden geïnstalleerd.⁴⁴

Er was nog een tweede reden waarom een leerstoel in de culturele antropologie volgens de interfaculteit dringend was gewenst. Sinds drie jaar voorzag het academisch statuut tevens in een niet-westerse sociale studierichting, ter vervanging van de indologieopleidingen die eind 1949, toen Nederland afstand had moeten doen van Indië, overbodig waren geworden. Geïnspireerd door het mondiale ontwikkelingsprogramma dat de Amerikaanse president Harry Truman tezelfdertijd ontvouwde, werden ze omgevormd tot opleidingen die zich moesten gaan bezighouden met 'de bestudering der zogenaamde ac-culturatieprocessen in landen die een versnelde ontwikkeling door-maken.'⁴⁵

32 Ook de vU, zo voorzag Van Dijk, zou binnen afzienbare tijd een zelfstandige niet-westerse sociologische opleiding kennen, in ieder geval een doctorale studierichting. Dit viel of stond met een leeropdracht in de etnologie, zijnde een verplicht vak voor niet-westerse sociologie. Nu was voor de leeropdracht een uitstekende kandidaat beschikbaar, ‘een docent die,’ schreef Van Dijk in eerdergenoemde brief aan Zuidema, ‘de gereformeerde principia van harte en welgefundeerd is toegedaan en die tegelijk beschikt over ruime ervaring in het werk te velde, naast en verbonden aan theoretische vakkennis.’⁴⁶ De decaan doelde op Louis Onvlee, een linguïst die bekendheid genoot als bijbelvertaler. Onvlee was in 1914, als 21-jarige vU-student in de theologie, naar Nederlands-Indië vertrokken waar hij op het eiland Soemba als ‘afgevaardigde ter bijbelvertaling’ ging werken, in dienst van het Nederlands Bijbelgenootschap. Na een jaar repatrieerde Onvlee en behaalde aan de vU zijn kandidaats theologie, om daarna in Leiden Indonesische talen te gaan studeren en daar in 1925 te promoveren op een proefschrift over het Soembanees. Vervolgens keerde Onvlee terug naar Soemba waar hij, met een onderbreking van vier jaar, tot 1955 zou blijven. In 1949 publiceerde hij een Soembanese vertaling van het Lucasevangelie, een jaar later van de Handelingen der apostelen.⁴⁷

Voor wie deze credentialen redenen waren te denken dat Onvlee, die de zestig al was gepasseerd, het nieuwe vak culturele antropologie in een traditioneel jasje zou steken, moet zijn verrast door de inaugurele rede die hij in oktober 1956 uitsprak. Onvlees oratie was geen volkenkundig vertoog over primitieve culturen, over zeden en gewoonten die westerlingen eerder met dierlijke dan menselijke samenlevingsvormen associeerden, meer met instinct dan verstand. Nee, Onvlee nam zijn toehoorders mee naar het Stedelijk Museum waar eerder dat jaar de fototentoonstelling *Wij mensen* voor een enorme toeloop had gezorgd. De tentoonstelling was begin 1955 geopend in het New Yorkse Museum of Modern Art, onder de titel *The family of man*. De samensteller van de collectie, de vermaarde Amerikaanse fotograaf Edward Steichen, wilde de bezoeker een caleidoscopische blik op de mensheid bieden, gerangschikt rond thema’s als geboorte, huwelijk, spel, werk en dood.⁴⁸

‘Op iedere foto staat een mens voor ons,’ sprak Onvlee tijdens zijn

Louis Onvlee (1893-1986), hoogleraar culturele antropologie van 1956 tot 1966.
(FOTO HDC)

intreerede, ‘en iedere foto zegt: dat ben jij.’ De cultureel antropoloog was eigenlijk ook een fotograaf; hij observeerde de mens als drager van de cultuur, bezag de cultuur als zijn specifieke bestaanswijze. Omdat dit onderzoeksveld enorme afmetingen had bood het volgens Onvlee eveneens plaats aan sociologen, politicologen en psychologen, voorts historici, taalkundigen en biologen. Onvlee grensde het terrein in twee opzichten af, allereerst door de cultuur, die hij definieerde als ‘het systeem van niet-overerfelijke levensuitingen’. Positivistische theorieën over ‘learned behavior’ en ‘social heredity’ wees Onvlee van de hand, omdat ze te weinig rekening hielden met de dynamiek die de menselijke samenleving eigen was. De andere grens die Onvlee trok was een bijbelse, namelijk zijn overtuiging dat de mens beelddrager Gods was. De mens was originair ‘tweede persoon’, zijnde de door God aangesprokene.⁴⁹

Een van de laatste foto’s van Steichens tentoonstelling liet, wandbreed en *full-colour*, de ontploffing van een atoombom zien. Ook dit was de mens: zijn duivelse drang tot zelfvernietiging. Het beeld werd eind ok-

34 tober 1956, twee weken na Onvlees inauguratie, angstwekkend realistisch toen de Hongaarse opstand en de Suezcrisis eens te meer duidelijk maakten dat de wereld maar één vingerdruk van de ondergang was verwijderd. De internationale crises waren voor hoogleraar politicologie De Jong, wiens leerstoel inmiddels in een gewoon ordinariaat was omgezet, reden op de benoeming van een docent internationale betrekkingen aan te dringen, mede gezien 'de achterstand welke het protestants-christelijke volksdeel nu al op dit terrein heeft.' Kuypers was nog steeds de aangewezen persoon, niet in het minst vanwege zijn kennis van de Sovjetunie.⁵⁰ Opnieuw bleef zijn benoeming echter uit. Een jaar later, in 1958, werd het vak internationale betrekkingen opgedragen aan G. H. J. van der Molen, als hoogleraar volkenrecht verbonden aan de juridische faculteit. Ook voor de doctoraalvakken bedrijfs-economie en arbeidsrecht werden interne regelingen getroffen. F. L. van Muiswinkel en H. Thierry, hoogleraren in de economische faculteit, gingen bedrijfseconomie doceren; W. F. de Gaay Fortman, wiens leerstoel bij rechten stond, verzorgde colleges arbeidsrecht.

OP DE BOVENSTE TRAPTREDE

In een interfaculteit, die onder meer als kaderschool voor de gereformeerde gezindte moest dienen, mocht de leer van het openbaar bestuur uiteraard niet ontbreken. Bestuurskunde was in Nederland nog een betrekkelijk jonge academische discipline, voorzichtig van de grond gekomen in 1928 met de benoeming van G. A. van Poelje tot buitengewoon hoogleraar administratief recht aan de Rotterdamse Handelshogeschool. Diens opvattingen waren grotendeels afkomstig uit de Verenigde Staten waar het artikel 'The study of administration', in 1887 door de jurist en latere president Woodrow Wilson gepubliceerd in *Political Science Quarterly*, als een vuurkolom boven het bestuurskundige landschap stond. Wilson wenste het bestuur strikt te scheiden van de politiek, als reactie op de wijdverbreide corruptie en de daarmee samenhangende intensieve bemoeienis van politici met het bestuursapparaat. Politici moesten beslissingen nemen, die bestuurders moesten uitvoeren, zonder dat de politiek zich er verder mee bemoeide. 'There is no Republican way to build a road,' luidde Wilsons adagium. Besturen was techniek gebaseerd op deskundig-

heid, géén partijpolitiek. Voorts bezag Wilson het bestuursapparaat door een bedrijfsmatige bril: de overheid moest worden geleid als een onderneming, doelmatig en efficiënt.⁵¹

Na de tweede wereldoorlog werd op de wilsoniaanse visie de aanval geopend, onder meer door de Amerikaanse politicoloog Dwight Waldo. Door publiek bestuur als waarde vrij 'scientific management' op te vatten werden ambtenaren tot robots gedegradeerd, betoogde Waldo in zijn studie *The administrative state*. Het boek verscheen in 1948, 35 als handelseditie van zijn zes jaar eerder voltooide dissertatie. Bestuur was volgens Waldo, die het overnemen door de sociale wetenschappen van natuurwetenschappelijke methodes als een heilloze weg bezag, onlosmakelijk verbonden met waarden en normen, met geestelijke en zedelijke ontwikkeling. Besturen was beschaven. Ambtenaren droegen een grote verantwoordelijkheid, maatschappelijk en ook politiek. Niet amorfe instituties droegen de democratie, maar mensen van vlees en bloed die voortdurend keuzes moesten maken.⁵²

Intussen vond de bestuurskunde in Nederland moeizaam ingang. Aan de universiteiten leefde de vooroorlogse opinie voort dat bestuurskunde vooral een praktijkvak was. Werd het ingewikkeld, dan wendde men zich wel tot de rechtswetenschap. Niet dat juristen op onderzoek uitgingen – ze grepen naar handboeken. Van empirische waarneming was eigenlijk geen sprake. Hierin bracht de oprichting in 1947 van de politiek-sociale faculteit aan de Gemeente Universiteit weinig verandering, vermoedelijk omdat bestuurskunde voor de geëngageerde geleerden te weinig maatschappijvernieuwende aanknopingspunten had. Het Haagse Institute of Social Studies maakte met de opleiding van bestuurders voorzichtig een begin, maar voor de vaderlandse universiteiten was dit nauwelijks een voorbeeld ter navolging.⁵³

Bestuurskundigen dienden hun kennis in de praktijk op te doen, onder wie Henk Brasz, een – naar eigen zeggen – 'uit de Overijsselse klei getrokken gereformeerde jongeman' die in 1939 een schriftelijke opleiding voor gemeenteadministratie ging volgen. Praktijkervaring deed Brasz op als volontair op de gemeentesecretarie van Nieuwleusen, wat het begin was van een ambtelijke carrière die hem via de gemeentesecretarie van het Utrechtse Leersum naar de provinciale griffie van Zuid-Holland voerde. In 1948 werd Brasz werkzaam op het Instituut voor Bestuurswetenschappen van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten. De studie werd ondertussen allerm minst verwaar-

loosd. Brasz behaalde de mo-diploma's staatsinrichting en economie, passeerde het hoger vakexamen in de gemeenteadministratie en slaagde in 1956, in Leiden, bij Van Heek, voor het doctoraalexamen sociologie.⁵⁴

36 Brasz trok de aandacht van Jan Donner, de president van het curatorium van de Vrije Universiteit, het college dat de verantwoording droeg voor alles wat het onderwijs aanging. Brasz bezocht in Den Haag dezelfde gereformeerde kerk als Donner, die geporteerd bleek voor de introductie van de studierichting bestuurskunde aan de v.u., met het oog op – memoreerde Brasz later – ‘de door hem voorziene behoefte aan een moderne opleiding voor christelijke bestuurders en politici van de toekomst.’⁵⁵ Donners wil geschiedde doorgaans aan de v.u., zo ook wat de bestuurskunde aanging. Brasz werd in februari 1959 tot wetenschappelijk hoofdambtenaar voor het onderwijs in de bestuurskunde benoemd, in de politiek-sociale interfaculteit waar hij tevens bestuursrecht, inleiding in het staatsrecht en algemene staatsleer ging doceren.

‘Colleges geven en wegwezen,’ typeerde Brasz zijn beginperiode aan de v.u. naderhand. De politiek-sociale interfaculteit, die onderdak had in de economische faculteit, was krap behuisd. In het gebouw aan Koningslaan 31-33 was voor Brasz geen werkruimte beschikbaar. Dus toog hij na afloop van zijn colleges naar de huiselijke studeerkamer, ten einde ‘zo goed mogelijk de doctorstitel te verwerven.’ Aan de academische vergadertafel bleek voor de kersverse docent bestuurskunde evenmin plaats. Kort na zijn aanstelling kwam Brasz een uitnodiging voor een vergadering van de interfaculteit onder ogen. Op de bewuste dag begaf hij zich naar de zaal van samenkomst waar algehele verrassing en verbazing zijn deel waren. Lectors, hoofdambtenaren en wetenschappelijk ambtenaren werden niet geacht de vergadering bij te wonen, zo zette decaan De Jong de bestuurlijke mores van de interfaculteit aan de nieuweling uiteen. Bezoek was enkel en alleen voorbehouden aan de hoogleraren. ‘In een ommezien stond ik buiten de deur van de vergaderlokaliteit,’ vertelde Brasz later. Mocht men hem nodig hebben, dan zou hij wel worden geroepen. Op de gang trof Brasz gelukkig een lotgenoot in Evert Diemer, buitengewoon lector perswetenschap. Ook Diemer, hoofdredacteur van de Kwartetbladen, vier in Zuid-Holland verschijnende regionale dagbladen van orthodox-protestantse signatuur, moest geduldig op zijn beurt wachten.

‘Samen,’ aldus Brasz, ‘zaten we op de bovenste trede van een trap die uitkwam op de gang.’⁵⁶

KUYPERS KOMT TOCH

Met zijn leeropdracht in de bestuurskunde kwam Brasz onder supervisie te staan van De Jong, aan wiens sectie politicologie Diemer sinds 1958 ook was verbonden. Een jaar eerder had De Jong, die grote ambities had, Corstiaan Bos aangetrokken, een aan de vU opgeleide jurist die assistent-griffier van de Tweede Kamer was geweest. Bos moest in de politicologiesectie het vakgebied Europese integratie gestalte gaan geven. Zelf wilde De Jong zich concentreren op de theoretische politicologie en het onderzoek naar ‘interne politieke processen’. Voor internationale betrekkingen, het vijfde vakgebied, had hij nog steeds Kuypers op het oog. De Jong wilde de vakgebieden onderbrengen in een politicologisch instituut, tegenhanger van een op te richten sociologisch instituut waarvoor vier afdelingen waren voorzien, te weten een afdeling fundamenteel sociografisch onderzoek onder leiding van Kuiper, planologie en demografie inbegrepen; een afdeling fundamenteel sociologisch onderzoek waarover Van Dijk de scepter moest gaan zwaaien; voorts een afdeling culturele antropologie, met On- vlee aan het hoofd, en een afdeling criminologie en sociale pathologie waarvoor men Bianchi, in 1958 tot lector benoemd, als eerste man op het oog had.⁵⁷

Beide instituten dienden zorg te dragen voor de broodnodige coördinatie van het te verrichten onderzoek – *fundamenteel* onderzoek, zo werd benadrukt in een lijvige nota over ‘de consolidatie en toekomstige voorzieningen in de p*si*’. Toegepast onderzoek werd al genoeg verricht: de wetenschapper als ‘sociaal ingenieur’, vaak in dienst van een zuilgebonden instituut, wat de betrekking een beheersmatig aspect gaf. Een betrekking met een hoog zedelijk gehalte bovendien, uitdrukking van de naoorlogse wederopbouwgeest van tucht en ascese. Maatschappijwetenschappers waren dienstbaar, niet uitgezonderd die van de vU. De Jong verleende hand- en spandiensten aan de ARP, Van Dijk runde het Gereformeerd Sociologisch Instituut, Kuiper het Sociologisch Instituut van het Convent van Christelijk-Sociale Organisaties. Maar steeds harder klonk een tegengeluid, ten gehore gebracht

38 door een groep sociologen die zich had verzameld rond het in 1953 opgerichte tijdschrift *Sociologische gids* waarvan J. A. A. van Doorn en C. J. Lammers de voortrekkers waren. Er werd op 'verwetenschappelijking' aangedrongen; toetsbaarheid, controleerbaarheid en verificatie moesten regel worden. Het was de nieuwlichters om zo 'hard' mogelijke gegevens te doen, waarbij ze vooral hun toevlucht dachten te nemen tot enquêteonderzoek, naar Amerikaans voorbeeld. Tegelijkertijd werd gerede afstand gehouden tot het aan gene zijde van de Atlantische Oceaan beoefende structureel-functionalisme, gegrondvest door Harvardsocioloog Talcott Parsons. De minder abstracte en meer dynamische 'theories of the middle range' van diens landgenoot Robert Merton vonden hier te lande meer ingang, zonder dat ze werden gecanoniseerd.⁵⁸

Ook de interfaculteit wilde, blijkens haar nota omtrent een sociologisch en een politicologisch instituut, aan de wetenschappelijke ontwikkeling van de politiek-sociale wetenschappen een bijdrage leveren. Het v.u.-curatorium nam de plannen in welwillende overweging, zonder concrete toezeggingen te doen, en daarbij bleef het voorlopig. De interfaculteit liet de nota eveneens rusten: problemen vroegen de aandacht. In januari 1960, een paar maanden nadat de nota bij curatoren was ingediend, vertrok De Jong van de ene op de andere dag. De politicologiehoogleraar was verstrikt geraakt in een web van overmatige ambities en privéproblemen dat zijn ambtsuitoefening steeds verder in het gedrang had gebracht.⁵⁹

Eind maart 1960, drie maanden na De Jongs vertrek, droeg de rechtenfaculteit een opvolger voor: Gijs Kuypers. Geen perswetenschap of internationale betrekkingen dus, maar een professoraat in de politicologie, een leeropdracht waarvoor Kuypers nauwelijks was geëquipeerd. Niettemin hield Kuypers een halfjaar later, in oktober 1960, zijn inaugurele rede die hij aan de sluipende bureaucratische revolutie wijdde. 'Der Bürokratisierung gehört die Zukunft,' citeerde Kuypers Weber. Als gevolg van de steeds complexer wordende samenleving delegeerde de wetgevende macht zoveel taken aan het ambtenarenapparaat dat bijkans van 'abdication van wetgevende macht' kon worden gesproken. Niet dat Kuypers het ambtenarenapparaat wantrouwde. Het was zijn ervaring en overtuiging dat Nederland, alle gemopper en borreltafelpraat over doorgedraaide papierwinkels en trage ambtelijke molens ten spijt, kon bogen op 'een overheidsapparaat dat voorttreffe-

lijk genoemd moet worden.' Dit mocht voor de wetgever echter geen reden zijn stelselmatig taken over te dragen. De wetgevende macht moest voorschrijven, niet machtigen. 'Gelijk de rechter zijn stoel niet aan de deskundige mag afstaan, mag ook de wetgever zijn werk niet aan de deskundige overdragen,' meende Kuypers.⁶⁰

Het bracht hem tot twee hoofdvragen die de politicoloog zouden moeten bezighouden, ten eerste die naar de verhouding tussen 'de administratie', zijnde de ministeriële departementen, en de politieke leiders. 'Hij wil de rol kennen welke de administratie speelt in het politieke proces, haar gewicht en haar gedragingen,' zette Kuypers uiteen, 'haar directe en indirecte invloed op het gedrag der geadmini- 39 streerden, zomede haar invloed op het gedrag der politieke leiders, alles in zijn wisselwerking.' Ten tweede: toonde de toegenomen delegatie van taken niet aan dat de wetgevende macht te veel wilde? Was de samenleving niet dermate gecompliceerd geworden dat politici zich onmogelijk met alles en nog wat tot in detail konden bemoeien? Werd het niet hoog tijd dat ze zich tot essentialia beperkten: kernpunten en doeleinden formuleren en vervolgens aan de orde stellen? De wetenschap der politiek kon daarbij volgens Kuypers behulpzaam zijn. Als politiek bedrijven navigeren was, dan kwam politiek studeren overeen met het doorlopen van een zeevaartschool. Maar de opleiding moest méér inhouden dan alleen het afleveren van matrozen, meende Kuypers. 'Van de wetenschap der politiek mag ook verwacht worden dat zij de gezagvoerders zal gaan helpen aan steeds betere zeekaarten en aan de nieuwste navigatiemiddelen.'⁶¹

NIET-WESTERSE SOCIOLOGIE KRIJGT VORM

De Jongs plotselinge vertrek en de omstandigheid dat opvolger Kuypers vanaf het nulpunt moest beginnen, drongen de plannen tot vorming van een politicologisch instituut en een sociologisch instituut naar de achtergrond. Een derde reden dat de betreffende nota in de spreekwoordelijke onderste lade verdween was dat de interfaculteit organisatorisch haar langste tijd leek te hebben gehad. Per 1 januari 1961 trad een nieuwe Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs in werking die onder meer de mogelijkheid schiep de sociale wetenschappen in een zelfstandige faculteit onder te brengen. Omdat hiertoe het

academisch statuut moest worden gewijzigd, diende nog wel enig geduld te worden geïmplementeerd. Dit zou een schone zaak blijken want het nieuwe statuut zou pas in september 1963 van kracht worden.⁶²

40 Ondertussen werd gestadig gewerkt aan de voorbereiding van een niet-westerse sociologische studierichting. Hiertoe was een commissie gevormd onder leiding van Onvlee die begin november 1961 rapport uitbracht. Daarin werd de leiding van de nieuwe studierichting toebedacht aan Pim Schoorl, een promovendus van de Leidse cultureel-anthropoloog en socioloog G. W. Locher. Schoorl was in 1946 in Leiden indologie gaan studeren, met het doctoraal-keuzevak culturele antropologie op hoofdvakniveau. In mei 1951 slaagde Schoorl voor zijn doctoraal-examen, een klein jaar later werd hij bestuursambtenaar in Nieuw-Guinea. In opdracht van gouverneur Van Baal ging Schoorl antropologisch onderzoek doen in het Vogelkopgebied waar Papoea's, werkend voor de Nederlandse Nieuw Guinea Petroleum Maatschappij, nederzettingen hadden gesticht. Het onderzoek moest uitwijzen of de nederzettingen konden worden vermeerderd dan wel uitgebreid ten einde het arbeidersreservoir van de petroleummaatschappij te vergroten en de inlandse bevolking met de westerse beschaving in aanraking te brengen. Hiertoe had Van Baal zijn oog laten vallen op de Moejoe die in het zuiden van Nieuw-Guinea leefden. Schoorls onderzoek wees evenwel uit dat deze bevolkingsgroep weinig voor transmigratie voelde: de afstand naar het Vogelkopgebied was te groot, de reis te duur.⁶³

Schoorl ging daarom, begin 1955, de ontwikkelingsmogelijkheden in het Moejoegebied zelf onderzoeken. Zeven maanden veldwerk resulteerde eerst in een rapport, vervolgens in een proefschrift, *Cultuur en cultuurverandering in het Moejoegebied*. Na zijn promotie, in 1957, keerde Schoorl terug naar Nieuw-Guinea en ging hij meewerken aan de voorbereiding van de expeditie naar het Sterrengebergte, de laatste witte vlek op de Nieuw-Guinese landkaart. Ziekte in zijn gezin verhinderde echter dat Schoorl de expeditie kon meemaken. Eind 1959 werd hij in Hollandia werkzaam op het hoofdkantoor van de dienst Binnenlandse Zaken. Toen de commissie-Onvlee hem twee jaar later voor de op te richten studierichting niet-westerse sociologie in het vizier kreeg, stond Schoorl op de nominatie om hoofd te worden van het kantoor Bevolkingszaken. De commissie talmde niet en stelde voor Schoorl zo snel mogelijk tot hoogleraar te benoemen.⁶⁴

Pim Schoorl (1927), hoogleraar niet-westerse sociologie van 1962 tot 1988. (FOTO AVC VRIJE UNIVERSITEIT)

De door Onvlee geleide commissie had nog een tweede noot op haar zang. Ook voor het in de sectie niet-westerse sociologie te doceren vak 'overzicht van de godsdienst of godsdiensten' zag ze gaarne een leerstoel ingesteld. Voor de bezetting ervan had de commissie twee kandidaten op het oog: Han Blauw, secretaris van de Nederlandse Zendingsraad, en Jo Verkuyl, hoogleraar aan de Theologische Hogeschool in Djakarta. De voordracht van Verkuyl was opvallend. Zijn herhaaldelijke pleidooien dat Nederland de soevereiniteit over Nieuw-Guinea aan Soekarno's Indonesië moest overdragen hadden hem in brede gereformeerde kringen tot persona non grata gemaakt.⁶⁵ Verkuyls kandidatuur was te meer precair omdat op het moment dat de commissie-Onvlee haar rapport uitbracht de Nieuw-Guineakwestie vele gemoederen bezighield. De antirevolutionaire leider Bruins Slot, die Verkuyl in deze kwestie te vuur en te zwaard had bestreden, was twee maanden eerder tot de slotsom gekomen dat onverkort vasthouden aan het zelfbeschikkingsrecht van de Papoea's niet langer houdbaar was. Pek en veren waren Bruins Slots deel, maar hij kreeg steun vanuit de politiek-sociale interfaculteit van de Vrije Universiteit. Op

een convent van de ARP, in april 1962, noemde Van Dijk het nieuwe geluid een verademing en hij twijfelde er niet aan dat duizenden zwijgende partijleden zijn mening deelden. Vijf maanden later, in het partijorgaan *Nederlandse gedachten*, verwelkomde collega Kuiper de koerswijziging als reveil van een nieuwe partijgarde die wilde wegbreken uit de wettische kaders en de ARP van een socialer profiel wilde voorzien, zich daarbij herbezinnend op de boodschap van het evangelie.⁶⁶

42 Binnen de commissie-Onvlee lijkt de Nieuw-Guineakwestie geen rol te hebben gespeeld. Blauw, die aan de vU theologie had gestudeerd en geruime tijd predikant was geweest, genoot op wetenschappelijke gronden de voorkeur. Meer dan Verkuyl had hij zich op het terrein van de religieuze antropologie bewogen, onder andere in zijn dissertatie over de plaats en de betekenis van heidenen in de bijbel. Voorts wees de commissie op *Main lines of a biblical theology of missions*, de studie die Blauw uitvoerde in opdracht van de Wereldraad van Kerken en de Internationale Missionaire Raad. De commissie drong ook voor de aanstelling van Blauw op voortvarendheid aan. Er waren meer kapers op de kust.⁶⁷

NAAR EEN KOEPELFACULTEIT?

Inmiddels had de weg naar verzelfstandiging van de sociale wetenschappen een verrassende wending genomen. Het ontwerp van een nieuw academisch statuut dat de minister, de KVP'er Jo Cals, begin 1962 presenteerde voorzag in een faculteit die niet alleen onderdak bood aan sociologie, politicologie, niet-westerse sociologie en culturele antropologie. Psychologie en pedagogiek moesten in de faculteit eveneens een plaats krijgen. Rumoer was het gevolg, ook aan de vU waar hoogleraar algemene psychologie Wijngaarden en zijn leermeester Waterink, sinds 1926 hoogleraar pedagogiek, in de senaat betoogden dat hun disciplines allerm minst als sociale wetenschappen konden worden aangemerkt. Ze bepleitten, in navolging van collega's aan andere universiteiten, de oprichting van een afzonderlijke faculteit voor psychologie en pedagogiek.⁶⁸

Kuiper, decaan van wat – anticiperend op de verzelfstandiging – al was gaan heten 'interfaculteit der sociale wetenschappen', kon zich wel vinden in de bezwaren van Wijngaarden en Waterink. Weliswaar

kende de interfaculteit de vakken kinder- en gezinspsychologie en bedrijfs- en sociale psychologie, maar dit rechtvaardigde toch nauwelijks het ministeriële voornemen de studierichtingen psychologie en pedagogiek bij sociale wetenschappen onder te brengen. De geringe cohesie van de beoogde koepelfaculteit bleek volgens Kuiper al zonneklaar uit de organisatorische constructie die de minister voor ogen stond. Eén faculteit, bestaande uit drie subfaculteiten: voor psychologie, voor pedagogiek én voor sociologie, niet-westerse sociologie en culturele antropologie. Kuiper voorzag een faculteit als een verdeeld huis en was daarom niet afkerig van het idee dat psychologie en pedagogiek een eigen faculteit zouden gaan vormen. Mocht de minister, richtte Kuiper zich tot Wijngaarden en Waterink, toch vasthouden aan algehele samenvoeging, dan zouden psychologie en pedagogiek vanzelfsprekend op gelijke hoogte met de sociale wetenschappen komen te staan.⁶⁹

43

Veel viel te veronderstellen, te plannen, te bedenken – de dood niet. Op 17 juni 1962 werd de interfaculteit opgeschrikt door het stervensbericht van Roel van Dijk, haar hoogleraar sociologie die was omgekomen bij een auto-ongeluk. ‘Hij behoorde tot de stillen in den lande,’ sprak Kuiper tijdens zijn herdenkingsrede. De stille kracht van de interfaculteit, een beminnelijk mens van ontwapenende eenvoud. Geen theoreticus, maar een socioloog die open stond voor de problemen waarmee de industrialiserende maatschappij talrijke gezinnen dag in dag uit confronteerde. Die hardop durfde te zeggen dat de gereformeerde kerken onvoldoende waren toegerust om deze problemen het hoofd te bieden. Geen studeerkamertype, aldus Kuiper, maar een gedreven geleerde die ‘met zijn gaven de samenleving ook rechtstreeks wilde dienen en in het bijzonder de mens in nood.’⁷⁰

Een zoektocht naar een opvolger verliep moeizaam. Bekwame sociologen, geschikt voor hoger onderwijs en onderzoek op gereformeerde grondslag, waren dun gezaaid. Begin oktober 1962 werd het speuren gestaakt en besloten dat Kuiper voorlopig de taken van Van Dijk ging waarnemen. Hiertoe werd het onderscheid tussen de sociografie, Kuipers eigenlijke leeropdracht, en de sociologie opgeheven, wat aan andere universiteiten overigens al langer het geval was. Wel ging de interfaculteit, ten einde Kuiper te ontlasten, op zoek naar personele ondersteuning.⁷¹ In de loop van 1963 nam Kees Boekstijn, als lector, de leeropdracht sociale psychologie van Kuiper over. Henk van Zu-

them, een promovendus van Kuiper die werkzaam was bij de Algemene Kunstzijde Unie, ging economische sociologie en bedrijfssociologie doceren, als buitengewoon hoogleraar.

44 Intussen hadden ook Schoorl en Blauw hun opwachting gemaakt in het professorenkorps. Schoorl, wiens leerstoel in de economische faculteit stond, was in oktober 1962 aangetreden met een oratie over de oecumene, in haar oorspronkelijke betekenis welteverstaan: die van de bewoonde mensenwereld. Vijf eeuwen westerse expansie had de wereld tot één aaneengesloten historisch kader gemaakt. Hamvraag van de oecumene was volgens Schoorl of westerse landen bereid waren hun welvaart te delen met onderontwikkelde niet-westerse landen. Aan de vU had deze vraag in januari 1962 geleid tot de oprichting van het Actiecomité Hulp Ontwikkelingslanden, een initiatief dat Schoorl in zijn slotwoorden van harte verwelkomde. Het evangeliewoord ‘je naaste lief te hebben als jezelf’ verplichtte juist de vU tot het doordenken van problemen van armoede en onderontwikkeling. ‘In dit opzicht kan niemand meer vrijblijvend toeschouwer zijn,’ sprak Schoorl, ‘en heeft eenieder met deze problematiek te maken.’⁷²

Blauw, die een maand na Schoorl inaugureerde en zijn leeropdracht in de letterenfaculteit had, bewoog zich in zijn oratie op aanpalend terrein. De westerse expansie had immers geleid tot een confrontatie van geloofsvoorstellingen en wereldbeschouwingen die de kern van zijn leeropdracht vormde. Het proces stond bekend als ‘interreligie’, was wederkerig van karakter en onontkoombaar. Oost en west, had Goethe anderhalve eeuw eerder al gezegd, waren niet meer te scheiden. Waar het proces de wereld heen zou leiden was ongewis. Voor angst of vrees was evenwel geen enkele reden. De christenheid had volgens Blauw niets te verliezen, álles te winnen. Was het geen machtige uitdaging te zijn aangekomen op ‘een wel bijzonder onoverzichtelijk en riskant kruispunt op de weg der geschiedenis’?⁷³

Het nieuwe academische statuut, begin 1962 geopenbaard, verscheen in september 1963 in het *Staatsblad*. Wat de verzelfstandigde sociale wetenschappen betrof had Cals voet bij stuk gehouden: sociologie, politicologie, niet-westerse sociologie en culturele antropologie

moesten, als subfaculteit, cohabiteren met de subfaculteit psychologie en de subfaculteit pedagogiek, in één koepelfaculteit sociale wetenschappen. Aan de vU was de ruimtelijke behuizing echter nog een groot vraagteken. ‘Wat wij nodig hebben is een gebouw,’ luidde de noodkreet waarmee Kuiper en Kuypers, voorzitter en secretaris van de subfaculteit ‘sociale studierichtingen’ in oprichting, zich in februari 1964 tot het curatorium richtten. In de betonkolos die aan de De Boelelaan moest verrijzen zou de subfaculteit op de negende en tiende verdieping over 45 kamers en een collegezaal voor 200 personen gaan beschikken, maar meer dan vluchtige toekomstmuziek was dit anno 1963 niet. In beloften kun je niet wonen. De realiteit was dat het gebouw van de economische faculteit aan de Koningslaan was overbevolkt en dat de vier kamers die de subfaculteit in oprichting aan de Prins Hendriklaan in gebruik had de status van noodoplossing niet overstegen. Voor de opbouw van de subfaculteit was deze situatie funest, meenden Kuiper en Kuypers, en ook haar uitstraling leed er onder. ‘Puur representatief gezien is de vU op het gebied van de sociale wetenschappen de assepoester onder haar zusterinstellingen,’ schreven ze. ‘Zij heeft eenvoudigweg geen “adres” tot hetwelk deze zich kunnen richten.’⁷⁴

45

De situatie klemde te meer omdat huisvesting nodig was voor een op te richten Sociaal-Wetenschappelijk Instituut (swi). ‘4 grote kamers, 15 middelgrote en 6 kleine kamers,’ somden Kuiper en Kuypers op, ‘varianten zijn uiteraard denkbaar.’ De eerder beoogde instituten voor sociologie en politicologie waren definitief van de baan: er moest één instituut komen. ‘Met deze opzet,’ legden Kuiper en Kuypers uit, ‘wordt beoogd: een maximum aan interdisciplinaire communicatie; een optimaal gebruik van arbeidskracht en materiaal; een nuttige “pooling” van ervaringen; een hoogst gewenste correctie op het gevaar der doorspecialisering; een zo groot mogelijke besparing van kosten; een gevoel van effectiviteit en saamhorigheid.’ Ook moest het swi voorzien in de behoefte van de studenten aan een centrum waar ze met vragen terecht konden en stage konden lopen. ‘Nu is de situatie zo,’ aldus Kuiper en Kuypers, ‘dat ze wordt gedoceerd hoe onmisbaar sociaal-wetenschappelijk onderzoek is, maar de eigen universiteit kan het slechts geïmproviseerd of geheel niet verrichten.’ Dit kwam de beeldvorming evenmin ten goede. ‘Men hoort wel eens zeggen,’ mopperde het duo onverdroten verder, ‘dat sociaal onderzoek slechts be-

vestigt wat iedereen al wist. Voorzover dat juist is moet het worden toegeschreven aan de primitieve staat van het fundamenteel onderzoek ten onzent.⁷⁵

BRAINSTORMEN OP DE BILDERBERG

- 46 Hoe verhiel dat onderzoek zich nu tot de gereformeerde grondslag van de universiteit? 'Wat betekent het,' heette vier maanden later, in juni 1964, het thema van de tweedaagse Bilderbergbijeenkomst waarmee dit hoofdstuk opende, 'dat we sociale wetenschappen beoefenen aan de Vrije Universiteit?' Waarneming en vastlegging van feiten alleen – positivisme – was niet genoeg. Duiding was evenzeer nodig, maar hoe? Met behulp van de wijsbegeerte der wetsidee? 'Er is veel wijsgerig denken waaruit ons enerzijds stimulerende tendensen bereiken,' sprak conferentievoorzitter Bianchi, 'maar waarvan men zich tegelijk kan afvragen of er niet ook een belemmering uit resulteert voor de beoefening van de sociale wetenschappen.' Anders gezegd: was de wijsbegeerte der wetsidee passé? Moest er niet verder worden gekeken dan de door Dooyeweerd getrokken levensbeschouwelijke grenzen? 'We mogen ons niet isoleren op straffe van communicatiestoornis en eigendunk,' vond Bianchi.

Brasz wees op de stand van zaken binnen de bestuurskunde waar Waldo voor een inspirerende herwaardering van normen en waarden had gezorgd. Nu was het aan de v u een pre dat normatief denken min of meer was geïnstitutionaliseerd, 'maar tegelijk een beetje benauwend.' Het beginseldenken vertoonde volgens Brasz te weinig ontwikkeling en was niet meer voldoende richtinggevend. Er heerste onzekerheid, verwarring, inertie, wat ook zijn weerslag had op de toepasbaarheid van de wetenschap. 'Het komt erop aan,' aldus Brasz, 'dat we niet met één been in de normatieve modder moeten staan en met het andere in de operationele modder.'

Hoe verhielden normativiteit en operationaliteit zich dan precies? gaf Bianchi de vergadering in overweging. Wat hield operationeel denken eigenlijk in? Zelf zou hij het willen omschrijven als 'een vorm van wetenschappelijk denken waarbij het erom gaat langs efficiënt methodische weg, ter voorbereiding van andere vormen van benadering, kennis en inzicht te verwerven in een bepaald geheel van feiten.'

Te wollig, reageerde historicus Wieringa die anderhalve maand eerder tot buitengewoon hoogleraar economische en sociale geschiedenis was benoemd. Operationeel denken betekende 'dat je er iets mee kunt doen.' Wieringa werd bijgevallen door Kuiper en econoom Van der Kooy: operationaliseren betekende hanteerbaar maken.

Dus was operationaliseren niet meer dan stipuleren? wierp Bianchi op. Dat ging Van Zuthem te ver, alsof operationaliseren waardevrij was, terwijl er altijd wel een element van waardering om de hoek kwam kijken. Van der Kooy beaamde dit. Normatief denken en operationeel denken lagen in elkaars verlengde. Operationele begrippen vereisten voortdurend aanpassing waarbij de levensbeschouwing van de onderzoeker niet was weg te denken. Dit was een moeilijk te doorgronden proces, meende Van der Kooy, een proces van 'vage noties' en secundaire normen. 'Normatief heeft iets te maken met een chaos van vitale begrippen waarover de beoefenaar van wetenschap beschikt.' In die chaos moest orde worden geschapen, uitgaande van vierderlei roepingsbesef: 'jegens God, jegens zichzelf, jegens zijn naaste en jegens de dingen.'

47

Erg concreet was dat allemaal nog niet. Was in deze 'amorphe problematiek' niet meer klaarheid te brengen? vroeg Bianchi zich aan het begin van de tweede conferentiedag af. De benjamin van het gezelschap, de 24-jarige wetenschappelijk ambtenaar Hans van der Zouwen, deed een ferme poging. Een verleden moest worden afgeschreven, vond hij. Bianchi's vraag van de vorige dag of de wijsbegeerte der wetsidee passé was, beantwoordde Van der Zouwen met een volmondig 'ja'. De koers die Van Dijk na 1949 had uitgezet, navigerend op de dooyeweerdiaanse filosofie, moest worden verlaten. Kuiper, bij wie Van der Zouwen een jaar eerder was afgestudeerd, was het hiermee eens. Omziend naar de jaren vijftig kwam Kuiper tot de slotsom 'de irreële benadering door de wijsbegeerte der wetsidee beklemmend te achten voor wat betreft de beoefening van de sociologie.' Was wat Van Dijk had voorgestaan niet meer theologie dan sociologie? Van der Kooy vond dit te boud gesteld en waarschuwde voor het creëren van tegenstellingen. 'Ieder doet het naar zijn eigen aard,' benadrukte hij, 'Abraham Kuiper is anders dan Gerrit Kuiper.' Boekestijn onderschreef dit, sterker nog: Van Dijks opvattingen waren nog steeds actueel, in de zin dat het autonome vakwetenschappelijke denken zijn grenzen had. 'Je kunt niet alles vragen aan de werkelijkheid,' meende Boekestijn, 'zij

heeft niet het laatste woord.’ Tussen dat wat is en wat de zin der dingen is, gaapte een wereld van verschil waarin de Vrije Universiteit een eigen geluid ten gehore moest brengen.

48 Maar bestond christelijke wetenschapsbeoefening eigenlijk nog wel, vroeg Van der Zouwen, die werkte aan een empirisch onderzoek naar de relatie tussen de VU en haar achterban. ‘Of is het zo dat het volk nog wordt voorgelicht over het bestaan van een wetenschap oude stijl, terwijl er in feite wordt beoefend wetenschap nieuwe stijl?’ Moest geen signaal worden afgegeven dat er normatief een en ander aan het veranderen was? Hield men het gereformeerde volk eigenlijk niet een beetje voor de gek? Bianchi dacht van niet – ‘het volk veranderde zelf immers ook.’ Van der Kooy voorzag evenmin problemen. ‘Het misverstand is niet zo groot.’

Conclusies, vroeg Bianchi – welke conclusies konden nu uit de discussie worden getrokken? Van der Kooy wilde er niet van horen, ‘juist vanuit een vrije universiteit.’ Wetenschap moest ongebonden zijn. Kuypers wilde toch een poging wagen de tweedaagse retraite met een soort resolutie te besluiten. ‘Wij moeten steeds trachten,’ las hij voor, ‘ons concreet voor te stellen wat voor regels of normen wij bedoelen wanneer wij een bepaalde wetenschap, alle wetenschap of christelijke wetenschap “normatief” noemen, want ze kunnen het in de ene zin wel en in de andere zin niet zijn.’ Niemand had bezwaar dat de regels in het verslag werden opgenomen, waarna Onvlee de zitting besloot met een dankgebed.⁷⁶ Want dat betekende wetenschapsbeoefening aan de Vrije Universiteit tenslotte ook: ora et labora.

[2] 'Normatief staan in de eigen tijd'

1964-1970

De bedding van het onbestemde debat op de Bilderberg was breder 49
dan de academie. In de gereformeerde wereld anno 1964 was veel in
beweging; de in Oosterbeek vergaderde hoogleraren, lectoren en we-
tenschappelijk ambtenaren van de subfaculteit sociale studierichtin-
gen stonden in hun zoektocht naar een nieuw levensbeschouwelijk
archimedisches punt niet alleen. De queeste had haar politieke pendant
in de eerdergenoemde ommezwaai die de antirevolutionaire fractielei-
der Bruins Slot drie jaar eerder in de Nieuw-Guinea-kwestie had ge-
maakt. Eng-bijbelse, apodictische argumenten over gezag en vrijheid
(‘Niet ter discussie!’) hadden plaatsgemaakt voor een even eigentijdse
als evangelisch-apostolische koers, waarvan ‘gerechtigheid’, ‘bewust-
making’, ‘vrede’ en ‘openheid’ voorname eindbestemmingen waren.
Ongeveer álles stond opeens ter discussie, zowel bij Bruins Slot als bij
ARP-voorzitter Wiert Berghuis die na Bruins Slots vertrek uit de poli-
tiek, in 1963, de voortrekker van het partijpolitieke vernieuwingspro-
ces was geworden. De ARP verplaatste haar vizier van de Hollandse
polder naar de wijde wereld en was voortaan ‘in het sociale radicaal’.¹

De *volte face* had haar wortels in de jaren vijftig toen de ARP en ver-
wante organisaties als de NCRV, *Trouw* en de gereformeerde kerken
een verlies aan levensbeschouwelijke spankracht aan de dag legden.
Een reorganisatiecommissie van de ARP, met in haar midden politi-
cologiehoogleraar De Jong, was in 1954 tot het oordeel gekomen dat
de partij in zichzelf was gekeerd, krampachtig vasthield aan aloude
beginselen en haar achterban nauwelijks meer bezielde. De synode
van de gereformeerde kerken boog zich een jaar later over de vraag
of prediking en pastoraat nog wel op de modern-industriële samenle-
ving aansloten. Een synodale commissie, die wetenschappelijk werd
bijgestaan door hoogleraar sociologie Van Dijk, in zijn hoedanigheid
van directeur van het Gereformeerd Sociologisch Instituut, kwam in
1959 tot een ontkennend antwoord. De prediking was vaak ‘tijdloos’ of
hield niet het juiste midden tussen engagement en bijbelvastheid, met

respectievelijk oppervlakkigheid en 'wetticisme' als resultaten. Dezelfde teneur had in 1960 het rapport van een onderzoek dat het Nederlands Instituut voor Motivation Research in opdracht van de ARP had uitgevoerd. De partij was 'niet meer van deze tijd', haar spreekbuis *Trouw* evenmin. Partij en krant grossierden in dogma's en beginselen, terwijl veel gereformeerden en antirevolutionairen met smarte zaten te wachten op een wenkend perspectief dat hen richting gaf in de
 50 complexe werkelijkheid van alledag.²

WETENSCHAP WAARMEE JE WAT KAN

Twee maanden nadat Motivation Research rapport had uitgebracht, was Bruins Slot de bakens gaan verzetten. 'Wie in de eigen tijd wil staan,' schreef hij in september 1960 in *Trouw*, 'moet om te beginnen die eigen tijd in zijn geheel kunnen zien en dan die tijd aandurven.' Partij, krant, kerk, omroep, universiteit en wat voor organisaties de gereformeerde gezindte al niet meer rijk was, moesten de maatschappij tegemoet treden met een door het evangelie geïnspireerde kritische instelling. Waar het volgens de antirevolutionaire leider vóór alles om ging was 'normatief staan in de eigen tijd'. Beginselen waren daarbij belangrijk, maar niet alleenzaligmakend. 'Men wil concreet voor zich zien wat een partij wil,' schreef Bruins Slot een jaar later, in 1961, naar aanleiding van het gewijzigde ARP-beginselprogram. 'Men beoordeelt daarnaar haar christelijk gehalte. Niet uit de theorie, maar uit de praktijk.'³

Om dit alles was het de sociaal-wetenschappers van de Vrije Universiteit, in juni 1964 op de Bilderberg in constituerende vergadering verenigd, grosso modo óók te doen: om eigentijdse, normatieve wetenschap die tevens toepasbaar was: wetenschap waarmee je wat kón. Hiervan moest het Sociaal-Wetenschappelijk Instituut, waarvoor met name Kuiper en Kuypers zich sterk hadden gemaakt, het brandpunt worden. Het instituut kreeg zes afdelingen: sociologie, politicologie, bestuurskunde, niet-westerse gebieden, planologie en internationale betrekkingen. De planologie, de leer van de ruimtelijke ordening, had zich pas na enige schermutselingen onder het swi-dak begeven, zij het met één been. Het andere stond in het Geografisch Instituut dat onderdeel was van de interfaculteit aardrijkskunde en prehistorie.

Kuiper en Kuypers hadden verwoede pogingen gedaan de planologie bij de sociale studierichtingen te voegen. 'Het gaat bij de planologie,' betoogden ze bij curatoren, 'niet om de ruimte als zodanig, maar om de mens in de samenleving.' De interfaculteit aardrijkskunde en pre-historie, saillant genoeg gepresideerd door Onvlee wiens leerstoel culturele antropologie in de subfaculteit sociale studierichtingen stond, zag het anders. Planologie betrof de theorie van de bestemming en het gebruik van de ruimte, ofwel 'de systematisering van de grondslagen van de ruimtelijke ordening'. Naar Onvlees inzicht waren mens en maatschappij daarbij minder in het geding dan Kuiper en Kuypers dachten.⁴

51

Het grensgevecht werd beslecht met een compromis: planologie werd zowel een afdeling van het Geografisch Instituut als het Sociaal-Wetenschappelijk Instituut. Beide afdelingen kwamen onder leiding te staan van Leen Bak, die zich ten behoeve van de huisvesting van het swi aan Koningslaan 22-24 onmiddellijk waarmaakte met een fraai staaltje van microplanologie. Baks nauwgezette pas- en meetwerk echter kon de swi-afdeling niet-westerse gebieden, waarin niet-westerse sociologie en culturele antropologie voor hun onderzoek samenwerkten, niet naar de Koningslaan lokken. Schoorl, Onvlee en de hunden hielden, tot ontstemming van Kuypers, vast aan hun onderkomen aan de De Lairessestraat, omwille van de samenwerking met de sociaal-geografen met wie een bibliotheek werd gedeeld.⁵

Het ene been waarmee planologie in het swi stond bleek alras van leem. Bak bleef zijn onderzoek in het Geografisch Instituut uitvoeren; samenwerking met de sociaal-wetenschappers aan de Koningslaan kwam niet tot stand. Ook de afdeling internationale betrekkingen bleef een dode letter, vooral vanwege het ontbreken van een overeenkomstige leerstoel. Betrokkenen zouden het in 1964 niet voor mogelijk hebben gehouden dat de leerstoel, essentieel voor een subfaculteit die midden in de modern-industriële wereld wilde staan, nog veertig jaar op zich zou laten wachten. Ook de opbouw van de vier andere afdelingen, sociologie, politicologie, bestuurskunde en niet-westerse gebieden, verliep moeizaam. Eerst in het najaar van 1966 kwamen ze, met conceptbijdragen tot het ontwikkelingsplan van de vu voor de jaren 1969-1972, tot formulering van hun onderzoeksprogramma's, summier en weinig concreet.

De Lairessestraat 142, tot 1970 onderkomen van de cultureel antropologen en de niet-westers sociologen. (FOTO HDC)

SOCIOLOGIE VAN 'GROEPEN ONDER DRUK'

De swi-afdeling sociologie stond in 1966 met twee onderzoeksthe-
ma's in het vu-ontwikkelingsplan (concept) vermeld, te weten de pro-
blematiek van 'groepen onder druk', in de breedste betekenis van het
woord, en de maatschappelijke en organisatorische positionering van
de protestantse bevolkingsgroep in de snel veranderende Nederland-
se samenleving. Het eerstgenoemde thema was een erfenis van Van
Dijk bij wie mens en medemens immer in het middelpunt stonden,
gedreven door het evangeliewoord 'je naaste lief te hebben als jezelf'.
Van Dijks geestelijke nalatenschap was in vertrouwde handen bij leer-
ling Henk van den Berg, wiens weg tot de wetenschap was begonnen
op de christelijke hbs in Rotterdam-Zuid, zijn geboortegrond. De weg
had via het staatsexamen gymnasium naar de economische faculteit
van de vu geleid waaraan Van den Berg in 1950 sociologie was gaan
studeren. Als student-assistent van Van Dijk verrichtte hij halverwege
de jaren vijftig gerontologisch onderzoek in de Amsterdamse Water-

graafsmeer. In zijn bevindingen kante Van den Berg zich, in de geest van zijn leermeester, tegen het 'welverzorgd opbergen' van bejaarden, zijnde een weeffout in een samenleving die de waarde van de mens louter afmat aan zijn productiekraft. 'De wetenschap beoefenen,' verwoordde Van den Berg het normatief-geëngageerde standpunt van Van Dijk en hemzelf naderhand, 'zonder je te laten gelden in enigerlei maatschappelijke strijd, was – voor zover het de sociologie betreft – onbekend op de subfaculteit.'⁶

53

Vijf jaar lang, van 1958 tot 1963, was Van den Berg stafid van de Gereformeerde Academie voor Sociale Arbeid 'De Nijenburgh' in Baarn waar hij zijn wetenschappelijke expertise kon toetsen aan de praktijk van het maatschappelijk werk. Het kreeg zijn neerslag in het proefschrift *Sociologie van de hulpverlening*, 'een even ongewoon als boeiend boek', in Van Doorns woorden, waarin Van den Berg 'hulp' als spiegelbeeld van 'macht' definieerde. Macht beperkte gedragsalternatieven, hulp verruimde ze; macht betrof het doel van ego, hulp het doel van alter. Eén aspect was hetzelfde: bij zowel macht als hulp was sprake van een ongelijke verhouding. 'Beiden, de machthebber én de hulpverlener,' aldus Van den Berg, die in 1963 bij Kuiper Hzn promoveerde, 'bezitten een voorsprong, doordat zij toegang hebben tot voor anderen minder toegankelijke waarden.' Hulp was in zekere zin ook machtsuitoefening, maar niet per se altijd door de helper. Hulpbehoevenden hadden namelijk de neiging meer en meer op de helper te leunen en steeds hogere eisen te stellen. 'Terwijl dus,' constateerde Van den Berg, 'in de machtsverhouding ego tendeert zijn prerogatieven te vergroten, zien wij dit in de hulpverhouding bij alter.'⁷

Het raakvlak tussen normatieve wetenschap en maatschappelijke strijd werd nog nadrukkelijker gezocht door bedrijfssocioloog Henk van Zuthem, een in Kampen geboren dertiger die in 1949, na de mulo en de Hogere School voor Tropische Landbouw te hebben doorlopen, sociologie was gaan studeren aan de vu. Na in 1952 zijn kandidaats te hebben behaald werd Van Zuthem werkzaam op het Landbouw Economisch Instituut in Den Haag. Vier jaar later slaagde Van Zuthem voor zijn doctoraalexamen en verbond hij zich aan de Algemene Kunstzijde Unie (AKU). Hij werd er chef van de afdeling sociale research die onderzoek deed naar personeelsverloop en arbeidsverzuim. In 1961 bekroonde Van Zuthem zijn academische opleiding met promotie (bij Kuiper Hzn) op het proefschrift *De integratie van de*

onderneming als sociologisch vraagstuk. Een van de stellingen liet weinig misverstand bestaan over Van Zuthems evangelisch geïnspireerde engagement. 'Bij een messiaanse benadering van de sociale verschijnselen,' luidde de betreffende stelling, 'kunnen de sociale wetenschappen een bijdrage leveren aan de openbaring van het Rijk Gods.'⁸

54 De 'groep onder druk' die Van Zuthem wetenschappelijk over het voetlicht wilde brengen waren fabrieksarbeiders. Voor dit studieonderwerp, dat hem was aangereikt door zijn leermeester, hoogleraar arbeidsrecht De Gaay Fortman, wendde Van Zuthem zich tot het anti-revolutionaire erfgoed. Hij greep terug op het eerste Sociaal Congres van 1891, en eigenlijk nog verder, op het Reveil, de protestantse opwekkingsbeweging die rond 1830 vanuit Zwitserland naar Nederland was overgewaaid. De beweging predikte en praktiseerde erbarmen en gerechtigheid, bijbelse grondmotieven die zes decennia later, toen de vroeg-industriële slagschaduw van schrijnende armoede en erbarmelijke woon- en werkomstandigheden ook over Nederland was gevallen, werden gedynamiseerd door Abraham Kuiper. Diens op het Sociaal Congres uiteengezette 'architectonische' maatschappijkritiek behelsde een samenleving waarin alle mensen zich vrijelijk konden ontplooiën, in dienst aan en verantwoordelijkheid voor elkaar. Dit gold volgens Kuiper evenzeer voor de bedrijfsvloer: werkgevers en werknemers dienden als broeders samen te werken, wat echter niet inhield dat ze 'gelijken' waren. De arbeider was en bleef ondergeschikt, benadrukte Kuiper, omdat de ondernemer het bezit van zijn bedrijf van Godswege was toevertrouwd, een verantwoordelijkheid die één en ondeelbaar was.⁹

Dit onderscheid, tussen 'het denkende hoofd' van de ondernemer en 'de werkende handen' van de arbeider, werd door Van Zuthem, sinds 1963 buitengewoon hoogleraar economische sociologie en bedrijfssociologie, verworpen. Wáre solidariteit en gerechtigheid vielen of stonden met een wederkerige verhouding tussen ondernemer en arbeider – met 'industriële democratie', waarvan Van Zuthem in 1965 indrukken en ideeën opdeed in Tito's Joegoslavië, het Oostblokland met het tot veler verbeelding sprekende arbeiderszelfbestuur. Fris van de lever spuide Van Zuthem zijn opvattingen dienaangaande op spreekbeurten in den lande, tot groeiende ergernis van Jo Meynen, president-directeur van de АКТ, Van Zuthems hoofdwerkgever. Meynen, een behoudende antirevolutionair die na de bevrijding minister

van oorlog was geweest en als curator eveneens een nevenfunctie aan de vU had, moest niets van inspraak en medezeggenschap van arbeiders hebben. Gezag was gezag.¹⁰

Dit was ook de strekking van de maatregel die Meynen in maart 1966, als werkgever, aan Van Zuthem kenbaar maakte. Hij verbood hem zich buiten de collegezaal te uiten over aangelegenheden die de AKU raakten, zowel in woord als geschrift. Van Zuthem legde het dictum eerst aan leermeester De Gaay Fortman voor, die klare taal sprak: 55 'Onacceptabel!' Zo luidde tevens het oordeel van het subfaculteitsbestuur waarvan decaan Kuiper, samen met president-curator Donner, diverse gesprekken met Meynen voerde die uiteindelijk tot een 'compromis' bereid was. Van Zuthem mocht blijven publiceren over controversiële zaken, mits hij zich beperkte tot wetenschappelijke bladen en zich uitsluitend van 'vaktermen' bediende. Verbale uitingen waren Van Zuthem alleen in besloten gezelschappen toegestaan, en voorts moest hij alle contacten met het CNV verbreken. Weer weigerden Van Zuthem en het subfaculteitsbestuur te buigen. De dubbelfunctie werd onhoudbaar. Het bestuur besloot Van Zuthem daarom voor een gewoon hoogleraarschap voor te dragen zodat hij zijn dienstverband met de AKU kon beëindigen. Hiertoe bood de begroting van 1966 noch die van 1967 echter ruimte. Als tussenoplossing werd Van Zuthems bestaande leeropdracht zodanig uitgebreid dat de hem toegeschoven colleges het verlies van zijn AKU-inkomsten goeddeels compenseerden. Van Zuthems ordinariaat zou ten slotte in 1968 worden gerealiseerd.¹¹

Niet minder weerbarstig was de praktijk van de arbeidersmedezeggenschap. Dit bleek hetzelfde jaar uit de studie *Verantwoordelijkheid in het werk*, een verslag van een experiment in zes Nederlandse bedrijven dat Van Zuthems medewerker Joop Ramondt publiceerde. Onwil, onzekerheid en desinteresse, zowel van leidinggevendenden als arbeiders, had de proefneming met werkoverleggen en stuurgroepen in vier van de zes bedrijven doen mislukken. In de overige twee bedrijven had het experiment een jaar of langer standgehouden, zonder substantieel positief effect op het vertrouwen van de arbeiders in de bedrijfsleiding. Ook de ervaringen die Ramondt in Joegoslavië opdeed, samen met Marius Broekmeyer, namens het Oost-Europa-instituut van de Gemeente Universiteit, stemden niet positief. Het duo deed in 1968 onderzoek in een papierfabriek in het Bosnische Maglaj waar, wanneer puntje bij paaltje kwam, de arbeidersraad en de vier besturende arbei-

Henk van Zuthem (1929), van 1963 tot 1974 (buitengewoon) hoogleraar economische sociologie en bedrijfssociologie. (FOTO NATIONAAL ARCHIEF)

derscomités het aflegden tegen het gezag van de vakbond en de communistische partij.¹² De macht verdrukte de verbeelding.

DAUERREFLEXION

Op het tweede sociologische onderzoeksterrein, de maatschappelijke en organisatorische positionering van de protestantse bevolkingsgroep in de snel veranderende samenleving, was Helmut Schelsky's 'Dauerreflexion'-theorie richtinggevend. Met zijn theorie beoogde Schelsky, een aan de universiteit van Münster verbonden Duitse socioloog, fundamentele en voortdurende bezinning op geloofswaarheden en -zekerheden, tegen de achtergrond van het snel voortschrijdende secularisatieproces. Onder leiding van Jenny de Jong-Gierveld, een alumna van de subfaculteit, en Wim Saris, die in Utrecht sociologie had gestudeerd, ging in 1967 een tweejarig 'Dauerreflexion'-onderzoek van start. Na een *pilotstudy* in Harderwijk, Haarlem en Amsterdam-Oost werden ruim negenhonderd personen geïnterviewd in

de gereformeerde kerken van Nijverdal, Alphen aan den Rijn en Amsterdam. Analyse van de – door studenten vergaarde – data leerde dat in de onderzochte geloofspopulatie nauwelijks sprake was van wezenlijke bezinning op geloofswaarheden. Veeleer leek het erop dat oude ‘vanzelfsprekendheden’ soepel en vlot voor nieuwe werden ingeruild, met de kanttekening dat er meer kritische reflectie was naarmate het cultuurpatroon modernier was. Amsterdammers bleken het meest kritisch, Nijverdallers het minst. Van de hoofdstedelijke kritische zin moest overigens geen al te grote voorstelling worden gemaakt: nog geen kwart van de ondervraagden gaf er blijk van regelmatig over geloofsvragen na te denken.¹³

57

Nauw verwant met het ‘Dauerreflexion’-onderzoek was het door Van der Zouwen geleide onderzoek naar de opvattingen van leden van de gereformeerde kerken over normen en taken van de kerk. Ook dit onderzoek, dat plaatsvond van 1968 tot 1970, was empirisch van aard; kandidaatsstudenten waren, in het kader van een leeronderzoek, als enquêteurs actief, onder begeleiding van doctoraalstudenten die de onderzoeksresultaten in scripties neerlegden. De scripties vormden de basis van het in 1972 verschenen boek *De veranderingen in de gereformeerde kerk*. De conclusie van het boek, verwoord door godsdienst-socioloog Gerard Dekker, een leerling van Van Dijk, luidde dat binnen de gereformeerde kerken veel in beweging was, zonder duidelijke richting. Bijna de helft van de respondenten schreef geen voldoening meer in de kerkdiensten, tweederde had bezwaar tegen letterlijke uitleg van de bijbel. Dit betekende niet dat de moderniteit dicht aan de borst werd gedrukt. Van de respondenten die zich bekend toonden met de progressieve actiegroep Synoodkreet moest meer dan de helft niets hebben van door de groep bepleite discussiethema’s, zoals kernbewapening, rassendiscriminatie en homoseksualiteit. Het onderzoek logenstrafte de aanlokkelijke gedachte dat in de gereformeerde kerken conservatieven tegenover progressieven stonden. ‘Wat we dus zien,’ stelde Dekker vast, ‘is primair niet een verschuiving van een oud naar een nieuw patroon, maar een ontwikkeling van een oud homogeen patroon naar een nieuwe situatie van variatie op het gebied van normen en taken.’¹⁴

Dekkers conclusies sloten aan bij de bevindingen van Jan Hendriks die een jaar eerder, in 1971, bij Kuiper Hzn was gepromoveerd op *De emancipatie van de gereformeerden*. Volgens Hendriks, in het dagelijks

58 leven directeur van het Algemeen Diaconaal Bureau van de gereformeerde kerken, beleefde de gereformeerde gezindte het sluitstuk van haar emancipatie. Dit uitte zich onder meer in een sterke vermindering van de interne integratie, desintegratie van instituten en verlies van harmonie van normen en waarden. Het proces hoefde echter niet noodzakelijkerwijs tot het uiteenvallen van de gereformeerde groep als zodanig te lijden. 'Pluriformiteit in eigen kring' kon deelgroepen of richtingen bijeenhouden, terwijl de positie van godsdienst en kerk ook afhankelijk was van toekomstige, nog onbekende maatschappelijke ontwikkelingen.¹⁵

KAFKA IN HET NEDERLANDSE BESTUURSAPPARAAT

Van het onderzoek dat de SWI-afdeling bestuurskunde wilde verrichten waren de contouren twee jaar vóór het in 1966 opgestelde VU-ontwikkelingsplan al duidelijk. Brasz had ze geschetst in zijn rede *Zonder vorm van proces?* waarmee hij in november 1964 zijn hoogleraarschap in de bestuurswetenschappen aanvaardde. In Nederland werd de verhouding tussen bestuur en bestuurdens volgens Brasz gekenmerkt door een grote mate van gemeenzaamheid ('proximiteit'). Dit was een groot goed, en tegelijkertijd een groeiend gevaar. De informele verhouding tussen overheid en onderdaan verstond zich immers slecht met regelgeving, aldus Brasz, wat gezien de steeds groter wordende omvang en invloed van het bestuursapparaat een bedenkelijke situatie was. Vlotheid en soepelheid waren belangrijke bestuurlijke waarden, maar hoe omvangrijker de organisatie, des te groter de kans op fouten – op crises. En dan was meer nodig dan een goedmoedige Bromsnor-Swiebertje-verhouding. Daar kwam bij (Kuypers had het vier jaar eerder in zijn oratie ook ter sprake gebracht) dat het bestuursapparaat steeds dieper doordrong in politiek en maatschappij. Anders gezegd: het democratisch gehalte van het Nederlandse bestel hing steeds nauwer samen met de democratische instelling en werkwijze van het openbaar bestuur. Stelselmatige waarneming en beschrijving van de werking van het overheidsapparaat was daarom eerste vereiste van het bestuurskundige onderzoek, meende Brasz, gevolgd door interpretatie en analyse, met als leidraad de vraag naar autoriteit en legitimiteit: wie was verantwoordelijk voor wat en op grond waarvan?¹⁶

Begin 1965 stonden, onder de projectnaam 'Bestuur-bestuurden', al drie onderzoeksprojecten in de steigers: de besluitvorming in het provinciaal bestuur, het functioneren van het overheidsbestuur in de agglomeratie Maastricht en de verhouding tussen gemeentebestuur en -bestuurden. Bij dit laatste project, waarvoor verkennende onderzoeken plaatsvonden in Zwammerdam, Haarlemmerliede-Spaarnwoude en Wildervank, werd tevens de vraag betrokken hoe groot een gemeente moest zijn om zelfstandig te kunnen bestaan. Met alle drie projecten bewoog de sectie bestuurskunde zich prominent in het institutionele schemergebied tussen overheid en burger. Verkennend onderzoek bij enkele provinciale griffies, een paar jaar eerder, had uitgewezen dat meer dan zestig procent van de besluiten zonder tussenkomst van gedeputeerde staten tot stand kwam. Ambtenaren regeerden zonder dat ze verantwoording hoefden af te leggen, wat uit het oogpunt van democratisch bestuur een bedenkelijke gang van zaken was.¹⁷

59

'Het bestuursapparaat blijkt een geheimzinnige Kafka-achtige gevaarlijke organisatie,' sprak Brasz in 1967 op een congres van de Nederlandse federatie van universitaire studieverenigingen in de sociologie. De staatkundige crisis waarvan Hans van Mierlo en zijn d'66-kompanen zo de mond vol hadden, nog méér na hun verkiezingsoverwinning eerder dat jaar, was volgens Brasz vooral een bestuurlijke crisis. 'Het bestuur moet als belangrijke staatsinstelling onthuld worden,' vond Brasz. Het telde een half miljoen employés, droeg zorg voor 'zuielingen tot en met atoombommen' en was de kraamkamer van politiek beleid. Onderwijl was het bestuur goeddeels aan veler oog onttrokken geraakt. 'Het publiek,' luidde Brasz' analyse van het onder meer richting d'66 op drift geraakte electoraat, 'neemt deze onevenwichtigheden thans bewust waar, omdat het staatsbestel als gevolg ervan niet meer geloofwaardig werkt.'¹⁸

Brasz entameerde ook grensoverschrijdend onderzoek. In 1968 ging assistent Ruud Kapteyn, in de jaren zeventig hoofd van het Bureau Buitenland van de v.u., op verkenningsreis naar Zambia dat sinds vier jaar onafhankelijk was. Het land werd geregeerd door Kenneth Kaoenda wie een non-raciale samenleving voor ogen stond, op socialistische grondslag. Dit 'Zambiaanse humanisme', dat ook christelijke en traditioneel-Afrikaanse elementen bevatte, bezorgde Kaoenda in het westen een vrij goede pers, mede vanwege zijn hervormings-

60 zin. Kapteyn kon dus met een gerust hart naar Zambia vertrekken. Zijn verblijf resulteerde in de selectie van vier districten waarin het bestuurskundige onderzoek ging plaatsvinden: twee districten met een landelijk, twee met een stedelijk karakter. De vu, benadrukte Brasz, had veel bij het onderzoek te winnen. Het project betekende een verrijking van zowel het onderzoek als het onderwijs en voorts werden nieuwe contacten opgedaan. Maar ook de gewone Zambiaan was volgens Brasz bij het project gebaat. Het leverde namelijk een belangrijke bijdrage 'aan maatschappelijk relevant werk in een gebied waar dit uiterst noodzakelijk is.' Het pijlsnelle moderniseringsproces stelde Zambia voor grote bestuurlijke problemen die de sectie bestuurskunde, in samenwerking met de regering, wilde oplossen. Onderzoek en ontwikkelingssamenwerking gingen hand in hand.¹⁹

DE VU EN DE VERRE NAASTE

Deze symbiose van wetenschapsbeoefening en Derde-Wereldorientatie deed nog sterker opgeld in het onderzoek van de swi-afdeling niet-westerse gebieden, waarin de projecten van de secties niet-westerse sociologie en culturele antropologie waren verenigd. De symbiose gold vooral het onderzoek van eerstgenoemde sectie. Het cultureel-antropologisch onderzoek was namelijk sterk religiewetenschappelijk getoonzet, bijvoorbeeld de projecten van Hans Feddema en Martin Daneel. Feddema, die geschiedenis had gestudeerd aan de vu en culturele antropologie aan de Gemeente Universiteit, deed twee jaar lang onderzoek onder de Transvaal-Batswana, een 'Bantoestan' in Zuid-Afrika. Eerst verdiepte Feddema zich in de jaarlijkse regensrituelen, later richtte hij zich op het sociaal-culturele veranderingsproces dat de Batswana doormaakten, als gevolg van de penetrerende Zuid-Afrikaanse samenleving, met industrialisatie en urbanisatie in het voorste gelid. Daneel, die als wetenschappelijk medewerker onder de hoede van Blauw werkte, verbleef geruime tijd in Zuid-Rhodesië. Hij deed er onderzoek naar de religieuze veranderingsverschijnselen bij de Makaranga, een Zuid-Rhodesische bevolkingsgroep die tot de Shona behoorde.²⁰

Het niet-westers sociologische onderzoek had, in de geest van Schoorls oratie uit 1962, een belangrijke inspiratiebron in het evange-

lieuwoord 'je naaste liefhebben als jezelf', óók de verre naaste. Dit verplichtte de Vrije Universiteit tot het doordenken van mondiale problemen van armoede en onderontwikkeling, maar denken alleen was niet genoeg. Schoorl was actief in het Actiecomité Hulp aan Ontwikkelingslanden en raakte in 1965 betrokken bij de opbouw van een sociaal-wetenschappelijk onderzoeksinstituut aan de christelijke Universitas Satya Wacana in Salatiga, op Java. Dit instituut, Lembaga Penelitian Ilmu Sosial, dat mede werd ondersteund door de zending van de hervormde kerk en de Interkerkelijke Coördinatie Commissie Ontwikkelingssamenwerking, zou in de jaren zeventig en tachtig een belangrijke onderzoekspartner van de vakgroepen culturele antropologie en niet-westerse sociologie worden.²¹

61

De niet-westers sociologen Tom Segaar en Koos de Goede togen naar de Pakistaanse havenstad Karachi waar ze, in opdracht van het Algemeen Diaconaal Bureau van de gereformeerde kerken, veldwerk deden in de sloppenwijk Azam Basti. De havenstad kampte met enorme urbanisatieproblemen; de bevolking was in nog geen twintig jaar tijd verzevenvoudigd. Na 1947 hadden veel moslims uit Indië hun toevlucht in Karachi gezocht. Ook trok de stad veel kansarmen van het platteland. De ene na de andere sloppenwijk ontstond, met armzalige behuizing, zonder watervoorziening, sanitair, afvalverwerking, medische verzorging, scholen.

Het door Segaar en De Goede in Azam Basti uitgevoerde onderzoek, dat onder meer bestond uit een volkstelling, een enquête en een 'social survey' door middel van interviews, mondde in 1969 uit in een grondig en uitgebreid advies voor de ontwikkeling van de wijk. Verbetering van de leefomstandigheden was volgens de twee onderzoekers alleen te realiseren door middel van een van buitenaf geleid ontwikkelingsprogramma. Voor 'self help' ontbrak het Azam Basti eenvoudigweg aan kader en organisatie. Het programma moest bovendien een integraal karakter hebben. Een partiële aanpak, waarbij probleemgebied voor probleemgebied werd bewerkt, zou volgens Segaar en De Goede onvoldoende effect sorteren, omdat de diverse terreinen een grote samenhang hadden. Zonder waterkranen en riolen was verbetering van de gezondheidszorg onmogelijk, terwijl het algehele welzijn van de slumbevolking onlosmakelijk was verbonden met de hoogte van het inkomen – met het hebben van werk dus, waarvoor scholing vereist was.²²

Ook het onderzoek van niet-westers socioloog Allard Willemier Westra stond uitdrukkelijk in het teken van hulpverlening aan de verre naaste en werd eveneens in opdracht van het gereformeerde diaconaat verricht. Willemier Westra boog zich over de vraag of een kinderplichtproject in het Braziliaanse São Paulo kans van slagen had. Langs de weg van literatuuronderzoek en het inwinnen van informatie bij deskundigen werd duidelijk dat het project tot mislukken was gedoemd in de 'favela's', de sloppenwijken van São Paulo. De nood kon namelijk ook te hoog zijn; kinderverwaarlozing effectief bestrijden in een omgeving waar het aan bijna alles ontbrak was een hopeloze opgave. Bovendien beschouwden veel favelabewoners hun onderkomen als tijdelijk waardoor ze weinig belang hadden bij de verbetering van hun leefomgeving. Een arbeiderswijk was daarom meer geschikt voor het kinderplichtproject, omdat de hulp het beste kon worden geboden waar de behoefte het grootste was. Vorming van 'kunstmatige gezinnen', met een pleegmoeder, had volgens Willemier Westra de voorkeur boven opname in een kindertehuis. De kleinschaligheid en stabiliteit van een gezinsleven, gecombineerd met reguliere schoolgang, bood voor incorporatie in de samenleving de beste waarborg. Als indirecte maatregelen ter voorkoming van kinderverwaarlozing noemde Willemier Westra geboortebeperving en oudereducatie, alles met de uitdrukkelijke waarschuwing, aan het Algemeen Diaconaal Bureau en de kerk ter plaatse, evangelisatie achterwege te laten. De mensen moesten worden geholpen, niet bekeerd.²³

De afdeling politicologie van het SWI liet zich in 1966 voor drie onderzoeksthema's in het VU-ontwikkelingsplan noteren, te weten 'het verschijnsel van het "beleid", de werking van het Nederlandse parlement en het gedrag van het nationale electoraat.' Centraal stond de eerste jaren het kiezersonderzoek waarvoor De Jong de kiel had gelegd. Onder auspiciën van de Nederlandse Kring voor de Wetenschap der Politiek hadden De Jong en zijn collega's van de Gemeente Universiteit en Katholieke Universiteit Nijmegen, de hoogleraren Jan Barents en Leo Schlichting, in 1956 onderzoek gedaan naar het electorale gedrag in Nieuwer-Amstel. Het onderzoek had moeten uitmonden in een om-

vattende wetenschappelijke publicatie. De Jong raakte echter verstrikt in problemen van diverse aard en moest zijn leeropdracht in 1960 neerleggen. Barents kwam een jaar later te overlijden. Uiteindelijk verscheen in 1963, zeven jaar na dato, een gestencild onderzoeksverslag, zonder noemenswaardige medewerking van de vU. Debet hieraan was dat de subfaculteit niet beschikte over apparatuur waarmee de in 1956 vergaarde gegevens adequaat konden worden uitgewerkt.²⁴

Kuypers blies het verkiezingsonderzoek nieuw leven in, samen met zijn wetenschappelijk medewerker Andries Hoogerwerf die zijn loopbaan – evenals Kuypers – in de journalistiek was begonnen. Hoogerwerf was redacteur geweest van de *Nieuwe Haagsche Courant*, een van de Kwartetbladen waarover Diemer, buitengewoon lector perswetenschap aan de vU, de scepter zwaaide. Op diens advies ging Hoogerwerf in 1954, op 23-jarige leeftijd, politieke wetenschappen studeren, zij het aanvankelijk niet aan de vU. Hoewel opgegroeid in een gereformeerd gezin koos Hoogerwerf voor de befaamde zevende faculteit van de Gemeente Universiteit, berucht ook, vanwege haar loodzware programma waarin elk onderdeel bijkans de status van hoofdvak had. Voor een werkstudent als Hoogerwerf was de studielast niet te torsen, voor veel voltijdstudenten evenmin trouwens. ‘Van de honderd studenten uit mijn eerste jaar,’ blikte PvdA-politicus Ed van Thijn drie decennia later op zijn achtjarige studie politieke wetenschappen terug, ‘heb ik slechts met twee anderen de studie afgemaakt.’²⁵

Hoogerwerf besloot alsnog naar de vU te gaan, waar zowel het onderwijscurriculum als de verhouding tussen docent en student menselijker proporties had, het laatste vooral dankzij de kleinschaligheid van de opleiding. De student werd niet aan zijn lot overgelaten maar bij de hand genomen. ‘Van meet af aan,’ aldus een in 1959 opgestelde nota, ‘heeft de politiek-sociale interfaculteit het beginsel van solidariteit en gemeenschapszin als pedagogisch-didactisch principe gehanteerd, hetgeen naar de indruk van het bestuur geleid heeft tot een bepaalde eigen stijl: onderlinge hulp, contact met zieken en met hen die in militaire dienst zijn.’ Binnen de interfaculteit gaf men om elkaar.²⁶

In 1960 slaagde Hoogerwerf, als eerste student aan de vU, voor het doctoraalexamen politicologie. Meteen benoemde de interfaculteit hem tot wetenschappelijk ambtenaar, ten einde de leemte te vullen die als gevolg van De Jongs plotselinge vertrek was ontstaan. Hooger-

Politicooloog Andries Hoogerwerf (1931), van 1960 tot 1968 wetenschappelijk (hoofd) ambtenaar, van 1968 tot 1969 lector. (FOTO A. HOOGERWERF)

werf moest direct eerste- en tweedejaarscolleges verzorgen. De onderwijsverplichtingen stonden het verrichten van onderzoek niet in de weg. Vier jaar later, in 1964, promoveerde Hoogerwerf op het proefschrift *Protestantisme en progressiviteit* dat werd bekroond met de Kluwerprijs voor de maatschappijwetenschappen. Het empirische gedeelte van Hoogerwerfs promotiestudie bestond uit een enquête van ruim negenhonderd inwoners van zijn geboorteplaats Delft: hervormden, gereformeerden, remonstranten, rooms-katholieken en buitenkerkelijken. Politieke progressiviteit definiërend als gerichtheid op vermindering van bestaande sociale ongelijkheid, kwam Hoogerwerf tot de conclusie dat hervormden, gereformeerden en remonstranten conservatiever waren dan buitenkerkelijken en rooms-katholieken. De protestantse behoudzucht hing volgens de promovendus samen met een hoger inkomensniveau en grotere maatschappelijke geslotenheid, veel minder met kerkelijke gezindheid of geloofsopvatting.²⁷

WAAR IN DE POLITIEK DE 'ROTTIGHEID' ZIT

Met hun onderzoek naar het gedrag van het vaderlandse electoraat richtten Kuypers en Hoogerwerf zich op de Tweede-Kamerverkiezingen van 1967. Het onderzoek bestreek 64 gemeentes en kende een populatie van 5500 personen die door ruim 500 NIPO-enquêteurs werden bezocht.²⁸ De interviews vonden plaats in de tweede helft van februari 1967, vlak na de verkiezingen die een spectaculair verloop hadden gekend. Nieuwkomer D'66 kwam met maar liefst zeven zetels in de Tweede Kamer. PvdA en KVP, de traditionele grootmachten, moesten forse klappen incasseren. Opvallend was ook de winst van ARP, twee zetels, na twee decennia van electorale stagnatie en achteruitgang.

65

Een maand na de NIPO-enquête voerden vijftientwintig politicologie- en sociologiestudenten een 'bestormingsprogram' uit. Ze bezochten de kleine driehonderd mensen die medewerking hadden geweigerd; de helft liet zich alsnog ondervragen. Uit de eerste, in april 1967 gepubliceerde resultaten van het verkiezingsonderzoek bleek dat Van Mierlo's D'66, die het politieke bestel wilde 'opblazen', uit bijna alle levensbeschouwelijke richtingen stemmen had getrokken. Een belangrijk programpunt van de Democraten, de gekozen minister-president, werd volgens het onderzoek door niet minder dan de helft van de kiezers onderschreven.²⁹ Volgens Kuypers bleek hieruit dat heel veel burgers feilloos aanvoelden 'dat ergens in de buurt van die minister-president en de manier waarop die aan de beurt komt de schoen wringt.' Of wat boudier geformuleerd: 'dat dáár ergens "de rottigheid" zit', wat naar Kuypers mening pleitte voor het gezond verstand van de Nederlandse kiezer.

Deze pregnante analyse uitte Kuypers in zijn – eveneens in 1967 verschenen – boek *Het politieke spel in Nederland*. Daarin legde hij de kritische vinger onder meer bij de schimmige wijze waarop kabinetten tot stand kwamen, zonder ook maar één geschreven rechtsregel, waarbij zelfs verkiezingsuitslagen straal werden genegeerd. Was de tussentijdse formatie van het kabinet-Cals/Vondeling, twee jaar eerder, niet een flagrante belediging van het electoraat? De katholieken en antirevolutionairen verruilden zonder blikken of blozen coalitiepartner VVD voor de PvdA, die bij de kamerverkiezingen van 1963 nota bene vijf zetels had verloren. Dus moest het Nederlandse politieke

66 bestel worden opgeruimd, zoals d'66 wilde? Nee, meende Kuypers. Zowel de PvdA en de vvd als de drie grootste confessionele partijen, KVP, ARP en CHU, hadden vanuit de grond der democratie wel degelijk bestaansrecht. De vvd was volgens Kuypers de aangewezen vrijheidspartij, terwijl de PvdA idealiter de gelijkheid vooropstelde en de confessionele partijen de broederschap hoog hielden. De werkelijkheid was echter dat zowel de vvd als de PvdA gezapige verdedigers van de verworven vrijheid en gelijkheid waren geworden en zodoende in het slop van conservatisme waren geraakt. De confessionele partijen daarentegen waren hun grondslag trouw gebleven. Broederschap, ofwel saamhorigheid c.q. solidariteit, was nog steeds het bezielende credo, ook al had dit volgens Kuypers in vroeger jaren een dusdanig exclusief-theologische toonzetting gehad dat grote groepen waren uitgesloten en misstanden waren gelegitimeerd.³⁰

Deze woorden haakten aan bij het binnen de ARP opkomende radicaal-evangelische getij, waarvan de stroming inmiddels ook de subcultuur sociale studierichtingen was gaan beroeren. Jonge medewer-

Gijs Kuypers (1921) presenteert de eerste resultaten van het landelijke verkiezingsonderzoek, april 1969. Kuypers was van 1960 tot 1983 hoogleraar politicologie. (FOTO ANP HISTORISCH ARCHIEF)

kers als jurist Piet Boukema, cultureel antropoloog Hans Feddema, politicologen Freek van Pijpen en Henk van Ruller en sociologen Jan de Jonge en Dick Kuiper wilden – in de geest van Bruins Slot – even normatief als concreet in de eigen tijd staan. Hun manifest ‘Negen over Zwart’, wereldkundig gemaakt in het najaar van 1966 en geïnspireerd op ‘Tien over rood’ waarmee PvdA-jongeren hun partij naar ‘links’ probeerden te manoeuvreren, was hier uiting van. Met een beroep op bijbelse grondbegrippen als ‘vrede’, ‘gerechtigheid’ en ‘solidariteit’ eisten de antirevolutionaire jongeren terugtrekking van de Amerikaanse troepen uit Vietnam en riepen ze op tot uitbreiding van het Nederlandse budget voor ontwikkelingssamenwerking. Ook in vooruitstrevend Nederland veelgehoorde pleidooien voor verbetering van het milieu en ‘democratisering van de samenleving’ hadden in ‘Negen over Zwart’ een prominente plaats gekregen.³¹

67

‘We leven op het ogenblik in een tijd van bijzonder ernstige ontwikkelingen,’ lichtte Van Ruller het pamflet toe in een vraagggesprek met *Trouw*, de krant waarvan zijn vader in 1943 een van de oprichters was geweest. ‘Wat dat betreft hebben de provo’s gelijk.’ Protesteren was echter niet genoeg, vond de 28-jarige politicoloog die voor de ARP zitting had in de Amsterdamse gemeenteraad, en provoceren was onvruchtbaar. De protestant diende zich volgens Van Ruller van de provo te onderscheiden door de maatschappijkritiek te concretiseren – te ‘operationaliseren’, om het maar eens wetenschappelijk te zeggen. ‘Hij moet aan het werk,’ betoogde Van Ruller eind september 1966 in een spreekbeurt, ‘en de maatschappelijke orde langzamerhand herzien.’ Het evangelie was hiervoor een onuitputtelijke inspiratiebron. ‘De bijbel heeft een zeer sterke sociale boodschap,’ aldus Van Ruller. ‘Ze is een sterke stimulans voor radicalisme op politiek gebied.’³²

GISTING IN DE STUDENTENWERELD

De evangelische radicaliteit was een echo van fundamentele politieke, sociale en culturele veranderingen. Gezag en autoriteit verloren hun vanzelfsprekendheid, ook hun onschuld, wereldwijd. Jongeren, geboren na de tweede wereldoorlog, mondiger en vrijer dan hun ouders, vooral omdat de modern-industriële samenleving ze beter en langer onderwijs bood, keerden zich tegen tradities en conventies. Studenten

gingen hierbij voorop, in Nederland sinds 1963 georganiseerd in de Studentenvakbeweging (svb) die zich aanvankelijk sterk maakte voor een ruimhartig beurzenstelsel dat een einde moest maken aan de afhankelijkheid van de ouderlijke bijdrage, die menig student in ont-plooiing zou remmen. Daarnaast voerde de svb het pleit voor immate-riële zaken: beroepsmogelijkheden tegen tentamen- en examenuitsla-gen, inspraak in het onderwijsprogramma. Weldra betrad de svb ook
 68 de politieke arena. In oktober 1965 was ze, na in de Algemene Studen-tenvereniging Amsterdam de macht te hebben gegrepen, de motor achter een grote betoging in de Amsterdamse Koopmansbeurs tegen het Amerikaanse Vietnambeleid. Een jaar later organiseerde de svb, niet weinig gestimuleerd door de 'provo's', jongeren die besturend en regerend Nederland ('de autoriteiten') door middel van ludieke acties in zijn hemd probeerde te zetten, een demonstratie tegen korting van de studiebeurzen. Tienduizend studenten trokken naar het Binnen-hof, een ongekend aantal. Verzet tegen prijsverhoging van de mensa-maaltijden had drie jaar eerder slechts een paar honderd demonst-ranten op de been gebracht.³³

De protestbeweging zwol verder aan; studenten begonnen tevens te hoop te lopen tegen de vorm en inhoud van het onderwijs. Colleges werden steeds massaler, individuele begeleiding brokkelde navenant af, zijnde gevolgen van de onstuimige groei van het wetenschappelijk onderwijs. In tien jaar tijd, van 1960 tot 1970, steeg het aantal stu-denten aan universiteiten en hogescholen van dertigduizend tot ruim honderdduizend. De kosten stegen dienovereenkomstig, in tegenstel-ling tot de gelden die de minister van onderwijs fourneerde. De groot-ste kinderen van de rekening waren de krachtig expanderende socia-le wetenschappen, om reden dat de minister ze tot de alfastudies re-kende. Die kenden voor wat de personeelsbezetting betrof een ver-deelsleutel van één op twaalf: per twaalf studenten één stafmedewer-ker. Voor de bètastudies gold een verdeelsleutel van één op zeven. Dat de sociale studies tot de alfacategorie werden gerekend deed volgens velen te kort aan het empirisch karakter ervan. Empirisch onderzoek was tijdrovend; het vergde intensieve, individuele training en begelei-ding, terwijl de verwerking van de verkregen gegevens niet minder ar-beidsintensief was.³⁴

Ook hadden de sociaal-wetenschappelijke curricula (*Bildung* stond centraal, beroepsgerichte scholing had minder prioriteit) een overla-

den, naar het encyclopedische neigend karakter. Veel studenten konden het onderwijsprogramma niet of nauwelijks bolwerken en gaven, gedreven door de tijdgeest die mondigheid op een voetstuk plaatste, stem aan hun onvrede. De inhoud van de colleges werd eveneens ter discussie gesteld. Die droegen doorgaans het structureel-functionalistische stempel van de Amerikaanse socioloog Robert Merton, een tamelijk abstract-theoretische benaderingswijze die niet al te veel ruimte liet voor vragen van persoonlijke existentie en maatschappelijke betrokkenheid.³⁵ Onvrede en vernieuwingszin uitten zich in de roep om 'inspraak' en 'medezeggenschap', het hardst uit de kelen van studenten sociale wetenschappen, uiteraard ook vanwege de maatschappelijke dimensie van hun studie. De roep leidde aan de vU, waar de subfaculteit sociale studierichtingen, als gevolg van een wijziging in het academisch statuut, was omgedoopt in subfaculteit 'sociaal-culturele wetenschappen', tot een enquête onder de kandidaatsstudenten. Hoe beoordeelden ze de colleges? Wat schortte eraan en wat waren hun wensen?

69

De uitkomst, vier maanden later, wees uit dat veel studenten niet op activerende werk-, discussie- of responsiecolleges dan wel seminars zaten te wachten. Traditionele hoorcolleges hadden de voorkeur, ondersteund door goede syllabi.³⁶ Duidde dit op gemakzucht en passiviteit? Of was de uitslag een signaal dat de studenten zich meer om de inhoud dan om de vorm van de colleges bekommerden? Het laatste leek het geval, getuige een evaluerende bespreking met een groep doctoraalstudenten sociologie. Die maakte aan de presentatiewijze van de colleges weinig woorden vuil, veel méér aan de inhoud ervan. De studenten wilden zeggenschap hebben in de collegestof, een wens die in de subfaculteitsraadvergadering van juni 1967 een welwillend onthaal kreeg. De notulen vermeldde dat een discussie over de vraag in welk stadium en in hoeverre de studenten als oordeelkundig konden worden aangemerkt, uitmondde in de conclusie dat 'een zekere vorm van inspraak' niet kon worden onthouden.³⁷

Brasz, secretaris van de subfaculteit, en Van Zuthem, deskundige bij uitstek op medezeggenschapsterrein, lieten er vervolgens geen gras over groeien. Ze componeerden een inspraak bepleitende notitie die universiteitsbreed werd verspreid. Grote consternatie was het gevolg, vooral in de senaat waar het duo de kous finaal op de kop kreeg. 'Collega's trokken fel van leer, in het bijzonder hoogleraren uit de

exacte faculteiten,’ stond Van Zuthem naderhand nog helder voor de geest, ‘terwijl ons voorstel zo simpel en beperkt was. Het ging alleen maar om *inspraak* van studenten.’³⁸ De Vrije Universiteit was er nog niet aan toe.

Voor het meer behoudende deel van de vu-gemeenschap was Van Zuthem sowieso een verdachte verkondiger van het participatieprincipe. Meynen, die het voorzitterschap van het curatorium inmiddels had overgenomen van Donner, was hem liever kwijt dan rijk. In april 1967, twee maanden voordat Van Zuthem en Brasz een lans voor studenteninspraak zouden breken, had de bedrijfssocioloog expliciet afstand genomen van zaken als ‘eigendom’ en ‘bezitsvorming’. Eerlijk moest alles worden gedeeld, schreef Van Zuthem samen met vijf gelijkgestemde antirevolutionaire wetenschappers in *Antirevolutionaire staatkunde*. In het betreffende artikel, ‘Over christelijke politiek en christelijke partijvorming’, werd zelfs de term ‘revolutie’ niet geschuwd, door het sextet gedefinieerd als ‘het openlijk verwerpen van opvattingen en toestanden die de opbouw en ontwikkeling van een samenleving voor vrije, mondige mensen in de weg staan.’³⁹

De woorden waren balsem op de wonden van de ‘AR-radicalen’ die na de kamerverkiezingen van februari 1967 lijdzaam hadden moeten toezien hoe hun partij voor een coalitie met de vvd koos, niet met de PvdA. Elf radicalen uitten ongezouten hun teleurstelling in een open brief die op 15 maart 1967 in *Trouw* verscheen. ‘Christelijke politiek moet radicaal zijn of zij moet niet zijn,’ schreven ze, omstandig spijt betuigend dat ze hun stem aan de ARP hadden gegeven. ‘Wij staan verstoemd dat de AR zonder meer een kabinet wil gaan aanvoeren waarvan iedereen kan zien dat de radicale gezindheid eraan ontbreekt.’ Onder de elf spijtoptanten waren employés van de vu-subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen weer ruim vertegenwoordigd, met Boukema, Feddema, De Jonge, D. Th. Kuiper en Bas de Gaay Fortman, die als medewerker van Van der Kooy economie doceerde en het initiatief tot de open brief had genomen.⁴⁰

Collega Hoogerwerf, goed thuis op het onherbergzame terrein van protestantisme en progressiviteit, bezag het allemaal met een menige-

ling van waardering en verbazing. Hoogerwerf, die in zijn jonge jaren lid was geweest van de Arjos, de jongerenorganisatie van de ARP, maar geen partijlid was geworden, had voor de evangelische bevoegdheid van de radicalen zeker sympathie. Ze probeerden de partij tenminste te vernieuwen. Tegelijkertijd had hun streven iets halfhartigs, meende Hoogerwerf, omdat ze schipperden. De radicalen wilden de koers naar links verleggen, maar bleven onderwijl zitten in een aftandse boot waarvan het roer moeilijk in beweging was te krijgen. Hoe ‘radicaal’ waren zijn collega’s eigenlijk? vroeg Hoogerwerf zich dikwijls af. ‘Dan zei ik tegen ze: radicaal komt van radix, wat wortel betekent. Maar eigenlijk zijn jullie radijsjes: rood van boven, wit van onder.’⁴¹

71

Hoogerwerf stemde PvdA, waar hij op de subfaculteit geen geheim van maakte. Onderwerp van discussie was het evenmin, totdat Hoogerwerf begin 1967 werd voorgedragen voor een lectoraat in de politicologie. Hierop besloot sectiehoofd Kuypers, denkend aan het rumoer dat hoogleraar psychologie Wijngaarden vijf jaar eerder met een spreekbeurt op een PvdA-bijeenkomst had veroorzaakt, Hoogerwerfs politieke overtuiging aan het curatorium kenbaar te maken. ‘Ik wil er later geen gedonder over hebben,’ aldus Kuypers. Hoogerwerf besloot daarop lid te worden van de PvdA; dan moest men hem ook nemen zoals hij was. Voor het subfaculteitsbestuur was dit geen reden de voordracht van Hoogerwerf tot lector in te trekken. De benoeming werd echter aangehouden door het curatorium. ‘Een socialistische lector aan de VU, en dan nog wel in de politicologie – niet dan over mijn lijf!’ luidde het informele oordeel van voorzitter Meynen.⁴²

Maanden verstreken, een patstelling ontstond, totdat de kwestie eind 1967 escaleerde. Na Hoogerwerf uitgebreid aan de tand te hebben gevoeld, kwam het curatorium tot de slotsom dat hij ‘niet de geëigende persoon is om de betreffende plaats in de politicologische sectie te gaan innemen.’ In het onderhoud had de beoogde lector weliswaar laten weten voorstander te zijn van bijzonder onderwijs, maar ‘dit bleek hij vooral te doen,’ hadden curatoren geconcludeerd, ‘om het daarin tot uiting komende streven naar gelijkberechting, niet in de eerste plaats om het streven naar een school met de Bijbel.’ Ook het feit dat Hoogerwerf niet van plan was de PvdA ‘in positief christelijke geest te beïnvloeden’ zat het curatorium dwars. Het lidmaatschap van een niet-christelijke partij was op zich geen onoverkomelijk bezwaar; het ging om de beleving van de kandidaat-docent, waar het curatorium

wat Hoogerwerf betrof niet gerust op was. Daarom zag het bestuurscollege af van benoeming, mede gezien het feit dat de subfaculteit reeds overwegend ‘links georiënteerd’ was.⁴³

72 De kwestie-Hoogerwerf kwam vervolgens op straat te liggen. ‘Benaming lector hangt op PvdA-lidmaatschap,’ meldde *Het Vrije Volk* op 22 december 1967. Curatoren reageerden met een communiqué waarin het lidmaatschap ‘op zichzelf’ geen obstakel heette te zijn, ware het niet dat ‘verscheidene overwegingen’ Hoogerwerfs benoeming in de weg stonden. Maar welke overwegingen dan? Tegenover een verslaggever van *Trouw* verklaarde Meynen dat bij een benoeming in de politicologiesectie de politieke richting van de kandidaat extra aandacht vroeg, terwijl ook factoren als persoonlijkheid, karakter ‘en andere normen’ werden meegewogen. ‘Stokken om een rode hond te slaan,’ reageerde *Pharetra*, het studentenblad van de v.u. ‘De argeloze lezer,’ schreven redacteurs Geert Mak en Alfred Pijpers, ‘zou uit de woorden van mr. Meynen kunnen afleiden dat Hoogerwerf een onbetrouwbaar sujet is.’ Curatoren gingen volgens het duo hun boekje verre te buiten. ‘Is een of twee jaar geleden niet, onder sterke druk van de wetenschappelijke staf, uit de bevorderingsformulieren een aantal vragen over partijkeus en vakbondskeus van de stafleden geschrapt?’⁴⁴

Het curatorium capituleerde tenslotte, nadat de senaat, in het bijzonder rector magnificus De Gaay Fortman, zich krachtig voor Hoogerwerfs aanstelling had uitgesproken. Ook Mundus, de sinds 1955 bestaande vereniging van studenten in de politieke en sociale wetenschappen, had zich laten gelden. De verenigingsnaam was de afkorting van de zinspreuk ‘Mundi Virtutes Nituntur Demum Viribus Sanctis’, ofwel: ‘De deugden van de wereld moeten tenminste steunen op heilige mannen’.⁴⁵ Heilig was Meynen allesbehalve, meende Mundus. In een drukbezochte protestbijeenkomst werd over hem krachtig de staf gebroken. De president-curator was zich daarentegen van geen kwaad bewust en probeerde de zaak af te doen als ‘één groot misverstand’.⁴⁶ Hoogerwerf trad ten slotte in mei 1968 als lector aan, de maand dat in Parijs studenten massaal in beweging kwamen, voor het oog van de wereld.

Al in maart 1968 hadden studenten een universiteitsdependance in de Parijse voorstad Nanterre bezet, protesterend tegen het starre, haast monolithische onderwijsbestel. 'Participation' was een van hun leuzen: de studenten wilden meepraten en meebeslissen over de organisatie en de inhoud van het onderwijs. Een van hun profeten was Herbert Marcuse, Amerikaans filosoof van Duitse origine, hoogle-
 73
 raar aan de universiteit van San Diego in Californië. In zijn 'randgroe-
 pentheorie', een actualisering en popularisering van het marxistische
 ideeëngoed, dacht Marcuse studenten en intellectuelen een voortrek-
 kersrol toe in de strijd tegen het repressieve sociale en politieke sys-
 teem. De arbeidersmassa had zich, gedreven door materiële behoefte-
 bevreemding, vereenzelvigd met het grootindustriële complex. Niet-ge-
 integreerden, 'randgroepen' als studenten en intellectuelen, moesten
 daarom het voortouw nemen tot maatschappelijke omwenteling, zo
 was Marcuses boodschap.⁴⁷

Op de bezetting van het universiteitsgebouw in het Parijse Nanter-
 re volgden weken van discussie en agitatie. Weken waarin achthon-
 derd kilometer oostelijker, in Praag, Alexander Dubček het socialisme
 'een menselijk gezicht' probeerde te geven en veertig jaar Koude Oor-
 log voorbij leek; weken waarin de wereld werd opgeschrikt door twee
 moordaanslagen: in Memphis, Tennessee werd Martin Luther King
 doodgeschoten, in West-Berlijn werd een aanslag gepleegd op studen-
 tenleider Rudi Dutschke, die zwaar gewond raakte; weken waarin oor-
 log en honger in Biafra duizenden slachtoffers eisten en ook in Viet-
 nam de gevechten in alle hevigheid doorgingen, ondanks het feit dat
 vredesbesprekingen ophanden waren, met dezelfde plaats van hande-
 ling als de studentenopstand: Parijs.

Daar sloot de faculteit van Nanterre op 2 mei 1968 voor onbepaalde
 tijd haar deuren. Onlusten braken uit, die nog dezelfde dag oversloe-
 gen naar het centrum van Parijs. Nadat de politie hardhandig een ein-
 de had gemaakt aan de bezetting van het auditorium van de Sorbon-
 ne, in het hoofdgebouw van de universiteit, braken straatgevechten
 uit. De rector sloot nu de hele universiteit, maar kwam, uit vrees voor
 nog meer geweld, na een paar dagen op zijn beslissing terug. Het ka-
 binet-Pompidou, gesouffleerd door president De Gaulle, verordende
 evenwel dat de universiteit dicht bleef. Hevige rellen waren het gevolg.

Beelden van barricades, brandende auto's en bloedende betogers gingen op 11 mei 1968 de hele wereld over.

74 In de Nederlandse universitaire gemeenschap zorgde ondertussen een rapport over haar toekomstige bestuursorganisatie voor de nodige onrust. Het rapport was opgesteld door een commissie die in ir. A. G. Maris haar voorzitter en naamgever had en was benoemd door de Academische Raad, het adviesorgaan voor het wetenschappelijk onderwijs van de minister. De commissie had als opdracht de universitaire bestuursstructuur tegen het licht te houden. Het vertoonde nog sterke trekken van het traditionele, vooroorlogse standenonderwijs terwijl de dynamiek van de modern-industriële samenleving andere eisen stelde. De commissie-Maris beval een op het bedrijfsleven geënte *top-down*-bestuursstructuur aan waarin voor het curatorium geen plaats meer was en de senaat geen bestuurstaak meer was toebedacht. Beroepsbestuurders moesten het op de universiteiten voor het zeggen krijgen, een presidium van drie managers dat alleen verantwoording verschuldigd was aan de minister.⁴⁸

Een storm van kritiek stak op. In strijd met de tijdgeest werd door Maris nauwelijks gerept van inspraak of medezeggenschap van onderaf, niet van staffleden, laat staan van studenten. Beide groepen wazen de bestuursstructuur dan ook van de hand, gesteund door veel hoogleraren die de vrijstaat van hun leerstoelen bedreigd zagen worden door bureaucratisch centralisme. De Academische Raad haastte zich, ook bang voor 'Parijse toestanden', het Marisrapport van tafel te halen. Daarmee verdween de samenbindende kracht van het monsterverbond tussen hoogleraren, staffleden en studenten, al viel het verbond niet onmiddellijk uiteen. Dat de universiteit moest democratiseren en dat de studenten inspraak moesten krijgen, werd ondertussen wel door steeds meer hoogleraren en universiteitsbestuurders onderkend. De prangende vraag was echter hóé en in hoeverre.⁴⁹

De subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen van de vu beantwoordde de vraag in haar vergadering van 12 juni 1968, toen in Parijs een laatste groep *diehards* de Sorbonne nog bezet hield. Een week eerder was, alsof het allemaal nog niet genoeg was geweest, in Los Angeles presidentskandidaat Robert Kennedy doodgeschoten, voor velen een icoon van de hoop op een betere wereld. De subfaculteit besloot dat de studentleden van de studieraad, een sinds twee jaar functionerend overlegorgaan van staffleden en studenten, toegang zouden krij-

gen tot de plenaire subfaculteitsraadvergadering van hoogleraren, lectoren (ze zaten niet meer op de bovenste traptrede) en wetenschappelijk ambtenaren. Het agendapunt dat de studenten ook zitting moesten krijgen in de verschillende commissies van de subfaculteit maakte evenmin veel discussie los. ‘De aanwezigen,’ aldus de notulen, ‘willen met dit voorstel gaarne instemmen.’ Moesten de studenten dan van alle vergaderstukken en andere relevante informatie worden voorzien? ‘Het antwoord hierop moet positief luiden,’ vermeldde de notulen. 75 Wie ‘a’ zei moest ook ‘b’ zeggen. Nóg een vraag: zouden de studenten het vergadertempo niet ernstig vertragen, de commissie voor de studieregelingen voorop? ‘Dit is een feit,’ werd genotuleerd, ‘waar we ons wel bij neer zullen moeten leggen.’ Het was *all in the game*.⁵⁰

*Overzicht aantal studenten interfaculteit politiek-sociale wetenschappen / subfaculteit sociale studierichtingen / subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen 1955-1970*⁵¹

Academisch jaar	Soc	Pol	Ca	Nws	Totaal	Totaal vu
1955-1956	29	20			49	2068
1956-1957	52	39			91	2223
1957-1958	71	42			113	2380
1958-1959	68	56			124	2590
1959-1960	78	58			136	2796
1960-1961	91	58	3		152	3116
1961-1962	97	77	6		180	3326
1962-1963	118	96	7	6	227	3594
1963-1964	131	115	14	14	274	3930
1964-1965	158	132	16	22	328	4456
1965-1966	185	173	17	33	408	4991
1966-1967	218	197	25	48	488	5643
1967-1968	276	231	26	73	606	6289
1968-1969	327	263	41	77	708	7018
1969-1970	424	289	54	90	857	8002

76 De soepelheid, haast vanzelfsprekendheid waarmee de studenten tot de vergadertafel werden toegelaten, gaf blijk van voeling met de tijd-geest en kennis van bestuurlijke verhoudingen, kwaliteiten die zeker op het conto van voorzitter Schoorl en secretaris Brasz mogen worden geschreven. Beide hoogleraren konden bogen op een pre-universitaire carrière als bestuurder en kenden het klappen van de overlegzweep. Voorts waren Schoorl en Brasz niet afkomstig uit de *inner circle* van de VU, wat ze vrijer en onbevangener deed omgaan met de bestuurlijke en levensbeschouwelijke mores van de universiteit. Daarmee stonden de beide hoogleraren op de schouders van Van Dijk, Kuiper Hzn en De Jong, de grondleggers van de interfaculteit die eveneens elders hadden gestudeerd. Schoorl en Brasz stelden zich bovendien open voor studenten en wisten dientengevolge wat in hun midden leefde: behoefte aan inspraak én onderwijsvernieuwing.⁵² Want als gevolg van de gestaag groeiende studentenpopulatie moest ook de subfaculteit steeds meer haar toevlucht nemen tot afstompende massacolleges: honderden studenten in een afgeladen zaal in het Woestduincentrum, serviel noterend wat de (hoog)geleerde man of vrouw op het podium vanachter het kathedraal had te vertellen. De subfaculteit dreigde haar kleinschalige en familiale karakter te verliezen, wat ook bij stafleden en hoogleraren de geesten rijpte voor projectonderwijs: groepsgewijze en interactieve colleges waarin onderwijs en onderzoek samen opgingen, aan de hand van een actueel politiek-maatschappelijk thema. Projectonderwijs moest studeren tot een collectieve onderneming maken: studenten, stafleden en hoogleraren gezeten aan dezelfde tafel, zonder onderscheid des persoons.

De studenten werden ook betrokken bij een poging tot reflectie op de doelstellingen van de subfaculteit, een verlaat vervolg op de constituerende Bilderbergbijeenkomst van juni 1964, tevens een teken dat het vraagstuk van christelijke wetenschapsbeoefening, normatief en eigentijds, nog immer levend was, en misschien wel aan deze of gene knaagde. Interdisciplinair onderzoek was niet van de grond gekomen. De SWI-afdelingen gingen elk hun eigen weg; veel meer dan een briefhoofd was het instituut eigenlijk niet. De vraag 'wat het betekende dat we sociale wetenschappen beoefenen aan de Vrije Universiteit' lag na vier jaar eigenlijk nog geheel open en begon, onder invloed van

de maatschappelijke turbulentie, ook studenten te intrigeren. Waar stond de subfaculteit nu eigenlijk voor?

In het najaar van 1968 werd daarom een stuurgroep samengesteld die tot meer klaarheid moest zien te komen 'over de diepere zin van ons bestaan, i.c. de beoefening van de sociale wetenschappen.' Richtinggevend daarbij was een eerder dat jaar gehouden congres over de toekomst van de v.u. dat de al enkele jaren lopende discussie over de grondslag van de universiteit in een stroomversnelling had gebracht. Rector De Gaay Fortman en conrector Jan Lever wilden de enge banden met de gereformeerde kerken slaken en de grondslag in interkerkelijke, oecumenische geest herformuleren. 'Voor het "eigen karakter" van de Vrije Universiteit is het een voorwaarde,' aldus Fortman en Lever, 'dat zij vrij raakt van kerkelijke bindingen, een primair centraal-christelijke grondslag krijgt, zich naar buiten toe "open" stelt, en actief en dienend in het wereldchristendom gaat functioneren.'⁵³ De v.u. moest normatief in de eigen tijd staan.

77

De stuurgroep die zich over 'de beoefening van de sociale wetenschappen' ging buigen, ook wel aangeduid als commissie-Doelstellingen, stond onder leiding van Brasz die sinds het begin van het academisch jaar 1968-1969 tevens het decanaat van de faculteit op zich had genomen. Het secretariaat van de stuurgroep kwam in handen van vierdejaars politicologiestudent Wim Noomen die hiertoe als student-assistent werd aangesteld. Noomen was bestuurlijk reeds langer actief, als secretaris van de studieraad. Ook Van Zuthem, die Brasz was opgevolgd als secretaris van de subfaculteit, had zitting in de stuurgroep, daarnaast vijf wetenschappelijk medewerkers (één per sectie) en twee studenten. Het tiental had grote ambities. Het wilde zich gaan bezighouden met de spanning tussen geloof en wetenschap, met het vraagstuk van de objectiviteit, met maatschappelijk verantwoordelijkheidsbesef en maatschappelijke relevantie, met stromingen in de wetenschap en met wetenschappelijke theorievorming.⁵⁴ Vijf thema's, stuk voor stuk van fundamentele aard, veelomvattend bovendien. Men leek vanuit stilstand in vliegende galop te willen overgaan.

78 Inmiddels was onder leiding van hoogleraar economie Van der Kooy een subfacultaire commissie van wal gestoken die hetzelfde vaarwater bevoer als de stuurgroep die zich met de doelstellingen van de subfaculteit bezighield. De commissie-Van der Kooy was een gevolg van protesten tegen de voorgenomen benoeming van de Groningse socioloog en filosoof Henk Woldring als docent sociale ethiek. Woldring, die van vrijgemaakt-gereformeerde huize was, stond bekend als aanhanger van de wijsbegeerte der wetsidee, wat studenten bevreesd maakte voor een eenzijdige en conservatieve benaderingswijze van de door hem te doceren vakken. Acht leden telde de commissie-Van der Kooy, waarin de wetenschappelijke staf, naast de naamgever van de commissie, was vertegenwoordigd door de hoogleraren Blauw, Kuiper en Andree Troost (sociale ethiek) en de docenten Teus de Jong (bestuurskunde) en Hans Tennekes (culturele antropologie). Voorts kende de commissie twee studentleden: Marius Ernsting en Jelle Visser, twee verklaarde pleitbezorgers van studenteninspraak en onderwijsvernieuwing.⁵⁵

Ernsting was een tuinderszoon uit de Beemster die aan de christelijke hbs in Amsterdam-Noord van zijn gereformeerde geloof was gevallen. Toch ging hij – in 1965 – aan de vU politicologie studeren, het voetspoor volgend van zijn oudere broer Piet die er niet-westerse sociologie deed en de svb-afdeling had opgericht. De studie van de jongste Ernsting, die in de jaren tachtig Tweede-Kamerlid voor de CPN zou worden, verliep aanvankelijk vlot en vrij geruisloos: na twee jaar had hij zijn kandidaats. Maar in 1968 kreeg de tijdgeest vat op de Beemsterpolderjongen. Op een 1-mei-bijeenkomst in de Rai, waar Ernsting namens de svb het woord voerde, gaf hij *uncle Sam* stevig van katoen. De Verenigde Staten steunden volgens de politicologiestudent tien keer zoveel fascistische regimes als ze in de Tweede Wereldoorlog hadden bestreden. ‘Een stormachtig applaus was mijn deel,’ herinnerde Ernsting zich veertig jaar later, ‘een sensatie die je lang bij blijft. Dat ik was gevraagd om namens de studentenbeweging te spreken omdat ik een beetje proletarisch accent had, was iets dat je wel makkelijk vergeet...’⁵⁶

Jelle Visser, het andere studentlid van de commissie-Van der Kooy, was een doctoraalstudent sociologie die, evenals Ernsting, de veren

van het goed-gereformeerde nest waarin hij was opgegroeid krachtig van zich had afgeschud. 'We waren opstandige kinderen van gewone, gezagsgetrouwe burgers,' zei Visser in een terugblik op de generatie studenten die de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen op stellen zou gaan zetten. Kinderen van kleine luyden, veelal afkomstig uit gezinnen zonder academische traditie, die zich aanvankelijk de geijkte universitaire zeden probeerden eigen te maken en bijna allemaal braaf tot het studentencorps toetraden. Eén of twee jaar later keerden ze deze besloten wereld van traditie en behoudzucht echter de rug toe en was het, geactiveerd door de politiek-maatschappelijke woelingen, een en al engagement en bevlogenheid dat de klok sloeg. 'Ik besloot *fulltime*-revolutionair te worden,' aldus Visser, wiens studie niettemin de basis zou leggen voor een hoogleraarschap empirische sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. Zijn eerste gloeiende pijlen richtte Visser op de inhoud van de sociologiecolleges. Die waren, vond hij, op de lessen van Van Zuthem na, 'provinciaals, schools, beperkt, saai.'⁵⁷

79

Woldring, de veronderstelde aanhanger van de wijsbegeerte der wetsidee, zou meer van hetzelfde bieden, zo was de vrees van Visser en Ernsting. Ze gaven er uiting aan in de commissie-Van der Kooy die met de bijkans onmogelijke opdracht werd geconfronteerd het complex van vragen over geloof en wetenschap aan Brasz' doelstellingenstuurgroep over te laten. Beide zaken waren echter onlosmakelijk verboden, wat voorzitter Van der Kooy zelf ook wel wist. Daar kwam bij dat Van der Kooy niets liever deed dan studeren op de materie van geloof en wetenschap. Volgens de econoom diende alle wetenschap een levensbeschouwelijk fundament te hebben, wat hem het positivisme deed afwijzen en nieuwsgierig maakte naar Marcuses neomarxistische opvattingen. Voor het nieuwe stond hij open, de discussie met studenten schuwde hij niet. 'Als econoom ging hij ook al die boeken lezen die wij lazén,' vertelde sociologiestudent Pim Fortuyn later. 'Daar heeft hij ook prachtige colleges over gehouden.'⁵⁸

In een tussentijds verslag, begin december 1968, benadrukte de commissie-Van der Kooy dat de aan te stellen docent sociale ethiek zich niet alleen op de wijsgerige vorming van de studenten moest richten. Hij moest eveneens oor hebben voor vragen van docenten en stafleden over de wijsgerige en levensbeschouwelijke aspecten van onder-

Tjalling Pieter van der Kooy (1902-1992), hoogleraar economie in de interfaculteit en subfaculteit van 1955 tot 1971. (FOTO HDC)

wijs en onderzoek. Omdat deze vragen een veel breder terrein bestreken dan de wijsbegeerte der wetsidee was volgens de commissie een docent nodig 'die recht doet wedervaren aan alle bestaande benaderingswijzen en bereid is tot discussie over andere uitgangspunten dan het zijne.' Empirisme, positivisme, pragmatisme, operationalisme: alles moest bespreekbaar zijn. Voorts moesten de colleges maatschappelijke relevantie hebben. 'Zo kan de doorlichting van bepaalde vraagstukken,' aldus het interimrapport, 'dienstbaar zijn aan de bestrijding van noden die de samenleving teisteren of aan de verzachting van menselijk lijden.'⁵⁹ De docent moest, anders gezegd, ook het klavier van de evangelische radicaliteit meester zijn.

Ernsting en Visser, die sinds enkele maanden landelijk svb-voorzitter was, konden zich, gesteund door docent bestuurskunde De Jong, niet in het verslag vinden en kwamen met een eigen nota. Dat de wijsbegeerte der wetsidee werd afgewezen juichten ze toe, omdat ze een moderne en eigentijdse beoefening van de sociale wetenschappen in de weg stond. De drie misten echter een wenkend perspectief. Empirisme, positivisme, pragmatisme en 'operationalisme' waren bezighe-

den van 'structuur- en modellendenkers wier enige arbeidsrelevantie het is de bestaande maatschappelijke werkelijkheid daarmee impliciet te sanctioneren.' Existentialisme, fenomenologie, psychoanalyse, dialectisch-historisch materialisme: dáár was het, als werd gesproken van maatschappelijke relevantie en leniging van noden, volgens Ernsting, Visser en De Jong om te doen. Wetenschap moest een factor zijn in de strijd voor rechtvaardiger verhoudingen, nationaal en internationaal. 'In wiens belang doe je onderzoek?' aldus Ernsting naderhand. 'Hoe hangt dat samen met je methodologie? Dat soort vragen.' Ze vonden in de commissie-Van der Kooy nauwelijks gehoor. Het tussentijdse commissieverslag werd eind januari 1969, op een paar ondergeschikte wijzigingen na, als eindrapport gepresenteerd, waarop Ernsting en Visser (De Jong had er kennelijk de brui aan gegeven) in een minderheidsnota van hun standpunt kond deden.⁶⁰ Woldring, om wie het allemaal was begonnen, werd niet veel later tot docent sociale ethiek benoemd; hij zou zich allerm minst als verstokte 'WdW'er' laten gelden, met collega's die een breed spectrum bestreken, van Weber tot Marcuse.

81

ALLES OF NIETS?

Medio februari 1969, twee weken nadat Ernsting en Visser hun minderheidsnota hadden geopenbaard, botsten staf en studenten over een 'experimentele periode van studenteninspraak'. De bijeenkomst was naar Amerikaans voorbeeld tot 'hearing' gedoopt, met docent staatsrecht Boukema als discussieleider, die alle zeilen moest bijzetten om de orde te bewaren. Steen des aanstoets voor de studenten was dat ze weliswaar toegang hadden gekregen tot de plenaire vergadering, maar dat de voorafgaande vertrouwelijke vergadering van hoogleraren, waarin vooral personeelsbenoemingen aan de orde kwamen, een gesloten veste bleef. 'Zolang de vertrouwelijke vergadering het gezag heeft,' betoogde Ernsting, 'kan zij zaken zo brengen dat er geen controle op haar werk bestaat.' Toezeggingen door de staf dat de vertrouwelijke vergadering binnen afzienbare tijd waarschijnlijk wel zou worden omgezet in een voor de studenten toegankelijke personeelscommissie maakten geen indruk. Zolang de vertrouwelijke vergadering voortbestond, maakte Ernsting duidelijk, zagen de studenten af van bestuurswerkzaamheden.⁶¹

82 Van Zuthem en de jonge wetenschappelijk medewerker bestuurskunde Gerard Heyne den Bak, die beiden sterk voor studenteninspraak waren geporteerd, maanden Ernsting zijn standpunt te matigen. Keulen en Aken waren evenmin op één dag gebouwd. Democratisering van de subfaculteit was een proces dat tijd nodig had. Bovendien hadden de studenten in de commissie-Van der Kooy mogen meepraten over de aan te stellen docent sociale ethiek. Er veranderde dus écht wel iets. Door de plenaire vergadering te mijden werden de verhoudingen onnodig op scherp gezet. 'Studenten hebben dezelfde positie in de plenaire vergaderingen als hoogleraren en medewerkers,' benadrukte Van Zuthem. 'Dat is toch wel de moeite waard.'⁶²

Het maakte weinig indruk. Ernsting hield vast aan de eis dat de vertrouwelijke vergadering per onmiddellijk moest verdwijnen. Zo niet, dan bleven de studenten aan de zijlijn staan. Nadat Kuypers deze opstelling als vruchteloze confrontatiepolitiek van de hand had gewezen ('u wilt alles of niets'), wijzend op de tegemoetkoming van de staf ('wij laten hier werkelijk veel los'), verlieten de hoogleraren de vergaderzaal, op Van Zuthem na. Ook de wetenschappelijk medewerkers bleven zitten, wat de studenten, zo werd ze duidelijk gemaakt door Lammer de Jong, verbonden aan de sectie bestuurskunde, niet als een onvoorwaardelijke blijk van solidariteit moesten opvatten. Waarom namen ze nu niet gewoon aan dat de vertrouwelijke vergadering ging verdwijnen? Zelfs Van Zuthem laakte het geuite wantrouwen: als dit niet veranderde hield alles op.⁶³

Verhoudingen verhardden. Hadden studenten aanvankelijk open en onbevangen met hoogleraren over de meirevolte in Parijs gepraat, met het verstrijken der maanden was het gesprek meer en meer verdrongen door de confrontatie. Studentenvereniging Mundus was in korte tijd veranderd van een gezelligheidsvereniging in een debatingclub van radicaal-linkse snit die de politiek in de college- en vergaderzaal bracht. Dat tegelijkertijd de kwestie-Hoogerwerf weer actueel was geworden kwam de sfeer niet ten goede. De lector politicologie had twee maanden eerder zijn vertrek aangekondigd, 'met ernstige excuses aan wie zich zoveel moeite getroost hebben hem hier benoemd te krijgen,' aldus de notulen van de vertrouwelijke vergadering van 11 december 1968. Hoogerwerf, een halfjaar eerder vanwege zijn lidmaatschap van de PvdA pas na veel gebakkelei met curatoren benoemd, was door de Katholieke Universiteit Nijmegen voor een hoogleraar-

schap voorgedragen. 'Wat nou?' reageerde rector De Gaay Fortman, die zich zeer voor Hoogerwerfs benoeming tot lector had ingespannen, ontsteld op het bericht van diens vertrek. 'Prof had je toch ook hier kunnen worden?!' Voor Hoogerwerf was het zicht op een leerstoel echter te zeer in nevelen gehuld, terwijl de lijdensweg die aan zijn lectorenbenoeming was voorafgegaan hem als een loden last op de schouders drukte. 'Dat voortdurende nierenproeven had me gekwetst,' zei Hoogerwerf later.⁶⁴

83

MEDEZEGGENSCHAP OF MEDEBESLISSINGSRECHT?

In de weken die volgden kwam het bericht over Hoogerwerfs vertrek terecht in de maalstroom die het rapport van de commissie-Van der Kooy en de 'hearing' over medezeggenschap van de studenten veroorzaakten. 'Wat curatoren en directeuren indertijd niet gelukt is te bewerkstelligen,' foeterde Marius Ernsting op 21 februari 1969 in *Pharetra*, 'is nu toch gebeurd: de lector in de politicologie, dr. A. Hoogerwerf, is vertrokken.' Ernsting nam één groot complot waar: de Vrije Universiteit was in de greep van een gereformeerde kongsi. Meynen was het onbetwiste opperhoofd, de man die ook Van Zuthem het leven zuur had gemaakt; hij had hem bij de AKU de deur uitgewerkt en daarna in één moeite door de afdeling sociale research opgeruimd, 'wat dan wordt vertaald in: "uit efficiency-overwegingen",' schreef Ernsting.⁶⁵

Polarisatie ging hoogtij vieren. Half maart 1969 deed een epistel de ronde van Jan Siersma, politicologiestudent van hervormde huize die, evenals Ernsting, afkomstig was van de christelijke hbs in Amsterdam-Noord. Ook Siersma was in het begin een vlijtige student zonder *Widerspruch* geweest. Activiteiten in de Nederlandse Studentenraad, eerst aan de vU in de grondraad, vervolgens in het landelijk bestuur, brachten een omslag teweeg. Toen Siersma in september 1968, na een jaar lang eigenlijk alleen bestuurswerk te hebben gedaan, weer in de collegebanken zitting nam was de volgzame jongeman veranderd in een dwarse, zich in bestuurskunde specialiserende student die vond dat alles anders moest. In zijn epistel van maart 1969 bekritiseerde Siersma het doctoraalwerkcollege bestuurskunde dat volgens hem kop noch staart had, laat staan dat de doelstellingen van

het vak aan de orde kwamen. De bestuurskunde werkte te geïsoleerd. 'Haar werk is niet gebaseerd op een analyse van de maatschappelijke ordening, van de machtsverhoudingen in de huidige maatschappij,' schreef Siersma. 'Integendeel, zij neemt al die feiten als gegeven aan.' De bestuurskunde was eerste hulp bij ambtelijke ongelukken, vaste pijler onder de bestaande maatschappelijke orde, 'in plaats van dat de bestuurskunde meewerkt aan de democratisering van de maatschappij.'⁶⁶

Ton Kee en Bert Kruikemeier, die beiden sociologie studeerden, taptten anderhalve week later uit eenzelfde vaatje. Positivisme regeerde hun opleiding: dorre methodologie, zonder enige reflectie op vooronderstellingen en theoretische achtergronden, losstaand van de maatschappelijke realiteit. Op persoonlijke waardeoordelen en sociale betrokkenheid leek volgens Kee en Kruikemeier, die de Kritische Theorie van de neomarxistische denkers Max Horkheimer en Theodor Adorno stevig hadden omarmd, een vloek te rusten. De werkelijkheid werd ingeperkt tot wat meetbaar was, alsof wereld en wetenschap waren te scheiden. Positivismisme was laboratoriumwetenschap die onrecht en onderdrukking de vrije loop liet. Haar beoefenaars functioneerden naar de mening van Kee en Kruikemeier even gemakkelijk in een democratische als fascistische samenleving, omdat ze zich opsloten in hun theorieën en methoden en met de rug naar de praktijk stonden. De Kritische Theorie daarentegen bezag en bevroeg de autoriteit en legitimiteit van staat en maatschappij. Engagement in plaats van feitenfetisjisme: de wetenschap was verbonden met de politiek, de universiteit met de maatschappij.⁶⁷

'Je mond opendoen,' werd het half april 1969 plastischer verwoord in een informatiepamflet van studentenvereniging Mundus. 'Laten merken dat je je niet onderwerpt aan wie of wat dan ook, maar dat je actief zelf bepaalt wat je wilt met je studie en alles wat daarmee te maken heeft.' Democratisering vereiste bewustwording en participatie, 'van iedereen'. De realiteit was evenwel dat de activisten een minderheid vormden die vrijwel geheel uit sociologie- en politicologiestudenten bestond. Aan het democratiseringsfront lieten studenten culturele antropologie/niet-westerse sociologie zich nauwelijks zien, omdat ze met de staf een veelal harmonieuze en constructieve relatie onderhielden waarin ze veel ruimte kregen hun stem te laten horen. Ook de grote meerderheid van de studenten sociologie en politicologie was trou-

wens passief. Mundus ervoer dit aan den lijve: bestuursleden waren al maanden op zoek naar opvolgers. Een klein groepje was actief, de rest sliep, moest student bedrijfssociologie Arnold Walravens, een van de leidende Mundianen, teleurgesteld vaststellen.⁶⁸

Mogelijk putte Walravens, die het tot hoogleraar economische sociologie in Delft zou brengen, twee weken later weer moed. In Tilburg bezetten studenten eind april 1969 de Katholieke Hogeschool, na bot te hebben gevangen met hun eis van 'medebeslissingsrecht'. Als een donderslag bij heldere hemel kwam de actie niet. Twee maanden eerder had de hogeschool al enkele dagen de naam 'Karl Marx universiteit' gedragen. Schoonmakers hadden het ophitsende opschrift weggeboend maar de revolutionaire stemming was levend gebleven, met de bezetting als gevolg. Studenten aan andere universiteiten haastten zich in verklaringen hun solidariteit te betuigen, ook aan de vU, de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen voorop, waar de studenten juist hadden besloten hun plaats in de plenaire vergadering alsnog in te nemen.⁶⁹ Aan de gebeurtenissen in Tilburg werd op 5 mei 1969 een extra plenaire vergadering gewijd. In een motie werd de beslissing van de bestuurscolleges de hogeschool te sluiten afgekeurd. Ook sprak de subfaculteit zich uit 'voor het principe van de gelijkheid van alle groepen binnen de universiteit ten aanzien van de beleidsvorming in de universiteit, in de zin van een principieel medebeslissingsrecht voor die groepen.' Slechts twee aanwezigen waren tegen de motie: hoogleraar sociale ethiek Troost en Arie van Deursen, sinds een jaar buitengewoon lector politieke geschiedenis, als opvolger van Smitskamp.⁷⁰

85

HEIBEL OVER HET 'H-WOORD'

Buiten de subfaculteit was het verzet tegen het principe van medebeslissingsrecht groter. Zowel president-directeur G. J. Sizoo als rector magnificus De Gaay Fortman wezen het van de hand; medezeggenschap ging ver genoeg, medebeslissingsrecht was een onbekookt standpunt van een kleine minderheid. Ernsting, Visser en een dertigtal medestanders vatten dit als een regelrecht affront op en gaven hieraan ruchtbaarheid in Assen, op de jaarvergadering van de vU-vereniging waarvan ze voor de gelegenheid lid waren geworden. Het vergaderprogramma liep volledig in het honderd; de studenten waren niet

bij de interruptiemicrofoon weg te slaan. Er ontstond grote opschudding; het Drentse publiek hoonde de studenten weg, op een oude baas na die de gedenkwaardige woorden sprak: 'De enige die geniet is Mao tse Toeng.' Door de dialoog uit de weg te gaan dreef men de studenten regelrecht in de armen van het communisme.⁷¹

86 Dezelfde dag, 19 juni, 's avonds laat, bezetten studenten de administratieve vertrekken van het provisorium. Met 'het Maagdenhuis', de vijfdaagse bezetting van het administratief-bestuurlijke centrum van de Gemeente Universiteit, nog haarscherp op het netvlies, besloten Sizoo en Fortman onmiddellijk tot tegenactie over te gaan. Om vier uur 's ochtends werd het provisorium door de politie ontruimd. De bezetters werden gearresteerd en kregen een boete van niet minder dan tweehonderd gulden, een straf die De Gaay Fortman en Sizoo te gortig was. De studenten hadden het te bont gemaakt, maar bleven desondanks wel 'onze jongens'. Rector en president-directeur gingen op gesprek bij officier van justitie mr. J. F. Hartsuiker, geflankeerd door een aantal actievoerders, onder wie Jelle Visser. 'U bent een recidivist,' richtte Hartsuiker zich meteen tot Visser, die een maand eerder tot de

Marius Ernting (1947), aan het woord op de tumultueuze jaarvergadering van de vu-Vereniging in Assen, juni 1969. (FOTO HDC)

Maagdenhuisbezitters had behoord ('Ik kon niet meer weg toen de loopbrug werd opgehaald') en bij de ontruiming ook al een proces-verbaal aan zijn broek had gekregen. Of dit ertoe bijdroeg dat Hartsuiker niet was te vermurwen is onduidelijk – hij weigerde in elk geval de processen-verbaal te seponeren.⁷²

De emoties bleken drie maanden later, bij de opening van het academisch jaar op 16 september 1969, nog niet te zijn weggeëbd. In zijn 'lotgevallenrede', de traditionele terugblik op het achterliggende jaar, hekelde Fortman de voorjaarsrevolte. Verhoudingen waren verstoord geraakt, bitterheid en wantrouwen hadden opgeld gedaan. De geest waarin de studenten actie hadden gevoerd kwam volgens Fortman allerm minst overeen met de inborst van de man wiens naam in mei door studenten op de muur van een van de nieuwe Buitenveldertse gebouwen was gekalkt: Camilo Torres, de revolutionair die zijn priesterschap had verruild voor een bestaan als guerrillastrijder in de bergen van Colombia. Ook Fortman beriep zich op Torres, die verzoening en vergeving was blijven prediken, iets waaraan de opstandige studenten een voorbeeld konden nemen. Dit schoot Ernsting in het verkeerde keelgat. Na vergeefs een aantal malen met opgestoken vinger het woord te hebben gevraagd interrumpeerde hij Fortman. Wilde de rector de nagedachtenis van Torres werkelijk recht doen, dan moest hij het debat aangaan. Geen machtswoorden gebruiken als zouden de protesterende studenten een kleine minderheid van onruststokers zijn – nee, discussiëren. Nu!⁷³

Fortman weigerde, waarop Jan Siersma, man van plotselinge erupties, opsprong. Hij vroeg het woord niet – hij nam het. Zoveel halsstarrigheid als de rector aan de dag had gelegd, en je dan beroepen op Torres' geest? 'Dat laatste deel van uw rede staat vol huichelarij,' schalde het door het Woestduincentrum. Zaal in rep en roer, Fortman zwaar in zijn wiek geschoten. In een brief, drie dagen later, probeerde Siersma hem ervan te overtuigen dat hij diens integriteit niet in twijfel had willen trekken. Daarom had hij het woord 'huichelarij' gebruikt, niet 'huichelaar', schreef Siersma. 'Onder huichelarij versta ik een niet in overeenstemming zijn van wat er gezegd wordt met wat er werkelijk bedoeld wordt.' Siersma had dat ter plekke graag nader willen toelichten. Hiertoe was hem evenwel niet de gelegenheid geboden zodat hij zich gedwongen had gezien, schreef Siersma aan De Gaay Fortman, 'mij kernachtig uit te drukken.'⁷⁴

88 Het kon Fortman niet overtuigen. In de senaat toonde hij zich zeer op Siersma gebeten, tot ergernis van Brasz die ('wright or wrong, my pupil') pal voor zijn student ging staan. Het leidde tot een gedenkwaardige autorit naar Den Haag, woonplaats van zowel Fortman als Brasz. Op de A4 liep de ruzie over Siersma en het 'h-woord' zo hoog op dat Fortman niet langer met bestuurder Brasz onder hetzelfde autodak wenste te verblijven: 'Laat me er *on-mid-del-lijk* uit!' Het eerstvolgende tankstation was nog kilometers weg. 'Maar Gaius, ik kan je toch niet op de vluchstrook achterlaten?' 'Tóch wil ik eruit!' Fortman zag uiteindelijk ook in dat een avondlijke wandeling over de A4 geen goed idee was en bleef zitten. Zwijgend vervolgden beide hooggeleerde heren hun weg naar Den Haag.⁷⁵

ONE MAN ONE VOTE?

Siersma's toorn had nog een andere reden, te weten de beslissing van curatoren geen geld ter beschikking te stellen voor de aanstelling van 24 student-assistenten. Zij moesten de mentoren worden van de zo vurige gewenste onderwijsvernieuwing, in de geest van wat Siersma een halfjaar eerder in zijn evaluatie van het doctoraalwerkcollege bestuurskunde had bepleit: minder methodologisch navelstaren, meer maatschappelijke betrokkenheid. Ook minder massale hoorcolleges, en meer kleinschalige werkgroepen. Toverwoord was 'projectonderwijs', een pragmatisch-pedagogisch concept dat minder nieuw was dan het klonk. Aan het begin van de eeuw had het opgeld gedaan in de Verenigde Staten, vooral door toedoen van filosoof en sociaal-pedagoog John Dewey. 'Learning by doing,' luidde diens adagium.⁷⁶

De tijding van curatoren financieel onmachtig te zijn om de gevraagde student-assistenten te bezoldigen, was voor Mundus aanleiding de vorming van een onderzoekscommissie aan te kondigen. Die moest de ontstane crisissituatie gaan evalueren, zowel de niet van de grond komende onderwijsvernieuwing als de – volgens Mundus – ondoorzichtige en autoritaire bestuursstructuur van de subfaculteit. Het onderzoek diende zijn afronding te krijgen op een subfaculteitsbreed congres waar volgens het principe 'one man one vote' zou worden gestemd. Dit werd subiet afgewezen door de hoogleraren en de meeste stafleden: het zou ze tot speelbal van de studenten maken. Zelfs Van

Zuthem, de linksbuiten in het hooglerarencorps, kantte zich tegen de door Mundus voorgestelde stemprocedure. In een plenaire vergadering, op 3 december 1969, liet Van Zuthem, tot ontgoocheling van de Mundusvertegenwoordiging, weten het principieel onjuist te vinden 'als de eerste de beste eerstejaars evenveel invloed heeft op een constituerend congres als bijvoorbeeld hijzelf.' Mundus hield echter, in de vorm van een motie, vast aan 'one man one vote', voor veel activisten overigens meer een provocerend *statement* dan een voor praktijktoepassing uitgekristalliseerd beginsel. De motie werd met ruime meerderheid verworpen, waarna Ernsting opstond, zich in zijn martiale witte bontmantel hees en riep: 'Ik laat me niet langer schofferen.' Een aantal progressieve stafleden probeerde Ernsting op andere gedachten te brengen, maar het was tevergeefs. Demonstratief verliet hij de zaal, gevolgd door de andere studenten, onder wie Jan Siersma en Mundusvoorzitter Pim Fortuyn.⁷⁷

89

Laatstgenoemde zou het conflict dertig jaar later afschilderen als een confrontatie tussen een even vitalistische als naïeve studentenbeweging en een rechtlijnig en inert professorencorps dat haar eisen onverkort afwees. De werkelijkheid was echter dat een voorhoede van dit corps een eindweegs mee was opgetrokken, zowel op het pad naar democratisering als naar onderwijsvernieuwing.⁷⁸ Van de leidersrol die Fortuyn zich naderhand toedichtte ('ik vormde het cement') was evenmin sprake. Die werd namelijk door Ernsting vervuld. Fortuyn was bovendien te zeer een buitenbeentje om een leider te kunnen zijn. Op de voorgrond tredende studenten als Ernsting en Visser waren nazaten van kleine luyden die zich in *Sturm und Drang* van hun strakbelijnde, orthodox-protestantse achtergrond probeerden los te maken. Fortuyn was van meer goeude katholieke komaf – zo profileerde hij zich tenminste, onder meer in zijn kleding, die hij niet op het Waterloo-plein kocht.⁷⁹

Dat hij niet tot de kern van de studentenbeweging doordrong sták Fortuyn. 'Waarom accepteren ze me nou niet?' verzuchtte hij eens achterop de fiets bij Hans van der Zouwen, na weer een urenlange plenaire vergadering.⁸⁰ Toch bleef Fortuyn hoog van de toren blazen. 'Ik word ooit minister-president,' verzekerde hij Brasz ogenschijnlijk zonder enige gêne.⁸¹ Brutaal was hij ook, kwetsend. 'Je moet eens wat andere boeken lezen,' zei Fortuyn tegen Van Zuthem, neuzend door diens boekenkast.⁸² 'Een onmogelijk mens met veel arrogantie,' om-

schreef Ton Kee hem. Kee formuleerde ‘de wet van Pim’: ‘waar Pim komt, komt ruzie.’⁸³ Tuk op macht en aandacht wisselde hij gemakkelijk van kamp: de ene dag radicaal en marxistisch, de andere dag in druk gesprek met een hoogleraar die hij kort tevoren nog had verwenst. Ook wetenschappelijke nieuwsgierigheid stond bij Fortuyn in de schaduw van zijn ambitie. Zijn doctoraal bedrijfssociologie haalde hij met speels gemak, maar examinerator Van Zuthem had niet de indruk dat er sprake was van ‘werkelijke doorleving van de stof’.⁸⁴

Fortuyn beleefde zijn *finest hour* als voorzitter van het door Mundus aangekondigde congres, dat medio december 1969 plaatsvond. De congresbundel zou hij later onder eigen naam op zijn publicatielijst zetten, hoewel zijn inhoudelijke bijdrage bescheiden was.⁸⁵ Het congres, getiteld ‘Sociologie moet een menswetenschap zijn’, was één groot eerbetoon aan de Kritische Theorie. Die had, naar West-Berlijns voorbeeld, aanleiding gegeven tot de oprichting door svb’ers van de ‘Kritiese Universiteit’. Dit was een tamelijk chaotische baaierd van werkgroepen en discussiebijeenkomsten die in Nijmegen en Amsterdam, aan de Gemeente Universiteit, zijn duidelijkste vorm had gekregen. Het affiche voor het congres toonde een stevige bezem die met verschrompelde herfstbladeren korte metten maakte. Eén blaadje droeg de namen van de structureel-functionalisten Parsons en Merton, een ander die van Van Doorn en Lammers, zijnde grondleggers van het Nederlandse (gematigde) functionalisme, geboekstaafd in hun handboek *Moderne sociologie*. Een derde gevallen boomblaadje vermeldde ‘*Gestalten & Getijden*’, de oriëntering in de sociologie van de hand van Van Dijk en Kuiper Hzn. Het had alles afgedaan, zo wilde het affiche duidelijk maken, van nul en generlei waarde voor de ‘onrechtvaardige toestanden en levensgevaarlijke ontwikkelingen’ die de maatschappij in de greep hadden.⁸⁶

Inmiddels had de subfaculteit het eerste experiment met projectonderwijs achter de rug. Eerstejaars studenten sociologie hadden zich in werkgroepen over het thema ‘bedrijfssluiting en massaal ontslag’ gebogen. Een actueel thema: het schaalvergrotingsproces in de industriële sector had fusies tot gevolg, waarbij kleinere en verouderde bedrij-

ven het kind van de rekening waren. Ze werden gesloten en arbeiders kwamen op straat te staan, wat voor linkse studenten eens te meer het bewijs was dat het kapitalistische systeem niet deugde en reden was handwerkers als lotgenoten te gaan beschouwen. Actualiteit en aantrekkelijkheid waren echter geen garantie voor succesvolle werkcolleges, rapporteerde Jaap Dronkers, die per 1 januari 1970 was benoemd tot wetenschappelijk medewerker, met als speciale opdracht de onderwijsvernieuwing te begeleiden. Zeker, schreef Dronkers, studenten gaven blijk van grotere motivatie en betrokkenheid dan bij grootschalige hoorcolleges, maar lang niet allemaal; vrijblijvendheid en afzijdigheid waren serieuze manco's. Ook constateerde Dronkers dat het experiment duidelijke doelstellingen ontbeerde, met als gevolg richting- en structuurloze discussies, wat eens te meer de noodzaak van mentoren onderstreepte. Discussies mondden soms ook uit in conflicten, tussen studenten en de docent of tussen studenten onderling waardoor werkgroepen goeddeels kwamen stil te liggen. Eigenlijk, zo moest Dronkers medio februari 1970 vaststellen, was er sprake van 'organisatorische en bestuurlijke wanorde'.⁸⁷ 91

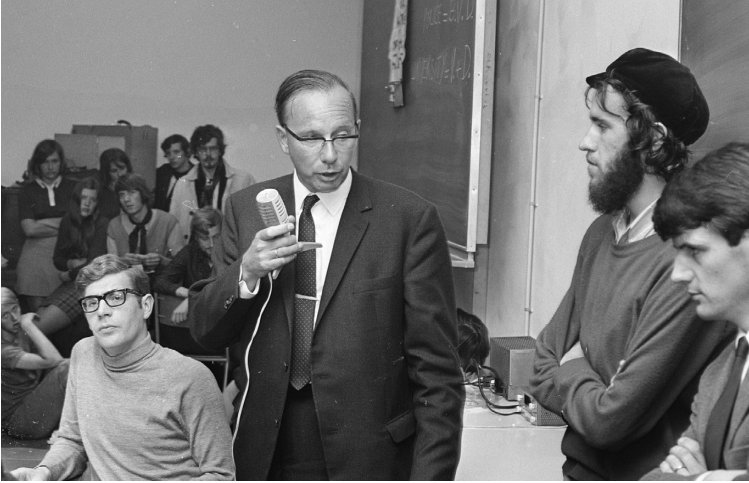
Toen vervolgens twee weken later een – door Fortuyn voorgezeten – subfaculteitsbrede commissie, die met voorstellen tot onderwijskundige en bestuurlijke vernieuwing moest komen, schipbreuk leed, besloot het subfaculteitsbestuur het heft in eigen hand te nemen. Het stelde voor beide heikele punten naar de vertrouwelijke vergadering over te hevelen, nadrukkelijk wijzend op de naderende invoering van de wet universitaire bestuurshervorming (WUB) waarvan de parlementaire behandeling voor najaar 1970 stond gepland. De wet legde het bestuurlijke zwaartepunt in te vormen vakgroepen die inhoud en uitvoering van het onderwijs en het onderzoek gingen bepalen, onder leiding van een bestuur dat bestond uit vertegenwoordigers van de wetenschappelijke staf, het technisch-administratieve personeel en de studenten. Hiertoe wilde de minister, anders dan door de studentenbeweging werd geëist, het principe van vertegenwoordigende democratie hanteren, niet 'one man one vote'.⁸⁸

Op het bestuursvoorstel de onderwijsvernieuwing en bestuurlijke herstructurering achter de gesloten deuren van de vertrouwelijke vergadering te behandelen volgden twee stormachtige plenaire vergaderingen. Ernsting, Siersma, Walravens en Fortuyn hekelden het bestuur te pas en te onpas, geruggensteund door Heyne den Bak. Het

voorstel van het bestuur werd echter met ruime meerderheid aangenomen. ‘Doek. Einde,’ schreef Heyne den Bak in een wrokkige, open brief aan het bestuur. Beide woorden stonden ook in de verklaring ‘Gedonder in de sociale’ waarmee Mundus op het gebeurde reageerde. De toon was fel en venijnig. Het subfaculteitsbestuur had een botheid tentoongespreid waarvoor zelfs Spiro Agnew, de Amerikaanse vice-president die weinig naliet om zich als conservatieve houwdegen te profileren, zich nog zou schamen. Subfaculteitsvoorzitter Brasz had eveneens een kater, verzuchtend: ‘Het bestuur voelt zich momenteel een vreemde op de afdeling.’⁸⁹ Soms ook een vreemde op de universiteit. ‘Voor de vu-bestuurders aan de top,’ schreef Brasz vijfendertig jaar na dato, ‘waren we minstens even afkeurenswaardig, omdat velen van ons enig begrip opbrachten voor de studenten en hun gedachte-wereld.’⁹⁰

Ook het voorzitterschap van de stuurgroep die studie maakte van de doelstellingen van de subfaculteit bezorgde Brasz een vervreemdend gevoel. Dat studenten bij de Frankfurter Schule in de leer gingen en alles en iedereen de maat van de Kritische Theorie namen vond hij prima, mits grondig en gerechtvaardigd, en daar ontbrak het nogal eens aan. ‘Ik zit er gewoon mee,’ schreef Brasz in een uitvoerige reactie op een stevig getoonzet stuk van doctoraalstudent sociologie Hans Verhagen, ‘dat bij jullie blijkbaar de mening heerst dat je eerst van het christendom af moet om echt socioloog te kunnen worden.’ Verhagen had geponeerd dat het leerstuk van de zondige natuur van de mens, en opheffing ervan in het hiernamaals, maatschappelijk engagement in de weg stond en daardoor positivistische wetenschapsbeoefening in de hand werkte. Dit griefde Brasz, ‘om zo maar met die positivisten op één hoop te worden gegooid.’ Boos was hij niet, rancuneus evenmin – ‘integendeel: ik wil er nu wel eens met jullie in ronde woorden over praten.’⁹¹

Die volgden ook, in de vorm van de prikkelende vraag of al het gescherf met Adorno, Horkheimer en Habermas niet slechts een luxueuze pose was van ‘een minderheid die geen verantwoordelijkheid draagt voor de bestaande samenleving en er ongegeneerd op los kan slaan.’ Hoe diep stak dat linkse gescherf eigenlijk? Het absolute vrijheidsbegrip waarop studenten zich beriepen om zelf de inhoud van colleges te bepalen had Brasz bij geen van de drie filosofen aangetroffen. Sterker nog: Habermas, die Brasz persoonlijk kende, hield uit-

Henk Brasz (1923) voert het woord op een discussiebijeenkomst met studenten, mei 1969. Rechts, met Mao-pet, Marius Ernsting. Brasz was 1959 tot 1961 wetenschappelijk hoofdambtenaar bestuurskunde, van 1961 tot 1964 lector, van 1964 tot 1988 hoogleraar. (FOTO NATIONAAL ARCHIEF)

drukkelijk vast aan normen van wetenschap en organisatie. ‘Ik begrijp wel,’ schreef Brasz, ‘dat je in het denkmodel van de kritische sociologie als eerstejaarsstudent, zoals een eerstejaarsbioloog in wormen snijdt, ook kansen wilt hebben om de praktijk te beoefenen. Maar onze studieobjecten zijn nu eenmaal mensen die je niet als wormen kunt en mag opensnijden.’ Ook een hoogleraar niet. ‘Je kunt zo’n mens door z’n colleges te verstoren stukmaken,’ waarschuwde Brasz, die voor de stuurgroep weinig toekomst meer zag. De kloof tussen de stafleden (Brasz, Woldring, sectielid politicologie Gerard Noordzij en sectielid sociologie Jan Verhoogt) en de studenten (Verhagen, Ernsting, Visser en doctoraalstudent sociologie Dick Kampman) was dermate groot dat uiteengaan eigenlijk onvermijdelijk was.⁹²

94 De turbulentie aan de boorden van het Vondelpark, bij sociaal-culturele wetenschappen, kende aan de vu haar gelijke niet. Ook studenten psychologie en pedagogiek roerden zich en in de letterenfakulteit zorgde Merlijn, de vereniging van geschiedenisstudenten, voor ruimoer.⁹³ De subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen spande echter de revolutiekroon. De studieresultaten leden danig onder al het 'gedonder'. Eerstejaars sociologie en politicologie zakten in juni 1970 *en masse* voor hun propedeutisch examen. Velen waren aangewezen op de herkansingen in september, maar vreesden, gezien de belabberde resultaten, een fatale afloop. 'Een slachting,' oordeelde *Pharetra*. Sommige studenten liepen volgens het blad met zelfmoordplannen rond. Het drukte een open brief af van de Rode Eenheid Sociologie, een groep studenten, veelal eerstejaars, die de buik vol had van het niet aflatende gebakkelei met het subfaculteitsbestuur. Weg met de 'parlementarisering'! Voorts ergerde de Rode Eenheid, waarvan eerdergenoemde Ton Kee deel uit maakte en die opereerde naar 'konsept' van een groep aan de Gemeente Universiteit, zich aan het vrijblijvende gedweep met de Kritische Theorie. Veel woorden, weinig wol.⁹⁴

In haar open brief schreef de Rode Eenheid de slechte studieresultaten aan het subfaculteitsbestuur toe. Het was er niet in geslaagd klare wijn te schenken over doelstelling en vorm van het onderwijs, wat fnuikend was geweest voor de motivatie van de studenten; aangedragen alternatieven waren genegeerd. Dat het bestuur hiertoe nauwelijks mogelijkheden had, vanwege de geringe financiële slagkracht, en dat de activisten in een paar maanden tijd het gehele curriculum op de schop dachten te nemen, werd verzwegen.⁹⁵

De Rode Eenheid gaf het bestuur de gelegenheid tekst en uitleg te geven, op 16 juni, acht uur 's avonds, Koningslaan 22. *Be there!* Voorzitter Brasz en secretaris Van Zuthem besloten verstek te laten gaan waarna het pand werd bezet. Een rode vlag werd in top gehesen; boven de als noodingang dienst doende openslaande ramen werd een spandoek opgehangen: WEG MET DE SELEKTIE. Want de tentamens hadden volgens de Rode Eenheid als een verkapte numerus fixus gewerkt. Twee eisen werden geformuleerd: inzicht in de beoordelingscriteria van de tentamens en verruiming van de termijn waarbinnen de herkansingen konden worden afgelegd. Een nachtelijk gesprek in

een Rijswijks motel, waar de staf bijeen was om zich op het nieuwe academisch jaar te bezinnen, resulteerde in een vergadering met eerstejaars, drie dagen later. Hierin zegde het bestuur, na urenlang heen-en-weer-gepraat, toe het tijdsbestek van de tentamenherkansingen te verruimen. Een beslissing over inzage in de beoordelingscriteria werd echter naar de derde week van augustus verschoven – ná de vakantie, waarnaar door menig stafflid, regelmatig de wanhoop nabij, werd gesnakt.⁹⁶

95

‘EEN BEETJE CHAOS’

Toch kon het nóg erger. Op de Gemeente Universiteit en in Tilburg en Nijmegen stonden de verhoudingen nog meer op scherp; colleges werden kortere of langere tijd gestaakt, hoogleraren en docenten raakten beschadigd en knapten af. Binnen de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen van de v u bleef – ondanks alles – een basis van respect en overleg bestaan. De activistische studenten waren, wanneer puntje bij paaltje kwam, toch merendeels telgen uit goed-gereformeerde gezinnen waarin gezagsgetrouwheid een groot goed was. ‘We rebelleerden tegen “de autoriteiten”, maar bleven ondanks alles toch met ze in gesprek,’ aldus Jelle Visser, ‘net zoals we met onze ouders in gesprek bleven. Ik had het geloof vaarwel gezegd. Toch bleef ik er met ze over praten.’⁹⁷

Het kleinschalige, familiale karakter van de v u had eveneens een matigende invloed op de studentenprotesten. Aan de Gemeente Universiteit was de studentenpopulatie aanmerkelijk groter, daarmee ook de anonimiteit, wat zich uitte in een geringe affiniteit met de universitaire c.q. facultaire organisatie. Fortuyn was zeker niet de enige student die aan de g u bijkans in de massa verdronk en de v u als een oase van overzichtelijkheid en geborgenheid ervoer. De studenten sociaal-culturele wetenschappen werden er bij naam gekend en als mens gewaardeerd. Ze werden niet aan hun lot overgelaten, maar nadrukkelijk begeleid, onder meer in de vorm van voortgangsgesprekken. Dat de subfaculteit huisde in chique panden aan de Koningslaan, de De Laressestraat en de Prins Hendriklaan, waar de subfaculteit sociologie in 1968 was neergestreken, droeg bij aan dit familiale gevoel. ‘We kregen college in een kamer *en suite*,’ vertelde Fortuyn later. ‘Enig was dat!’⁹⁸

Zeker, ook de hogeschool van Tilburg en de universiteit van Nijmegen waren kleinschalig. Dat de revolutionaire golven er niettemin hogere toppen bereikten dan op de vU was een gevolg van het verschil in omvang en emancipatietempo tussen de gereformeerde en de katholieke bevolkingsgroep. Terwijl de gereformeerden hun emancipatieproces al voor de oorlog hadden voltooid, verkeerden de katholieken nog volop in de eindfase; katholieke studenten waren, meer dan gereformeerde studenten, afkomstig uit eenvoudige arbeidersmilieus zonder enige academische traditie. Ze stonden dientengevolge vrijblijvend dan wel afwijzend tegenover de gevestigde universitaire orde en grepen de troebelen met beide handen aan om hiermee af te rekenen. Traditionele normen en waarden werden niet alleen bekritiseerd – ze werden afgeserveerd. Omdat de katholieke bevolkingsgroep veel groter was dan de gereformeerde bevolkingsgroep, was de studentenaanwas in Tilburg en Nijmegen omvangrijker dan aan de vU, met als gevolg dat ook het protestfront breder was.

Overigens was de Nederlandse studentenrevolte *overall* een bleke afspiegeling van de toestanden in Parijs, of van die in Berlijn, om maar te zwijgen van Mexico City waar in oktober 1968, aan de vooravond van de olympische spelen, tussen de honderdvijfig en tweehonderd studenten werden doodgeschoten. Hier te lande waren alleen builen en schrammen bij ontruiming te noteren. Het land met de minst heftige studentenopstanden baarde evenwel de meest radicaal-democratische bestuursstructuur voor zijn universiteiten, in de vorm van de wuB. Hoogleraren en studenten botsten over bijna álles, maar ze deelden de vrees dat de universiteit in handen viel van het autocratische managersgilde dat Maris naar voren wilde schuiven.⁹⁹

Deze consensus reikte verder dan de universitaire gemeenschap. De positie van ‘de’ autoriteiten stond, als gevolg van secularisatie en ontzuiling, in de gehele Nederlandse samenleving ter discussie. In 1966 waren ongeregelde heden rond het huwelijk van kroonprinses Beatrix met de Duitse diplomaat Claus von Amsberg er al niet mis te verstane symptomen van geweest. ‘Men zou kunnen zeggen,’ aldus historicus Hans Righart, ‘dat “mei 68” in Nederland al in juni 66 had plaatsgevonden.’¹⁰⁰ Bij bestuurders en politici zat de schrik er goed in, met als gevolg dat na de Parijse studentenrevolte heel snel werd besloten aan de universiteiten de huik naar de democratische wind te laten hangen. In een pluralistische samenleving als de Nederlandse,

van oudsher gebaseerd op consensus, besloten de elites zich aan te passen. ‘Het ontstaan van een beetje chaos,’ aldus historicus James Kennedy, ‘leek daarom een beperkte prijs voor het op afstand houden van een onaanvaardbaar peil van wanorde.’¹⁰¹

Kennedy's these van schikkende en plooiende bestuurders¹⁰² gaat voor de verwickelingen aan de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen van de vu echter ten dele op. Reeds in juni 1967 kreeg het verzoek van studenten tot medezeggenschap in de collegestof een welwillend onthaal bij het hooglerarencorps. De Parijse studentenrevolte was nog elf maanden weg, maar in Amsterdam Oud-Zuid, bij de sociaal-culturelen, was ‘participation’ al geen taboe meer. Hieruit spraken eerdergenoemde, evangelisch geïnspireerde omgangswaarden als solidariteit en gemeenschapszin. Ook werden staf en studenten verbonden door de *communis opinio* dat tussen hemel en aarde méér was dan systemen en structuren, meer dan ‘zuivere’ waarneming en vastlegging van feiten. ‘Toen eind jaren zestig,’ schreef socioloog Henk van den Berg twee decennia later, ‘vanuit de studentenbeweging de aanval op het positivisme en neopositivisme werd geopend, ervoer mijn generatie vakgenoten dat met een déjà vu-gevoel, hetgeen niet bepaald betekende dat men het met elkaar eens was.’¹⁰³ Dit laatste bleek in de jaren die zouden volgen een *understatement*.

[3] Hard tegen hard

1970-1976

Op 17 november 1970, vijf maanden nadat de Rode Eenheid Sociologie met de bezetting van Koningslaan 22 haar eerste wapenfeit in de annalen van de studentenbeweging had kunnen bijschrijven, vond de heroprichtingsvergadering van Mundus plaats. 'Oude Mundus is dood, nieuwe Mundus is rood,' stond er op de kaft van *Mundusbulletin* waarin de vergadering werd aangekondigd. De ten grave gedragen studentenvereniging had aan de subfaculteit geen fundamentele veranderingen kunnen bewerkstelligen, aldus een evaluerend artikel waarmee het bulletin opende. Het artikel was vrucht van overleg tussen leden van het oude Mundusbestuur, leden van de Rode Eenheid en kandidaten voor het nieuwe Mundusbestuur. Namen werden niet genoemd; in het bulletin stonden alleen de drie redactieleden vermeld: Ton Kee, Pol Metselaar en Maarten van der Vlis.¹

'De feitelijke machtsverhoudingen,' zo keken de anonieme scribenten op de verrichtingen van het oude Mundus terug, 'hebben misschien wel gewankeld, maar zijn niet omgevallen.' De reden van dit falen was dat Mundus zich had laten inkapselen in het subfacultaire overlegproces; de vereniging was medeverantwoordelijk geworden voor het gevoerde beleid. Haar vertegenwoordigers in de plenaire vergadering hadden zich vervreemd van de basis en uiteindelijk machteloos moeten toezien dat onderwijsvernieuwing en bestuurlijke herstructurering, de speerpunten van hun democratiseringsstrijd, achter de gesloten deuren van de vertrouwelijke vergadering waren beland. Mundus was vastgelopen in een reactieve strategie: haar handelen was bijna volledig bepaald door de maatregelen en uitspraken van het subfaculteitsbestuur.²

Marius Ernsting, de onbetwiste voorman van het 'oude' Mundus (Piet Boukema sprak in een vertrouwelijke vergadering eens gekshekend van 'Mundus Ernsting'), kwam in hetzelfde bulletin tot een gelijkkluidende conclusie. Onder de veelzeggende titel 'Een vermoeide terugblik' moest hij toegeven dat de strijd van de achterliggende jaren

100 weinig had opgeleverd. ‘Je loopt een enorm gevaar van isolement,’ realiseerde Ernsting zich nu, ‘als die strijd niet gepaard gaat met inhoudelijke verandering van het wetenschapsbedrijf.’ Zolang de structuur van het bestuur en het onderwijs niet fundamenteel veranderde was de bierkaai het onvermijdelijke lot van alle op vernieuwing gerichte inspanningen. Een voorhoede, hoe gemotiveerd ook, was niet in staat gebleken bressen in het subfacultaire bastion te slaan. Mundus moest volgens Ernsting een massaorganisatie worden en voet aan de grond zien te krijgen in werkcolleges, seminars en projectgroepen. De anonieme auteurs repten in dit verband van ‘een permanente werkbasis’. Dáár moest theoretische bezinning plaatsvinden, op de kapitalistische en autoritaire structuren van zowel de universiteit als de gehele samenleving. Eerst bezinning, vervolgens strategiebepaling, dan actievoeren – over een breed front. ‘Het uitgangspunt is,’ schreef redactielid Metselaar, ‘dat de burgerlijke vandoornenlammeriaanse sociologie heftig bekritiseerd moet worden en dat daarvoor in de plaats een voor de socialistische praktijk bruikbare sociologie moet komen.’³

LEVE HET LEERONDERZOEK!

Dit rode perspectief wenkte in het cursusjaar 1970-1971 nadrukkelijk in het tweedejaars kandidaatscollege ‘Klassenbewustzijn’ van de vakgroep methoden en technieken (M&T). Het college werd gegeven in het kader van het zogenaamde ‘leeronderzoek’. Het kenmerkende daarvan was, aldus M&T-docent Harry van den Berg in een latere nota, dat ‘de diverse aspecten van het wetenschappelijk bezig zijn niet, zoals eertijds gebruikelijk, binnen afzonderlijke onderwijsactiviteiten aan de orde komen, maar geïntegreerd worden in het kader van een concreet onderzoeksproject dat in teamverband wordt uitgevoerd.’ Het leeronderzoek, een schoolvoorbeeld van het projectonderwijs waarvoor Mundus zeer had geijverd, was erop gericht studenten inzicht bij te brengen in de samenhang tussen theorievorming en praktijkonderzoek.⁴

Zeventig studenten gingen in het leeronderzoekproject ‘Klassenbewustzijn’ aan de slag, verdeeld over vijf groepen, onder supervisie van Van den Berg en collega-docent Dirk de Ruig. Het project kende vier fases, ten eerste de voorbereiding van het uit te voeren veldwerk, in

de vorm van het bestuderen en bediscussiëren van relevante literatuur. Vrijblijvendheid was uit den boze. 'Men moet zich het sop uit de kloten werken,' liet Metselaar in *Mundusbulletin* weten. Gedurende de veldwerkfase namen de werkgroepleden enquêtes af, wat evenmin een sinecure was. De vragenlijst telde meer dan honderd vragen, elke student moest maar liefst twintig mensen ondervragen. Vervolgens moesten de verzamelde gegevens groepsgewijs worden verwerkt en geanalyseerd, waarna rapportage en bespreking de laatste fase vormden. Ook de beoordeling geschiedde collectief: de groep bepaalde het cijfer.⁵

101

Mundus was uitgelaten over het leeronderzoek naar 'Klassenbewustzijn'. De participatie was optimaal, de discussies hadden een hoog niveau, het multidisciplinaire karakter was verfrissend, de maatschappelijke relevantie uitdagend. Menig tweedejaarscollege stak er schril bij af. 'De apenkots die we daar te verwerken krijgen voor al die tentamens is een mengelmoes van zaken die in geen enkel verband met elkaar staan,' aldus Metselaar in *Mundusbulletin*. Ook tijdens het winterseminar van de Rode Eenheid, drie maanden later, begin januari 1971, overheerste tevredenheid en voldoening over het M&T-project. Leden van de eenheid hadden zich in meerdere werkgroepen laten gelden 'waardoor het contact met de massa, dat een beetje kwijt was, weer hersteld is.' Meer dan een bescheiden begin was het echter niet. Het leeronderzoek was 'een burgerlijk schip met een marxistische lading'. Veel opvarenden – studenten – ontbrak het nog aan fundamentele kennis van het marxisme, laat staan dat ze de theoretische inzichten in de praktijk van het onderzoek konden toepassen. De Rode Eenheid, die op papier vijfendertig leden telde, wilde daarom het accent op scholing in het wetenschappelijk socialisme leggen, er tegelijkertijd voor wakend al te nadrukkelijk 'onze superieure inzichten tegenover de massa te willen belijden.' Indoctrinatie en intolerantie lagen vervaarlijk op de loer. Het elitaire en gemakzuchtige gedweep met de Frankfurter Schule moest eveneens worden vermeden. 'De vrijblijvendheid en de actieloosheid van de Kritische Theorie moeten wijken voor het verplichtende karakter van de Rode Eenheid,' zo was te lezen in de reader die de discussies op het winterseminar moest sturen. De studenten van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen moesten worden geschoold tot 'collectief theoreticus van het proletariaat'.⁶

Eén van de vijf werkgroepen, met een ruime vertegenwoordiging

van de Rode Eenheid, had de Amsterdamse scheepswerf Verschure tot onderwerp van onderzoek. De betrokkenheid van de Rode-Eenheidleden reikte verder dan de wetenschap. 'Ik heb om zes uur 's ochtends bij de poort *De Waarheid* staan uit te delen,' herinnerde sociologiestudent Karel Drexhage, telg uit een goed-gereformeerd gezin uit Hazerswoude, zich veertig jaar na dato nog goed.⁷ De voor het Verschureonderzoek benodigde contacten waren gelegd door docent Van den Berg die actief was in de Algemene Bond van Ambtenaren en uit dien hoofde ingang had in de Metaalbedrijfsbond van het NVV. Een bedrijvenwerker van de bond leverde Van den Berg een adressenlijst van de werknemers die bij Verschure in dienst waren. Het voormalige familiebedrijf, onderdeel van IHC ('Industrieel Handels Combinatie') Holland, was gehuisvest aan het IJ. Het produceerde en repareerde baggerschepen en baggermaterieel, wat een smerig en gevaarlijk karwei was. 'Het is één klerebende,' tekende Metselaar, een rondborstige telg uit een arbeidersmilieu, uit de mond van de ondernemingsraadsecretaris op. De vakbondsman had voorts het nodige te klagen over de werksfeer ('prut') en over de directie, die weigerde veiligheidsmaatregelen te nemen en met koppelbazen werkte. De aandacht en de sympathie van de VU-studenten kon de man best waarderen, maar hij betwijfelde of de arbeiders er iets bij te winnen hadden. 'Als jullie eenmaal een baan hebben zijn jullie het allemaal weer vergeten,' verzekerde hij Metselaar.⁸

Enquêteering van ruim tweehonderd arbeiders en beampten van Verschure, toegespitst op de invoering van een – omstreden – functieclassificatie en daaraan gekoppeld beloningssysteem, resulteerde in twee rapporten. Het ene rapport was een wetenschappelijke verslaglegging, het andere een gepopulariseerde versie met teksten en cartoons van antikapitalistische snit. De populaire versie werd onder de personeelsleden verspreid, tot woede van de directie. 'Stijl, woordkeus en inhoud hebben grote verwantschap met die van communistische pamfletten,' aldus een brief waarin de directie zich in september 1971 bij het curatorium van de VU beklagde. Ook werd de universiteit inmenging in bedrijfsaangelegenheden verweten. Waar haalden de docenten en de studenten het recht vandaan – ongevraagd – de werknemers het hemd van het lijf te vragen, op kennelijk suggestieve wijze bovendien?⁹

Het curatorium, eveneens verbolgen, wendde zich tot de subfa-

culteit waar decaan Herman Schulte Nordholt, die Onvlee in 1967 als hoogleraar culturele antropologie was opgevolgd, zich de woede van de Verschuredirectie goed kon voorstellen. 'Wanneer ik in Spanje veldwerk doe,' klonk het *unverfroren* uit Schulte Nordholts mond, 'vraag ik toch ook toestemming!'¹⁰ Niet het meest gelukkige argument, want Spanje werd geregeerd door het fascistoïde regime van Franco. Er werd ten langen leste door het subfaculteitsbestuur besloten geen excuses maken, wat door middel van een nota aan het curatorium werd kenbaar gemaakt. De nota was van de hand van Van der Zouwen, als hoofd van de afdeling m & t eindverantwoordelijk voor het Verschureonderzoek, en Van Zuthem die als bedrijfssocioloog de nodige ervaring met dergelijk onderzoek had opgedaan.

103

'Sociaal onderzoek,' schreven beide hoogleraren aan het college van curatoren, 'zal – zeker wanneer zijn probleemstelling maatschappelijk relevant is – vragen oproepen en irritaties wekken. Dat zullen we blijmoedig moeten aanvaarden. Besturende colleges zullen hier begrip voor moeten opbrengen.' Van der Zouwen en Van Zuthem attendeerden curatoren fijntjes op de architectonische kritiek die de stichter van de universiteit, Abraham Kuyper, driekwart eeuw eerder op de kapitalistische samenleving had gespuid. De subfaculteit voelde zich daaraan schatplichtig, in alle facetten waaruit de sociale werkelijkheid bestond: conflicten, vooroordelen, ongelijke verdeling van macht en inkomen. Dan lag het volgens Van der Zouwen en Van Zuthem nogal voor de hand dat sociaal onderzoek gegevens opleverde die 'heet' waren en door instanties als onprettig werden ervaren.¹¹

Voor het curatorium was de kous echter niet af. Het besloot Verschure zelf een excuusbrief te sturen, tot ergernis van m & t-docent Van den Berg, die meende dat van inbreuk in bedrijfsaangelegenheden geen sprake was geweest. De werknemers waren niet onder werktijd maar thuis geïnterviewd en de vragen gingen vooral over hun eigen positie – niet die van Verschure. 'We begrijpen niet,' verklaarde Van den Berg tegenover de *Wekelijkse Industriekrant* van de Industriebond nvv, 'waar de Verschuredirectie de brutaliteit vandaan haalt om zich te bemoeien met de manier waarop de werknemers hun vrije tijd besteden.'¹²

De vu als bijzondere universiteit: klokkenist der kleine luyden en inspirator van de proletariërs aller landen, broederlijk verenigd. (FOTO HDC)

DE 'HONDERDURENBEZETTING'

De participatie in het M&T-onderzoek naar klassenbewustzijn werd door de Rode Eenheid tot 'onderdeel van een meer omvattende revolutionaire strijd voor het socialisme' benoemd. Dit was begin september 1971, als opmaat tot het nieuwe academisch jaar, te lezen in de eerste aflevering van *De Korrel*, tweewekelijks strijdorgaan van de 'Roes', zoals de Rode Eenheid Sociologie in de dagelijkse spraak wel werd aangeduid. Omdat studenten politicologie eveneens tot haar gederen behoorden, plus één of twee studenten culturele antropologie/niet-westerse sociologie, werd ook wel van Rode Eenheid Sociale Faculteit gesproken. *De Korrel* moest haar spreekbuis worden, 'wapen der kritiek'. Hiertoe was het *Mundusbulletin* ongeschikt bevonden, behept als het volgens de redactie van *De Korrel* was met 'de oude idee van een neutraal, liberaal faculteitsblaadje waarin iedereen die maar enigszins wil z'n al dan niet kritische zegje kan doen.'¹³

De Korrel-redactie, waarvan alleen secretaris en vijfdejaars-sociologiestudente Elli Izeboud, later voorzitter van de CPN, zich kenbaar

maakte, rekende tevens af met Marcuses randgroepentheorie die studenten een voortrekkersrol toekende in de strijd tegen het repressieve sociale en politieke systeem. Conform de 'totaalarbeidertheorie' van de Duitse socialistische theoreticus Hans-Jürgen Krahls, de begin 1970 bij een auto-ongeluk overleden voorman van de 'Sozialistischer Deutscher Studentenbund', bezag *De Korrel* studenten en arbeiders op gelijke hoogte. Studenten waren wetenschappelijke arbeiders in opleiding. 'Het proletariaatachtige van hun positie,' aldus het programmatistische artikel 'De Rode Eenheid op de korrel', 'is dat zij voor het voor- 105
zien in hun levensonderhoud zijn aangewezen op de verkoop van hun arbeidskracht.' Ook wetenschappelijk geschoolden werden namelijk massaal in loondienst gedwongen en hadden ten tijde van crises een even onzekere positie als fabrieksarbeiders.¹⁴

Ernsting, op-en-top activist, moest van dit getheoretiseer niets hebben. 'Het individuele klassenverraad tegenover de vorming van een proletarische voorhoede,' vatte hij vijftien jaar na dato de gestaalde discussies samen. 'Ik heb studenten gekend die gewapend met een pakkie brood met stratenmakers gingen lunchen. Dat vond ik zo grotesk. Dat hele debat kwam op mij over als een theoretische compensatie voor wat in de praktijk moeilijk lukte.'¹⁵ De ideologische steven werd overigens opvallend gemakkelijk gewend. Luttele maanden nadat de Rode Eenheid Krahls 'totaalarbeidertheorie' had omarmd, werd het strijdtoneel alweer van de fabrieksvloer naar de universiteit verplaatst. De reden hiervan waren de forse bezuinigingen die het kabinet-Biesheuvel het wetenschappelijk onderwijs in het vooruitzicht stelde. 'Stops' werden aangekondigd op de studententoeestroom, op personeelsbenoemingen en op nieuwbouwprojecten. De meest drastische kabinetsmaatregel was evenwel de verhoging van het collegegeld, van tweehonderd naar duizend gulden. Onderwijsminister Chris van Veen en collega Mauk de Brauw, die de portefeuille voor wetenschapsbeleid en wetenschappelijk onderwijs beheerde, beriepen zich hierbij op het 'profijtbeginzel'. Wie profiteerde van een voorziening, die bovendien toegang verschaft tot goedbetaalde banen, moest er maar voor betalen ook.¹⁶

De bezuinigingsplannen, die het lager en middelbaar onderwijs even hard troffen, deden op 29 november 1971 een vijftigduizendkoppige menigte in en rond de Utrechtse Jaarbeurs samendrommen. Binnen kwamen de sprekers niet boven het kabaal uit ('Van Veen, ga

heen!', 'De Brauw, ga gauw!'); buiten dreigden de dranghekken te bezwijken. Na drie kwartier zag de politie zich genoodzaakt de protestvergadering te beëindigen.¹⁷ Aan de vU hadden 's morgens protestvergaderingen plaatsgevonden, ook aan de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, op initiatief van de Rode Eenheid die de aanwezigen had aangespoord naar de Utrechtse Jaarbeurs op te trekken.¹⁸

106 Drie maanden later stond het hoofdgebouw van de Vrije Universiteit in het middelpunt van de aandacht. Op 22 februari 1972 werd het door zevenhonderd studenten bezet, nadat eerst een protestvergadering was gehouden in het Joods Cultureel Centrum aan de Van der Boechorststraat. De leiding van de drukbezochte bijeenkomst was geheel in sociaal-culturele handen. Eerste spreker was Karel Drexhage, die sinds het begin van het academisch jaar voorzitter van de studentenraad (SRVU) was. Vervolgens werd het woord gevoerd door derdejaars politicologiestudent en Rode-Eenheidlid Victor Rutgers, achterkleinzoon van predikant en hoogleraar kerkgeschiedenis en kerkrecht F. L. Rutgers die Abraham Kuyper had gesecondeerd bij de oprichting van de vU. Derde en vierde spreker waren stafid Harry van den Berg en Ton Kee, nestor van de Rode Eenheid. Het kwartet fulmineerde met verve tegen het nieuwe, op de WUB toegesneden universiteitsreglement waarin het college van bestuur als hoogste instantie fungeerde, en niet de universiteitsraad. Ook in het hooglerarencorps was verzet tegen het universiteitsreglement, met in de voorste gelederen Van Zuthem die zich als voorzitter van een door de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen geformeerde ad-hoc-commissie kritisch over het bestuursreglement had gebogen. In haar rapport, dat op 21 februari werd uitgebracht, een dag voor de bezetting van het hoofdgebouw, kende de commissie de bestuurlijke suprematie nadrukkelijk aan de universiteitsraad toe. De commissie-Van Zuthem onderschreef eveneens de tweede grief van de studenten, namelijk dat leden van de raad niet mocht worden verplicht de doelstelling van de universiteit te onderschrijven.¹⁹

Op voorstel van Albert Benschop, derdejaars sociologie en psychologie en de informele leider van de Rode Eenheid, verplaatste de protestvergadering zich van het Joods Cultureel Centrum naar de vU-campus, aan de overkant van de Van der Boechorststraat. Toen een onderhoud met president-directeur Sizoo niets opleverde besloten de studenten het hoofdgebouw te bezetten. De leiding kwam in handen van

een vijfmansactiecomité waarin de sociaal-culturelen met Benschop, Kee en oudgediende Ernsting, bijna afgestudeerd en Amsterdams gemeenteraadslid voor de Kabouters, de lakens uitdeelden. Ook onder de bezetters, de vaste kern van een kleine vijfhonderd man, vormde de subfaculteit met om en nabij de honderd studenten de grootste geleiding.²⁰

Op de vijfde – laatste – bezettingsdag werd een Comité Democratisering geformeerd, een uit alle v.u.-geledingen bestaand gezelschap dat de eisen van de studenten ondersteunde. Van de vier stafleden die het comité telde doceerden er twee aan de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen: Van Zuthem en lector politicologie Jan van Putten, de opvolger van Hoogerwerf. Van Putten was een alumnus van de Leidse universiteit waar hij was begonnen met een rechtenstudie, om na een jaar over te stappen naar een vrije studierichting, met sociologie als hoofdvak en Van Heek en Banning als leermeesters. Na zijn studie werd Van Putten, geboren in een Fries christelijk-gereformeerd gezin, parlementair-redacteur bij Diemers Kwartetbladen, eerst bij *De Rotterdammer*, vervolgens bij de *Nieuwe Haagsche Courant*. Een artikelenserie over radio- en televisiewetgeving bezorgde Van Putten in 1965, dertig jaar oud, de prijs voor de dagbladjournalistiek. Drie jaar later promoveerde hij op *Zoveel kerken, zoveel zinnen*, een sociaal-wetenschappelijke studie van verschillen in behoudendheid tussen gereformeerden en christelijke gereformeerden.²¹

Van Putten, in 1967 ondertekenaar van de brief waarin 'AR-radicalen' de kabinetssamenwerking van de ARP met de VVD hekelden, deed zich binnen de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen alras als voorstander van democratisering gelden. Zijn lidmaatschap van het Comité Democratisering baarde dan ook weinig opzien, net zo min als het toetreden van Van Zuthem tot het comité. Onder de studentleden was de subfaculteit in het comité vertegenwoordigd door Rode-Eenheidlid Hugo Kijne, een vierdejaarsstudent sociologie, en Pim Fortuyn. 'Hij was flink actief tijdens de bezetting,' aldus Kijne naderhand. 'Albert Benschop gebruikte hem om met rector De Gaay Fortman te onderhandelen, omdat zij "uit dezelfde klasse" afkomstig waren.' De besprekingen hadden succes. De bezetters werd toegezegd dat de kandidaatstellingstermijn voor de universiteitsraadsverkiezingen zou worden verlengd; de eis dat raadsleden met de doelstelling moesten instemmen zou worden heroverwogen. Het werd, nadat de

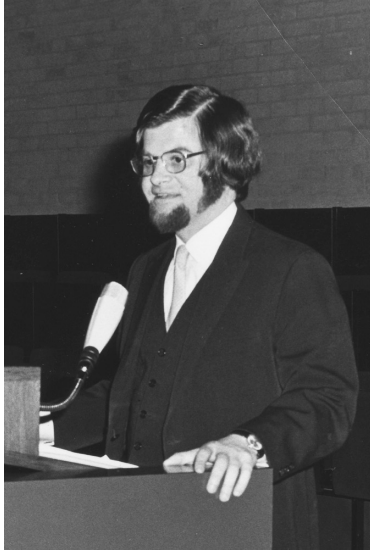
bezetting na exact honderd uur was beëindigd, gevierd als een eclatante overwinning. ‘Nooit meer,’ schreef Fortuyn dertig jaar later in zijn *Autobiografie van een babyboomer* over de apotheose van de bezetting, ‘heb ik zo’n geweldig feest meegemaakt.’²²

FORTUYN FOR LECTOR?

108

‘Na de bezetting,’ vervolgde Fortuyn in zijn autobiografie, ‘pak ik mijn koffers om te vertrekken naar Groningen en keer ik Amsterdam definitief de rug toe.’ De werkelijkheid was anders. Fortuyn, die in mei 1971 was afgestudeerd en aan een proefschrift zei te werken, werd door Mundus als lector algemene sociologie naar voren geschoven. En dat liet hij zich, ijdel en ambitieus, maar wat graag aanleunen. Op 28 februari 1972, de maandag na de zaterdag waarop de honderdurenbezetting was beëindigd, werd Fortuyn door Mundus bij de benoemingscommissie aanbevolen, onder verwijzing naar zijn scriptie en het eerste gedeelte van zijn proefschrift-in-wording. Volgens Mundus toonde Fortuyn daarin zijn beheersing van de ‘kritiese sociologie’ overtuigend aan. ‘Het opnieuw in de belangstelling komen van marxistische analyses in de laatste jaren,’ stelde de aanbevelingsbrief, ‘is bij hem terug te vinden in zijn gehele proefschrift waarvan de titel luidt: “De loonvormingssystemen in Nederland na 1945 gezien vanuit marxistisch perspectief”.’ Fortuyn had Mundus verzekerd het komende cursusjaar te zullen promoveren, bij Van Zuthem.²³

Bijster valide waren deze credentialen niet. Fortuyns proefschrift verkeerde in ongewisse staat van voortgang (promotie zou tot 1980 op zich laten wachten), terwijl zijn scriptie, over bestuurlijke differentiatie, in eerste instantie was afgewezen. ‘Het geheel maakt de indruk op overhaaste wijze in elkander te zijn gezet,’ had het oordeel van hoogleraar bestuurskunde Brasz geluid. Fortuyn wilde met zijn werkstuk, zo was de indruk van Brasz, een bijdrage leveren aan het vraagstuk van het arbeiderszelfbestuur. Van een serieuze analyse was echter nauwelijks sprake. De scriptie onttaardde volgens Brasz in ‘bevooroordeelde, nu en dan schampere opmerkingen en niet verder beargumenteerde uitlatingen gericht tegen clericalen, socialisten, een aantal ministers en de vakbeweging.’ Het wetenschappelijke gehalte van de scriptie was ver ondermaats. ‘De theorie van de sociale beheersing is, voor

Socioloog Dick Kuiper (1938), van 1965 tot 1972 wetenschappelijk ambtenaar, van 1972 tot 1980 lector, van 1980 tot 2002 hoogleraar. (FOTO PERSBUREAU LINDEMAN)

zover ik dit kan beoordelen, niet tot de heer Fortuyn doorgedrongen,' aldus Brasz. 'Ik krijg zelfs de indruk dat hij de maatschappelijke orde geheel verwerpt, maar dat kan een misverstand zijn.'²⁴

Eind mei 1972 maakte de benoemingscommissie voor het sociologie-lectoraat haar voordracht bekend. Fortuyns naam ontbrak. Als eerste werd Dick Kuiper voorgedragen, een van de ARP-radicalen die de subfaculteit rijk was. Kuiper, een gereformeerde jongen uit de Amsterdamse Rivierenbuurt, had zich in 1956 als student politicologie bij de toenmalige interfaculteit ingeschreven, met de bedoeling bestuursambtenaar in Nieuw-Guinea of burgemeester te worden. In 1965, na vervulling van zijn dienstplicht, keerde Kuiper evenwel terug naar de – inmiddels geheten – subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen waar hij als wetenschappelijk ambtenaar sociologie was aangesteld. Een werkcollege sociografie over elitevorming in de gereformeerde wereld en de sociale achtergronden van het theologisch conflict rond ds. J.G. Geelkerken, dat in 1926 tot een scheuring van

de gereformeerde kerken had geleid, legde de basis voor Kuipers dissertatieonderzoek. Het resulteerde in *De voormannen*, een empirische studie over ideologie, conflict en kerngroepvorming binnen de gereformeerde wereld tussen 1820 en 1930. In mei 1972, toen Kuiper voor het lectoraat sociologie werd voorgedragen, lag het lijvige boekwerk bij de drukker. Promotie moest drie maanden later plaatsvinden.²⁵

110 Tweede op de voordracht voor het lectoraat sociologie was dr. P. H. van der Plank, adjunct-directeur van de Leidse stichting Maatschappelijk Contactorgaan en een jaar eerder gepromoveerd op een studie naar taalassimilatie van Europese taalminderheden. Dit waren bepaald geen evidente kwalificaties voor het lectoraat sociologie, zodat zonneklaar was dat de functie aan Kuiper zou toevallen. *Mundusbulletin* reageerde met een malicieus stuk dat geen spaan heel hield van zijn didactische en wetenschappelijke kwaliteiten. Kuipers colleges waren 'ronduit abominabel', van de moderne sociaal-wetenschappelijke stromingen had hij geen kaas gegeten. Onuitgesproken, maar wel degelijk manifest, was de aversie tegen Kuipers politieke profiel. Als kopstuk van de ARP, waarvan hij ondertussen vice-voorzitter was geworden, gold hij voor Mundus als representant van de gevestigde gereformeerde orde, alle evangelisch-radicalen bevlogenheid ten spijt. 'De heer Kuiper kan dan ook beter verdwijnen dan lector worden,' luidde de slotsom van *Mundusbulletin*.²⁶

'Hoewel ik vind dat we individuele mensen te hard en te persoonlijk hebben geraakt,' zou Mundiaan Victor Rutgers, geconfronteerd met zoveel verbetenheid, vier decennia later zeggen, 'sta ik nog steeds voor de keuzes die ik toen heb gemaakt.' Hoogleraren waren inert, studieprogramma's eenzijdig. 'We hebben de boel opengegooid,' vond Rutgers, 'en dat was hartstikke goed.'²⁷ Karel Drexhage sprak naderhand van een overdaad aan *Sturm und Drang*. 'Wij denderden maar door en hadden veel te weinig oog voor de goede dingen.' Anderzijds was massief protest volgens Drexhage onontkoombaar. 'We moesten wel een grote broek aantrekken, omdat de hoogleraren onverkort vasthielden aan hun waardevrije wetenschap die mijlenver van de politiek-maatschappelijke realiteit afstond.'²⁸

EEN GROTE BROEK AANTREKKEN

Was dat zo? Werden aan de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen 'waardevrije' wetenschappen beoefend? Ja – als rassendiscriminatie, armoede, uitbuiting, hongersnood, kernbewapening en kolonialisme tot de normatieve maat aller dingen werden verklaard. Dan verbleekten Kuypers' doelmiddeltheorie of Brasz' praxeologie, twee grote stenen des aanstoots van de МОР, de Mundus Organisatie Politicologie, inderdaad tot academisch geknutsel in de maatschappelijke marge. De magen van de kinderen in Biafra werden er ten minste niet mee gevuld. Reëler bezien, zonder marxistische oogkleppen, verrichtten Kuypers en Brasz baanbrekende arbeid op academische terreinen die bij theorievorming nog veel hadden te winnen. Politicologie, meende Kuypers, draaide om 'politiek', waarvan 'beleid' de kern was. Niet alleen staten, regeringen en autoriteiten voerden een beleid; iedereen voerde een beleid, zijnde het formuleren van een doel én van de middelen om dat doel te bereiken. Door dit finale denken konden de sociale wetenschappen zich ontworstelen aan het puur causale, positivistische denken van de natuurwetenschappen. Hieruit sprak Kuypers' vrees ('Der Bürokratisierung gehört die Zukunft,' had hij Weber in zijn oratie geciteerd) dat technocraten zich van het politieke besluitvormingsproces meester maakten. Beleidsproblemen lieten zich niet in een laboratorium oplossen, al waren beide methodes – finaal en causaal – geenszins tegengesteld. Finaal denken was eigenlijk een verfijning van causaal denken. 'Middelen zijn gekozen oorzaken, en doelen zijn beoogde gevolgen,' aldus Kuypers, die in zijn handboek *Grondbegrippen van politiek*, verschenen in 1973, een consistent begrip-
 penapparaat uiteenzette, met duidelijke definities van doel, middel, effect, macht, invloed, gezag, systeem, organisatie, structuur, tactiek, strategie.²⁹

III

Aan het einde van het boek, in de paragraaf 'Een politieke politicologie?', gaf Kuypers enige levensbeschouwelijke duiding aan zijn doelmiddeltheorie, zich op het standpunt plaatsend 'dat elke wetenschap haar verantwoordelijkheid moet kennen voor de instandhouding en de humanisering van het leven op aarde.' Onderzoek diende bij te dragen aan 'het oplossen van maatschappelijke problemen en het bevredigen van individuele en collectieve behoeften.' Als kenmerken van dit engagement noemde Kuypers de trits vrijheid, gelijkheid en broe-

derschap, voorts ook humaniteit en solidariteit, zonder dat hij aan deze begrippen wezenlijke invulling gaf. Kuypers finale benadering was weliswaar toegespitst op menselijk handelen ('Ieder voert een beleid'), maar veronachtzaamde de politiek-sociale en culturele context waarin de actor zijn doelen en middelen koos.³⁰

112 Ook aan de praxeologie van Brasz lag de opvatting ten grondslag dat de wetenschap, i.c. de bestuurskunde, moest bijdragen aan de verbetering van het menselijk handelen. Het openbaar bestuur moest er voor de bewoners zijn; het burgerschap moest zijn doortrokken van menselijke waardigheid. De praxeologie was uitdrukkelijk een normatieve theorie: Brasz wilde idealen verwerkelijken; empirisch-analytische wetenschapsbeoefening wees hij af. Die reduceerde de werkelijkheid tot het waarneembare, tot empirische begrippen, terwijl er volgens Brasz ook 'indexiële begrippen' bestonden die met onderliggende denkpatronen correspondeerden. Aldus probeerde Brasz een brug te slaan tussen empirisch waarneembare feiten en menselijke waarden c.q. betekenissen, daarmee de praxeologie tevens tot een geesteswetenschap makend, zij het met een nogal ongrijpbare status.

De levensbeschouwelijke grondslag van de praxeologie was evenmin eenduidig. Zeker, Brasz' oogmerk de menselijke waardigheid te dienen was bijbels geïnspireerd. Deze kwalificatie wilde hij echter niet expliciet aan zijn praxeologie verbinden. 'Vanuit niet als christelijk aangeduide principes gezien,' gaf Brasz te kennen, 'moet een methodenleer van de bestuurskunde ook aanvaardbaar zijn.'³¹ De normativiteit van de praxeologie was dus flexibel, wat Brasz de bestuurskundigen aan de vu eens deed omschrijven als 'een ploegje loodgieters die een ratjetoe van begrippen en problemen onderhanden blijken te hebben, zich niets aantrekken van allerlei academische (en dus kunstmatige) wetenschapsgrenzen, maar de ingewikkelde praktijk zo doeltreffend mogelijk onderhanden hebben.' Van eenzijdig idealisme zei Brasz niets te moeten hebben; de praktijk van alledag stond hem even prominent op het netvlies. 'Onderzoek is agogie,' aldus Brasz, 'wederkerig leren hoe een weg te vinden om de wereld voor teruggang te behoeden of te verbeteren.'³²

Kuypers' doelmiddelmethode noch Brasz' praxeologie was waardevrije wetenschap. Het evangelische begrip van goed rentmeesterschap klonk er in door, zij het gedempt en op uiteenlopende toonhoogte.

Mundus had er, de bijbel en de nuance allang voorbij, geen oor voor. Kuypers doelmiddelmethode legitimeerde de staat als instrument van de heersende klasse en rechtvaardigde alzo de vigerende productie- en eigendomsverhoudingen, ergo: de onderdrukking van het proletariaat.³³ De praxeologie van Brasz was een eerstehulp-gids bij sociaal-psychologische ongelukken en ongemakken in bestuurdersland, zonder dat de ongelijke en gefixeerde maatschappelijke verhoudingen in ogenschouw werden genomen, laat staan dat ze werden geslecht.³⁴

113

Een even hard oordeel velde Mundus over het niet-westers sociologische onderzoek dat onder leiding van Schoorl plaatsvond. Diens onderzoekers De Goede en Segaar hadden in de sloppenwijk Azam Basti, in het Pakistaanse Karachi, niet alleen onderzoek gedaan maar ook opbouwwerk verricht. Dit weerhield Mundus er evenwel niet van de niet-westers sociologen een gebrek aan engagement te verwijten. Ze staarden zich blind op deelgebieden, los van enige historische of sociale context; 'voortgesproten uit het westers imperialisme' hield de niet-westerse sociologie zich volgens Mundus verre van de mondiale koloniale en imperialistische wanverhoudingen. Terwijl onderzoekers naar verre oorden trokken, werd 'ons' Suriname door Nederlandse en Amerikaanse ondernemers leeggeroofd. 'Surinaamse gemeenschapsgelden en Nederlandse "ontwikkelingshulp",' aldus Mundus, 'worden benut om te bevorderen dat het profijt voor de buitenlandse ondernemer zo groot mogelijk wordt.'³⁵

De subfaculteit sociologie, ten slotte, ging volgens Mundus evenzeer mank aan historische en maatschappelijke reflectie. *Gestalten en getijden*, het gewraakte handboek van Van Dijk en Kuiper Hzn, was weliswaar van de literatuurlijst gehaald, maar kennis van 'kritiese' en marxistische theorieën was allerm minst voorradig. Van Zuthem kon de toets der rode kritiek evenmin doorstaan; hij kwam in zijn kritiek op het kapitalistische systeem volgens Mundus niet veel verder dan pleidooien voor mentaliteitsverandering. Strijden tegen verkeerde ideeën was echter niet genoeg; nodig was een diepgravende analyse van het kapitalisme, van klassen en klassentegenstellingen, om deze vervolgens uit de weg te ruimen. Daarmee viel of stond de maatschappelijke relevantie van de wetenschap, meende Mundus, en daarom was Fortuyn, vertrouwd met Marx en Marcuse, de eerst aangewezen voor het lectoraat sociologie.³⁶

114 De inspanningen van Mundus om Fortuyn tot lector benoemd te krijgen ('Dit soort sociologen is in Nederland zeer dun gezaaid') en de daarmee gepaard gaande granieten kritiek op Dick Kuiper legden een hypotheek op de verhoudingen binnen de subfaculteitsraad, de wub-se opvolger van de plenaire vergadering. Officiële status had de raad overigens nog niet, omdat het nieuwe universiteitsreglement pas met ingang van het academisch jaar 1972-1973 van kracht werd. De subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, die wat democratisering betrof al sinds 1968, toen de studenten tot de plenaire vergadering waren toegelaten, voor de vu-troepen uitliep, had echter niet op het nieuwe universiteitsreglement willen wachten. Gebruik makend van het zogenaamde 'experimenteerartikel' in de wub was alvast een voorlopig reglement opgesteld en ook in gebruik genomen, hoewel directeuren hadden gemaand het nieuwe universiteitsreglement af te wachten. In november 1971 werden de vertrouwelijke en de plenaire vergadering – officieus – opgeheven, een maand later kwam de subfaculteitsraad voor het eerst bijeen, bestaande uit zestien leden. De subfaculteiten sociologie, politicologie, culturele antropologie en niet-westerse sociologie mochten elk vier afgevaardigden aanwijzen: twee stafleden en twee studenten. M&T, als afdeling ressorterend onder het swi, mocht één staflid afvaardigen, terwijl tevens één staflid in de raad plaatsnam die noch tot een vakgroep noch tot M&T behoorde, te weten Henk Woldring, docent sociale ethiek. Naast de acht stafleden en zes studenten traden twee vertegenwoordigers van het technisch-administratieve personeel tot de subfaculteitsraad toe. Aan het bestuur, bestaande uit voorzitter Herman Schulte Nordholt en secretaris Henk van den Berg, werd een studentlid toegevoegd, in de persoon van Victor Rutgers. Niet lang daarna kreeg ook Ron Cöhrs, namens de technisch-administratieve staf, zitting in het eerste subfaculteitsbestuur onder het wub-regime.³⁷

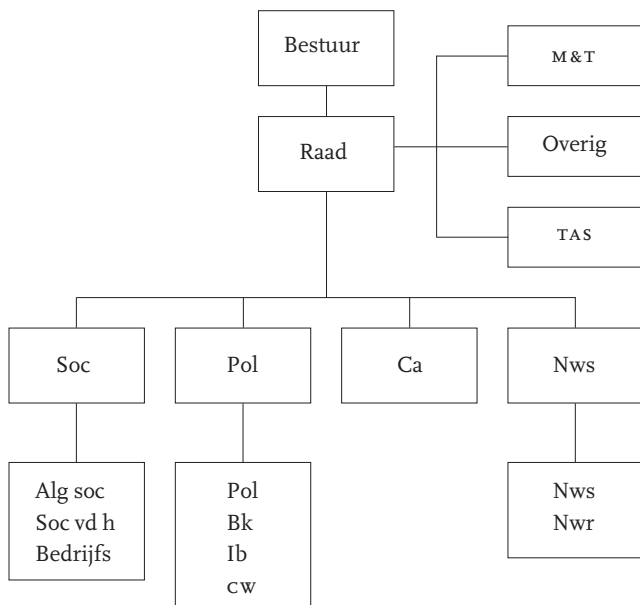
Bestuursorganisatie volgens de wet universitaire bestuurs hervorming (WUB)

SUBFACBESTUUR

SUBFACRAAD

(SUB)SUBFAC

VAKGROEPEN

Alg soc: algemene sociologie

Bedrijfs: bedrijfssociologie

Bk: bestuurskunde

Ca: culturele antropologie

cw: communicatiewetenschap

Ib: internationale betrekkingen

M&T: methoden en technieken (afd swi)

Nws: niet-westerse sociologie

Nwr: niet-westerse religies

Pol: politicologie

Soc: sociologie

Soc vd h: sociologie van de hulpverlening

TAS: technisch-administratieve staf

Het bestuur kreeg meteen het nodige te stellen met de invulling van het lectoraat sociologie. Op de subfaculteitsraadsvergadering van 5 juni 1972, toen het rapport van de benoemingscommissie onderwerp van discussie was, diende studentlid Peter Bovelander, lid van de Rode Eenheid, een motie in. Die bood de studentleden in de commissie alsnog de mogelijkheid met een minderheidsvoordracht te komen en werd tot veler verrassing met zeven tegen zes stemmen aangenomen. Voor Kuiper Hzn en Van Zuthem was dit reden hun vertrek uit de benoemingscommissie aan te kondigen, waarna de vergadering in grote consternatie en algehele verwarring uiteenging. Hoe nu verder?

Het antwoord kwam van de grote afwezige zelf: Fortuyn gaf te kennen niet meer voor het lectoraat sociologie in aanmerking te willen komen. Vervolgens werd, in een poging de zich inmiddels vier maanden voortslepende affaire zo snel mogelijk de subfaculteit uit te helpen, besloten de benoeming niet naar de commissie terug te verwijzen. De subfaculteitsraad besloot stante pede Dick Kuiper als eerste op de voordracht te zetten. De stemmenverhouding was bizar: vijf voor, één tegen en negen onthoudingen.³⁸

‘Ondemocratisch,’ oordeelde Bovelanders drie maanden later op de eerste vergadering van het nieuwe academisch jaar, nadat het bestuur kenbaar had gemaakt Kuiper ook daadwerkelijk te gaan voordragen. Wat voor een draagvlak had een benoeming die op slechts vijf stemmen berustte? Formeel was er echter niets op de voordracht af te dingen. Het bestuursreglement van de subfaculteit wachtte nog steeds op accordering door de overkoepelende faculteit sociale wetenschappen en het college van bestuur. Personeelsbenoemingen waren daarom strikt genomen nog steeds voorbehouden aan de vertrouwelijke vergadering, waarvan Schulte Nordholt en Henk van den Berg de rechtmatige bestuursleden waren. ‘Men krijgt de indruk,’ foeterde Bovelanders, ‘dat het bestuur werkt met het nieuwe reglement zolang het uitkomt, maar terugvalt op de oude situatie wanneer het op die manier zijn zin kan krijgen.’³⁹

Toch was er volgens de Rode Eenheid ook winst geboekt. De honderdurenbezetting en de aansluitende poging Fortuyn als lector sociologie voor te dragen hadden voor nieuwe bezieling gezorgd. ‘Op weg naar één sterke strijdorganisatie op de sociale faculteit!’ luidde de titel van een discussiestuk dat Albert Benschop en Ton Kee in juni 1972 op een seminar van de Rode Eenheid presenteerden. Het duo bepaalde de ideologische koers van de groep. ‘De echte theoreticus was Albert,’ aldus Kee. ‘Hij had mij echter nodig om tot enigszins begrijpelijke formuleringen te komen.’ Volgens het duo gaven de demonstratie in Utrecht, eind november 1971, en de bezetting van het hoofdgebouw blijk van drang naar massastrijd en massaorganisatie. Bovendien was een onmiskenbare antikapitalistische geest over de studentenbeweging vaardig geworden. Benschop en Kee wezen op het brede verzet tegen de collegegeldverhoging van tweehonderd naar duizend gulden, een noodsprong van ‘het in moeilijkheden verkerende kapitaal en zijn politieke waarnemers.’ De Brauw had er met zijn profijtbeginsel toe

bijgedragen dat het studentenprotest was geëvolueerd van een geïsoleerd belangenconflict naar een breed gedragen strijd die 'een algemeen antikapitalistische richting' had genomen.⁴⁰

Daarin was voor sectarische, links-radicalen studentenorganisaties geen plaats meer, meenden Benschop en Kee, 'voorzover ze niet bijvoorbeeld aan allerlei interne tegenstelling ten gronde gaan.' De Rode Eenheid werd daarom opgeheven; Mundus en de *SRVU* moesten de vehikels van actie en agitatie worden, de periodieken van beide organisaties, *Mundusbulletin* en *Krak*, inbegrepen. *Krak* ('de maatschappij gaat piepend en krakend ten onder') was in april 1970 opgericht en had een hoog theoretisch gehalte. Het blad werd gedragen door Mundusleden en bracht het kortstondig tot een betaalde oplage van tweehonderd. De oplage van *Mundusbulletin* schommelde tussen de vier- en vijfhonderd exemplaren, die voor het merendeel onbetaald van de hand gingen. Het ledental van de studentenvereniging bedroeg eind 1972 honderdvijftig, op een totaal van duizend studenten sociaal-culturele wetenschappen. Lang niet alle Mundusleden stonden in het voorste gelid; nog altijd was de kring van activisten erg klein, *grosso modo* de vijfendertig leden die de Rode Eenheid had geteld.⁴¹ Naar een massaorganisatie was nog een lange weg te gaan.

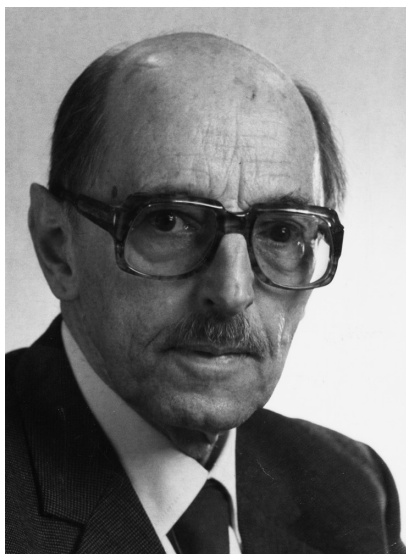
117

WORSTELLEN MET DE WUB

De ellenlange strijd in de subfaculteitsraad over de invulling van het lectoraat sociologie,⁴² met harde stoten onder de gordel, had menig hoogleraar en lector doen terugverlangen naar de vertrouwelijke vergadering waarin benoemingen doorgaans in pais en vree hadden plaatsgevonden. Voor Schulte Nordholt, die het decanaat in september 1972 had overgedragen aan Van der Zouwen en vervolgens was belast met de bestuurlijke stroomlijning van de subfaculteit, was de maat van frustratie en ergernis al aardig vol. In een vertrouwelijke brief aan de decaan van de overkoepelende faculteit sociale wetenschappen, psychologiehoogleraar Sipke Fokkema, schetste Schulte Nordholt een maand later, medio oktober 1972, een onhoudbare toestand. Het voorlopige bestuursreglement moest onmiddellijk buiten werking worden gesteld; een subfaculteitsraad met acht zetels voor het wetenschappelijk personeel, zes voor de studenten en twee voor de technisch-admini-

nistratieve staf, zorgde voor onwerkbare verhoudingen. Omdat de studenten een gesloten blok vormden en de vertegenwoordigers van het technisch-administratieve personeel zich vaak van stemming onthielden, hoefde slechts één staflid met de studenten mee te stemmen om een patstelling te doen ontstaan. Moest een staflid verstek laten gaan of stemden er twee met de studenten mee, dan had het bestuur helemaal het nakijken. De *fifty-fifty*-verhouding tussen het wetenschappelijk personeel enerzijds en de studenten en de technisch-administratieve staf anderzijds was volgens Schulte Nordholt een onding. De verhouding moest 60-40 zijn, wilde de subfaculteit zich niet aan Mundus overleveren en in een moeras van besluiteloosheid wegzinken.⁴³

Schulte Nordholts brief was velen uit het hart gegrepen. Zijn alarmerende schrijven legde de basis voor een nieuw subfaculteitsreglement dat in maart 1973 gereedkwam. Geestelijke vader van het reglement was Joop Oostenbrink, sinds een jaar lector staatsrecht bij de subfaculteit politicologie, als opvolger van Boukema die hoogleraar in de juridische faculteit was geworden. Ook Oostenbrinks benoeming was allerminst vlekkeloos verlopen. Studenten hadden de jonge

Herman Schulte Nordholt (1911-1993), hoogleraar culturele antropologie van 1967 tot 1981. (FOTO HDC)

en vooruitstrevende katholieke Feer Verkade, verbonden aan de Gemeente Universiteit, gepousseerd. Oostenbrink, die vrijgemaakt-gereformeerd was, was publiekelijk weggezet als een exponent van lang vervlogen v.u.-tijden.⁴⁴

Het door Oostenbrink ontworpen subfaculteitsreglement stijfde de studenten in deze mening, niettegenstaande dat de hoogleraren Kuypers, Schoorl en Schulte Nordholt er eveneens een belangrijke stem in hadden gehad. Het reglement-Oostenbrink voorzag in een subfaculteitsraad van 21 zetels waarvan er 11 aan de wetenschappelijke staf werden toebedeeld. Deze verdeling was conform de WUB die bepaalde dat 'ten minste' de helft van de zetels moest zijn bestemd voor de wetenschappelijke staf. Een andere wijziging ten voordele van de staf was de bepaling dat van de elf leden ten minste zes in vaste dienst moesten zijn aangesteld, waarvan ten minste drie als hoogleraar of lector. Hierdoor kon maar een beperkt aantal student-assistenten aan de raadstafel plaatsnemen. Voorts legde het reglement-Oostenbrink de beslissingsbevoegdheid in de vakgroepen uitdrukkelijk bij het bestuur, niet bij de plenaire vakgroepvergadering.⁴⁵

119

De reactie van Mundus liet zich niet moeilijk raden: de democratie werd de nek omgedraaid. Die ging het verst in Van Zuthems vakgroep bedrijfssociologie waar volgens het principe 'one man one vote' werd bestuurd en de studenten dientengevolge een absolute meerderheid hadden. Ook bij de vakgroep maatschappelijk werk en de afdeling M&T hadden de studenten een grote stem in het kapittel. Mundus wilde dit alles handhaven en verzette zich met hand en tand tegen het nieuwe bestuursreglement, tevergeefs. Op 15 mei 1973 werd het door de subfaculteitsraad aanvaard. *Mundusbulletin* sloeg terug met een militant getoonzet nummer waarin voor de tweeëntwintigste mei een protestvergadering werd aangekondigd. 'Wij stellen nu principieel de vraag van de democratie aan de orde. Aan figuren als Schoorl, Schulte Nordholt en Kuypers moet geen vrijbrief worden gegeven om naar believen ordinaire trucs uit te halen.'⁴⁶

Ontwikkelingen bij de vakgroep bedrijfssociologie wierpen nog meer olie op het vuur. Een bedrijfssimulatiespel, waarvoor de vakgroep zich in de Volkshogeschool Bergen had teruggetrokken, was op een harde aanvaring tussen staffleden en studenten uitgedraaid. Het spel beoogde de werkelijkheid van een bouwbedrijf na te bootsen, met de studenten in de rol van arbeiders, afdelingshoofden en directeu-

ren. Van Zuthem verwachtte een empathische instelling – braaf aan de slag gaan, zingend en besturend, was niet genoeg. ‘Dan kreeg je een rol en dan moest je die toch weer niet spelen,’ kritiseerde Elli Izeboud het spel in *Mundusbulletin*. “‘Je moet je eigen idealen verwerklijken,” zeiden ze dan.’ Het rollenspel verzandde en de aansluitende evaluatie liep op een confrontatie tussen staf en studenten uit, tot ontgoocheling van Van Zuthem.⁴⁷ ‘Bij mij brak er iets,’ bekende hij later. ‘Ik moest bij mezelf te rade gaan.’ Het seminar in Bergen was in nauw overleg met de studenten georganiseerd, óók het simulatiespel. ‘Uitgangspunt was,’ aldus Van Zuthem, ‘de vraag: waarmee heb je te maken als je met groepen werkt? Welke processen vinden plaats? Hoe worden theorieën over gezag- en machtsverhoudingen zichtbaar?’ Maar toen puntje bij paaltje kwam keerden de studenten zich tegen hem, omdat ze geen domme spelletjes wilden doen. ‘Ook hier stond ik dus alleen,’ moest Van Zuthem naderhand vaststellen. ‘Bij mijn collega-hoogleraren had ik geen *Anklang*, bij mijn studenten evenmin.’⁴⁸

De confrontatie in de Bergense Volkshogeschool kwam niet uit de lucht vallen. Een jaar eerder had Van Zuthem, hoewel de studenten in de plenaire vergadering hadden tegengestemd, de benoeming van een wetenschappelijk medewerker doorgezet. Kort voor het seminar in Bergen was opnieuw een conflict uitgebroken, over het eerstejaars-tentamen: 1250 pagina’s, geput uit 31 boeken en artikelen. Te veel en te onsamenhangend, vonden de studenten. In de plenaire vakgroeps-vergadering werd hun motie, die het tentamen afkeurde, vanzelfsprekend (‘one man one vote’) aangenomen. Van Zuthem echter handhaafde het tentamen, met het argument dat het onderwijs voortgang moest vinden. Dat was immers wettelijke plicht.⁴⁹

Het machtswoord van Van Zuthem en de aanvaarding door de sub-faculteitsraad van het reglement-Oostenbrink hadden op 22 mei 1973 een explosieve protestvergadering tot gevolg. Ze mondde uit in de bezetting van Prins Hendriklaan 35, waar de vakgroep bedrijfssociologie was gehuisvest. De eerstvolgende vergadering van de subfaculteitsraad, op 29 mei, ontaarde in een felle woordenwisseling tussen Van Putten, voorzitter van de subfaculteit politicologie, en Munduswoordvoerder Kees van der Flier, student politicologie. Van Putten, die ruim een jaar eerder, tijdens de honderdurenbezetting van het hoofgebouw, schouder aan schouder met de studenten had gestaan, samen met Van Zuthem, verweet Mundus een loopje te nemen met de uni-

121

Prins Hendriklaan 27-35, van 1968 tot 1996 onderkomen van de sociologen. (FOTO STUDIOVU)

versitaire democratie. Men lapte een reglementair besluit (over het reglement-Oostenbrink) aan de laars. ‘In het begin van de dertiger jaren gebeurde in Duitsland precies hetzelfde,’ vlamden Van Puttens woorden door de vergaderzaal. ‘Men liet zich kiezen in organen die men dan vanbinnen uitholde.’ Van der Flier eiste dat Van Putten zijn woorden terugnam – zonder resultaat. ‘Hier worden volstrekt dezelfde methoden gebruikt,’ hield Van Putten vol. ‘Ik neem niets terug.’⁵⁰

‘COUP’ VAN HOOGLERAREN

De deconfiture van Van Zuthem in zijn vakgroep bedrijfssociologie en de harde botsing tussen Van Putten en Van der Flier waren eens te meer signalen dat de vrijblijvende opgetogenheid waarmee in februari 1972 de honderdurenbezetting was gevoerd aan het vervliegen was. ‘Het ging hard tegen hard,’ aldus Victor Rutgers later. ‘Daardoor werden wij ook heel verbeterd. De vrolijkheid, de kracht en de breedte van de democratiseringsacties gingen verloren.’⁵¹ Dit was een spiegel van de tijdgeest. De uitgelaten *sixties*, tevens een era van grote economische voorspoed en welvaartsstijging, waren voorbij. De jaren van

1970 tot 1973 gaven grote sociaal-economische onrust te zien, met de langdurige bedrijfsbezetting bij de Bredase vestiging van het kunstvezelconcern Enka als blikvanger. De economische groei verliep en frustreerde het in mei 1973 aangetreden kabinet-Den Uyl ('het meest linkse ooit', 'rood met een wit randje') in zijn heilige drang verschillen in inkomen, bezit, macht en kennis terug te dringen. De aan de macht gekomen verbeelding botste hard op de weerbarstige werkelijkheid, niet het minst als gevolg van het olie-embargo dat Arabische staten nog geen halfjaar na Den Uyls aantreden tegen Nederland afkondigden. Oude tijden kwamen niet meer terug, sprak de bewindsman het Nederlandse volk op 1 december 1973 indringend toe.

Drie maanden eerder was het menig linkse student tot de verbeelding sprekende Chileense bewind van Allende, een poging om langs democratische weg een marxistische maatschappij tot stand te brengen, door militairen omvergeworpen. Studenten liepen in september 1973 voorop in een betoging tegen de junta van Pinochet. Ook raakten ze, geconfronteerd met de schreeuwende woningnood in de grote (universiteits)steden, intensief betrokken bij het kraken van leegstaande panden. Deze beweging verhardde evenzeer: wat als een ludieke actie was begonnen, werd een grimmige strijd tegen 'de autoriteiten' en 'het kapitalisme'. De schermutselingen aan de universiteiten volgden dit stramien, het heftigst aan de Universiteit van Amsterdam (UvA) en de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar de gewezen vu-lector politicologie Hoogerwerf de troebelen aan den lijve ondervond. 'Radicale studenten bezagen de CPN als een rechts clubje,' aldus Hoogerwerf. 'Er had een bezetting van 106 dagen plaats, waarschijnlijk een wereldrecord.'⁵² Met overtuigingen en idealen had het steeds minder te maken; het ging vooral om de macht.

Oud-collega Kuypers werd het aan de vu niet minder bang en boos te moede. Een bezetting van Koningslaan 31, onderkomen van de subfaculteit politicologie (de bezetters eisten de benoeming van een wetenschapper die kennis had van marxistische theorieën), was voor Kuypers aanleiding zijn geprangde gemoed te luchten. 'U zult uw strijd wellicht winnen,' voegde hij Mundiaan Drexhage in november 1973 in een subfaculteitsvergadering toe, 'maar niet nadat alle universiteiten vernield zijn.' In een paginagroot artikel in *Trouw* schetste Kuypers in april 1974 de dreigende ondergang van de politicologiestudie. Een jaar eerder waren aan de UvA collega Daudt en een aantal medewerkers in

staking gegaan, uit weerzin tegen de doorschietende democratisering die hun vakgroep tot speelbal van radicaal-linkse studenten maakte. Aan de vU dreigde zich volgens Kuypers hetzelfde scenario te voltrekken, bij politicologie en ook elders in de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen. Doctrinaire marxisten, 'nauwelijks in staat of bereid in enig "bestaand systeem" te functioneren', wilden de macht grijpen. Heel het universitaire raderwerk dreigde tot stilstand te komen, waar-schuwde Kuypers. Conflict volgde op conflict, onderwijs en onderzoek werden ernstig belemmerd, benoemingen niet minder.⁵³ 123

Kuypers' noedkreet viel samen met de weigering van de Mundus-delegatie in de subfaculteitsraad mee te werken aan het opstellen van een benoemingsreglement voor het wetenschappelijk personeel. Het reglement moest ertoe bijdragen dat onverkwikkelijkheden zoals rond de lectoraten sociologie en staatsrecht tot het verleden gingen behoren. Mundus weigerde echter medewerking aan een benoemings-reglement dat binnen de grenzen van het universiteitsreglement bleef, omdat deze een benoemingscommissie voorschreef waarin de studenten in de minderheid waren. Een conceptreglement werd vervolgens weggestemd, maar ondertussen begon de tijd te dringen, zeker voor de opvolging van Van Zuthem die – teleurgesteld en gefrustreerd – had bekendgemaakt naar de universiteit van Twente te vertrekken. Er moest een nieuwe hoogleraar bedrijfssociologie worden benoemd, maar hoe? Een door Van Putten geleide ad-hoc-commissie, die moest bezien in hoeverre het bestuursreglement-Oostenbrink in meer democratische zin kon worden aangepast, bracht eind april 1974 niet het verlossende woord. Het commissierapport bevestigde slechts de meningsverschillen tussen het overgrote deel van de staf en de studenten en deed op cruciale punten geen eenduidige uitspraken.⁵⁴

Het bestuur besloot wél klare wijn te schenken. Op de subfaculteitsraad van 29 mei 1974 vroeg decaan Bob Goudzwaard, voormalig ARP-Tweede-Kamerlid die drie jaar eerder Van der Kooy was opgevolgd als hoogleraar economie, de raad zich onvoorwaardelijk uit te spreken voor zowel het vU-reglement als het reglement-Oostenbrink. Met tien tegen negen stemmen werd het voorstel verworpen waarop Goudzwaard concludeerde dat daarmee voor het bestuur de basis voor verdere samenwerking was komen te vervallen. Goudzwaard sloot de vergadering, om vervolgens nog voor dezelfde avond alle hoogleraren en lectoren bijeen te roepen, op veilige afstand van het strijdgewoel in

Bob Goudzwaard (1934), van 1971 tot 1999 hoogleraar economie. (FOTO NATIONAAL ARCHIEF)

Oud-Zuid. Plaats van vergadering was Nieuwmarkt 20, bij Dick Kuiper thuis, waar de aanwezigen⁵⁵ allereerst en unaniem hun goedkeuring aan het bestuursbeleid hechtten. Daarna werd, ook met algemene stemmen, besloten de bevoegdheden van de subfaculteitsraad op te schorten totdat verkiezingen voor een nieuwe raad zouden hebben plaatsgevonden. In de tussenliggende periode nam het bestuur de bevoegdheden van de raad waar, hiertoe gedelegeerd door hoogleraren en lectoren, krachtens hun bevoegdheid als vertrouwelijke vergadering. Dit mandaat was namelijk nog steeds geldig, omdat het reglement-Oostenbrink de overkoepelende faculteit sociale wetenschappen en de universiteitsraad nog steeds niet was gepasseerd.⁵⁶

Na het conclaaf aan de Nieuwmarkt ging het snel. Nog geen twee weken later, op 11 juni 1974, werd het bestuursreglement, dat wat de samenstelling van de subfaculteitsraad betrof ten minste zestig procent van de zetels voor het wetenschappelijk personeel bestemde, door de koepelfaculteit goedgekeurd. Eind augustus 1974 werd het reglement ook door de universiteitsraad aangenomen, onder afkeurend gezang,

gestamp en gefluit van de studenten op de tribune. Mundus staakte haar activiteiten in raden en commissies, maar stak de hand ondertussen in eigen boezem. Etaleerde de machtsgreep en de snelheid waarmee het '60-40-reglement' door de beide gremia kon worden geloodst, niet de geringe slagkracht van de studentenbeweging? Ze had zich vastgebeten in het raadswerk en was doodgelopen in 'parlementair gebabbel en gekonkel'. Bovendien was, zo moest *Mundusbulletin* in oktober 1974 vaststellen, van een goed en breed georganiseerde beweging nog altijd geen sprake. Wat had het 'vakbondsconcept' eigenlijk opgeleverd?⁵⁷

125

Weinig, zo moesten de Mundianen drie maanden later op een seminar in Santpoort concluderen. Men vergaderde zich uit de naad, schreef de vingers blauw aan discussiestukken en kopij voor *Mundusbulletin*. De achterban verroerde echter geen vin. De grote sprong voorwaarts naar de studentenmassa was mislukt. 'Zo konden de hoogleraren die actief aan de coup hadden meegedaan collegegeven zonder dat iemand daar vragen over stelde,' stelde bestuurslid Klaas van Urk mismoedig vast. De subfaculteitsraad was aan de kant geschoven, maar evengoed werd in de pauze van colleges over koetjes en kalfjes gepraat, alsof er niets was gebeurd.⁵⁸

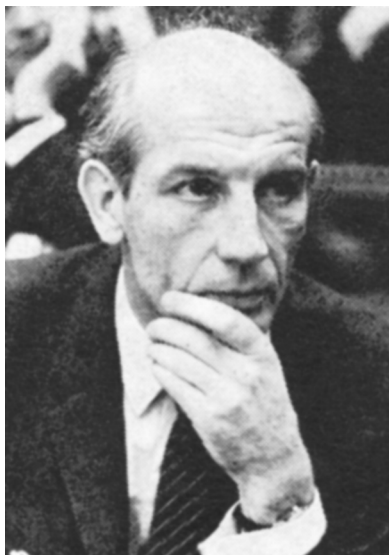
DE WAARHEID AAN DE VU

Hoe groot de teleurstelling en frustratie ook was, toch had Mundus inmiddels besloten naar de subfacultaire vergadertafel terug te keren. Op 9 januari 1975, een dag voor het Santpoortse seminar, werd de nieuwe subfaculteitsraad geïnstalleerd waarin de studenten – onder protest – zitting namen. De nieuwe decaan, Van Putten, verwelkomde ze hartelijk en sprak de hoop uit dat het verleden de toekomst niet al te zeer in de schaduw zou stellen. De zoektocht van Van Puttens eigen subfaculteit politicologie naar een lector internationale betrekkingen zorgde echter voor nieuwe conflictstof. Drie jaar eerder, in 1972, had Kuypers aangegeven dat het vak hem, naast zijn leeropdracht in de politicologie, te zwaar belastte. In Joris Voorhoeve, ontwikkelingseconoom en politicoloog, dacht men in het voorjaar van 1973 een capabele lector te hebben gevonden. Voorhoeve doceerde aan de Johns Hopkins University in Baltimore en was bijna gepromoveerd. Ten bewij-

ze haalde hij tijdens het sollicitatiegesprek, aan de oevers van de Bosbaan, een imposante verzameling systeemkaarten met aantekeningen tevoorschijn. 'Ik hoef ze alleen nog maar uit te schrijven,' verzekerde Voorhoeve. De studenten waren daarentegen meer geporteerd voor Hartmut Elsenhans, een marxistisch georiënteerde Duitse politoloog. Ze kantten zich tegen het bestuursvoorstel om Voorhoeve, die ook een aanbod van de Wereldbank had, door middel van een versnelde procedure naar de VU te halen. Dankzij de steun van een paar stafleden kreeg de motie een meerderheid waarna Voorhoeve voor de Wereldbank koos. Elsenhans, werkzaam op het Parijse 'Cycle supérieur d'études politiques', werd evenmin benoemd; hij was de Nederlandse taal niet machtig en weigerde met de doelstelling van de VU in te stemmen.⁵⁹

Najaar 1974 kwam Dick Leurdijk in beeld, wetenschappelijk hoofdmedewerker volkenrecht en internationale betrekkingen aan de UvA. Wijd en zijd werd Leurdijk als een goede kandidaat gezien, maar ook hij was niet gepromoveerd. Het voorstel van de benoemingscommissie dit op korte termijn te regelen stuitte op bezwaar in de vakgroep internationale betrekkingen waaruit vervolgens Rudolf Jurrjens als kandidaat naar voren werd geschoven. Dit kliefde de commissie, die na lange discussies besloot haar opdracht terug te geven. Een nieuwe commissie ging aan de slag, die in mei 1975 de conclusie moest trekken dat Jurrjens promotie nog zó lang op zich liet wachten dat diens kandidatuur geen stand kon houden. Het subfaculteitsbestuur, het wachten meer dan beu, schoof toen oudgediende Corstiaan Bos naar voren, buitengewoon lector bij politicologie en Tweede-Kamerlid voor de CHU. Diens kennis van internationale betrekkingen was evenwel tot Europees terrein beperkt en niet met promotie bezegeld. Al jaren lagen bij Bos, een inspirerende practicus die goed college kon geven, enkele dissertatiehoofdstukken in de lade. Of actualisering en afronding op korte termijn te realiseren zouden zijn was echter zeer de vraag.⁶⁰

Mundus stond intussen op haar achterste benen. Jurrjens kon geen genade vinden omdat hij niet was gepromoveerd, en dan was Bos, bij wie het naar de staat van zijn proefschrift gissen was, wél acceptabel? Toch passeerde de voordracht van het bestuur eind juni 1975 de subfaculteitsraad. Te elfder ure besloot Bos voor het lectoraat internationale betrekkingen te bedanken en een benoeming tot burgemeester van Katwijk te aanvaarden. De subfaculteit politicologie was weer terug bij

Corstiaan Bos (1923-2009), van 1957 tot 1963 wetenschappelijk ambtenaar van de interfaculteit, van 1969 tot 1977 buitengewoon lector politicologie. (FOTO PDC UNIVERSITEIT LEIDEN)

af, sterker nog: reeds de samenstelling van een nieuwe benoemingscommissie werd een splijtzwam van formaat. Kuypers weigerde daar-in zitting te nemen met Jan Alderliesten, het voorgedragen studentlid. Kuypers vermoedde dat Alderliesten lid van de CPN was. 'En al ware hij dit niet,' zei Kuypers in een lange verklaring die hij op 15 december 1975 tijdens de subfaculteitsraadvergadering voorlas, 'hij behoort tot diegenen die onze eerstejaars hebben opgeroepen zich te abonneren op het dagblad *De Waarheid*.'⁶¹

Het laatste was waar: Alderliesten had inderdaad de oproep onder-tekend, op verzoek van Victor Rutgers. Maar Alderliesten, een Ridderkerker van hervormde komaf die later in de buitenlandse dienst werkzaam zou worden, was géén CPN-lid. 'Ik was enige tijd lid van de PSP,' lichtte hij jaren later toe, 'in de tijd van het affiche met de mooie blote dame en de koe erachter.' Een vooraanstaande Mundiaan was Alder-liesten evenmin en hij beschouwde Kuypers nota bene als zijn leer-meester. Diens verklaring, voorgelezen in de raadsvergadering van de-cember 1975, overviel hem volledig.⁶² Alderliestens levensovertuiging,

zo sprak Kuypers, verdroeg zich niet met de zijne, net zo min met 'wat ik wél en een ander misschien niet heeft meegemaakt.'⁶³ Daarmee doelde Kuypers, die uitdrukkelijk te kennen gaf Alderliesten als persoon en student 'in hoge mate' te waarderen, op zijn ervaringen met een totalitaire ideologie tijdens de oorlog. Gedurende de laatste twee jaren van de Duitse bezetting had Kuypers voor het ondergrondse *Trouw* gewerkt. De beslissing de krant als dagblad voort te zetten was in belangrijke mate bepaald door de opgang die de communisten, voortrekkers in het verzet, ook na de bevrijding maakten. Rode vlaggen en spandoeken domineerden de Nieuwezijds Voorburgwal waar in het gebouw van *De Standaard*, de krant van Kuiper en Colijn die naar de pijpen van de Duitsers had gedanst, werd besloten dat *Trouw* bovengronds zou gaan. Op talrijke rode dundoeken stond: 'Heel Amsterdam leest *De Waarheid*!'⁶⁴

Dat Kuypers aan de bezettingsjaren refereerde tekende in optima forma het generatieconflict dat na 1965 de maatschappelijke turbulentie was gaan aanjagen. Linksgeoriënteerde jongeren, geboren in het eerste decennium na de Duitse bezetting, de verschrikkingen ervan slechts kennend van horen en zeggen, keerden zich tegen het van '40 tot '45 bevochten politiek-sociale bestel. Voorts liepen ze, meegesleept door de dagelijkse tv-beelden van de Vietnamoorlog, te hoop tegen de Verenigde Staten, voor ouderen nog steeds de verdrijvers van het naziregime, voor linkse jongeren echter het zinnebeeld van het verfoeide imperialistische systeem. Deze afkeer dreef een aantal van hen naar de CPN, aangetrokken door de vooraanstaande rol die communisten in het verzet tegen de Duitse bezetter hadden gespeeld. Eén van hen, CPN-leider Marcus Bakker, was in november 1974 door Mundus voor een discussiebijeenkomst naar Uilenstede gehaald: paradoxale ontmoeting van twee leefwerelden, onder het gesternte van een maatschappijbreed generatieconflict, waarin de gereformeerden, de andere gezindte die zich dertig jaar eerder in de strijd tegen het nationaal-socialisme had onderscheiden, volgens een groep studerende geseculariseerde en geradicaliseerde nazaten aan de verkeerde kant stonden, namelijk van het gezag en het kapitalisme.⁶⁵

Mundus reageerde massief op Kuypers' verklaring. 'Onze Vrije Universiteit loopt het gevaar dat zij door een geest van McCarthyisme wordt overspoeld,' aldus *Mundusbulletin* van 16 december 1975. Bestuurslid

Van Urk repte van een 'communistenjacht onder de kerstboom'. Daarmee was de toon voor het nieuwe jaar 1976 gezet; binnen en buiten de subfaculteitsraadvergaderingen repte Mundus van 'politieke discriminatie' waarvan het subfaculteitsbestuur weigerde zich te distantiëren. De affaire trok ook elders aan de v.u. de aandacht, onder meer van studentenpastor Syb de Lange die in een brief aan bestuur en raad van de subfaculteit voor Mundus in de bres sprong. 'Een christen gebruikt zijn machtspositie niet om zijn eigen zin door te zetten,' schreef De Lange, doelend op Kuypers, 'maar wel ten dienste van de ander.' Mundus diende zich volgens De Lange eveneens te matigen, want hij voegde eraan toe: 'Dit geldt zowel voor docenten als studenten.'⁶⁶ 129

Pas heel veel vergaderuren verder – het was inmiddels de eerste week van maart 1976 – kon een benoemingscommissie voor het lectoraat internationale betrekkingen worden geformeerd, mét Alderliesen, zonder Kuypers.⁶⁷ De geest was echter al te ver uit fles om de rust te doen weerkeren. Nog geen week later weigerde Oostenbrink in een benoemingscommissie plaats te nemen met Kees van der Flier, een andere ondertekenaar van de oproep zich op *De Waarheid* te abonneren. De betreffende commissie moest een wetenschappelijk medewerker recht voordragen. 'Iemand die zich,' distantieerde Oostenbrink zich van Van Flier, 'sympathiek opstelt tegenover het communisme, dat nog altijd geleid heeft tot een dictatoriale staatsvorm, heeft zeker te weinig oog voor grondrechten en dus voor het vak recht.'⁶⁸

COMMUNISTISCHE INFILTRATIE?

De strijd der geesten aan de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen werd ook nationaal nieuws. Tv en dagbladpers repten van een communistenjacht aan de De Boelelaan, van politieke discriminatie en 'Berufsverbote'. Het Verenigingsbestuur reageerde begin april 1976 met een persbericht dat weinig aan onduidelijkheid overliet: personen die in woord of daad blijk gaven van een standpunt dat onverenigbaar was met de doelstelling van de Vrije Universiteit kwamen niet voor besturende of leidende functies in aanmerking. 'Heel duidelijk is voor het bestuur,' aldus het persbericht, 'dat het voorgaande geldt voor leden van de CPN en personen die anderen aansporen lid van de CPN te worden.'⁶⁹

Dit standpunt werd enkele weken later onderbouwd in een brochure van de hand van twee hoogleraren: Blauw, die in 1974 op eigen verzoek was ontheven van zijn leeropdracht niet-westerse religies en in de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen sociale filosofie was gaan doceren, en Verkuyl, sinds 1965 hoogleraar zendingswetenschappen aan de theologische faculteit. In de brochure, geschreven op verzoek van het college van bestuur, kwamen beide hoogleraren, onafhankelijk van elkaar, tot het oordeel dat het lidmaatschap van de CPN op generlei wijze was te verenigen met de doelstelling van de VU. Dat CPN'ers aan de Vrije Universiteit wilden doceren of haar besturend wilden dienen, kon volgens Blauw niet anders dan 'als tactische manoeuvre of als inconsequentie' worden uitgelegd. 'Men eist,' verwoordde Blauw de communistische strategie, 'democratische rechten op grond van de principia van democratische instellingen; men weigert dezelfde rechten op grond van eigen principia overal waar en zodra men de macht in handen heeft.' Verkuyl nam hetzelfde waar: in alle landen waar het communisme had gezegevierd werd de vrijheid verstikt. Dan moesten communistische studenten toch begrijpen en respecteren dat ze geen onderwijstaken of bestuursfuncties konden vervullen?⁷⁰

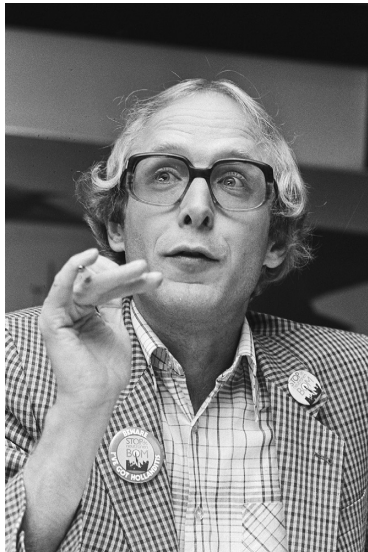
Mundiaan Niko Schouten, student sociologie en openlijk lid van de CPN, wierp dit in een interview met *VU-Magazine* verre van zich. Was het christendom niet evenzeer een sociale beweging, met dien verstande dat de maatschappelijke problemen niet politiek maar religieus werden uitgedrukt? Gevraagd naar zijn oordeel over de stalinistische dictatuur en terreur antwoordde Schouten dat niet het Sovjetrussische partijsysteem daar debet aan was geweest. Nationale en internationale ontwikkelingen, die buiten de competentie en verantwoordelijkheid van Stalin en de communistische partij lagen, hadden concentratie van beslissingsbevoegdheden noodzakelijk gemaakt. Toch kon Schouten er niet aan voorbij dat het in de communistische rijen gehanteerde 'democratisch centralisme' meer dan een noodmaatregel was. Het was een partijprincipe dat ook door de CPN werd beleden – terecht, vond Schouten. 'Ik vind het volstrekt ondemocratisch als na een discussie een kleine minderheid een besluit aan zijn laars kan lappen.'⁷¹

Schouten, die belijdend lid van de gereformeerde kerken was geweest, distantieerde zich van verhalen als zou de CPN zich op subversieve wijze, via studenten en docenten, van de Vrije Universiteit wil-

len meester maken. Rector magnificus Diepenhorst had in een tv-interview gezegd 'dat er op een vrij bekwame wijze geïnfiltreerd wordt, althans dat er pogingen worden gedaan om te infiltreren.' Schouten verwees dit naar het rijk der fabelen. 'Ik weet van één geval in de zeven jaar dat ik hier studeer,' zei hij tegen *VU-Magazine*, 'dat iemand al communist was voor hij bij de VU kwam.' Bijna alle studenten omarmden Marx pas tijdens hun studie, wanneer ze ervoeren dat ze in hun strijd tegen de Vietnamoorlog, de kernbewapening, de hongersnood, de militaire junta's in Griekenland, Portugal en Spanje door de CPN werden gesteund. 'Ze komen mensen tegen die ze leren kennen als communist en dan ontdek je dat die demonisering van communisten onzin is,' aldus Schouten.⁷²

131

M&T-docent Harry van den Berg, die nauwe banden onderhield met Mundus, was twee jaar eerder, in 1974, tot de CPN toegetreden. Aan zijn lidmaatschap gaf hij echter, om het risico te ontlopen te worden ontslagen, geen ruchtbaarheid, wat tot vervreemdende situaties leid-

Mundiaan Niko Schouten (1945), student sociologie en CPN-lid. In 1977 werd Schouten woordvoerder van de organisatie 'Stop de neutronenbom'. Schouten werd later lid van de Socialistische Partij waarvoor hij gedeputeerde in Noord-Brabant werd. (FOTO NATIONAAL ARCHIEF)

132 de: collega's die in discussies bezwoeren nooit en te nimmer met communisten te zullen samenwerken. 'Je ging een beetje ondergronds,' omschreef Van den Berg zijn situatie jaren later. Het oordeel van Blauw en Verkuyt ervoer de M&T-docent als een verdict, voorts als een afknapper in de persoonlijke sfeer, omdat hij Blauw op de middelbare school als docent zeer had leren waarderen. Van democratisch centralisme en andere stalinistische principia moest Van den Berg, die onder pseudoniem ('Henriëtte Punt') in communistische bladen publiceerde, weinig hebben. Voor hem en de meeste communistische Mundianen was het opkomende eurocommunisme richtinggevend. Dat de CPN zich in VU-gremia probeerde te nestelen was volgens Van den Berg groteske onzin. Eerder het omgekeerde was het geval. 'Aanvankelijk waren we vooral op vakbondswerk gericht, maar gaandeweg gingen we ons ook politiek oriënteren en kwamen we bij de CPN uit,' verklaarde Van den Berg naderhand. 'Het initiatief lag bij óns.'⁷³

Karel Drexhage stond later hetzelfde traject voor de geest. 'Juist wij zochten toenadering tot de CPN, om te kijken of wij er met onze ideeën iets konden betekenen.' Hugo Kijne bevestigde dit: 'Wij werden "uitgestuurd" om eens te kijken wat die CPN nou eigenlijk was.' Als beste keuze werd de partij zeker niet beschouwd. 'De CPN was voor ons de minst revisionistische politieke partij,' aldus Drexhage. 'En daarbij wilden wij vóór alles baas in eigen beweging blijven.' Toen tijdens een bezetting van een subfaculteitsgebouw CPN-kaderlid Sylvia Schreuders kwam binnenlopen, werd ze met argusogen bekeken. 'Alsof zij de leiding had. Maar wij hadden de leiding.' Democratisch centralisme was binnen de Rode Eenheid en Mundus volgens Drexhage ver te zoeken. 'Daarvoor vormden wij een veel te gemêleerd gezelschap.' Kijne benadrukte dit eveneens: doctrinaire marxisten verkeerden met studenten die weinig met ideologie ophadden en meer praktisch waren gericht op maatschappelijke problemen, in Nederland of de Derde Wereld. Dat de studentenvertegenwoordiging in de subfaculteitsraad als een gesloten blok opereerde maakte haar nog niet per definitie tot een stalinistische falanx. 'De hoogleraren sloten de gelederen toch net zo goed?' wierp Drexhage naderhand tegen. Kijne ging later nog een stap verder: 'Wat mij betreft was het altijd onze bedoeling de CPN te destaliniseren, al waren er ook mensen op wie dat stalinisme nu juist grote aantrekkingskracht had.'⁷⁴

De brochure van Blauw en Verkuyl, uitgegeven onder auspiciën van het college van bestuur, deed de strijdende partijen aan de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen nog dieper in de loopgraven wegduiken. Oostenbrink rechtte de rug en bleef bij zijn weigering samen met Van der Flier in de benoemingscommissie voor een wetenschappelijk medewerker recht plaats te nemen. Het bestuur van de subfaculteit politicologie was in meerderheid op Van der Fliers hand. Van Putten, decaan van de 'grote' subfaculteit, steunde echter Oostenbrink. Mundus stond uiteraard pontificaal achter Van der Flier, die er op zijn beurt niet over piekerde zijn kandidatuur voor het commissielidmaatschap in te trekken.⁷⁵ De impasse was compleet.

133

De uitbundige zomermaanden die 1976 kende hadden geen heilzaam effect. Op de eerste de beste subfaculteitsraadvergadering in augustus werd het gekrakeel voortgezet. Nog voordat de colleges goed en wel waren begonnen was de eerste bezetting van het academisch jaar al een feit. Van Eeghenstraat 112, waar de administratie huisde, werd van 1 tot 4 september bezet gehouden, de zesde bezettingsactie in drie jaar. Het begon een ritueel te worden. Op 8 september besloot de subfaculteitsraad, waarin velen ten einde raad waren, het conflict rond de benoemingscommissie voor de wetenschappelijk medewerker recht aan het college van bestuur voor te leggen. De ravage was inmiddels aanzienlijk. Van Putten had het vertrouwen opgezegd in medebestuurder Dirk de Hoog die had meegedaan aan de bezetting van de Van Eeghenstraat. De Hoog, vijfdejaarsstudent sociologie, had Van Putten, die zich aan de voordeur had gemeld ten einde de namen van de bezetters te noteren, de toegang tot het pand ontzegd. Van Putten had stampvoetend rechtsomkeert gemaakt.⁷⁶

Ondertussen was Diemer opgestapt als voorzitter van de subfaculteit politicologie, nadat hij vanwege zijn steun aan Oostenbrink en Van Putten spitsroeden had moeten lopen. Diemer, goedmoedig en harmonieus van aard, zag in het gepolariseerde klimaat geen kans meer zijn decanaat 'in de menselijke sfeer enige inhoud te geven.'⁷⁷ Van Putten daarentegen bleef op zijn post, ook nadat Mundus bij de installatie van de nieuwe subfaculteitsraad, op 20 september 1976, weer emmers vol kritiek over hem had uitgestort. In een reactie hield Van Putten de doctrinaire en intolerante houding van de studen-

Van Eeghenstraat 112, onderkomen van de administratie van de subfaculteit. Het pand werd in september 1976 vier dagen lang door studenten bezet. (FOTO HDC)

tenfractie, een gestaald kader waarin elke vorm van nuance ontbrak, ook intermenselijk: dezelfde harde koppen, identieke vertogen, collectief stemgedrag. 'Dit lijkt op een begin van ontmenselijking,' sprak Van Putten. 'Het meest afschrikwekkende voorbeeld hiervan is het nationaal-socialisme.'⁷⁸

Maar zowaar, twee weken later: de zo lang verbeide lector internationale betrekkingen leek gevonden! De keuze was gevallen op Justus M. van der Kroef, hoogleraar internationale betrekkingen aan de universiteit van Bridgeport, Connecticut; al dertig jaar in de Verenigde Staten wonend, Amerikaans staatsburger, maar de Nederlandse taal nog goed beheersend; lid van de presbyteriaanse kerk en bereid de doelstelling van de vu te onderschrijven; gespecialiseerd in de buitenlandse politiek van Indonesië, zijn geboorteland, tevens in de rol van het communisme in de internationale politiek: terreinen waarop de vakgroep internationale betrekkingen nadrukkelijk actief was. Vakgroep blij, subfaculteit politicologie blij, 'grote' subfaculteit blij, de

studentenfractie inbegrepen, nadat ze de verzekering had gekregen dat Van der Kroef 'zich zeer kritisch opstelt tegenover verschijnselen in de Amerikaanse politiek.' Unaniem werd hij als lector voorgedragen.⁷⁹ Wie kon zich een dergelijke eensgezindheid nog heugen?

[4] Samen sterk?

1976-1982

Eerst was er verbazing, toen de teleurstelling, vervolgens de frustratie. Wat een massale demonstratie had moeten worden – in de orde van grootte van de betoging in de Utrechtse Jaarbeurs, vijf jaar eerder, waar een vijftigduizend koppen tellende menigte tegen de collegegeldverhoging van tweehonderd naar duizend gulden had geprotesteerd – werd op 20 november 1976 in Amsterdam een verloren oploop van een paar duizend studenten die wat vertwijfeld hun afkeer kenbaar maakten van het onderwijsbeleid van het kabinet-Den Uyl. Voornaamste grief was de zogenaamde ‘kleinse wub’, de door PvdA-staatssecretaris Ger Klein beoogde wijziging van de sinds 1972 van kracht zijnde wet universitaire bestuurshervorming die studenten een grote stem in het kapittel had gegeven. Op het universitaire besluitvormingsproces trok de wub echter een zware wissel. Conflicten en patstellingen waren legio, niet in het minst wanneer benoemingen aan de orde waren. Ten einde de bestuurbaarheid van de universiteiten te verbeteren wilde Klein de positie van het college van bestuur versterken, ten koste van de universiteitsraad die onder meer zeggenschap verloor over het personeelsbeleid en studentenvoorzieningen. Kleins voorstellen raakten ook het bestuurlijke grondvlak van de universiteiten: in vakgroepsbesturen werd de meerderheid van de zetels aan de vaste staf toegekend, terwijl in benoemingscommissies louter ‘deskundigen’ mochten worden benoemd.¹

De wijzigingsvoorstellen waren mede ingegeven door de ingrijpende verandering van de curricula die de universiteiten te wachten stond, de zogenaamde ‘herprogrammering’ die bestuurlijke daadkracht vereiste. Deze operatie hing al geruime tijd als een donkere wolk boven het universitaire landschap. Ter beteugeling van de kosten van het wetenschappelijk onderwijs had regeringscommissaris Kees Posthumus, rector magnificus van de Technische Hogeschool Eindhoven, reeds in 1968 voor de invoering van een korter en gefaseerd curriculum gepleit. De eerste fase betrof de doctoraalstudie waarvan

Posthumus, in 1972 overleden, de duur wilde beperken tot vier jaar, te bewerkstelligen door een verplichte propedeuse, scherpere selectie-momenten en beperking van de inschrijvingsduur. Het universitaire onderwijs diende een wetenschappelijke basis te verschaffen waarvoor vier jaar volstond; het 'echte' werk moest in de praktijk worden geleerd. Alleen uitblinkers wilde Posthumus toegang bieden tot een tweede studiefase, die binnen drie jaar met promotie moest worden afgesloten.²

Volgens Posthumus ging het wetenschappelijk onderwijs niet alleen mank aan doelmatigheid maar ook aan doelgerichtheid. Universiteiten moesten niet alleen tot een wetenschappelijke carrière opleiden. De modern-industriële samenleving had eveneens behoefte, of eigenlijk: méér behoefte aan alumni die geëquipeerd waren voor praktische beroepen als leraar, manager of beleidsmedewerker. Ten einde aan deze vraag te voldoen moesten universitaire studies een gedifferentieerder karakter krijgen, waarbij de meer maatschappijgerichte opleidingen samenwerking zouden kunnen zoeken met het hoger beroepsonderwijs. Dit laatste kreeg in april 1971 uitwerking in het wetsontwerp 'Voorbereiding samenhang wetenschappelijk onderwijs-hoger beroepsonderwijs'. Het ontwerp kreeg twee maanden later Europese bijval, in de gedaante van een kritisch rapport van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling, getiteld *Towards new structures of post-secondary education*. Het rapport schetste een elitair en star wetenschappelijk-onderwijsbestel: onvoldoende gedifferentieerd en flexibel, slecht aansluitend op de behoeften van zowel de maatschappij als de studenten, met hun steeds specifiekere wensen tot zelfontplooiing.³

Deze manco's werden eind 1971 ook gereleveerd in een rapport van de commissie-Ontwikkeling wetenschappelijk onderwijs, voorgezeten door de kort voor publicatie overleden priester-filosoof Ferdinand Sassen, hoogleraar in Nijmegen en Leiden. Universiteiten rustten studenten volgens de commissie te weinig toe tot deelname aan het maatschappelijk leven, tot 'vakmanschap nodig voor welvaart en welzijn'. Naast zuiver-wetenschappelijk onderwijs, gericht op het aanleren van theoretische vaardigheden, zouden de universiteiten daarom tevens algemeen-praktische studieprogramma's moeten aanbieden. Dit was *grosso modo* ook de strekking van het voorontwerp van wet 'Ontwikkeling hoger onderwijs' dat het demissionaire kabinet-Biesheuvel begin

mei 1973, op de valreep, presenteerde. Samenleving en studentenpopulatie waren gebaat bij naar aard en richting gedifferentieerde curricula.⁴

HERPROGRAMMERING

De ambtelijke en politieke manoeuvres werden aan de universiteiten met argusogen gadeslagen, zowel door studenten als staffleden. 139
Wijd en zijd werd voor 'verschoolsing' en verschraling van de opleidingen gevreesd; menigeeen voorzag een knellend keurslijf dat de wetenschap zou degraderen tot een rigide beroepsopleiding waarin voor algemene vorming en vakmatige verdieping nauwelijks plaats meer zou zijn. Alle hoop was evenwel gevestigd op het in mei 1973 agetreden progressieve kabinet-Den Uyl, maar men kwam bedrogen uit. Ook de PvdA-bewindslieden op het onderwijsdepartement, Van Kemenade en Klein, stond een vierjarige, meer gedifferentieerde cursus voor ogen. 'Ik wist dat het in vier jaar kon,' aldus Van Kemenade, die van 1970 tot 1973 buitengewoon hoogleraar onderwijssociologie aan de Katholieke Universiteit Nijmegen was geweest. 'Ik had voor sociologie de studieprogramma's in mijn la liggen.' Verzet in eigen partij deed Van Kemenade en Klein deels op hun schreden terugkeren. Voor studierichtingen die konden aantonen dat vier jaar werkelijk te krap was bemeten, zou een cursusduur van vijf jaar gaan gelden, als hoge uitzondering.⁵

De universitaire bestuurders gingen morrend akkoord, de studentenbeweging was mordicus tegen. Cursusduurverkorting zou ten koste gaan van arbeidsintensieve onderwijsvormen, het zwaar bevochten projectonderwijs niet uitgezonderd. Aan de vU namen de studentenraad (SRVU) en Mundus de eerste voortekenen al waar aan de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen. Behoudende staffleden grepen de nadere herprogrammering aan om verdere vernieuwingen in het onderwijsprogramma te frustreren. 'Op de achtergrond,' stond in een SRVU-bulletin van medio 1975, 'speelt hierbij natuurlijk hun weerstand tegen de in sommige projecten gangbare kritische of zelfs marxistische benadering van de wetenschap.'⁶

Binnen Mundus moest vooral politicologiehoogleraar Kuypers, die de achterliggende jaren over onderwijsexperimenten en communis-

tische sympathieën de degens flink met studenten had gekruist, het ontgelden. Zowel in de Academische Raad, het adviesorgaan voor het wetenschappelijk onderwijs van de minister, als in de door hem voor-
gezetten vaste commissie voor onderwijs van de subfaculteit deed Kuypers zich volgens Mundus als herprogrammeur *par excellence* gelden. Voor de drie subfacultaire studierichtingen (sociologie, politicologie, culturele antropologie/niet-westerse sociologie) ontwierp Kuypers, conform zijn precieze en doordachte doelmiddeltheorie, een afgemeten curriculum van vier jaar, met een eenjarige selectieve propedeuse. De eerste twee studiejaar, de basisopleiding vormend, kenmerkten zich door een vastomlijnd systeem van 'blokken', elk af te sluiten met een tentamen. 'Het hele onderwijs opgedeeld in miniblokjes, een tot in het belachelijke uitgewerkte tabel voor studietijd, veel starre regelingen,' somde derdejaars politicologiestudent Henk Wesseling in december 1975 de bezwaren van Mundus in de subfaculteitsraad op. Het curriculum leek bijkans wel een leerplan van een militaire academie.⁷

De herprogrammeringstrein was echter niet meer te stoppen. Enkele dagen eerder, 13 december 1975, was de wet herstructurering wetenschappelijk onderwijs in werking getreden. Van de daarin opgenomen bepaling, die studierichtingen de mogelijkheid bood de noodzaak van een vijfjarige cursus aan te tonen, kreeg de minister snel spijt. Er werd massaal gebruik van gemaakt. Van Kemenade kon er zich later nóg over opwinden: 'Het is echt schandelijk hoe de wetenschappelijke wereld zich heeft gedragen.' Op het departement werd de ene na de andere lorrie naar binnen gekruid, afgeladen met rapporten waarin internationaal aanzien, economisch belang, welzijn van de bevolking en wat al niet meer in stelling werden gebracht ter verdediging van een vijfjarig curriculum. Maar liefst tachtig procent van de universitaire studierichtingen wist een cursusduur van vijf jaar in de wacht wist te slepen, ook de drie studierichtingen van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen van de Vrije Universiteit. Daar was het eerste studiejaar inmiddels al geherprogrammeerd en werd hard gewerkt aan de nieuwe inrichting van het tweede jaar dat in september 1977 van start moest gaan. Van studentenzijde werd, zowel in *Mundusbulletin* als op raadsvergaderingen, tegen de nieuwe programma's geageerd. Het rigide blokkensysteem dreigde de studie tot een afmattende tentamenrace te degraderen; arbeidsextensievere hoorcolleges voerden de

boventoon en het leeronderzoek, creatief samenspel van kennis, vaardigheden en attitudes, was naar het derde jaar verbannen. Wat onderscheidde de basisopleiding eigenlijk nog van het voortgezet onderwijs?⁸

NIEUWE VRIJGESTELDEN

141

In de door Mundus geuite kritiek klonk een zekere vertwijfeling door, een toon die had postgevat sinds de mislukte demonstratie van 20 november 1976. 'Grote broeken' werden minder vaak aangetrokken, de apodictische toon had plaatsgemaakt voor existentiële vragen. Waren de lijdelijkheid en de desinteresse, waarvan het gros van de studenten blijk gaf, symptomen van een veranderend maatschappelijk klimaat? Moest de linkse verbeelding haar meerdere erkennen in de harde werkelijkheid van de economische teruggang? Het optreden van 20 november,' luidde de les die de srvu uit de mislukte demonstratie trok, 'is veel te weinig beoordeeld in termen van wat gegeven de politieke verhoudingen en de situatie op de universiteiten de mogelijkheden waren voor het ontwikkelen van een massale beweging en het behalen van concrete resultaten.'⁹ Was de studentenbeweging, varend op een kompas waarvan de naald voortdurend stijf naar links had gewezen, in een isolement beland?

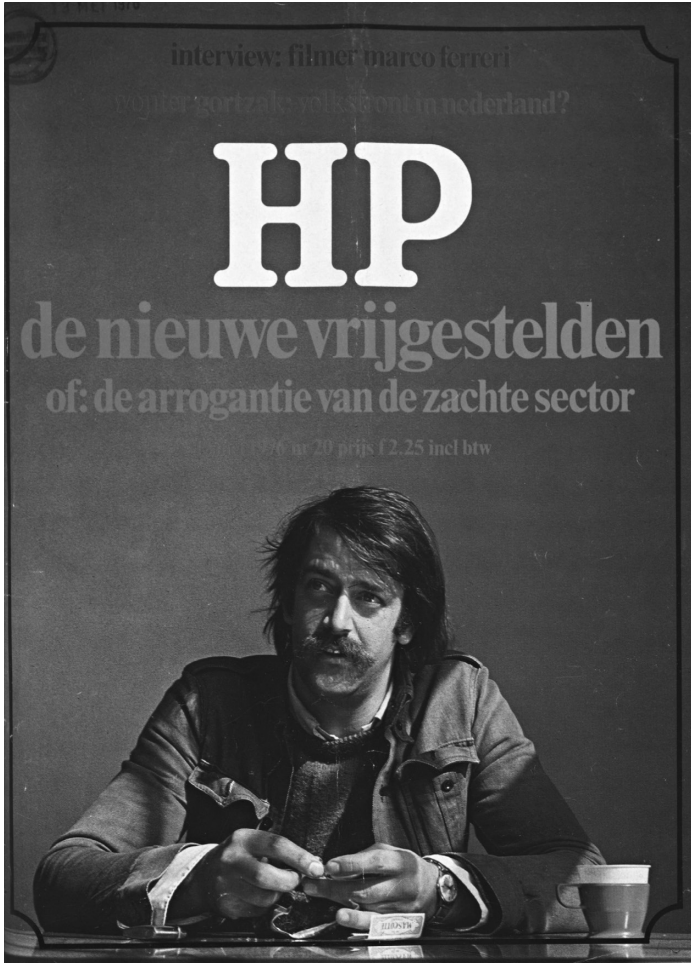
De hoogtijdagen van de sociaal-culturele studierichtingen, ruim vertegenwoordigd in de studentenbeweging, leken eveneens ten einde te zijn gekomen. De enorme toeloop van studenten, begonnen in de tweede helft van de jaren zestig, nam af, ook aan de vu. De prognose dat de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen medio jaren zeventig vijftienhonderd of meer studenten zou tellen kwam bij lange na niet uit. Na in het academisch jaar 1971-1972 een piek van meer dan duizend studenten te hebben bereikt was het aantal inschrijvingen gaan dalen, tot 928 aan het begin van het academisch jaar 1975-1976. De teruggang leek nog niet ten einde, vooral omdat bij sociologie het aantal studenten sterk afnam.¹⁰

*Overzicht aantal studenten subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen
1970-1982*¹¹

	Academisch jaar	Soc	Pol	Ca/Nws	Totaal	Totaal VU
	1970-1971	471	300	162	933	9092
	1971-1972	502	327	188	1017	10503
	1972-1975	—	—	—	—	—
142	1975-1976	357	351	220	928	11434
	1976-1977	286	324	206	816	—
	1977-1978	—	—	—	—	—
	1978-1979	212	314	264	777	—
	1979-1980	226	334	279	839	13271
	1980-1981	195	339	263	797	13100
	1981-1982	154	329	259	742	12823

'De Haagse Post met zijn artikelen over nieuwe vrijgestelden heeft meer kwaad gedaan dan je beseft!' Aldus reageerde wetenschappelijk medewerker Luuk van der Veen eind november 1976 op het gestaag dalende aantal inschrijvingen bij zijn subfaculteit sociologie. Van der Veen, die zijn waarschuwing deed in een handleiding voor wervingsbezoeken aan middelbare scholen, doelde op een vierluik van *HP*-journalist Herman Vuijsje over de sterk gegroeide welzijnssector. Volgens Vuijsje, zelf als socioloog opgeleid en korte tijd medewerker van het sociografisch instituut van de Universiteit van Amsterdam, was de sector verworpen tot een speelplaats van betweterige en bevoogdende sociologen. Spijkerpak aan het lijf, geitenwollen sokken aan de voeten, een halfzware Van Nelle tussen de vingers; linkse praatjes voor de vaak en een elastisch arbeidsethos, dus tijd te over om politiek actief te zijn en op overheidskosten een stempel op het publieke debat te drukken.¹²

Vuijsjes venijnige feuilleton leidde eind 1976 in *NRC Handelsblad* tot een polemiek tussen Jan Godschalk, socioloog aan de Universiteit van Amsterdam, en diens vakgenoot Friso Heyt. Godschalk meende dat Vuijsjes artikelen, ondanks het hetzerige karakter, niet van waarheid waren ontbloot. Ook op de universiteiten liepen nieuwe vrijgestelden er de kantjes af. Heyt noemde dit een populistische slag in de lucht en eiste onderbouwing, waarop Godschalk wees op het onder sociaal-wetenschappers wijdverbreide absenteïsme, zowel op kantoor

Bovenstaande foto prijkte in een introductiebrochure van de subfaculteit sociologie. Het beeld van een lonkend luilekkerland werd tegengesproken. 'Tedereen die met dit beeld van plan is sociologie te gaan studeren moeten we teleurstellen. Gezien de vaak beperkte onderzoeksmogelijkheden moet gewoekerd en beleidsmatig geploeterd worden.' (FOTO STEYE RAVIEZ)

als tijdens vakgroepvergaderingen. ‘En,’ voegde Godschalk eraan toe, ‘van het onderzoek dat ze geacht worden te verrichten komt toch wel verdacht weinig naar buiten.’¹³

144 Dit laatste was een jaar eerder tevens de teneur geweest van het rapport dat de commissie-Verkenning sociaal onderzoek aan de ministers van wetenschapsbeleid en sociale zaken had aangeboden. De commissie, die onder leiding stond van de Nijmeegse hoogleraar Andries Hoogerwerf, voormalig lector politicologie aan de VU, schetste een somber beeld van de stand van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Onwil was volgens de commissie niet op grote schaal aan de orde, veeleer onmacht. De groei van het personeel was de achterliggende jaren achtergebleven bij de massale toeloop van studenten; onderwijs was veel tijd gaan opslokken, bestuur en beheer niet minder, zodat onderzoek het kind van de rekening was geworden. Maar toch moesten de (sub)faculteiten volgens de commissie-Hoogerwerf de hand ook in eigen boezem steken, omdat onderzoeksprojecten niet zelden werden ondermijnd door ongezonde wedijver over competenties en methodieken. Voorts was het personeelsbeleid te weinig gericht op het binnenhalen van gekwalificeerde onderzoekers en het afvloeien van onbekwamen.¹⁴

‘STOUTE JONGEN’

Personeelsbeleid kon ook door politieke strijd worden gefrustreerd. Vier jaar lang had de benoemingsprocedure voor een lector internationale betrekkingen aan de subfaculteit politicologie van de VU al geduurd toen staf en studenten het in september 1976 ten slotte eens waren geworden over de benoeming van Justus van der Kroef, een Amerikaan van Nederlandse komaf, docerend aan de universiteit van Bridgeport in Connecticut. Een lijdensweg, die in het voorjaar van 1976 definitief leek te zijn doodgelopen toen de benoemingscommissie in het verhitte goed-foutdebat over de CPN en *De Waarheid* verzeild was geraakt, was ten einde. In januari 1977 werd Van der Kroef als lector internationale betrekkingen benoemd; dossier gesloten, dacht iedereen – eindelijk.¹⁵

Twee maanden later, begin maart 1977, ontving Rudolf Jurriens, voorzitter van de vakgroep internationale betrekkingen, vanuit de Ver-

enigde Staten belastende informatie over Van der Kroef. Hij zou ooit van plagiaat zijn beschuldigd. Politicologiestudent Jan Alderliesten, die lid was geweest van de benoemingscommissie, verifieerde het bericht bij W. F. Wertheim, emeritus-hoogleraar sociologie en moderne geschiedenis, man met grote kennis van Zuid-Oost-Azië, het studiegebied waarop Van der Kroef zich ook bewoog. Wertheim bevestigde het plagiaatgerucht, dat overigens van jaren her bleek. Het betrof een artikel in *The Far Eastern Quarterly* uit november 1951 waarin Van der Kroef zonder bronvermelding passages uit diverse boeken had overgeschreven. Daarnaast bestonden ‘ernstige vermoedens’ dat het niet bij dit ene geval was gebleven, wat de reden zou zijn dat Van der Kroef al jaren aan een kleine universiteit doceerde. Voorts kwam Jurjens ter ore, via de Groningse polemoloog Herman de Lange, dat Van der Kroef dubieuze contacten onderhield met de CIA, de Amerikaanse inlichtingendienst. De nieuwe lector zou betrokken zijn geweest bij subversieve, tegen linkse regimes en bevrijdingsbewegingen gerichte ‘counter-insurgency’-programma’s, onder meer in Vietnam.¹⁶

145

Van der Kroef weersprak alle aantijgingen, maar voelde zich niettemin dermate bezoedeld dat hij van het lectoraat afzag. Op aandringen van de voorzitter van het college van bestuur, Klaas van Nes, kwam Van der Kroef echter op zijn beslissing terug. Dit was voor Mundus aanleiding de gangen na te gaan van de Special Operations Research Office (SORO) en het Center for Strategic and International Studies (CRESS), twee aan de CIA gelieerde particuliere instellingen waarvoor Van der Kroef – naar eigen schrijven – actief was geweest. SORO had ‘Camelot’ ontwikkeld, een omstreden project dat met behulp van sociaal-wetenschappelijk onderzoek linksgerichte bewegingen probeerde te destabiliseren en Amerikaanse regimes in het zadel probeerde te houden dan wel te brengen. In 1964, toen Van der Kroef aan SORO was verbonden, had Camelot in Chili zijn eerste succes geboekt: bij de presidentsverkiezingen werd de socialist Salvador Allende verslagen door de christen-democraat Eduardo Frei. Camelot was vervolgens in opspraak geraakt en SORO ontbonden, waarna CRESS was opgericht, met dezelfde subversieve doelstelling. CRESS was gelieerd aan de American University in Washington, die in 1969, onder druk van studentenprotesten, haar banden met het onderzoeksinstituut had moeten verbreken.¹⁷

Het subfaculteitsbestuur nam de door de Mundusfractie vergaar-

de informatie voor kennisgeving aan. Wat moest het anders? Van der Kroef ontslaan zonder dat hij ook maar een voet in de subfaculteit had gezet? Het bestuur meende niets anders te kunnen doen dan Van der Kroefs komst af te wachten en hem met de aangedragen feiten te confronteren. De subfaculteitraadsvergadering ging akkoord met dit scenario. Het werd doorkruist door raadslid Dirk de Hoog, de sociologiestudent die driekwart jaar eerder tijdens de bezetting van Van Eegenstraat 112 naam had gemaakt als gelegenheidspartier die de deur voor decaan Van Putten gesloten had gehouden. Namens het Mundus-werkcomité ‘Lector internationale betrekkingen’ richtte De Hoog zich per brief tot Van der Kroef, hem dringend adviserend ontslag te nemen. Tegelijkertijd bracht het Munduscomité de affaire in de openbaarheid, door middel van een pamflet dat man en paard noemde en waarin het college van bestuur werd opgeroepen een diepgaand onderzoek naar Van der Kroefs handel en wandel in te stellen.¹⁸

Decaan Van Putten was woedend. ‘Als er een hoop poep in onze gebouwen ligt,’ schreef hij De Hoog op 9 mei 1977, een dag nadat Van

Jan van Putten (1935) was van 1969 tot 1971 wetenschappelijk hoofdmedewerker politicologie, van 1971 tot 1980 lector, van 1980 tot 1990 hoogleraar. (FOTO H.C. STEEGELING/DELTA-LLOYD PUBLICITEIT)

der Kroef had laten weten definitief van zijn benoeming af te zien, ‘schakelen we pers en voorlichting ook niet in.’ Van Putten stond niet alleen in zijn toorn. Nagenoeg de hele staf viel over Mundus heen en sprak schande van de door De Hoog ondertekende brief aan Van der Kroef. Brasz, een van de senioren in de subfaculteit, maakte zich tot stem van velen: aan al dit ‘gedonder’ moest gauw een einde komen. Brasz beaamde dat De Hoog ‘een stoute jongen’ was en eigenlijk straf verdiende. Maar was het nu niet vóór alles de hoogste tijd het treurspel rond het lectoraat internationale betrekkingen te beëindigen? De subfaculteit dreigde volgens Brasz het lachertje van universitair Nederland te worden, of was dat al. De affaire-Van der Kroef was inmiddels landelijk nieuws geworden, het langjarige benoemingstraject dat eraan was voorafgegaan inclusief.¹⁹

147

Drie weken later, eind juni 1977, ging de subfaculteitsraad akkoord met het bestuursvoorstel de benoemingsprocedure over te dragen aan het college van bestuur. Daarmee werd de zaak eindelijk gedepolitiiseerd. Het kalmere water bleek echter geen garantie voor een voorspoediger vaart. Nadat een geschikt bevonden kandidaat het in het najaar van 1978 op de valreep liet afweten – om persoonlijke redenen, maar waarschijnlijk meer vanwege de ontwrichte verhoudingen binnen de vakgroep internationale betrekkingen – werd de invulling van het lectoraat op de lange baan geschoven. Twee jaar later, toen ook de zoektocht naar een hoofdmedewerker met zelfstandige leeropdracht op niets leek uit te draaien, diende zich binnenshuis opeens een geschikte kandidaat aan: Wim Noomen, wetenschappelijk hoofdmedewerker communicatiewetenschap bij politicologie.²⁰

Noomen, geboren in een gereformeerd gezin in Alphen aan den Rijn, als zoon van een CNV-bestuurder, was een oud-leerling van het hervormd lyceum in Amsterdam. Een artikel in *Trouw* van Kuypers, getiteld ‘Een politicoloog moet iets van een veldheer hebben’, had de Alphenaar in 1964 voor de politicologie doen kiezen. De studie werd gecombineerd met bestuurswerk, eerst als lid van de studieraad, vervolgens als secretaris van de door Brasz geleide commissie-Doelstellingen. ‘Hij wilde leren door te handelen,’ schreef Brasz naderhand. Na zijn afstuderen, in 1971, wijdde Noomen zich aan een groot onderzoek naar het zieltogende katholieke dagblad *De Tijd*, samen met politicoloog Jan van Cuilenburg en socioloog Jan de Jonge. Hun onderzoek, een derdegeldstroomproject dat inhoudsanalyse combineerde

met lezersonderzoek, resulteerde in 1974 in twee publicaties: *De Tijd in vijf dimensies* en *Tijdgebonden*. De daarin gedane aanbevelingen kwamen te laat; in augustus 1974 viel het doek voor *De Tijd* als dagblad.²¹

148 Van Cuilenburg en Noomen zetten het onderzoek evenwel als promotieproject voort, onder de vaderlijke leiding van Diemer die zijn beide protégés ('mijn wakkere medewerkers') in 1977, op dezelfde dag, de doctorsbul mocht uitreiken. Van Cuilenburgs proefschrift werd het judicium 'cum laude' toegekend, dat hem – met het oog op Diemers naderende emeritaat – net iets professorabeler maakte dan Noomen. In het najaar van 1980 besloot laatstgenoemde een nieuwe uitdaging te zoeken bij de vakgroep internationale betrekkingen, met het vooruitzicht op een leerstoel aldaar. Van Cuilenburg volgde een jaar later Diemer op als hoogleraar communicatiewetenschap.²²

ZELFONDERZOEK BIJ MUNDUS

De verbetering waarmee tegen de benoeming van Van der Kroef was gestreden kon de binnen Mundus opgeld doende vertwijfeling nauwelijks verhullen, en was er misschien wel een gevolg van. Dreigde de studentenbeweging de slag met de 'rechtse' tijdgeest te verliezen? In december 1977, kort voor de beëdiging van het confessioneel-liberale kabinet-Van Agt/Wiegel, raadde politicologiestudent Wouter Stolwijk de studentenbeweging alsmede de haar welgezinde politieke partijen, zijnde CPN, PSP en – in mindere mate – PPR, fundamenteel zelfonderzoek aan. De drie partijen hadden bij de kamerverkiezingen, in mei 1977, elf van hun zestien zetels verloren, en niet zonder reden. De PPR was volgens Stolwijk toch vooral een bijwagen van de PvdA, terwijl bij de PSP uiteindelijk alles om het pacifisme draaide. De CPN had weliswaar van regeerambities blijk gegeven, maar ontbeerde een relevant program. De studentenbeweging, op haar beurt, was volgens Stolwijk in historisch-materialistisch sjabloondenken vastgelopen. Bezuinigen en herprogrammeringsexercities werden te zeer gezien als door het grootkapitaal afgedwongen maatregelen die de studenten tot bondgenoten van de fabrieksarbeiders voorbestemden, te weinig als uitingen van een dominante ideologie die ook andere dan economische uitwassen had. De herprogrammering, zo benadrukte Stolwijk, raakte de wetenschapsbeoefening eveneens in het hart. Haar pluri-

formiteit stond op het spel, de zo vruchtbare en leerzame confrontatie van uiteenlopende opvattingen. Colporteren met *De Waarheid* en meelopen in de herdenking van de Februaristaking waren wellicht sterke staaltjes van klassensolidariteit, maar was ondertussen aan de universiteit niet een werkterrein van formaat braak komen te liggen?²³

Stolwijks analyse kreeg een vervolg in het *Mundusbulletin* dat in januari 1978 verscheen. 'Het is vaak gebeven bij "tegen", zonder alternatieven aan te geven,' meende Theo van Tilburg, vierdejaars sociologie en voorzitter van Mundus. 'We zitten nu op zekere hoogte toch wel in een isolement. Hoewel we geen mantelorganisatie zijn van de CPN kwam onze aanhang voor het grootste deel links van de PvdA vandaan, en bij de verkiezingen bleek wel dat links met de nodige problemen kampt.'²⁴ Politicologiestudent Ferdinand Ex kwam tot dezelfde slotsom. Veel idealen, weinig realiteitszin, met als gevolg 'demotivering (voor zover men niet gewoon een meeloper was), ontnuchtering, berusting.' Ex schreef dit toe aan de politiek-maatschappelijke stemming in het algemeen, refererend aan uitspraken van PvdA-leider Den Uyl die het aangetreden kabinet-Van Agt/Wiegel een product van de tijdgeest had genoemd. Terugziend op zijn premierschap moest Den Uyl, *sadder but wiser*, constateren dat het hervormingstij was verlopen. De sociale pendule was teruggezet: 'van de belangstelling voor de maatschappij naar het persoonlijke lot, de studie, het werk – enfin, noem maar op.' Ex nam dit ook in de studentenbeweging waar: het kader rukte nog desperaat op, de achterban liet het afweten. Mundus was een starre en steriele organisatie geworden waarin oudejaars zich in hun eigen gelijk opsloten en jongerejaars te weinig ruimte werd gegeven. 'Je moet ze hun gang laten gaan,' vond Ex, 'en ze niet het gevoel geven dat ze iets moeten denken of doen.'²⁵

Van Tilburg en Ex kregen weerwoord van Roel Tanja, student politicologie. Volgens Tanja sloeg Mundus wel degelijk nieuwe wegen in. Leden, onder wie Niko Schouten, waren actief in de beweging tegen de neutronenbom. Ook wees Tanja op de groep Mundianen die vier maanden eerder, eind september 1977, had deelgenomen aan de demonstratie tegen de bouw van de snelleweekreactor in het Duitse Kalkar, net over de grens bij Nijmegen. Waar andere demonstranten, geconfronteerd met de massale Duitse politiemacht, rechtsomkeert hadden gemaakt, waren de Mundianen moedig voorwaarts gegaan, richting het 'heilige land' van *Bauer* Maas die halsstarrig weiger-

de voor de kerncentrale het veld te ruimen. Hoezo gebrek aan motivatie of engagement? vroeg Tanja zich geprikkeld af.²⁶

150 Tanja had ook kunnen wijzen op de succesvolle oppositie die Mundus had gevoerd tegen het gasthoogleraarschap van de Zuid-Afrikaan André du Toit, docent politieke filosofie aan de universiteit van Stellenbosch. Du Toit had in februari 1977 bij het Bureau Buitenland van de vU geïnformeerd naar de mogelijkheden van een sabbatsverblijf aan de universiteit. Het bureau legde de vraag neer bij het bestuur van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen. Decaan Van Putten liet Du Toit weten geen mogelijkheden te zien hem in het reguliere onderwijsprogramma op te nemen en stelde een reeks gastcolleges voor, onder de vlag van een te organiseren seminar. Niets leek Du Toits komst in de weg te staan, totdat het Zuid-Afrikaanse apartheidsbewind in het najaar van 1977 wereldschokkend nieuws werd. Eerst stierf de zwarte leider Steve Biko in een gevangenis, vervolgens kreeg ds. C. F. Beyers Naudé, eredoctor van de vU en directeur van het Christelijk Instituut, huisarrest en werd het dagblad *The World* een verschijningsverbod opgelegd. De krant had het Zuid-Afrikaanse regime een jaar eerder, in juni 1976, na de bloedig neergeslagen opstand van zwarte scholieren in Soweto, van een gruwelijk gezicht voorzien. De foto van de doodgeschoten, twaalfjarige Hector Pietersen, die wordt weggedragen door een vriend, ging de hele wereld over en werd tot afschuwwekkend zinnebeeld van de apartheid. Twee maanden later, medio augustus 1976, besloot de universiteitsraad van de vU dat alle contacten met personen of groepen vanwege de universiteit van Potchefstroom, waarmee sinds 1958 banden werden onderhouden, tot het verleden dienden te behoren.²⁷

De schokkende gebeurtenissen van september 1977 zetten de komst van Du Toit naar de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen in ander daglicht. Het bestuur, waarvan het voorzitterschap inmiddels van Van Putten was overgegaan op lector sociologie Dick Kuiper, liet Du Toit weten dat hij nog steeds welkom was, maar dat zijn verblijf ‘slechts op persoonlijke titel plaats kan vinden en geen relatie kan inhouden tussen uw universiteit en de onze.’ Dit bestuursbesluit,

met tegenstem van studentlid en Mundiaan Joris Nobel, had op 5 december 1977 een raadsvergadering met het nodige geraas tot gevolg. 'Nie gewens nie,' had Mundus in de voorafgaande dagen onomwonden duidelijk gemaakt. Du Toit op persoonlijke titel uitnodigen was een farce – alsof, eenmaal aan boord van het vliegtuig naar Nederland, zijn verbintenis met de universiteit van Stellenbosch *ins Blaue hinein* verdween. 'Deze universiteit,' betoogde bestuurslid Nobel, die tijdens de raadsvergadering onverkort de zijde van de Mundusfractie koos, 'wordt beschouwd als het Vaticaan van het Afrikaanderdom, het bolwerk der apartheid, zeker te vergelijken met Potchefstroom Universiteit.' Was premier John Vorster er geen kanselier en hadden diverse ministers er niet zitting in bestuurscolleges?²⁸

151

Het einde van de urenlange beraadslagingen was dat met tien tegen acht stemmen werd besloten de uitnodiging aan Du Toit in te trekken. Daarmee was de discussie over Zuid-Afrika en de apartheid niet ten einde. Ondertussen had de v u namelijk een uitnodiging ontvangen van Calvin College, gevestigd in het Amerikaanse Grand Rapids, waar in augustus 1978 een internationale conferentie van christelijke instellingen voor hoger onderwijs zou plaatsvinden. Omdat Potchefstroom Universiteit ook was geïnviteerd bracht de uitnodiging de v u in een lastig parket, en zorgde ze voor nieuw discussievoer in de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen. Goudzwaard, haar hooglebaar economie, was als lid van de universitaire commissie-Internationale samenwerking één van de aangewezenen om naar Michigan te reizen.²⁹

Op instigatie van Mundus keerde de subfaculteitsraad zich tegen deelname aan de conferentie. De betreffende motie werd verzonden aan de universiteitsraad die zich twee maanden later, in februari 1978, over de omstreden conferentie boog. Tijdens de vergadering werd het woord gevoerd door de Zuid-Afrikaanse ballinge Jane Oshadi Phakathi die mede leiding gaf aan een in Utrecht gevestigde dependance van het Christelijk Instituut. Phakathi ontraadde de v u met klem vertegenwoordigers naar Grand Rapids te sturen: 'Als je nog steeds relaties onderhoudt met blanken in Zuid-Afrika, dan ben je een deel van het probleem, niet van de oplossing.' Praten met Pretoria was passé. 'Het gaat nu alleen nog maar om de totale omverwerping van het Vorsterbewind,' aldus Phakathi. Haar woorden misten hun uitwerking niet. De universiteitsraad keerde zich, tegen veler verwachting in,

met grote meerderheid tegen het aanvaarden van de uitnodiging van Calvin College. Goudzwaard, die het besluit accepteerde en respecteerde, zou toch naar Grand Rapids afreizen, op persoonlijke titel. De vu-Vereniging zond drie waarnemers.³⁰

BREED FRONT TEGEN PAIS

152

De succesvolle actie tegen de gastcolleges van Du Toit was medio januari 1978 prominent onderwerp van gesprek op het jaarlijkse bezinningsseminar van Mundus in Santpoort. Stemmen gingen op de vakbondsstrategie te verruilen voor de mondiale strijd tegen het imperialisme, met de bevrijdingsstrijd in de Derde Wereld als speerpunt. Dit hoefde de acties in eigen land, aan het universitaire front, tegen de herprogrammering, geenszins in de weg te staan. 'Ook binnen de westerse landen,' vatte voorzitter De Hoog de uitkomst van de discussie in *Mundusbulletin* samen, 'bestaan verhoudingen en steunpunten die direct met het imperialisme te maken hebben, terwijl juist in het westen de imperialistische machtsverhoudingen gereproduceerd worden middels de ideologie.' Dragende kracht van de 'reproductie' van de kapitalistische ideologie waren de universiteiten, aldus De Hoog, met de overheid als aanjager en de door Van Kemenade en Klein opgelegde herprogrammering als meest recente ontwikkeling. Studenten werden klaargestoomd voor het bedrijfsleven, door middel van een tot op het bot uitgebeend, vijfjarig curriculum dat opleidde tot 'een soort middenkader in loondienst'.³¹

Vier maanden later scheen alles opeens anders, tenminste aan het universitaire front. De nieuwe minister van onderwijs, vvd'er Arie Pais, deed alsnog wat Van Kemenade had gewild en Posthumus al in 1968 had aanbevolen. In de nota 'Hoger Onderwijs voor Velen' (HOVV), van mei 1978, kondigde Pais een vierjarige cursus aan, te volgen door een tweede studiefase die tot het doctoraat moest leiden, open te stellen voor een beperkt aantal uitblinkende studenten. Universitair Nederland stond perplex, omdat inmiddels duizenden en duizenden manuren waren geïnvesteerd in het lopende vijfjarige herprogrammeringsproces. Leen Snijders, medewerker onderwijsvernieuwing van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, werd door 'een gevoel van onbehagen en verbijstering' overmand. Was de

ondergrens al niet bereikt? Recht, politicologie, niet-westerse sociologie en culturele antropologie waren in de onderbouw als bijvakken in de andere studierichtingen verdwenen; economie was meer dan gehalveerd, sociale psychologie was keuzevak geworden. Met veel kunst- en vliegwerk was geprobeerd vernieuwingen als themaonderwijs, projectgroepen en leeronderzoek zoveel mogelijk in het vijfjarige curriculum overeind te houden. Maar het leek alles vergeefse moeite te zijn geweest. Pais, zo moest Snijders vaststellen, had de botte bezuinigingsbijl ter hand genomen, hoe fraai die ook was verpakt in de door de minister aangereikte onderwijstextensiveringsmethodiek. Die kwam, ontdaan van alle franje, op niets anders neer dan dat de universiteiten minder uren aan de onderwijstaken mochten besteden. Werden massale hoorcolleges weer regel, werkcolleges en projectgroepen uitzondering?³²

De NOVv-nota dreef staf en studenten in elkaars armen. Dit bleek duidelijk in december 1978 toen, als protest tegen de acceptatie van NOVv-nota door de onderwijscommissie van de Tweede Kamer, het hoofdgebouw twee dagen werd bezet en ook stafleden aan de actie meededen. De bezetting, die vijftienhonderd studenten op de been bracht, legde de basis voor het 'Breed comité tegen de NOVv-nota'. Vanuit de staf van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen werd het comité ondersteund door onder meer decaan Dick Kuiper, cultureel antropoloog Hans Feddema, lector bedrijfssociologie Joop Ramondt en hoogleraar culturele antropologie Hans Tennekkes. Dat ook sociologiehoogleraar en oudgediende Gerrit Kuiper, bepaald geen man die barricades beklom, adhesie betuigde was een duidelijk teken van de breedte van het verzet tegen Pais' tweefasenstructuur.³³

Het gezamenlijk optrekken tegen de plannen van Pais bezorgde Mundus gemengde, om niet te zeggen vervreemdende gevoelens. Die werden in het najaar van 1979, bij de dechargering van de oude subfaculteitsraad, verwoord door politicologiestudent Siebe Riedstra. De gemeenschappelijke strijd tegen de overheid had geleid tot 'depolitiseren van de discussies'; conflicten werden zo veel mogelijk uit de weg gegaan. 'Samen sta je sterk, niet waar?' keek Riedstra, later secretaris-generaal op het ministerie van verkeer en waterstaat, ontheemd op het achterliggende vergaderjaar terug.³⁴

Hans van Stiphout, derdejaars sociologie, uitte in *Mundusbulletin* soortgelijke gevoelens, maar liet tevens blijken dat er meer aan de

hand was. Binnen Mundus 'rommelde het'. Niet alleen het vakbondsconcept lag onder vuur, de invloed van de CPN als geheel stond ter discussie. Breekpunt was de ondertekening van een solidariteitsverklaring met Charta '77, een beweging voor de verdediging van de mensenrechten in het communistische Tsjechoslowakije waarvan schrijver Václav Havel een van de woordvoerders was. Een meerderheid in Mundus sympathiseerde met Charta '77; ondertekening van de verklaring leek een formaliteit, totdat het oudere kader, hechte banden met de CPN onderhoudend, in actie kwam. 'Er waren figuren bij,' aldus politicologiestudent Evert Kranendonk naderhand, 'waarvan ik wist dat ze bestonden, maar niet dat ze nog student waren.' Charta '77 deed de discussies tussen CPN'ers en niet-CPN'ers hoog op slaan. Vooral jongerejaars moesten niets van het ideologische gekrakeel hebben en hielden het voor gezien.³⁵

ONDERZOEK NAAR OPBOUWWERK

Niet alleen Van Kemenade en Pais hadden voor depolitisering van de discussies in de subfaculteitsraad gezorgd. Ook de 'hooglerarencoup' van mei 1974, die vooruitliep op de 'kleinse' WUB van tweeënhalf jaar later, had ertoe bijgedragen. Mundus had lang moord en brand geschreeuwd, maar na verloop van tijd was moeilijk meer te ontkennen dat in de subfaculteitsraad de zetelmeerderheid van het wetenschappelijk personeel de bestuurbaarheid van de subfaculteit ten goede was gekomen. Het gesteggel over democratisering van de subfaculteit en invulling van de WUB was uitgedoofd. Verhoudingen hadden zich genormaliseerd en misschien wel herinneringen opgeroepen aan de jaren 1968 en 1969, toen de overheid, i.c. de rapporten van Maris en Posthumus, ook tot een gezamenlijk optrekken van staf en studenten had geleid.

Er was eind jaren zestig nog iets geweest dat beide partijen had verbonden: de vraag wat beoefening van de sociaal-culturele wetenschappen aan een bijzondere universiteit als de Vrije inhield. De vraag had geleid tot de vorming van een door Brasz geleide commissie-Doelstellingen, die er niet in was geslaagd ook maar een begin van een antwoord te formuleren. Brasz verweet de studenten gebrek aan wezenlijke kennis van de Kritische Theorie; de studenten konden de staf

met evenveel recht verwijten dat van 'normatieve' wetenschapsbeoefening, integraal en fundamenteel, evenmin sprake was. Zeker, binnen de swi-afdelingen sociologie en niet-westerse gebieden waren respectievelijk 'groepen onder druk' en 'de verre naaste' onderzoeksobjecten, zijnde uitingen van evangelische compassie met sociaal zwakkeren. Voorts klonk het bijbelse rentmeesterschapbeginsel door in Kuypers' doelmiddeltheorie en Brasz' praxeologie die de wetenschappelijke bases vormden van respectievelijk het politicologische en bestuurskundige onderzoek.³⁶ Een samenhangend en subfaculteitsbreed onderzoeksprogramma met interdisciplinaire samenwerkingsverbanden, dat in 1964 de reden was geweest tot oprichting van het swi, was echter niet gerealiseerd.

155

Toch werd ook in de jaren zeventig, op vooral individuele basis, wel degelijk belangwekkend onderzoek gedaan. Onder de noemer 'sociologie van de hulpverlening', inmiddels een zelfstandige swi-afdeling, evenals m & t en bedrijfssociologie, startte Gert Leene in 1971 een groot onderzoek naar een opbouwwerkproject in Helmond. Leene werd bijgestaan door student-assistent Theo Schuyt, terwijl een aantal doctoraalstudenten als enquêteur of deelrapporteur meewerkte. De slotsom van het onderzoek was dat het opbouwwerk zich maar moeilijk liet vangen in termen van óf macht óf hulp, zoals leermeester Van den Berg destijds in zijn proefschrift had geponeerd. Macht beperkte gedragsalternatieven, had een convergerende functie; hulp verruimde ze, divergeerde ze. Nu verwachtte het openbaar bestuur doorgaans dat het opbouwwerk duidelijke keuzes maakte, dus het aantal beleidsalternatieven zo veel mogelijk beperkte. De burgerij daarentegen wilde, in al haar gevarieerdheid, vaak zoveel mogelijk keuzes hebben en was dus een actor met een divergerende rol. Op dit glibberige snijvlak van macht en hulp, van convergentie en divergentie, moest het opbouwwerk zich staande zien te houden, ervoor wakend dat de hulpverlener tussen tegenstrijdige belangen klem kwam te zitten.³⁷

Leene verrichtte zijn onderzoek in een periode dat de steven van het welzijnsbeleid fors werd gewend, onder meer door toedoen van de in 1974 verschenen dissertatie van Bram Peper, *Vorming van welzijnsbeleid: evolutie en evaluatie van het opbouwwerk*. Peper, wiens studie de tijdgeest van inspraak, participatie en medezeggenschap ademde, rekende af met het vaak langs levensbeschouwelijke lijnen georganiseerde particulier initiatief. Ook nam de Rotterdamse socioloog

afstand van de – vond hij – ondoorzichtige stedelijke en provinciale overlegraden. Het welzijnswerk moest volgens Peper worden gedemocratiseerd, dat wil zeggen: onder verantwoordelijkheid van de lokale overheid worden gebracht. Dit werd in 1974, met de zogenaamde Knelpuntennota waarin Peper een belangrijke stem had, ministerieel beleid. Een onverdeeld succes werd het niet. Het particulier initiatief werd als beleidsverantwoordelijke speler van het toneel geduwd, maar ondertussen bleek de lokale overheid niet geëquipeerd voor de haar toegekende hoofdrol en werd de bevolking dientengevolge nauwelijks bereikt. Dit was een van de conclusies van het onderzoek dat de afdeling sociologie van de hulpverlening tussen 1977 en 1979 verrichtte in Rotterdam, waar het gemeentebestuur al sinds 1970 met het decentralisatiebeleid werkte. De overheid was in het wildeweg kant-en-klare plannen in 'het veld' gaan droppen, zonder dat ze veel effect sorteerden.³⁸

Deze beleidskloof werd het onderwerp van het promotieonderzoek van Schuyt, die stelling nam tegen Peper. Zo zeer Peper de legitimiteit van het particulier initiatief betwistte, zo weinig kritisch toonde hij zich over de competentie van het lokale politiek-administratieve bestel. 'Impliciet gaat hij uit van een sociaal-democratisch standpunt dat de invloed van de overheid op de maatschappij wil vergroten,' aldus Schuyt, een katholieke banketbakkerszoon die zowel aan de vU (psychologie, sociologie) als de UvA (filosofie) had gestudeerd en een neef was van Kees Schuyt, de latere UvA-hoogleraar sociologie. Schuyts studie, deels gebaseerd op veldwerk, bepleitte herwaardering van de intermediaire functie van het opbouwwerk, refererend aan Leenes dynamiserende triade tussen overheid, particulier initiatief en burgerij. Ook Schuyt, die in 1985 in Groningen promoveerde, was – evenals Peper tien jaar eerder – stem van een veranderende tijdgeest. In de bezuinigingsstorm, die rond 1980 opstak, werd de steven van het welzijnsbeleid opnieuw gewend. De overheid trok zich terug, deregulering en privatisering rukten op: het particulier initiatief kwam weer in beeld.³⁹

BELEID EN DOELMIDDELTHEORIE

Politicoloog Dirk Boonstra bewoog zich eveneens op welzijnsterrein, met zijn promotieonderzoek naar politiek vormingswerk en jeugdbeleid, onder leiding van Kuypers. Diens stem klonk in Boonstra's dissertatie, verdedigd in 1980, duidelijk door. 'Politiek kan in onze ogen het meest vruchtbaar worden bestudeerd door "beleid" als kernobject van de politiek te nemen,' meende Boonstra. 'Beleid opgevat als een door een of meer actoren gekozen samenstel van doelen, middelen en tijdstippen.'⁴⁰ Ook het proefschrift van een eerdere promovendus van Kuypers, Gé Noordzij, die in 1977 de doctorstitel verwierf, was trouwens een oefening in finale methodiek. Noordzij's dissertatie, getiteld *Systeem en beleid*, bood een massief-theoretische uiteenzetting die doelen en middelen in hun context probeerde te bezien,⁴¹ iets waaraan het volgens critici schortte bij Kuypers. Diens denkracht en originaliteit waren doorgaans boven alle twijfel verheven, in tegenstelling tot zijn praktische zin. 157

Dit laatste wreekte zich in het onderzoek naar de kamerverkiezingen van 1967. Analooq aan zijn doelmiddeltheorie beschouwde Kuypers het gedrag van de kiezers niet, zoals in verkiezingsonderzoek gebruikelijk, als het gevolg van een aantal oorzaken (maatschappelijke omgeving, voorstellingen van bestaande politieke situaties). Geen causale maar finale benadering: leidraad was niet de bestaande maar de gewenste situatie. Volgens Kuypers gebruikten kiezers hun stembiljet 'als een middel om bepaalde voor hen geldende doelen te bevorderen.' Ook zij hadden, net als kabinetten, politieke partijen en pressiegroepen, een 'beleid'; ze wensten iets en handelden daarnaar in het stemhokje. Grote moeilijkheid was dat het 'beleid' van een kiezer, in tegenstelling tot kabinet, partij of pressiegroep, nergens was vastgelegd.⁴²

Tien jaar liet het eindverslag van het verkiezingsonderzoek op zich wachten, een tijdsspanne die Kuypers mede aan de studentenrevolte weet. De woelingen hadden zoveel tijd voor onderwijs en beheer opgeëist dat het onderzoek in het slop was geraakt. De eindrapportage van het onderzoek naar de landelijke stembus van 1967 verscheen uiteindelijk in 1977 en bevestigde wat inmiddels al wel bekend was: dat het 'doel' van de kiezer meer door affectie dan logica werd bepaald, meer door emotionele dan rationele factoren. Ruim de helft van de onder-
vraagden wilde met zijn stem invloed uitoefenen op de samenstelling

van het kabinet, maar vervolgens bleek een groot deel van hen te hebben gestemd op een partij waarvan van tevoren wel duidelijk was dat ze geen ministers zou gaan leveren. Ook het antwoord op de vraag wat het belangrijkste nationale probleem was, kwam lang niet altijd overeen met het program van de partij waarop was gestemd. Rond de dertig procent van de geënquêteerden bezat (nagenoeg) geen politiek voorstellingsvermogen: bij een gegeven doel kon geen middel worden bedacht, bij een middel geen doel.⁴³

Boonstra's drie jaar later verschenen studie naar politiek vormingswerk en jeugdbeleid, gebaseerd op een keur aan beleidsstukken en een aantal interviews met beleidsambtenaren en politici, was veel minder een intellectuele *force majeure* en ademde actuele urgentie. Boonstra's analyse van het (inter)departementale jeugdbeleid liet zien dat er subsidiemiddelen te over waren, maar dat het schortte aan doelmatigheid. De geldkraan stond royaal open, zonder dat de pecuniastromen altijd een duidelijke bestemming hadden. 'Geconstateerd kan worden,' aldus Boonstra, 'dat het beleid meer gericht is geweest op het volgen van de ontwikkelingen in het jeugdleven en in het georganiseerde jeugdwerk dan op het richting geven aan deze ontwikkelingen.' Sturing was volgens Boonstra echter onontbeerlijk. Een democratisch bestel viel of stond bij betrokkenheid van burgers, waartoe vrijblijvendheid een slechte leidraad was, zeker bij jongeren, zijnde de bestuurders van morgen. Daar kwam nog een specifieke, actuele overweging van Boonstra bij, namelijk de snel om zich heen grijpende jeugdwerkloosheid, die voor een onbehaaglijk sociaal klimaat zorgde en hoogstwaarschijnlijk van (negatieve) invloed was op de politieke interesses en opvattingen van jongeren.⁴⁴

TEGEN FASCISME EN RACISME

Een uiting van groeiend maatschappelijk onbehagen was het veld winnende rechtsextremisme. Het deed Boonstra's collega Van Putten, die begin 1980 – evenals alle andere lectoren – tot hoogleraar was bevorderd, op de barricades springen. 'De fascisten zijn weer onder ons,' schreef Van Putten in december 1980 onomwonden in *Ad Valvas*, 'ook aan de Vrije Universiteit.' Op de subfaculteit was hem een pamflet van de negen maanden eerder opgerichte Centrumpartij in han-

den gekomen, verspreid door enkele eerstejaarsstudenten die partijlid waren. 'Dit is,' waarschuwde Van Putten, die als decaan herhaaldelijk met radicaal-linkse studenten in de clinch had gelegen, 'veel erger dan de communistische golf van vijf à tien jaar geleden.' Communisten kwamen, ondanks alles, op voor de zwakken in de samenleving: fascististen wilden zich juist van hen ontdoen. Werkloosheid, files, woningnood en milieuvervuiling waren voor de Centruumpartij overduidelijke tekenen dat Nederland 'overvol' was, aldus Van Putten, en even plausible redenen de grenzen voor migranten te sluiten, wat alles in één onwelriekende adem werd genoemd met misbruik van sociale voorzieningen. 'Daarmee,' schreef Van Putten, 'is dan de verbinding tussen allerlei Nederlandse problemen en de aanwezigheid van vele buitenlanders in ons land gelegd.'⁴⁵

159

Van Putten kreeg weerwoord van Centruumpartijvoorzitter en politicoloog Hans Janmaat, die het wetenschappelijke gehalte van diens artikel schrikbarend vond. 'Is dat werkelijk het niveau van een hoogleraar politicologie?' vroeg Janmaat zich medio januari 1981 in *Ad Valvas* af. 'Zo ja, dan arme vu!' Ook Henry Brookman, het brein achter de Centrumpartij en medewerker van de faculteit wis- en natuurkunde van de vU, verwees Van Puttens artikel als een potpourri van uit hun verband gerukte frases naar de prullenmand. De Centrumpartij trad in het krijt voor 'onderliggende groepen', zowel autochtonen als allochtonen, benadrukte Brookman. In het overbevolkte Nederland waren zij de grootste slachtoffers van 'de aanhoudende immigratiestroom', die immers vooral de verhoudingen aan de onderkant van de samenleving onder druk zette. Om te voorkomen dat deze bevolkingsgroepen vatbaar werden voor extremistische denkbeelden wilde de Centrumpartij over het vraagstuk of Nederland nog langer immigratieland kon zijn 'een brede maatschappelijke discussie' entameren. Daaraan wilde Brookman zijn beste krachten geven, als belijgend christen die – vond hij – de doelstelling van de vU volledig onderschreef.⁴⁶

Van Puttens artikel, dat inderdaad een nogal onsamenhangende hartenkreet was, leidde er op de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen toe dat studenten een 'Komitee tegen fascisme' oprichtten. Bij monde van politicologiestudent Joost Paardeckooper werd het onbestaanbaar genoemd dat Brookman op de vU werkzaam kon zijn. Expliciete racistische of fascistische terminologieën werden weliswaar

door de Centruumpartij vermeden, maar het was de toon die volgens Paardekooper de muziek maakte. Dit werd ook naar voren gebracht door het universiteitsbrede 'Comité tegen fascisme en racisme' dat onder personeel en studenten een handtekeningenactie was begonnen. Eind februari 1981 organiseerde het comité een manifestatie waarop de passieve houding van het college van bestuur, dat Brookmans politieke activiteiten als een privézaak beschouwde, eens te meer werd ge-
 160 laakt. 'Buitengewoon kwalijk,' sprak de woordvoerder van het comité, m&t-docent Harry van den Berg die er voor waarschuwde zich niet al te zeer op Brookman of diens Centruumpartij blind te staren. Fascisme was een breed en sluipend gevaar; slinks speelde het in op vage onlustgevoelens, die juist in crisistijd welig tierden en versterkt werden door beeldvorming. Naarstig zoekend naar een oorzaak voor hun bedreigde bestaanszekerheden kwamen mensen al snel bij 'al die buitenlanders' uit: hun afwijkende kleding en leefwijze, hun fysieke bestaan.⁴⁷

Hoezeer beeldvorming bepalend was, l  tterlijk, wist Van den Berg maar al te goed, door zijn onderzoek naar de televisieberichtgeving over de bezetting van de Bredase kunstvezelfabriek Enka in 1972. 'Beweging is alles, inhoud is niets,' verwoordde medeonderzoeker Folke Glastra de voorlopige bevindingen van het onderzoek. Naast Glastra, een alumnus van de subfaculteit die als wetenschappelijk medewerker andragogie op de Leidse universiteit werkte, was namens de subfaculteit ook socioloog Kees van der Veer bij het onderzoek betrokken. Vrijwel alle actualiteitenrubrieken, stelde het trio vast, voorzagen nieuws en informatie van een flitsend jasje, met als gevolg dat de wezenlijke inhoud van het programma gemakkelijk aan de kijker kon voorbijgaan. Beelden beklijfden meer dan woorden.⁴⁸

OP ZOEK NAAR EENZAAMHEID

Het onderzoek naar de tv-berichtgeving rond de bedrijfsbezetting bij Enka was onderdeel van het m&t-project 'Ideologie en massamedia' waarbij ook studenten waren betrokken, in het kader van een leeronderzoek. Binnen de vakgroep m&t participeerden studenten eveneens in het onderzoek naar eenzaamheid en vereenzaming van eerdergenoemde sociologe Jenny de Jong-Gierveld, die in 1969 was gepromoveerd op een studie over de levensomstandigheden en levensinstel-

ling van ongehuwde mannen en vrouwen. De Jong-Giervelds proefschrift, dat het ministerie van CRM ertoe bewoog een afdeling voor alleenstaandenbeleid op te richten, was ingegeven door het negatieve (zelf)beeld dat van de ongehuwde bestond. Bleef hij of zij vroeger verscholeden in het gezin van de ouders of van een getrouwde broer of zus, in de moderne maatschappij, 'opener' van aard, vielen alleenstaande ongehuwden meer in het oog. Hun positie werd als problematisch ervaren, met een gereede kans als 'groep onder druk' tussen wal en schip 161 bekneeld te raken. Vragen leefden over isolement en eenzaamheid, levensgeluk en levensbestemming. De Jong-Gierveld probeerde ze te beantwoorden met behulp van participerende observatie en diepte-interviews, zowel met ongehuwde als gehuwde mannen en vrouwen. Dat veel ongehuwden een negatieve attitude hadden, inbegrepen het vermoeden dat hun leven door gehuwden als 'onaf' werd beschouwd, was geen verrassende uitkomst van het onderzoek. Meer in het oog

Socioloog en demograaf Jenny de Jong-Gierveld (1938), van 1962 tot 1969 wetenschappelijk medewerker bij de subfaculteit sociologie; van 1969 tot 2003 achtereenvolgens wetenschappelijk (hoofd)medewerker, buitengewoon lector en (buitengewoon) hoogleraar bij de afdeling methoden en technieken. (FOTO J. DE JONG-GIERVELD)

springend was dat ook veel gehuwde vrouwen te kennen gaven zich eenzaam te voelen. Ze klaagden over gebrek aan sociale contacten buiten het gezinsleven en gaven aan graag actiever te zijn in het organisatie- en verenigingsleven.⁴⁹

162 Eenzaamheid trof dus niet alleenstaanden en bleek een breed beleefd probleem. Deze nog weinig bekende schaduwzijde van de verzorgingsstaat werd vanaf 1974 onderwerp van De Jong-Giervelds vervolgonderzoek, ressorterend onder de swi-afdeling m & t. Verkennende enquêtes in Nijmegen en omstreken, Amsterdam en Badhoevedorp waren de opmaat tot een grootschalig onderzoek in 1978. Met meer dan 550 gehuwde en ongehuwde, gescheiden en 'verweduwde' mannen en vrouwen werden vraaggesprekken gevoerd, veelal door doctoraalstudenten. Het onderzoek bracht in 1980, tevens het jaar dat De Jong-Gierveld tot buitengewoon hoogleraar m & t werd benoemd, twee rapporten voort, te weten het hoofdrapport *Op zoek naar eenzaamheid*⁵⁰ en het deelrapport *Nieuwbouwwijken: eenzame oorden?*

In het deelrapport, waarvoor het onderzoek mede was bekostigd door het ministerie van volkshuisvesting en ruimtelijke ordening, werd een fiks aantal stereotypen uit de wereld geholpen. Tussen eenzaamheid en woningbouwtype bestond geen correlatie. In een landelijk gesitueerde eengezinswoning in Nieuwkoop bleek men net zo eenzaam te kunnen zijn als op een Purmerendse flat. Wel kon een relatie worden vastgesteld tussen de mate van eenzaamheid en het aantal burenccontacten, maar vermoedens dat frequentie en inhoud van deze contacten samenhangen met leeftijd, opleiding en het al dan niet hebben van een baan werden niet door de cijfers bewaarheid. Noch het beeld van de vereenzaamde bejaarde noch dat van de drukke dertiger die voor contacten met de burens geen tijd had, vond in het onderzoek bevestiging.⁵¹

Beide rapporten, *Op zoek naar eenzaamheid* en *Nieuwbouwwijken: eenzame oorden?*, vormden de pijlers van het boek *Eenzaamheid: een meersporig onderzoek* dat in 1984 van de hand van De Jong-Gierveld zou verschijnen. Voorts resulteerde het onderzoek van de door haar geleide projectgroep in de ontwikkeling van een eenzaamheidsschaal die, naast door onderzoekers van de Universiteit van Californië geconstrueerde meetinstrumenten, internationale opgang zou maken. 'De eenzaamheidsschaal van De Jong-Gierveld' bestond uit een compacte vragenlijst van elf items, bestemd voor gebruik in empirisch onder-

zoek onder mensen van 18 jaar en ouder. De schaal zou in meer dan twintig landen ingang vinden, ook buiten Europa: Australië, Canada, Japan.

‘ONTWIKKELINGSHULP OF COLLABORATIE?’

Ook het bestuurskundige onderzoek, onder leiding van Brasz, overschreed de landsgrenzen. Na een project in Zambia, waar in vier districten het plaatselijk bestuur onder de loep was genomen, was de vakgroep actief geworden in Lesotho. Dit was een uitvloeisel van het samenwerkingsverband dat de VU in 1974 was aangegaan met de universiteit van Botswana, Lesotho en Swaziland (Boleswa). De drie landen, voormalige Britse protectoraten, waren eind jaren zestig onafhankelijk geworden. Politiek en economisch waren ze echter met handen en voeten aan Zuid-Afrika gebonden, vooral Lesotho dat geografisch geheel was omsloten. De bakermat van de drielandenacademie was het Pius XII College in Lesotho dat in 1964 een universitaire status had gekregen en dependances had geopend in Botswana en Swaziland. In 1973, toen de banden van de VU met de universiteit van Potchefstroom ter discussie stonden, besloot de universiteitsraad de mogelijkheden tot relaties met niet-blanke universiteiten te onderzoeken. Een jaar later viel de keuze op de Boleswa-universiteit, die de voorkeur kreeg boven een universiteit in Zuid-Afrika dat toch moeilijk meer als ontwikkelingsland kon worden aangemerkt. Bovendien zouden de doelen van het ontwikkelingsproject, zijnde de emancipatie van de bevolking en het opleiden tot ‘zwart leiderschap’, onder het apartheidsregime aan sterke beperkingen onderhevig zijn.⁵²

Maar buiten Zuid-Afrika vonden de VU-bestuurskundigen eveneens de nodige voetangels en klemmen op hun weg. ‘Ontwikkelingshulp of collaboratie?’ luidde de confronterende vraag die *Ad Valvas* in februari 1979 voorlegde aan Brasz, naar aanleiding van het project in Lesotho. De vakgroep wilde er een bijdrage leveren aan de bestuurlijke opbouw van een land dat allerm minst een democratie was. De zittende premier, *chief* Leboea Jonathan, leider van de Basotho National Party die in 1970 met steun van Zuid-Afrika een coup had gepleegd, regeerde met een interimparlement waarvan hij de leden zelf had benoemd. Fraai was dat allemaal niet, erkende Brasz, ‘maar we mogen onze wes-

terse opvatting van democratie niet opleggen aan een ontwikkelingsland als Lesotho.’ Daar kwam volgens Brasz bij dat *chief* Jonathan de laatste jaren afstand had genomen van Zuid-Afrika en politieke rivalen meer speelruimte was gaan gunnen.⁵³

164 Dit liet onverlet dat het onderzoek was afgestemd op de behoeften van het regime, een uitgangspunt dat Brasz niet wilde verhullen. ‘Dat past helemaal binnen onze wetenschapsopvatting, de praxeologie,’ meende hij. ‘Die pleit voor zogenaamd beleidsgericht onderzoek dat uitmondt in praktische adviezen voor de overheid.’ Dit was tevens stelregel bij vergelijkbare projecten in Kenia en Tanzania, evenals bij het Nederlandse project ‘Complementair bestuur stadsvernieuwing’ dat in opdracht van de departementen van binnenlandse zaken en volkshuisvesting en ruimtelijke ordening werd uitgevoerd. Wie werkte aan verbetering van het openbaar bestuur stuitte onvermijdelijk op politieke complicaties, verzekerde Brasz, waar ook ter wereld, zowel in democratisch als autoritair bestuurde landen.⁵⁴

‘WAT WEL EN WAT NIET DEUGT’

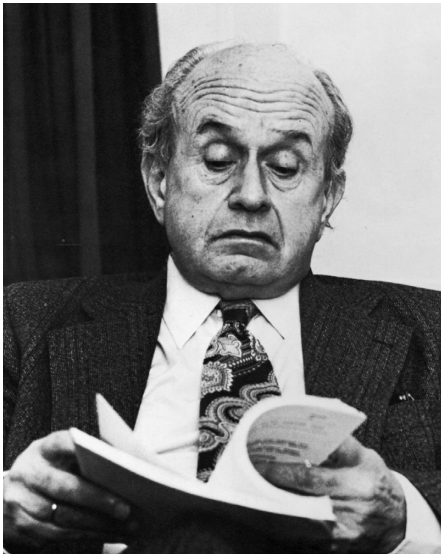
Ook de SWI-afdeling niet-westerse gebieden opereerde in autoritair bestuurde landen. Het slumverbeteringsproject in het Pakistaanse Karachi werd uitgevoerd onder het repressieve Bhoetto-bewind, terwijl het project ‘Health and development in rural areas’ (Hedera), dat op midden-Java werd opgezet, met het evenmin democratische regime van Soeharto had te maken. Dit project, waaraan ook de vakgroep sociale geneeskunde van de medische faculteit deelnam, beoogde het trainen van artsen in medische hulpverlening, uitgaande van onder de bevolking levende opvattingen over gezondheid en gezondheidszorg. Voorwaar een lovenswaardig motief: onderzoek en ontwikkelingswerk gingen samen op, wetenschap kwam ten goede aan de samenleving.

Toch werd het Hederaproject in het voorjaar van 1980 mikpunt van studentenkritiek. Helemaal onverwacht kwam dit niet. Een halfjaar eerder had Mundus vergeefs campagne gevoerd om de Indonesische schrijver Pramoedya Ananta Toer, een tegenstander van het Soeharto-regime die werd gedetineerd op het Molukse eiland Boeroe, een eredoctoraat te verlenen. Het subfaculteitsbestuur had een andere kandidaat op het oog: de Friese journalist en antirevolutionaire politicus Hendrik

Algra, vooral bekend als behoudende en rechtlijnige hoofdredacteur van het *Friesch Dagblad*. Lector communicatiewetenschap Diemer had Algra voorgedragen, vanwege 'diens uitzonderlijke verdiensten op het gebied van de commentariërende journalistiek.' Mundus reageerde als een door een adder gebeten, niet in het minst omdat Algra zich herhaaldelijk weinig vleidend had uitgelaten over de Vrije Universiteit: over de verregaande democratisering, het geëngageerde buitenlandbeleid, de linkse studentenpastors. 'We kunnen,' sprak woordvoerder Kranendonk tijdens de subfaculteitsraadvergadering van begin oktober 1979, 'niet anders dan hieruit de conclusie trekken dat de opvattingen en idealen van Algra lijnrecht tegenover de onze hebben gestaan.'⁵⁵

165

Het subfaculteitsbestuur besloot zowel Algra als Pramoedya voor een eredoctoraat voor te dragen, met dien verstande dat voor laatstgenoemde nog wel een promotor moest worden gevonden. De subfaculteit culturele antropologie/niet-westerse sociologie gaf nul op het rekest. Gewezen werd onder meer op Pramoedya's omstreden rol in de linkse kunstenaarsorganisatie Lekra die andersgezinde schrijvers het

Evert Diemer (1911-1997), van 1958 tot 1980 (buitengewoon) lector pers-/ communicatiewetenschap, van 1980 tot 1981 hoogleraar communicatiewetenschap. Diemer was in oktober 1980 erepromotor van Hendrik Algra. (FOTO PETER WOLTERS)

166 leven zuur had gemaakt. Bovendien: als het om Pramoedya's literaire kwaliteiten ging lag een eredoctoraat in Leiden, bij hoogleraar Bahasa Indonesia en Maleise taal- en letterkunde Hans Teeuw, veel meer voor de hand. De Mundianen lieten zich vooralsnog niet uit het veld slaan en zochten een externe erepromotor aan, te weten Jan Pluvier, lector modern-Aziatische geschiedenis aan de UvA. Pluvier, een verklaarde marxist, stuitte binnen de subfaculteit culturele antropologie/niet-westerse sociologie echter op grote bezwaren en trok zich terug, waarmee Pramoedya's eredoctoraat van de baan was.⁵⁶

Mundus nam vervolgens de subfaculteit culturele antropologie/niet-westerse sociologie op de korrel: ze wilde haar onderzoeksprojecten in Indonesië niet op het spel zetten en was daarom bang het Soehartobewind te bruuskeren. Het werd in maart 1980 breed uitgemeeten in een zwartboek waarvan de portee was dat het Hederaproject, onderdeel van een breed samenwerkingsverband van de VU met de Gadjah Mada Universiteit in Djokjakarta, in sterke mate was gebonden aan Soeharto's generaalsregime. Iris Heidebrink, studente culturele antropologie, wist te melden dat de lokale en regionale autoriteiten inzage moest worden gegeven in de interviews die in het kader van het project werden gehouden met de lokale bevolking. Gooide de VU op Java haar wetenschappelijke integriteit te grabbel?⁵⁷

Dit werd krachtig tegengesproken door de eindverantwoordelijken van het Hederaproject, hoogleraar niet-westerse sociologie Schoorl en Jan Piet Kuiper, hoogleraar sociale geneeskunde en voormalig zendingsarts in Indonesië. In april 1980 stelden ze zich ter plekke van de projectvorderingen op de hoogte, vergezeld van projectleider Philip Quarles van Ufford, een medewerker van Schoorl. Rond Quarles' promotie,⁵⁸ kort voor vertrek, was ook actie gevoerd; studenten, getooid met protestborden, hadden de receptie na de promotieplechtigheid verstoord. Hun harde oordeel over de samenwerking met de Gadjah Mada Universiteit werd door Schoorl en Kuiper, na terugkomst uit Indonesië, verontwaardigd van de hand gewezen. 'Dit is een zwart-witvisie waarin ieder die in Indonesië in officieel verband werkt verdacht is,' aldus de twee hoogleraren, die er hun hand voor in het vuur durfden te steken dat het project zonder Indonesische last of ruggespraak plaatsvond. 'Het zijn overigens weer Nederlanders,' moest Schoorl en Kuiper ten slotte van het hart, 'die precies weten wat wel en niet deugt.'⁵⁹

SAMENWERKING EN TAAKVERDELING

In Schoorls staf was de verontwaardiging niet minder groot. Wat wist Mundus, waarin sociologie- en politicologiestudenten domineerden, nu eigenlijk van het Hederaproject af? En van culturele antropologie/niet-westerse sociologie in het algemeen? In het organisatorische verband van sociaal-culturele wetenschappen, zoals dat sinds 1964 bestond, onderscheidde de subfaculteit zich door een relatieve *Alleingang*. De cultureel antropologen en niet-westers-sociologen hadden hun eigen huisvesting: tot 1970 aan de De Lairesestraat, daarna op de twaalfde verdieping van het hoofdgebouw aan de De Boelelaan. Het rumoer bij sociologie en politicologie, aan de Koningslaan en Prins Hendriklaan, werd op afstand gevolgd. Ook de verhoudingen tussen docenten en studenten waren anders dan die bij sociologie en politicologie. De kleinere studentenpopulatie bevorderde persoonlijk contact, dat tevens werd gestimuleerd door het specifieke karakter van het antropologische en niet-westers-sociologische veldwerk. Tijdens leeronderzoeken en stages in het buitenland, zoals in Spanje, Tunesië, Senegal, Marokko, Pakistan en Indonesië, ontstonden vaak nauwe banden tussen docenten en studenten.⁶⁰

167

Disciplinair-wetenschappelijk nam de subfaculteit culturele antropologie/niet-westerse sociologie evenzeer een aparte positie in. Dit was een gevolg van een in 1966 uitgevaardigde ministeriële oekaze het onderwijs en onderzoek in Leiden te concentreren, met nevenvoorzieningen aan de v.u. en de Katholieke Universiteit Nijmegen, op grond van het bijzondere karakter van beide instellingen. Aan de v.u. leidde dit tot het voornemen, verwoord in het eerste ontwikkelingsplan 1969-1972, de nadruk te leggen op christelijke minderheden in Derde-Wereldlanden. Beraadslagingen in de sectie culturele antropologie van de Academische Raad baarden in 1975 de nota *Samenwerking en taakverdeling*. Daarin kreeg de v.u. de basisvoorzieningen symbolische antropologie en sociologie van het ontwikkelingsbeleid toegewezen, alsook drie thematische specialisaties: politieke, religieuze en urbane antropologie. Het lopende onderwijs en onderzoek was binnen dit kader gewaarborgd, dat daarnaast ook een raamwerk bood voor onder meer deelname aan het Programma voor Indonesische Studies en het Remplodproject (remigratie van gastarbeiders), beide ondersteund door de minister voor ontwikkelingssamenwerking.⁶¹

Binnen het bestek van de nota *Samenwerking en taakverdeling* kon de samenwerking met de Gadjah Mada Universiteit worden gecontinueerd, inbegrepen het Hederaproject dat onder de noemer van (ruuraal) ontwikkelingsbeleid werd gerangschikt. De onderzoeken van de niet-westerse sociologen Joop van Kessel en Bernhard Venema behoorden tot dezelfde categorie. Van Kessel onderzocht in Peru de bijdrage die de traditionele landbouwtechnologie kon bieden aan de ontwikkeling van de agrarische sector. In een gebied bij de oude Inka hoofdstad Cuzco boekten indiaanse boeren met eeuwenoude methodes verbluffende oogstresultaten die de penetratie van kapitalistische productiewijzes kwetsieus maakten. Venema ondernam vergelijkbaar onderzoek in het West-Afrikaanse Senegal waar hij de sociale gevolgen van nieuwe landbouwtechnologieën bestudeerde. Later verplaatste Venema zijn onderzoeksterrein naar Tunesië waar hij onder de Khroumirs, een nomadenvolk dat in het bergachtige noordwesten woonde, de gevolgen onderzocht van het ontwikkelingsbeleid, eerst van het Franse bestuur, na 1956 van het regime-Bourguiba.⁶²

De thematische specialisatie 'politieke antropologie' kreeg een representant in Peter Geschiere, die van 1959 tot 1967 aan de VU geschiedenis had gestudeerd, met culturele antropologie als bijvak. In 1971 en 1973 verrichtte Geschiere veldwerk onder de Maka, een Bantoe sprekende stam in het oerwoudgebied van Zuid-Oost Kameroen. Het hoofddaccent van het onderzoek lag op de inkapseling van de traditionele stamsamenleving door het moderne staatsgezag. Deze ontwikkeling leerde Geschiere, als participerende observant wonend in een Makadorp, van nabij kennen, waarbij hij er gedurende zijn eerste onderzoeksperiode zelfs in slaagde zich de lokale taal eigen te maken. Voorts deed Geschiere grondig onderzoek naar de koloniale en prekoloniale tijd, wat zijn studie, het in 1978 verdedigde proefschrift *Stamgemeenschappen onder staatsgezag*, tot een indrukwekkend exposé van de politiek en economisch veranderende Makasamenleving maakte.⁶³

Dat het subfacultaire onderzoek vaak een individueel karakter had en te hooi en te gras plaatsvond, was een grote ergernis van Theo Schuyt, in zijn hoedanigheid van secretaris van de vaste commissie voor we-

tenschap van de subfaculteit sociologie. 'Men weet van elkaar niet wat men doet,' klaagde Schuyt in het najaar van 1979. De drie vakgroepen die zijn eigen subfaculteit kende, algemene sociologie, bedrijfssociologie en sociologie van de hulpverlening, gingen elk maar hun eigen onderzoeksgang. Coördinatie en samenwerking behelsden niet veel meer dan het slaan van een nietje door een stapeltje afzonderlijke projecten waarvan status en voortgang niet altijd even helder waren.⁶⁴

Schuyts constatering was *mutatis mutandis* voor de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen als geheel van toepassing. Zijn samen met Leene uitgevoerde onderzoek naar het welzijnswerk, bijvoorbeeld, had raakvlakken met Boonstra's politicologische dissertatieonderzoek naar politiek vormingswerk en jeugdbeleid. Van onderling contact was echter geen sprake. Beleid en bestuur waren sterk verwante onderzoeksterreinen, maar Kuypers en Brasz, al jaren in een stille competentiestrijd verweekeld, sloten de handen niet ineen. Academisch particularisme vierde hoogtij, waaraan ook de – dankzij de WUB – grote autonomie van de vakgroepen debet was. De subfaculteit was een eilandenrijk van tien vakgroepen en vijf bijvakeenheden, met een sporadisch uitvarende veerdienst. Het insulaire karakter werd versterkt door de geografische situering van de subfaculteit. De subfaculteiten politicologie en sociologie huisden in panden in Amsterdam-Zuid, terwijl culturele antropologie/niet-westerse sociologie en de afdeling M&T hun domicilie op de campus aan de De Boelelaan hadden. Ca/nws zat op de twaalfde verdieping van het hoofdgebouw, M&T bivakkeerde in het provisorium. Bovendien ontbrak het – landelijk – aan een duidelijke structuur voor de verdeling van onderwijs- en onderzoekstaken. Dit speelde vooral de sociale wetenschappen parten, gebukt als ze gingen onder een ongunstige staf-studentenratio die vaak weinig tijd overliet voor onderzoek.

Pais bood de helpende – dwingende – hand. In 1981, zijn vierde bewindsjaar waarin de omstreden tweefasenstructuur het parlement passeerde, kondigde de minister voor het universitaire onderzoek een stelsel van voorwaardelijke financiering aan. Faculteiten moesten vijfjarige onderzoeksprogramma's indienen die na een gunstige beoordeling met de benodigde gelden zouden worden bedeed. De definitieve afrekening vond eerst plaats wanneer het project was voltooid, na een grondige evaluatie. De tijd van verbrokkeld en persoonsgebonden onderzoek moest tot het verleden behoren; na de herstructurering

van het onderwijsprogramma ging nu ook het onderzoek op de schop. Steeds verder drong het departement van onderwijs en wetenschappen het ooit zo autonome universitaire bolwerk binnen.⁶⁵

170 Dat Pais in september 1981, vier maanden na verkiezingen voor de Tweede Kamer, werd opgevolgd door zijn voorganger, Van Kemenade, bracht in deze ontwikkeling geen enkele verandering. Geconfronteerd met een financieel gat van een half miljard, zag Van Kemenade zich gedwongen de tering drastisch naar de nering te zetten. 'Taakverdeling en concentratie' werd het nieuwe credo – rvc: kostenbesparing door samenvoeging van studierichtingen, subfaculteiten, zo nodig complete faculteiten. Onderwijsintensivering noch 'reallocatie', dat wil zeggen herschikking van de personeelsformatie waarbij bovendien zoveel mogelijk bij onderbemande werkeenheden werden ondergebracht, bood voldoende soelaas meer. Gedwongen ontslagen dreigden, ook aan de Vrije Universiteit, de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen niet uitgezonderd. Voor de jaren 1981 tot en met 1983 dreigde een verlies van meer dan tien formatieplaatsen, op een totaal van rond de honderd. Schrik en verontwaardiging alom, maar er klonken ook andere geluiden. Hans Tennekes, die in september 1980 Dick Kuiper was opgevolgd als decaan, gaf te kennen dat een kritische doorlichting van het personeelsbestand zo gek nog niet was. Niet weinigen klampten zich vast aan verworven rechten en privileges of hielden zich angstvallig schuil in de plooien van de organisatie. Voor hen was de rvc-operatie meer dan welkom, meende Tennekes, 'wil er enige bereidheid tot concessies ontstaan.'⁶⁶

Voorwaar een boude uitspraak, die echter geen rumoer opriep. De tijden waren veranderd. Realiteitsbesef had snel terrein gewonnen, getuige de vorming van een commissie-Taakaanpassing die de subfaculteit binnenstebuiten ging keren en daarbij de mogelijkheid van gedwongen ontslagen uitdrukkelijk in ogenschouw mocht nemen. Ook diende de commissie zich te buigen over de complexe organisatiestructuur van sociaal-culturele wetenschappen, met drie sub-subfaculteiten, tien vakgroepen en vijf bijvakeenheden. Haar eerste interimrapport, van september 1982, viel velen mee. De commissie becijferde weliswaar een capaciteitsdaling van 91 formatie-eenheden in 1982 tot 82 in 1988, maar zag goede mogelijkheden dit middels natuurlijk verloop, reallocatie en deeltijdbanen te bewerkstelligen.⁶⁷

Een paar weken later was het interimrapport al weinig meer waard.

Begin oktober 1982 werden de hoofdlijnen van de TVC-operatie bekend: 256 miljoen aan nieuwe bezuinigingen, die voor de Vrije Universiteit een verlies van 375 arbeidsplaatsen zouden gaan betekenen, waarvan 300 bij de faculteiten. Nu had de betreffende ministeriële nota, vanwege de val van het onzalige tweede kabinet-Van Agt in mei 1982, een demissionaire status. Niettemin was zoveel wel duidelijk dat aan ‘taakverdeling en concentratie’ nauwelijks was te ontkomen. Het CDA, met Lubbers als nieuwe leider, en de VVD, de glansrijke winnaar van de vervroegde verkiezingen, stevenden voortvarend op hernieuwde kabinetssamenwerking af, met sanering van de overheidsfinanciën als speerpunt. De universiteiten leken zich op barre tijden te moeten voorbereiden.⁶⁸

171

‘OP DEZE VOET GAAN WIJ NIET VERDER’

De toekomst van Mundus leek evenmin florissant. De faculteitsvereniging annex studentenvakbond was in de subfaculteitsraad steeds een eindweegs meegegaan in de debatten over de herprogrammering en de tweefasenstructuur, maar gevoelens van vertwijfeling en frustratie waren nooit ver weg. In *Mundusbulletin* bestempelde sociologie-student Leo Euser de raadsdebatten als gezelschapsspellen van bondsbonzen, ‘specialisjes met een eigen taaltje’ dat nieuwkomers buitensloot.⁶⁹ Machiel de Rooij, eveneens student sociologie, meende dat Mundus te weinig oog had voor de veranderende maatschappelijke interesses van aankomende studenten. Die waren volgens De Rooij dichter tegen hun directe omgeving aan komen te liggen: atoombewapening, kernenergie, kraakbeweging, milieugroeperingen. Ook waren de studenten, als gevolg van de ingeperkte cursusduur, meer dan vroeger met de voortgang en resultaten van hun studie bezig. Hun instelling individualiseerde, werd zakelijker. Het roer in Mundus moest daarom om. ‘Op deze voet gaan we niet verder,’ aldus De Rooij in *Mundusbulletin* van september 1980.⁷⁰

Mundus bleef het hele academisch jaar 1980-1981 zoekende. Twee-dejaars politicologie Bert van Rangelrooij veegde in het meinummer de vloer aan met het bestuur dat verkrampt probeerde vast te houden aan het communistische vakbondsconcept. ‘Ik herinner me nog goed,’ schreef Van Rangelrooij, ‘dat degenen die tegen de bezetting van de

Koningslaan stemden voor sociaal-democraten werden uitgemaakt.’ Van Rangelrooij doelde op een uit de hand gelopen raadsvergadering van de subfaculteit politicologie, eind februari 1981, toen staf en studentenfractie in conflict kwamen over de tweefasenstructuur. Het was een achterhoedegevecht, want het wetsontwerp was de Tweede Kamer al gepasseerd. De staf was van oordeel dat de subfaculteit zich bij het onvermijdelijke moest neerleggen. De studentenfractie daarentegen wilde Pais’ wetsontwerp nog eens uitgebreid tegen het licht houden, de mogelijkheid van een ‘boycot’ nadrukkelijk openhoudend. Een ordevoorstel hiertoe werd verworpen waarna tot de bezetting van het gebouw werd overgegaan. Nog dezelfde middag werd de actie al beëindigd, nadat tweederde van de studentenfractie tegen voortzetting had gestemd, tot ontgoocheling van een aantal gestaalde vakbonders dat van geen wijken wilde weten.⁷¹

Wie vertegenwoordigde Mundus eigenlijk nog? vroeg Van Rangelrooij, die na zijn studie in de consultancy werkzaam zou worden, zich af. Niet meer dan honderd studenten waren lid, waarvan er misschien twintig actief waren. Mundus dreigde te vervallen tot een wrokkige mannenpraatgroep die de oorzaak van de neergang bij de studenten zocht (‘lui, laks en apathisch’) en het contact met de subfaculteit dreigde te verliezen. Men ging er volgens Van Rangelrooij aan voorbij dat een faculteitsvereniging ook baat kon hebben bij het bevorderen van sociale contacten (wat was er verkeerd aan een feest?), zeker gezien de leegloop van de laatste jaren. Louis Rutten, een derdejaars politicologiestudent, meende aansluitend dat de weerzin een echte studentenvereniging te worden snel moest worden overwonnen. ‘Wanneer er volgend jaar weer niets gebeurt, dan is de individualisering van het studentenleven weer enkele stappen voortgeschreden.’⁷²

Marxisme had binnen Mundus nauwelijks meer aanhang. Oude-rejaars Joost Paardekooper stak in oktober 1980 de draak met een door *De Waarheid* georganiseerd festival, vooral met de stalinistische toespraak die Marcus Bakker ten beste had gegeven. Twee maanden eerder had het communistische regime in Polen een akkoord gesloten met Solidariteit, de eerste onafhankelijke vakbond in een Oost-blokland. Stakingen hadden het regime danig in het nauw gedreven, maar Bakker legde de overeenkomst zonder blikken of blozen uit als een nieuwe triomf in de klassenstrijd. Paardekooper kreeg er een wrange smaak van in de mond. ‘Dertig jaar standpunten van de CPN

Koningslaan 31-33, het pand waarin de subfaculteit politicologie van 1970 tot 1994 was gehuisvest. Het gebouw werd in februari 1981 door studenten bezet, uit protest tegen de tweefasenstructuur van minister Pais. (FOTO HDC)

inzake het Poolse “socialisme” en haar (staats)machtuitoefening be-
dekt onder de mantel der liefde voor de Poolse arbeidersklasse,’ sneer-
de Paardekooper. ‘Tja...’⁷³

Een jaar later, eind 1981, greep Jaruzelski de macht en werd Solida-
riteit verboden; tegenstanders van het communistische regime, on-
der wie de leider van Solidariteit, Lech Wałęsa, verdwenen in de ge-
vangenissen. Mundus nam in de subfaculteitsraad het initiatief tot een
brief aan de Poolse ambassade waarin de gang van zaken werd be-
treurd en om onmiddellijke vrijlating van de geïnterneerden werd ge-
vraagd.⁷⁴ Twee jaar eerder had de adhesiebetuiging aan Charta ’77 nog
voor groot rumoer in Mundus gezorgd. De rode roes van de jaren ze-
ventig was voorgoed vervlogen.

[5] In een keurslijf geregen 1983-1990

‘We zouden ons moeten schamen,’ foeterde Bas Sturkenboom, vierdejaars politicologiestudent, in maart 1983 in *Mundusbulletin*. De subfaculteit politicologie had een wervend schrijven de wereld ingezonden waarin ze zich erop liet voorstaan dat de minister van onderwijs en wetenschappen, Deetman, tot haar alumni behoorde. Niet dat de informatie onjuist was. Wim Deetman, sinds een halfjaar minister in het door Lubbers aangevoerde confessioneel-liberale kabinet, had van 1965 tot 1972 politicologie aan de Vrije Universiteit gestudeerd. De *roaring sixties* waren aan de van CHU-huize afkomstige jongeman niet besteed geweest. Medestudenten vielen van hun geloof en bonden na 1968, geïnspireerd door Marx en Marcuse, ‘het gezag’ de strijdbel aan.¹ Deetman echter bleef zowel de CHU als de hervormde kerk trouw, ook zijn outfit trouwens. Waar spijkerpakken en andere informele kledij meer en meer de aanblik van de collegebanken gingen bepalen, bleef Deetman onverstoort in driedelig kostuum door het universitaire leven gaan. Toen hij in het najaar van 1981, als staatssecretaris van onderwijs en wetenschappen, in de politieke schijnwerpers kwam te staan, zagen voormalige studiegenoten geen enkel verschil met de stijve student die in 1972 cum laude voor zijn doctoraal-examen politicologie was geslaagd. Bij een enkeling deed het aantreden van de nieuwe bewindsman glimlachend het woord ‘pagina’ te binnen schieten, eertijds door Deetman op college consequent uitgesproken als *pagiena*, tot groeiende ergernis van politicologiehoogleraar Kuypers. ‘Meneer Deetman, mag ik u erop wijzen dat u de klemtoon verkeerd legt en dat we *pagina* moeten zeggen?’ Waarop van de achterste collegebank klonk: ‘Maar professor, we zeggen toch ook *vagiëna* in plaats van *vagina*?’²

Deetmans staatssecretariaatschap duurde negen maanden, tot eind mei 1982 toen de PvdA-bewindslieden het tweede kabinet-Van Agt verlieten, onderwijsminister Van Kemenade inbegrepen. Deetman volgde Van Kemenade op en continueerde zijn ministerschap in het

kabinet-Lubbers dat in november 1982, na vervroegde verkiezingen, zijn opwachting maakte. De politicoloog, die als werkstudent bij de Besturenraad voor het protestants-christelijk onderwijs zijn eerste schreden op het betreffende beleidsterrein had gezet, stond voor een titanenklus: de uitvoering van een door Van Kemenade voorbereide bezuinigingsoperatie van een dikke vijfhonderd miljoen. Het universitaire onderwijs moest de helft opbrengen, door middel van ‘taakverdeling en concentratie’: tvc. Voor deze algehele herschikkingsoperatie van studierichtingen was de positie van haar alumni op de arbeidsmarkt een belangrijk criterium. Sociale wetenschappen en letteren, die de meeste werklozen afleverden, moesten respectievelijk 25 en 20 miljoen gulden inleveren; natuurkunde werd voor slechts 5 miljoen aangeslagen. De verdeling van de bezuinigingen liet Deetman aan de universiteiten over; hij verwachtte een masterplan, in te dienen vóór 1 maart 1983.³

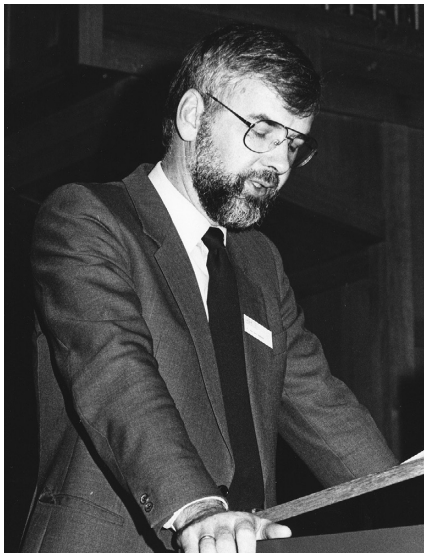
Het gevolg was dat vertegenwoordigers van allerhande faculteiten zich, onder auspiciën van de Academische Raad, vele winterdagen lang onledig hielden met het uitruilen, samenvoegen én opheffen van studierichtingen. Het vervreemdende kwartetspel (de één zijn dood was de ander zijn brood) had vooral voor de vU, een van de kleine universiteiten, een onaangename uitkomst. Maar liefst drie studierichtingen dreigden het loodje te moeten leggen: sociale geografie, andragologie én... sociologie! Eind februari 1983 hechtte het college van bestuur van de vU eveneens zijn zegel aan het onderhandelingsresultaat, dat vervolgens door de minister tot ‘concept-beleidsvoornemen’ werd gepromoveerd. De subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen moest haar ‘moederstudie’ prijsgeven, op gezag van haar voormalige pupil Wim Deetman. ‘Wat zijn we goed!!’ sneerde *Mundusbulletin*, verwijzend naar het gewraakte pr-epistel waarin de politicoloog Deetman een voorbeeld ter navolging werd genoemd, overigens samen met diens collega Elco Brinkman, de minister van cRM. Ook Brinkman had namelijk aan de vU politicologie gestudeerd, van 1966 tot 1972.⁴

De voorgenomen opheffing van sociologie als studierichting, onder handhaving van een basisvoorziening voor het bijvakonderwijs in de

subfaculteiten politicologie en culturele antropologie/niet-westerse sociologie, beroerde uiteraard ook het docentencorps van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen. ‘Dit is van de gekke,’ ving *Ad Valvas* aan de boorden van het Vondelpark op. Henk van den Berg, hoogleraar sociologie van de hulpverlening, meende dat het college van bestuur zich tot verlengstuk van het Binnenhof had verlaagd. ‘Het is aan de andere kant van de onderhandelingstafel gaan zitten,’ vond Van den Berg, ‘namelijk aan de kant van de politici en de ambtenaren.’ Hans van der Zouwen, decaan van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, betreurde dat het bezuinigingsmes vooral op eng-kwantitatieve gronden (het slinkende aantal studenten) was gehanteerd. Dat opheffing van één studierichting de hele subfaculteit raakte, vanwege de onderlinge vervlechting, leek niet te worden be-seft. ‘Kijk maar naar de rest van Nederland,’ betoogde Van der Zouwen. ‘Nergens bestaat er een faculteit zonder sociologie als studierichting.’⁵

177

Het dreigende verlies was voor de vU, als bijzondere onderwijsinstelling, extra pijnlijk omdat haar oprichter per slot van rekening ver-

Hans van der Zouwen (1939), van 1963 tot 2004 verbonden aan de afdeling methoden en technieken, vanaf 1977 als hoogleraar. (FOTO FLIP FAHRENFORT)

maard was geworden door zijn fundamentele, bijbels-geïnspireerde maatschappijkritiek. ‘Hadden we daar toch maar meer op getamboerd,’ kaartte Van der Zouwen na. Sociologiedocent Jan Verhoogt ondernam in *VU-Magazine* alsnog een poging, benadrukkend dat Abraham Kuypers met zijn architectonische maatschappijkritiek de kiel had gelegd voor een levensbeschouwelijk getoonzette sociologiebeoefening die de tand des tijds had weten te doorstaan. Zelfs de ‘kritiese’ studenten van het achterliggende decennium hadden voor deze normatieve aanpak sympathie gekoesterd, accentueerde Verhoogt, ‘omdat deze op z’n minst een besef had van maatschappijkritiek.’ In het midden van deze ‘rode’ studentengeneratie was zelfs – het kon verkeren – een handtekeningenactie tot behoud van sociologie als studierichting gaande. ‘Wat ons betreft,’ aldus de oproep van het organiserende alumni comité, ‘mag de VU geen uitverkoop houden van een breed georiënteerde, maatschappijkritische studierichting als de sociologie.’⁶

Er waren echter ook andere geluiden te horen, in *Ad Valvas*, *VU-Magazine* en *Mundusbulletin*. ‘Jongere’ medewerkers van de subfaculteit gaven – anoniem – te kennen dat de sociologen de hand in eigen boezem moesten steken, de oudere garde voorop. Die wees, ter verklaring van de teruggelopen toestroom van studenten, maar al te graag naar de landelijke neergang van de studierichting en sloot de ogen voor het weinig inspirerende onderwijscurriculum. De onduidelijke status van het onderzoeksprogramma was evenmin een visitekaartje voor de subfaculteit. ‘Ik vind het heel begrijpelijk dat men met een voorstel is gekomen om sociologie op te doeken,’ bekende een staffid. Een andere *nomen nescio* zocht de oorzaak van het onheil (‘Ik heb het zien aankomen’) in de splitsing van de subfaculteit, begin jaren zeventig, toen sociologie, politicologie en culturele antropologie/niet-westerse sociologie ‘subsubfaculteiten’ waren geworden. Daarna waren allerlei specialisaties en differentiaties verzelfstandigd, vooral bij sociologie dat de grootste toestroom van studenten kende. ‘Pure waanzin natuurlijk,’ aldus de anonymus, ‘dat kon zo niet doorgaan.’ Daarom was de rvc-operatie een welkome *wake-up call*, voor alle geledingen van de subfaculteit.⁷

In deze zin was de herschikkingsoperatie, hoe zuur het dreigende verlies van sociologie als studierichting ook was, een steun in de rug van de commissie-Taakaanpassing die al sinds eind 1981 bezig was met een grondige doorlichting van de subfaculteit. Vrijblijvendheid

behoorde tot het verleden, halve maatregelen volstonden niet meer. Personele inkrimping, zónder gedwongen ontslagen, domineerde de agenda van de commissie-Taakaanpassing, maar de middelpuntvliedende organisatiestructuur van de subfaculteit had evenzeer haar aandacht, niet in het minst met het oog op de in aantocht zijnde nieuwe wet op het wetenschappelijk onderwijs. In deze wet, die de wub van 1972 moest vervangen, was – voor zover inmiddels bekend – geen plaats meer voor subfaculteiten. Het nieuwe studeren moest disciplineoverstijgend zijn. Ook de waaier van vakgroepen en de daaraan gekoppelde besturen moest drastisch worden ingeperkt. De Taakaanpassingscommissie betrok tevens de subfacultaire wetenschapsbeoefening in haar beraadslagingen. Het systeem van voorwaardelijke financiering dwong immers tot meerjarige en stevig doortimmerde onderzoeksprogramma's, eens te meer reden centrifugale krachten uit te bannen en de handen ineen te slaan.⁸

179

Ook de kwijnende studentenbeweging was de tvC-operatie niet geheel onwelkom. Begin 1982 had vijfdejaars politicologiestudent Louis Rutten in *Mundusbulletin*, in een tour d'horizon, mismoedig moeten vaststellen dat lusteloosheid en consumentisme onder de studenten troef waren. 'Er wordt politicologie gestudeerd alsof het wiskunde is', constateerde Rutten. 'De vakken worden gelopen, méér niet.'⁹ Docent politicologie Frank Boddendijk nam onder zijn studenten eenzelfde houding waar. 'Het zou me niets verbazen,' schreef hij in een column in *vu-Magazine*, 'dat wanneer ik een wind op dicteersnelheid zou laten ze deze nog in hun dictaat zouden verwerken.' Het was voor Boddendijk overigens maar de vraag of de braafheid en volgzzaamheid nu zo verkeerd waren. Menig student was tijdens zijn tienerjaren waarschijnlijk overvoerd (door ouders, leerkrachten, media) met provo, Vietnam, milieubeweging en vrouwenemancipatie. Waarom zou de studentengeneratie van de jaren tachtig zich aan deze linkse sjibbplets, die Boddendijk nog immer na aan het hart lagen, schatplichtig moeten voelen? 'De huidige studenten vinden dat ik deze oude ideeën conserveer, terwijl zij zelf de vertolkers van de progressie zijn.'¹⁰

Dat de vooruitgang onder de studenten een zakelijker en individualistischer weg aan het kiezen was, bleek eveneens uit de kolommen van *Mundusbulletin*. Informatieve stukken voerden de boventoon: over het curriculum van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, over haar onderzoeksbeleid en personeel, over de besluiten van

de subfaculteitsraad.¹¹ Meer en meer werd *Mundusbulletin* een keurig voorlichtingsblad, zonder al te veel politiek-maatschappelijke kraak of smaak. Het studentenblad, in de jaren zeventig een koortsachtige broedplaats van felrood engagement, schikte zich ook naar de no-nonsense-tijdgeest van het nieuwe decennium, tot frustratie van oudejaars als Rutten.

180 De tvc-operatie, die de Vrije Universiteit het zwaarste trof, deed de vlam van het studentenactivisme echter opflakkeren. Op 26 april 1983, nadat ook de universiteitsraad akkoord was gegaan met de opheffing van de studierichtingen sociologie, sociale geografie¹² en andragologie, kwam het – nogal onverwacht – tot een bezetting van het hoofdegebouw. Ook de grote opkomst verraste velen: rond de driehonderd studenten, plus een aantal wetenschappelijk medewerkers. In de maanden die volgden zag de srvu, al geruime tijd een huis van leegloop, het ledental weer toenemen.¹³ Maar tegelijkertijd passeerde Deetmans tvc-exercitie moeiteloos het parlement en kon de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen zich gaan buigen over het afbouwen van de studierichting sociologie, te voltooien per 1 januari 1988. De stoomwals vanuit Zoetermeer, in 1978 door Pais in gang gezet, na tien jaar lang te hebben warmgedraaid, leek niet te stuiten.

OP ZOEK NAAR ZWAARTEPUNTEN

In een wanhoopspoging het vege lijf te redden had de subfaculteit sociologie in de eerste maanden van 1983, met het oog op voorwaardelijke financiering, een lijvig onderzoeksprogramma opgesteld, getiteld 'Cultuurpatronen, marktoriëntatie en regelgeving'. Het programma werd gedragen door drie vakgroepen, te weten algemene sociologie, sociologie van de hulpverlening en economische- en organisatiesociologie. Een vierde vakgroep, theorie en didactiek maatschappijleer, verkeerde nog in staat van oprichting en herbergde de onderwijskundigen die tot 1981 aan het Instituut voor pedagogisch-didactische vorming van leraren verbonden waren geweest.¹⁴

Van de drie kernvakgroepen had sociologie van de hulpverlening het duidelijkste onderzoeksprofiel. Onder leiding van Henk van den Berg waren in de jaren zeventig omvangrijke projecten opgezet, in de Amsterdamse Bijlmermeer, Helmond en Rotterdam. Van den Berg

had in Gert Leene en Theo Schuyt twee kundige en productieve onderzoekers onder zijn hoede, die zich met hun – eerder gereleveerde – studies over het opbouwwerk intensief op het ontmoetingsveld van overheid, particulier initiatief en burgerij hadden bewogen. Praktijkgerichtheid stond voorop. ‘Het bestaansrecht van de vakgroep,’ aldus een notitie van Van den Berg waarin hij op het door Pais ontvouwde stelsel van voorwaardelijke onderzoeksfinanciering reageerde, ‘kan 181
geen andere zijn dan het ontwikkelen van zodanig sociologisch onderzoek (als onderdeel van sociologische wetenschapsbeoefening) dat het welzijnswerk daar iets aan heeft.’¹⁵

In deze woorden klonk de stem van Van den Bergs leermeester Van Dijk door, voor wie studiezijn en maatschappelijke toepasbaarheid twee zijden van dezelfde medaille waren. De woorden ketsten echter steeds harder af op het vigerende marktdenken dat de verzorgingsstaat ter discussie stelde. Hoe sterker het afgaande economisch getij, des te harder behoudend Nederland om forse ingrepen in de publieke sector riep, de sterk gegroeide sociaal-culturele voorzieningen voorop. Linkse critici waren zeldzaam – en kregen des te meer aandacht. Vuijsjes requisitoir tegen de ‘nieuwe vrijgestelden’ gold als een vloek in de linkse kerk, evenals het in 1980 verschenen boek *De markt van welzijn en geluk* van filosoof Hans Achterhuis, die betoogde dat de welzijnssector meer problemen opriep dan oploste. Naarstig naar noden en behoeften speurende welzijnswerkers creëerden hun eigen markt van behoeftigen. Het draaide allemaal – Vuijsje had het vier jaar eerder ook al geschreven – om paternalisme en eigenbelang, om sociale beheersing. Het aanbod bepaalde volgens Achterhuis de vraag, welzijnswerk produceerde ‘onwelzijn’. Het verwijt dat zijn boek voor het zittende CDA-VVD-kabinet, dat het bezuinigingsmes stevig in de collectieve sector dacht te zetten, een geschenk uit de hemel was, wierp Achterhuis verre van zich. Wanneer bevrijdde progressief denkend Nederland zich van zijn oogkleppen? ‘Links durft nog nauwelijks kritisch te kijken naar het falen van wat zij als haar geesteskind beschouwt,’ schreef Achterhuis.¹⁶

Van den Bergs vakgroep sociologie van de hulpverlening ondernam wel een poging tot kritische zelfreflectie, onder meer op een studiedag die in juni 1982 plaatsvond. Daar onderkende Van den Berg dat het welzijnswerk in de jaren zeventig was uitgegroeid tot een sector van groot economisch belang, tot een ‘bedrijfstak’. Het was daarom niet

onbillijk dat marktdenken ingang vond, maar de slinger van de tijdgeest dreigde naar het andere uiterste door te slaan. Het was volgens Van den Berg alles efficiëntie en effectiviteit wat de klok leek te slaan, ook in zijn naaste omgeving. 'Ik verbaas me over al die marktanalyses die studenten, collega's en auteurs over het welzijnswerk ophoesten,' zei Van den Berg. Gespreksleider Schuyt maakte zich tot stem van Achterhuis, vaststellend dat in het debat over de verzorgingsstaat progressieve geluiden nagenoeg ontbraken. 'De intellectuele productiviteit om nieuwe wegen te zoeken is uitermate pover,' aldus Schuyt.¹⁷

De vakgroep economische en organisatiesociologie, voorheen bedrijfssociologie geheten, worstelde evenzeer met de veranderende tijdgeest. Kelderende bedrijfsresultaten en piekende werkloosheidscijfers waren geen vruchtbare voedingsbodem voor wetenschappelijke bezinning op arbeidersmedezeggenschap en winstdeling. Meer dan ooit kwam het bedrijfsrendement eerst, dan pas de moraal. De vakgroep, die werd geleid door Joop Ramondt, een minder evangelisch-bevlogen en aan de weg timmerende figuur dan Van Zuthem, probeerde van de

Links op de foto: socioloog Henk van den Berg (1927-2009), van 1964 tot 1988 in de subfaculteit werkzaam, als wetenschappelijk hoofdamtenaar, lector en (sinds 1976) hoogleraar. Rechts: rector magnificus I.A. Diepenhorst (FOTO MEVROUW D.A. VAN DEN BERG-ROELOFSEN)

nood een deugd te maken. De bestudering van participerende bestuursvormen in het bedrijfsleven, het 'invloedsprobleem', wilde Ramondt in breder perspectief bezien, 'rekening houdend met veranderingen in markten, met name productmarkten en arbeidsmarkten.' Het onderzoeksveld moest van intraorganisatorische naar (inter)nationale verhoudingen worden verlegd, van microniveau naar macroniveau.¹⁸

Het onderzoek van de derde vakgroep, algemene sociologie, kwam nauwelijks voor de benaming 'programma' in aanmerking. Daar 183 kwam men ook rond voor uit, onder verwijzing naar het verhoudingsgewijs grote aandeel dat de vakgroep in de onderbouw van het sociologieonderwijs had. Veel meer dan onderzoek in verloren uren, op individuele basis, zat er daarom niet in, aldus een nota van medio 1981. Veel voorbeelden van recent verricht individueel onderzoek bevatte de nota niet. Voor het zwaartepunt 'sociale ongelijkheid en mobiliteit' werd gewezen op het werk van Kuiper Hzn, de nestor van de vakgroep algemene sociologie. Diens meest relevante publicatie, *Rangen en standen*, was echter al meer dan vijftien jaar oud en kon toch nauwelijks meer richtinggevend worden genoemd. Het belang van onderzoek naar 'de historisch-sociologische aspecten van de ontwikkeling van het Nederlandse protestantisme', het tweede zwaartepunt, werd gestaafd met Van der Zouwens *Gereformeerden en de Vrije Universiteit* en Dick Kuipers *De voormannen*, dissertaties die respectievelijk uit 1970 en 1972 dateerden. Van jonger datum was weliswaar *Reformatische maatschappijkritiek*, de studie die Kuiper in 1980 met socioloog-filosoof Henk Woldring had gepubliceerd, maar dit boekwerk was toch meer een dialogisch-beschouwende uiteenzetting dan vrucht van een onderzoeksproject.¹⁹

SUBFACULTEIT SOCIOLOGIE OP DE SCHOP

Al met al was de stand van onderzoekszaken van de subfaculteit sociologie weinig opwekkend, in overeenstemming met de eerder weergegeven kritische noot ('Men weet van elkaar niet wat men doet') van Theo Schuyt, secretaris van de vaste commissie voor wetenschap.²⁰ Het systeem van voorwaardelijke financiering dwong de vakgroepen evenwel tot activiteit én samenwerking. De besprekingen over onderzoekszwaartepunten verliepen lange tijd stroef, totdat eind 1982, be-

184 gin 1983 duidelijk begon te worden dat het voortbestaan van sociologie als studierichting op het spel stond. Met man en macht werd 'Cultuurpatronen, marktoriëntatie en regelgeving' uit de grond gestampt. De centrale vraagstelling van het onderzoeksprogramma luidde 'hoe in de toekomst de maatschappelijke processen van toewijzing van goederen, diensten, kennis en posities gestuurd zullen worden: door cultuurverandering, door "de markt" of door regelgeving vanuit maatschappelijke organisaties en/of de staat.'²¹

Het programma, een doorzichtige haastpoging tot vereniging van het onverenigbare, sneuvelde voorjaar 1983 jammerlijk bij de toetsingscommissie van de v.u. Haar motivering was weinig verrassend: 'de te groot geachte heterogeniteit'.²² Overigens was de afwijzing op zich niet opzienbarend. De toetsingscommissie wees in eerste lezing maar liefst 36 van de 66 v.f-programma's af. Veel (sub)faculteiten, ook aan andere universiteiten, hadden de methodiek en de regels van de voorwaardelijke financiering (v.f.) nog niet onder de knie. Daarbij worstelden alfa- en gammafaculteiten met een traditie van individueel onderzoek, even ongepland als onberekenbaar. De eerste v.f.-aanvragen hadden diensgevolge veel weg van – met politicoloog Daalder gesproken – 'Potemkimfaçades waarachter in wezen individuele projecten op papier aan elkaar geschreven werden.' Van de onderzoeksprogramma's die aan de v.u. door de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen werden ingediend, kreeg alleen het m & r-programma direct het fiat van de toetsingscommissie.²³

De meeste v.f.-programma's werden in tweede of derde instantie alsnog goedgekeurd. Het oordeel van de universitaire toetsingscommissie over 'Cultuurpatronen, marktoriëntatie en regelgeving' was echter dermate vernietigend dat de subfaculteit sociologie besloot het onderzoeksprogramma in te trekken. Inmiddels was, als gevolg van de tv.c-operatie, ook het doek voor sociologie als studierichting aan het vallen en begon de subfaculteit akelig veel op een sterfhuys te lijken. De viering, met een congres en een boek over sociale stratificatie, van het zilveren ambtsjubileum van Kuiper Hzn, in oktober 1983, ruim een jaar voor diens emeritaat, riep gemengde gevoelens op. De jubilaris, met Van Dijk de grondlegger van de subfaculteit sociologie, werd uitgebreid gefêteerd, onder meer vanwege de twintig proefschriften die onder zijn leiding waren voltooid.²⁴

Ondertussen was de harde werkelijkheid dat de subfaculteit soci-

ologie nog slechts vier jaar alumni mocht afleveren en met haar onderzoeksprogramma hard onderuit was gegaan. Het aantal ingeschreven studenten was tot onder de honderd gedaald, tot 93. Tijdens haar hoogtijdagen, begin jaren zeventig, had de subfaculteit sociologie rond de vijfhonderd studenten geteld. Daarmee overtrof de vU ruimschoots de landelijke teruggang van sociologie over de periode 1971 tot 1980 (-45%). De subfaculteiten politicologie en culturele antropologie/niet-westerse sociologie gaven een positiever aanblik. Politicologie telde aan het begin van het academisch jaar 1970-1971 300 studenten, elf jaar later bedroeg het aantal 329. Culturele antropologie/niet-westerse sociologie kende in deze periode een stijging van 162 naar 259 studenten.²⁵ 185

Twee ingrijpende maatregelen moesten het tij in de subfaculteit sociologie keren. Allereerst werden algemene sociologie, sociologie van de hulpverlening en economische- en organisatiesociologie per 1 september 1983 geïntegreerd tot één vakgroep sociologie, vooruitlopend op de invoering van de nieuwe wet op het wetenschappelijk onderwijs. De samenvoeging, opmaat tot verhoopte samenwerking, had grote personele gevolgen. Van acht medewerkers werd afscheid genomen, waarvan er vier bij andere werkeenheden van sociaal-culturele wetenschappen onderdak kregen. Tot het kwartet sociologen dat de vU verliet behoorde Joop Ramondt, die naar de Rotterdamse Erasmusuniversiteit vertrok. Als tweede maatregel werd het onderzoek van de nieuwe vakgroep toegespitst op het deelprogramma met het stevigste fundament, zijnde 'regelgeving', anders gezegd: het onderzoek naar de mid-den jaren zeventig in gang gezette decentralisering van welzijnswerk en welzijnsbeleid, met alle regelgeving van dien. Achter het economische en organisatiesociologische onderzoek werd, na het vertrek van Ramondt, een punt gezet, terwijl de projecten van Verhoogt en Dick Kuiper bij externe vf-programma's werden ondergebracht.²⁶

Medio 1985 kreeg het welzijnssociologische onderzoek, verwoord in het programma 'Functiedragers in het welzijnswerk', de langverbeide vf-goedkeuring, met dien verstande dat het spoor van het opbouw-werk grotendeels werd verlaten en de ouderenzorg het voornaamste onderwerp van onderzoek werd. Deze ontwikkeling was nauw gerelateerd aan de vrije studierichting sociale gerontologie die in september 1985 van start moest gaan. Vrije studierichtingen waren postprope-deutische, op een specifiek maatschappelijk probleemgebied gericht.

te studies. De vakkenpakketten waren multidisciplinair samengesteld, 'dwars door de gevestigde studies heen'. Studenten konden zich dan breder en beter voor de arbeidsmarkt profileren, overeenkomstig de geest van de wet op de tweefasenstructuur volgens welke een baan in de wetenschap slechts voor een beperkt aantal doctorandi was weggelegd.²⁷

186 De vrije studierichting sociale gerontologie had haar voedingsbodem in de vergrijzing van de Nederlandse maatschappij. 'Hoe reageert de samenleving, cultureel en structureel, op oude mensen,' luidde de door Henk van den Berg geformuleerde grondvraag, 'en hoe beïnvloeden ouderen het systeem van groepsrelaties in de samenleving, de structuur en de cultuur van de samenleving zelf?' Daarmee was de subfaculteit sociologie – *mirabile dictu* – terug bij het onderzoeksthema dat haar *founding father*, Van Dijk, dertig jaar eerder al had beziggehouden: het 'bejaardenprobleem', ofwel de neiging de ouderen welverzorgd op te bergen, de vitalen inbegrepen. 'Zodra de poort tot de betaalde arbeidsmarkt definitief voor je wordt gesloten,' aldus Van den Berg, die Van Dijk indertijd als student-assistent had bijgestaan, 'kom je met een heleboel dingen aan de kant te staan. Je wordt verbannen naar de fatale kust.'²⁸

Dit zei Van den Berg eind 1988, toen hij zelf op het punt stond aan boord te gaan van de boot die hem naar het oord der gepensioneerden ging brengen. Hij ging, als verlaat uitvloeisel van de rvc-operatie, vervroegd met emeritaat – niet geheel vrijwillig. 'Ik ben nog veel te jong!' meende Van den Berg. Wrok voelde hij echter niet, en bovendien lonkte zijn hobby: goochelen. 'Vorige week heb ik nog een voorstelling gegeven,' meldde de 61-jarige monter in zijn afscheidsinterview met *Ad Valvas*, 'in een bejaardentehuis.'²⁹

Ook politicologiehoogleraar Gijs Kuypers, een andere oudgediende van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, legde zijn professoraat voortijdig neer, in september 1983. Drie jaar eerder had Kuypers *Beginselen van beleidsontwikkeling* gepubliceerd, zijn tweedelige *magnum opus* waarvoor hij was gelauwerd met de G. A. van Poeljeprijs 1981 van de Vereniging voor bestuurskunde. Kuypers vertrok op eigen

verzoek van de vU, maar hij ging niet van harte. Meer en meer had hij zich op zijn leerstoel teruggetrokken, aan anderen het voortouw overlatend in het reilen en zeilen van de subfaculteit politicologie. Als niet altijd even tactvolle en flexibele decaan had hij het tijdens vergaderingen dikwijls aan de stok gehad met stafleden en studenten die zijn weldoordachte en doorwrochte beleidsstukken als dictaten ervoeren. Dit verwijt trof tevens Kuypers' colleges, die door studenten werden gekarakteriseerd als een enge, bloksgewijze stoomcursus doelmiddeltheorie waarin voor alternatieve visies nauwelijks plaats was.³⁰ 187

Ook buiten de collegezaal riep Kuypers' methodiek weerstand op, niet alleen bij politicologen. vU-psychologen Pieter Drenth en Willem Koops kwalificeerden Kuypers methodiek als een teleologische denkoefening zonder empirische basis, die daarom nauwelijks wetenschappelijk kon worden genoemd.³¹ Dat Kuypers er met Brasz, hoogleraar bestuurskunde in de subfaculteit politicologie, een moeizame relatie op na hield, wetenschappelijk en persoonlijk, kwam de arbeidsvreugde evenmin ten goede. De ambiance waarin Kuypers in september 1983 vertrok was tekenend: met stille trom, zonder afscheidscollege, uitgeleid door een klein gezelschap van intimi.

Het definitieve sluitstuk van Kuypers' 23-jarige loopbaan aan de vU vond drie maanden later plaats, in december 1983, toen hij zijn promovendi Henk van de Graaf en Rob Hoppe met de doctorshoed mocht tooien. Beiden hadden in hun dissertaties geprobeerd Kuypers doelmiddeltheorie een stap vooruit te helpen. Hoppe had zich op een empirische bestudering van een beleidsvormingsproces toegelegd; Van de Graaf, die als wiskundige was opgeleid, had van de methodologische aspecten studie gemaakt. Hoppe, wiens proefschrift handelde over de totstandkoming van de economische structuurnota van het kabinet-Den Uyl en werd bekroond met de Van Poeljeprijs 1984, was de beoogde opvolger van Kuypers. De jonge doctor, opgeleid aan de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij door Hoogerwerf tot beleidspoliticoloog was gevormd, werd begin 1985 voor benoeming voorgedragen. Daarbij werd de leerstoel, ter onderscheiding van Van Puttens algemeen-politicologische leeropdracht, voorzien van de toevoeging 'in het bijzonder beleid en planning'.³²

Hoppe wilde het beleidspoliticologische accent enigszins verleggen, zo had hij de benoemingscommissie te kennen gegeven. Minder doordenking van normatief-rationele methodieken, méér empirische

toetsing en – zo nodig – bijstelling ervan. Hoppe wilde de weg van zijn dissertatie vervolgen, aldus toenadering zoekend tot het meer praktijkgerichte onderzoek van Brasz' vakgroep bestuurskunde. Het gezamenlijke vf-programma 'Bestuur, beleid en implementatie' (BBI), waaraan Hoppe een wezenlijke bijdrage had geleverd, was hier niet vreemd aan. Dit programma, reeds goedgekeurd door de diverse gremia, richtte zich op de problemen die zich bij de uitvoering van overheidsbesluiten voordeden. Centrale vraagstelling was met welke strategieën en modellen deze problemen konden worden verholpen, waarbij twee deelvragen leidend waren, ten eerste naar de verhoudingen tussen de diverse bestuursniveaus, ten tweede naar de inhoud en wijze van totstandkoming van het overheidsbeleid.³³

De eerste deelvraag betrof het onderzoeksterrein waarop Brasz al twintig jaar actief was, met een reeks meerjarige contractonderzoeken, onder de vlag van het project 'Bestuur-Bestuurd'. Dit had de vakgroep bestuurskunde van Amsterdam naar Zwammerdam gevoerd, en van Zambia naar Lesotho, zich richtend op stroeve scharnierpunten in het openbaar bestuur, met het doel het gepiep en gekraak te verhelpen. De dagelijkse leiding van het project was begin jaren tachtig in handen gekomen van Fred Fleurke, een politicoloog uit eigen kweek die was gepromoveerd op een onderzoek naar de toegankelijkheid van het openbaar bestuur. Onder auspiciën van Brasz entameerde Fleurke onder meer diverse onderzoeken naar de besluitvorming over woningbouw, in opdracht van het ministerie van volkshuisvesting en van de provincie Zuid-Holland. Eén van de uitkomsten was dat op provinciaal niveau de effectiviteit van het volkshuisvestingsbeleid gebaat zou zijn bij versterking van de intergemeentelijke samenwerking. Voorts verrichtte de vakgroep bestuurskunde, in opdracht van de Raad voor het binnenlands bestuur, onderzoek naar interbestuurlijke invloedsverhoudingen. Ook werd, op verzoek van het ministerie van binnenlandse zaken, het proces van decentralisatie van rijkstaken onder de wetenschappelijke loep genomen.³⁴

De tweede deelvraag van het BBI-project, naar de inhoud en wijze van totstandkoming van het overheidsbeleid, behelsde het door Kuypers van de grond getilde beleidspoliticologische onderzoek. De dissertaties van Van de Graaf en Hoppe waren hiervan duidelijk herkenbare vruchten, evenals eerdergenoemde promotiestudies van Noordzij en Boonstra. De taak leiding te geven aan de verdere uitbouw van

dit BBI-deelprogramma leek voor Hoppe weggelegd, als beoogde opvolger van Kuypers. Zijn aanstelling leek een formaliteit, ware het niet dat – tot veler verrassing – het college van bestuur tegen de enkelvoudige voordracht bezwaar maakte. Met name rector magnificus Drenth, de psycholoog die weinig op had met het doelmiddelonderzoek, wilde tegenover Hoppe een tweede, externe kandidaat geplaatst zien. Zover kwam het niet. Hoppe bedong een *sabbatical* en besloot vervolgens te solliciteren naar de positie van hoogleraar bestuurskunde aan de UvA. 189 Ook dit traject kende hobbels, maar leidde in september 1986 uiteindelijk tot Hoppes benoeming.³⁵

Vier maanden later werd aan de VU de door Kuypers verlaten leerstoel ingenomen door Hans van den Heuvel, evenals Hoppe een politicoloog die aan de Katholieke Universiteit Nijmegen was opgeleid, niet door Hoogerwerf overigens. Ruim tien jaar was Van den Heuvel werkzaam geweest op het ministerie van CRM, bij de directie radio, televisie en pers. In 1979, ondertussen gepromoveerd op een – overwegend historische – studie over de totstandkoming en wording van het Nederlandse omroepbestel, werd Van den Heuvel medewerker mediabeleid bij de Wetenschappelijke raad voor het overheidsbeleid. In 1981 verbond hij zich aan de Rotterdamse Erasmusuniversiteit, als buitengewoon hoogleraar in de geschiedenis van beleid en bestuur. Dit alles wees in een andere richting dan de door Kuypers vormgegeven leeropdracht, die overwegend methodologisch van aard was. Van den Heuvel, die de benoemingscommissie te kennen had gegeven ‘zichzelf als “gericht op het empirische beleidsonderzoek” te willen beschouwen’, was vooral een man van de ambtelijke praktijk. Zijn (enkelvoudige) voordracht was dan ook niet onomstreden, zijn benoeming, eind 1986, duidelijk een kredietbenoeming.³⁶

POLITIEKE COMMUNICATIE EN INFORMATIE

Eigenlijk was Van den Heuvel, met zijn media-achtergrond, beter geëquipeerd voor het andere VF-onderzoeksprogramma van politicologie, ‘Politieke communicatie en informatie’ (PCI). Dit programma had als uitgangspunt het pijlsnel groeiende informatieaanbod, zowel op het niveau van de overheid en het bedrijfsleven als in de publieke sfeer. Viewdata, tweewegkabels, satellieten en computers zorg-

den voor een jaarlijkse informatiegroei van tien procent, zonder dat de vraag werd gesteld wie er eigenlijk op zat te wachten. Deze ontwikkeling stelde Jan van Cuilenburg in november 1982 aan de orde, toen hij het hoogleraarschap in de communicatiewetenschap aanvaardde, als opvolger van Diemer die in september 1981 met emeritaat was gegaan. 'De druk van de technologie en de economie is zo groot,' constateerde Van Cuilenburg in zijn inaugurele rede, 'dat de vraag naar de gebruikswaarde van informatie voor de ontvanger nauwelijks aan de orde komt.' Van een relatie tussen zender en ontvanger, grondvoorwaarde van communicatie, was steeds minder sprake; het onstuitbare groeiende informatieaanbod droeg nauwelijks meer bij aan de groei van publieke kennis.³⁷

De probleemstelling van het PCI-programma luidde welke factoren verantwoordelijk waren voor de omvang en aard van de explosief groeiende informatievoorziening, voorts welke gevolgen dit had voor de politieke besluitvorming en voor de verhouding tussen burgers en overheid. Dit laatste aspect, dat raakvlakken had met het andere politicologische onderzoeksprogramma, 'Beleid, bestuur en implementatie', kreeg de nadruk: de rol en de betekenis van massamedia als intermediair tussen samenleving en overheid. Het hart van het PCI-programma was welbeschouwd de bekende passage uit de in 1975, door de toenmalige CRM-minister Harry van Doorn gepubliceerde media-nota, te weten dat massamedia 'een construerend deel van de democratie' vormden.³⁸

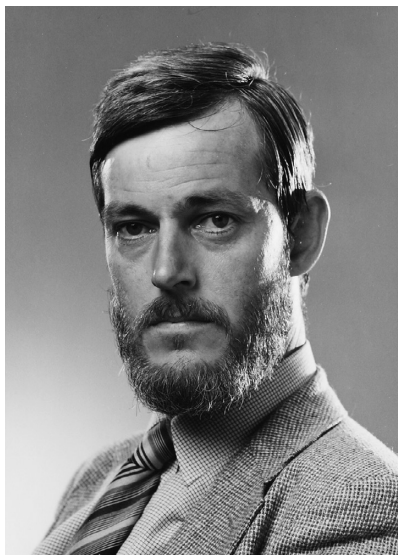
De passage vinden we terug in *Krant en democratie*, het proefschrift waarop communicatiewetenschapper Otto Scholten in november 1982 bij Van Cuilenburg promoveerde. De vraagstelling van Scholten's studie was óf en, zo ja, in welke mate de landelijke dagbladen in hun parlementaire berichtgeving een adequate bijdrage leverden aan de politieke meningsvorming van burgers. Hiertoe had Scholten een uitgebreide inhoudsanalyse gemaakt van de wijze van berichtgeving over Bestek '81, het ombuigingsplan van het kabinet-Van Agt/Wiegel dat in het najaar van 1978 voor verhitte parlementaire debatten had gezorgd. Bij zijn onderzoek werd Scholten bijgestaan door vijftientwintig studenten die drie weken lang, van negen tot vijf, de landelijke kranten van oktober 1978 spelden en geduldig hun data op ponskaarten vastlegden. Voor één van hen, politicologie- en economiestudent Wouter Bos, zou het parlement twee decennia later zijn werkplek wor-

den, als kamerlid, staatssecretaris en minister namens de PvdA. Het van zin tot zin ontleiden van politieke uitspraken bleek student Bos op het lijf geschreven. 'Van meet af aan zat hij nonchalant aan het hoofd van de tafels in de Mundusbarakken,' aldus de latere hoogleraar communicatiewetenschap Jan Kleinnijenhuis. 'Alle moeilijke vragen over hoe je een redenering moest ontrafelen werden als vanzelf voorgelegd aan Wouter Bos.'³⁹

Scholten's bevindingen waren, gezien vanuit democratisch perspectief, positief. De meeste kranten verdeelden hun aandacht keurig over het parlementaire palet, in de zin dat de grote politieke partijen de meeste, de kleine de minste aandacht kregen. Ook de toegankelijkheid van de berichtgeving stemde Scholten tevreden: het grootste deel van de dagbladen oversteepte niet het intellectuele niveau van een HAVO-scholier. De orthodox-protestantse kranten *Nederlands Dagblad* en *Reformatorisch Dagblad* kwamen, wat de adequaatheid van hun berichtgeving over Bestek '81 aanging, als beste kranten uit de bus. *De Telegraaf* scoorde het slechtste. 191

In hetzelfde communicatiewetenschappelijke werkveld bevond zich de in 1985 verschenen studie van Van Cuilenburg, Kleinnijenhuis en Jan de Ridder naar het beeld dat de vijf grote landelijke dagbladen (*NRC Handelsblad*, *de Volkskrant*, *Trouw*, *De Telegraaf* en *Algemeen Dagblad*) van het zittende kabinet-Lubbers gaven. Het onderzoek werd uitgevoerd als test van een computerprogramma voor evaluatieve tekstanalyse dat de vakgroep had ontwikkeld in opdracht van de Rijksvoorlichtingsdienst. Uit het onderzoek kwam naar voren dat het centrum-rechtse kabinet over de gehele linie het meest kritisch werd bejegend door *de Volkskrant*, terwijl *De Telegraaf* voor het beleid de meeste waardering kon opbrengen. Opmerkelijker waren de conclusies dat de 'linkse' *Volkskrant* tevens een tamelijk kritische volger van de PvdA bleek en dat *De Telegraaf* niet de rabiante vvd-krant was die de PvdA voortdurend in een kwaad daglicht wilde stellen.⁴⁰

Dit laatste wees op veranderende verhoudingen tussen dagbladen en politieke partijen, een ontwikkeling die in 1989 werd belicht door Kleinnijenhuis en Scholten in een lijvig artikel in *Acta Politica*. Ondanks dat de totale dagbladoplage in de jaren vijftig en zestig van tweenhalf naar vier miljoen exemplaren steeg, slaagden de partijgebonden bladen er nauwelijks in nieuwe lezers te werven. Krantenlezend Nederland stelde steeds minder prijs op de boodschappen van de 'ei-

Jan van Cuilenburg (1947), van 1969 tot 1988 werkzaam bij de subfaculteit, eerst als wetenschappelijk (hoofd)medewerker, vanaf 1981 als hoogleraar communicatiewetenschap. (FOTO HDC)

gen' politieke partij. Voor de zuilkranten, de bezorgers van deze boodschappen, was dit reden zich aan de houdgreep van de politieke partijen te ontworstelen en de inhoud van hun kolommen te diversifiëren. Dit betekende echter niet dat de dagbladen voor de politieke partijen minder belangrijk werden – integendeel. Omdat de kranten een gemêleerder, in politiek opzicht 'zwevender' publiek bedienden, werden ze voor meerdere politieke partijen potentiële kanalen om de kiezer te bereiken. Anders gezegd: de politieke partijen hadden een deel van hun machtspositie aan de dagbladen moeten afstaan.⁴¹

OPERATIONALISEREN, WAARNEMEN EN METEN

Personderzoek vond ook plaats in de vakgroep M&T. Harry van den Berg en Kees van der Veer werkten er aan eerdergenoemd project 'Ideologie en massamedia'. Het project was onderdeel van het VF-programma 'Methoden van operationaliseren, waarnemen en meten', af-

gekort owm, een trits van onderling verweven onderzoeksfasen. Het project 'Ideologie en massamedia' ressorteerde onder het deelprogramma 'operationaliseren' dat zich richtte op empirische toetsing van theoretische concepties, i.c. de ideologische lading en duiding van krantenberichten. Enerzijds hield het project een diepgaande theoretische beschouwing over het functioneren van de media in, anderzijds was het een omvangrijke *casestudy* naar de dagbladberichtgeving over de geruchtmakende bezetting van de Bredase kunstvezelfabriek Enka in 1972. De conclusie van het onderzoek, waarmee Van den Berg en Van der Veer in 1988 de doctorstitel verwierven, aan de UvA, was dat de pers zich in het Bredase arbeidsconflict politiek-ideologisch gezien conformistisch had opgesteld. De meeste van de elf onderzochte kranten kopieerden de stelling van de directie dat grondige sanering van de kunstvezelfabriek onvermijdelijk was. De stem van de stakers klonk veel zwakker en omfloerster door, niet alleen in redactionele commentaren maar tevens in nieuwsberichten, nota bene het veronderstelde domein van objectiviteit, onpartijdigheid en evenwicht.⁴² 193

Onder het m&t-onderzoekschapiter 'operationaliseren' viel ook het al bijna tien jaar lopende onderzoek van De Jong-Gierveld naar de meetbaarheid van eenzaamheid en vereenzaming. Ze werd daarbij gesecondeerd door Theo van Tilburg, die in 1986 promoveerde op een onderzoek naar de vraag in hoeverre een netwerk van primaire relaties (familie, burens, vrienden, kennissen) gevoelens van eenzaamheid kon verminderen. Van Tilburgs proefschrift, *Verkregen en gewenste ondersteuning in het licht van eenzaamheidservaringen*, had hoge actualiteitswaarde. De overheid maakte ten opzichte van de zorg- en welzijnssector immers terugtrekkende bewegingen, onder het motto dat de samenleving meer voor zichzelf moest gaan zorgen, daarbij wijzend op het door Van Tilburg onderzochte netwerk. Diens bevindingen, resultaat van een mondelinge enquête onder ruim vierhonderd mensen, gehuwd en ongehuwd, gescheiden en verweduwd, onderstreepten het belang van een ondersteunend netwerk. Naarmate iemand meer primaire relaties had, en naarmate de (emotionele en instrumentele) band binnen de acht nauwste relaties steviger was, bleek de intensiteit van de ervaren eenzaamheid geringer.⁴³

De kern van het eenzaamheidsonderzoek bestond uit het afnemen van interviews, het hoofdonderdeel van het owm-programma: onderzoek naar waarneming via ondervraging, toegespitst op het interac-

tieproces tussen ondervrager en ondervraagde. Dit onderzoek, waarvoor de basis al in de jaren zeventig was gelegd, stond onder leiding van Van der Zouwen en beoogde het opsporen en onderzoeken van factoren die dit interactieproces verstoorden, met waarnemingsfouten als gevolg. Dit kon aan een gebrekkige vraagstelling liggen, mondeling of schriftelijk, of aan een slechte wisselwerking tussen interviewer en respondent. Dergelijke interactiepatronen werden in het waarnemingsonderzoek met behulp van codeersystemen geëxpliciteerd. Analyse van de resultaten moest resulteren in richtlijnen voor een adequate gespreksvoering en aldus bijdragen aan het verzamelen van zo zuiver mogelijke onderzoeksdata. Dit maakte 'waarneming via ondervraging' tot een in M&T-land belangwekkend onderzoeksprogramma, omdat het overgrote deel van de sociaal-wetenschappelijke data met behulp van interviews werd verzameld.⁴⁴

'Meten', het derde onderdeel van het M&T-onderzoeksprogramma, handelde over de ontwikkeling van procedures en instrumenten waarmee bepaalde vormen van keuzegedrag konden worden geanalyseerd. Dit deelprogramma werd gecoördineerd door Wim Saris, die als socioloog was opgeleid aan de Utrechtse rijksuniversiteit. Sinds 1968 was Saris aan de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen van de VU verbonden, waar hij – samen met Van Cuilenburg – het belang van publiceren in internationale tijdschriften ging bepleiten. Ook liep Saris voorop met door computers ondersteund *panelsurvey*-onderzoek. Eerst stuurde hij zijn studenten op pad met gigantische houten kisten waarin een Apple-II-computer en een Philips-beeldscherm verschoelen zaten; later kregen de respondenten zelf de beschikking over een computer, een Atari met beperkt geheugen dat het programmeren soms tot een crime maakte.⁴⁵ Alle begin is moeilijk, ook in de digitale wereld.

In het door Saris gecoördineerde deelprogramma 'Meten' werd samengewerkt met de Universiteit van Amsterdam, onder het overkoeplende dak van de Stichting voor sociometrisch onderzoek. Een prikkelend voorbeeld van onderzoek naar keuzegedrag was de eind 1983 gepubliceerde studie van Saris (inmiddels overgestapt naar de UvA), De Ridder en Peter Neijens naar het oordeel van de Nederlandse bevolking over kernenergie. Hun studie kon trouwens evengoed onder het chapter 'waarneming door ondervraging' worden gerangschikt, met meer dan twaalfhonderd respondenten die eerst waren gevraagd

een keuzeboekje in te vullen en vervolgens waren geïnterviewd. Bijna tweederde van hen vond het gebruik van kernenergie op lange termijn onaanvaardbaar en wilde zich verlaten op een combinatie van wind-energie, besparingen en aardgas; het gebruik van aardolie moest sterk worden verminderd, kernenergie afgeschaft.⁴⁶

Deze conclusies baarden opzien, omdat ze niet overeenkwamen met de bevindingen van de stuurgroep die in opdracht van de regering een brede maatschappelijke discussie naar de toekomstige energievoorziening leidde. Op grond van alom in den lande gehouden inspraakavonden was de stuurgroep tot de slotsom gekomen dat er onder de Nederlandse bevolking voldoende draagvlak was om de kerncentrales in Borssele en Dodewaard open te houden, alhoewel uitbreiding van het aantal centrales niet voor de hand lag. Het onderzoek van Saris, Neijens en De Ridder wees echter uit dat voorstanders van het openhouden van Borssele en Dodewaard niet zonder meer ook voorstanders waren van kernenergie op de lange termijn. Van de respondenten die de centrales open wilden houden was de helft van mening dat ze op den duur moesten worden gesloten. Deze nuance was tijdens de maatschappelijke discussie, die geen 'breed' forum was geweest maar een besloten arena van verklaarde voor- en tegenstanders van kernenergie, niet aan de orde geweest.⁴⁷

195

RELIGIEUZE SYMBOLISCHE SYSTEMEN EN RELIGIEUZE REGIMES

De tvc-operatie, in 1983 in gang gezet, bezorgde de studierichtingen culturele antropologie en niet-westerse sociologie in den lande een déjà-vu-gevoel. Hier had midden jaren zeventig, zoals uiteengezet in het vorige hoofdstuk, al een taakverdelingsoperatie plaatsgevonden. De vu had toen religieuze antropologie (niet-westerse religies), politieke antropologie en urbanistiek als specialisaties toegewezen gekregen, terwijl symbolische antropologie en sociologie van het ontwikkelingsbeleid als 'basisonderzoeks-voorzieningen' waren aangemerkt. Daarnaast was er nog een zesde voorziening, in *joint venture* met de letterenfaculteit, zijnde niet-westerse geschiedenis, waarvan de leerstoel, sinds 1976 bezet door de Australische historica Heather Sutherland, zowel in de subfaculteit culturele antropologie/niet-westerse so-

196 ciologie als in de subfaculteit geschiedenis stond. Sutherland werd onder meer terzijde gestaan door historicus Dick Kooiman die in 1966, als assistent van lector Johan Thijs, in de subfaculteit culturele antropologie/niet-westerse sociologie werkzaam was geworden. Kooiman deed promotieonderzoek naar de opkomst tussen 1917 en 1937 van textielvakbonden in Bombay. Later maakte hij studie van de leef- en werkomstandigheden van paria's in Zuid-India, in het bijzonder hoe hun positie veranderde onder invloed van de christelijke zending.⁴⁸

De zes onderzoeksvelden van de subfaculteit culturele antropologie/niet-westerse sociologie werden in 1982, vanwege de voorwaardelijke financiering, ondergebracht in het mantelprogramma 'Religie, macht en ontwikkeling' (RMO). 'Religie' werd gedefinieerd als het zoeken naar antwoorden op fundamentele levensvragen, en werd als zodanig opgevat als een centraal element in de menselijke zingeving. Religie en macht waren, in hun samenspel, onlosmakelijk verbonden met problemen van onderontwikkeling. Niet zelden hadden ontwikkelingsactiviteiten nieuwe machtsconcentraties tot gevolg. Oude vormen van ongelijkheid transformeerden in nieuwe, waarbij voor een groot deel van de bevolking meestal geen sprake was van lotsverbetering.

In dit laatste vlak nu lag de maatschappelijke relevantie van het RMO-programma, te weten een bijdrage proberen te leveren aan betere leefomstandigheden voor de minstbedeelden. Hiermee appelleerde het aan de grondslag van de universiteit, als enige onderzoeksprogramma van de subfaculteit.⁴⁹ Niet dat dit door velen werd betreurd; de discussie over wat 'normatieve wetenschap' moest inhouden was een stille dood gestorven. Van de notie van 'goed rentmeesterschap' werd in het beleidspoliticologische en bestuurskundige onderzoek niet langer gerept, evenmin van evangelische compassie met 'groepen onder druk' in het sociologische onderzoeksprogramma, waarin hulpverlening geen bijbelse connotatie meer had. Wat aan christelijke inspiratie restte was hulp aan de verre naaste, zijnde de 'o' van 'ontwikkeling' in het onderzoeksprogramma 'Religie, macht en ontwikkeling' van de subfaculteit culturele antropologie/niet-westerse sociologie.

In het deelprogramma religie, of voluit ‘religieuze symbolische systemen en religieuze regimes’, stond de relatie tussen zingevingprocessen en processen van machtsvorming en machtsuitoefening centraal. Het programma bestond uit vier projecten: religieuze wereldbeelden, religieuze regimes, volksreligiositeit en etnische groeperingen. De eerste twee projecten hingen nauw samen. Religieuze wereldbeelden kregen vorm en inhoud in – al dan niet expliciete – geloofsleren, mythische verhalen en rituele handelingen. Dit was al meer dan vijftien jaar het onderzoeksterrein van docent symbolische antropologie Reimar Schefold, Zwitser van geboorte en in 1965 gepromoveerd aan de Universiteit van Bazel. Schefold verbleef lange tijd op Siberoet, een eiland voor de westkust van Sumatra waar hij te midden van de Sakoeddai leefde, een geïsoleerd levende bevolkingsgroep. De Sakoeddai leefden vanuit het geloof dat de ziel via de fontanel in en uit het lichaam glipte. Keerde ze niet terug, dan waren je dagen geteld. ‘Je moet dus een leven leiden waarbij je aantrekkelijk blijft voor je ziel,’ vertelde Schefold naderhand. Zelfzucht joeg haar weg. ‘Je moet naar vermogen bijdragen in de groep.’ Wie verzuimde werd terechtgewezen. De samenleving van de Sakoeddai was hier een spiegelbeeld van: sterk egalitair en harmonieus. Vergeleken met menig andere ‘primitieve’ samenleving, waarin religieuze voorstellingen de vigerende machtsorde verheerlijkten of verwierpen, ging van de symbolische orden op Siberoet een dempende en samenbindende werking uit.⁵⁰

197

Behalve in mythes en riten konden religieuze wereldbeelden ook neerslag krijgen in organisaties. Waren binnen dergelijke organisaties leiders actief, met substantiële invloed op hun volgelingen en de buitenwereld, dan kon van ‘religieuze regimes’ worden gesproken. Gezichtsbepalende onderzoekers in dit discours waren de cultureel antropologen Matthieu Schoffeleers en Mart Bax. Schoffeleers was een voormalige, in het Limburgse Beek geboren priester die jarenlang onder de Mang’anja leefde, een volk in Malawi waar hij in de jaren vijftig en zestig als missionaris had gewerkt. Zijn ervaringen legde hij op schrift vast waarna van het één het ander kwam. De priester ging antropologie studeren, in Kinshasa en Oxford, en promoveerde in 1968 op *Symbolic and social aspects of spirit worship among the Mang’anga*. Vier jaar nadien werd Schoffeleers lector aan de universiteit van Malawi.

In 1976 aanvaardde de voormalige missionaris het lectoraat religieuze antropologie aan de Vrije Universiteit, als opvolger van Blauw. ‘Men heeft toen nog vanuit de vu rondgebeld naar hutten in Afrika,’ vertelde Schoffeleers naderhand met smaak, ‘om referenties te vragen.’⁵¹

198 Een boeiend voorbeeld van de vaak gecompliceerde relatie tussen religieus regime en staat besprak Schoffeleers bij zijn afscheid van de vu, twaalf jaar later. In zijn laatste college voerde hij zijn gehoor mee naar paaszondag 1985 toen de Zionist Christian Church, de grootste en invloedrijkste kerk in Zuid-Afrika, haar vijfenzeventigjarig bestaan vierde. Eregast was P. W. Botha, president van het apartheidsregime die onder de tonen van het Boerenlied *Sarie Marijs* geestdriftig werd verwelkomd door de meer dan twee miljoen zwarten tellende menigte. Onderdrukten juichten de onderdrukker toe. De verklaring voor de vervreemdende massameeting lag volgens Schoffeleers in het ‘medicinale’ karakter van de Zionist Christian Church. Als gebedsgenezingskerk onttrok het genootschap zich aan de omringende samenleving; problemen – van welke aard ook – werden door middel van gebedsrituelen bezworen. Opstandigen werd een ‘sick role’ toegekend. ‘Ziekte als een vorm van deviatie,’ zette Schoffeleers uiteen, ‘en dus als een probleem van sociale controle.’ De oorzaak van de ‘ziekte’ werd in begane zonden gezocht; de raciale segregatie van de Zuid-Afrikaanse maatschappij werd buiten beschouwing gelaten. Aldus ‘ondersteunde’ de Zionist Christian Church, als religieus regime, het apartheidsbewind.⁵²

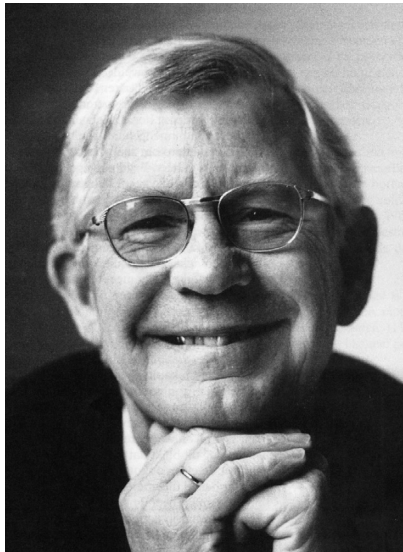
Mart Bax, eerst hoofddocent, later (vanaf september 1988) bijzonder hoogleraar politieke antropologie, was afkomstig van de Universiteit van Amsterdam waar hij in 1973 was gepromoveerd op ‘machine-style politics’ in Ierland. De dissertatie was een teken dat in het cultureel-antropologische onderzoek de ‘geïsoleerde primitief’ gezelschap had gekregen van de moderne westerling.⁵³ Bax’ proefschrift gaf inzicht in het omvangrijke netwerk van patronen, ‘makelaars’ (politici) en cliënten dat in de Ierse Republiek vanachter de schermen de dienst uitmaakte. Politiek en religie gingen hierbij hand in hand, terwijl in de antropologie juist de neiging bestond beide terreinen te scheiden.⁵⁴

Ook tijdens veldwerk in Joegoslavië stuitte Bax op het innige verband tussen ‘power’ en ‘prayer’. In de deelstaat Bosnië-Herzegovina legden de franciscanen het langzaam maar zeker af tegen de bisschop

van Mostar, die de steun van de communistische regering had. Rond 1980 leken de dagen van de franciscanen definitief geteld, totdat de mare zich verspreidde dat in de parochie Medjugorje, veertig kilometer zuidwestelijk van Mostar, de heilige maagd Maria was verschenen. Kerk en communistische partij konden niet voorkomen dat de parochie een bedevaartsoord werd. Het werd geadopteerd door de franciscanen, die de toestroom van gelovigen dankbaar aangrepen om hun machtspositie te heroveren.⁵⁵

199

Bax' studie over de pelgrimage naar Medjugorje was eveneens een sprekend voorbeeld van volksreligiositeit, het derde project in het deelprogramma 'religieuze symbolische systemen en religieuze regimes'. Een regime impliceerde macht, voorts spanningen en strijd. Dit uitte zich in afscheidingsbewegingen, maar werd ook op subtielere wijze manifest, in tegenstellingen tussen de 'officiële' orthodoxie en volksreligiositeit, vaak samenvallend met de confrontatie tussen elite en massa. Dit onderzoeksveld van de subfaculteit culturele antro-

Cultureel antropoloog Mart Bax (1937), van 1965 tot 1987 als wetenschappelijk (hoofd)medewerker werkzaam, van 1988 tot 2002 als buitengewoon hoogleraar politieke antropologie. In 2012 kwam Bax in opspraak; hij werd van wetenschapsfraude beticht.⁵⁶ (FOTO VINCENT MENTZEL)

pologie/niet-westerse sociologie was grotendeels in Zuid-Amerika gesitueerd, waar het werkelijke religieuze leven vaak in de periferie van de rooms-katholieke kerk plaatsvond. Allard Willemier Westra, die tijdens zijn jeugd een aantal jaren op Curaçao had gewoond en sindsdien door volksreligiositeit was geboeid, promoveerde op een proefschrift over een bezetenheidsreligie in Bahia, een deelstaat in Brazilië waar hij eind jaren zestig al sociologisch onderzoek had gedaan in de sloppenwijken van São Paulo. Ontwikkelingssocioloog Joop van Kessel trok in Noord-Chili maandenlang op met dansgroepen die door middel van uitbundige pelgrimages blijf wilden geven van hun religieuze en culturele eigenheid, zowel ten opzichte van de kerkelijke als wereldlijke overheid.⁵⁷

Ook Hans Tennekes, een hervormde hoofdonderwijzerszoon uit Hoogvliet die in 1970 bij Herman Schulte Nordholt was gepromoveerd op *Het cultuurrelativisme in de Amerikaanse culturele antropologie*, deed veldwerk in Chili. Tennekes onderzocht er de snel groeiende pinksterbeweging waaraan hij tot einde jaren tachtig tientallen publicaties wijdde. Tennekes was, als eindverantwoordelijke, tevens betrokken bij het onderzoek naar religie en etnische identiteit, het vierde project in het deelprogramma 'religieuze symbolische systemen en religieuze regimes'. Het onderzoek verkeerde bij de start van het vF-traject, in 1982, nog in een verkennende fase. Het wilde zich richten op de migrantenminderheden die de laatste decennia ons land waren binnengekomen (Molukkers, Turken, Surinamers, Marokkanen) en was een reactie op het xenofobe sentiment dat extreem-rechtse groeperingen probeerden te voeden, Janmaats Centrumpartij voorop. 'Religie' vormde de verbindende schakel met de andere drie projecten, omdat de etnische identiteit van de migranten doorgaans was gestempeld door hun geloofsovertuiging, die weer van cruciaal belang was bij hun emancipatiestreven en integratieproces.⁵⁸

Het minderhedenvraagstuk had op de keper beschouwd ook een internationale context: de instroom van immigranten hing samen met (stagnerende) ontwikkelingen in het land van herkomst. Deze ontwikkelingen stonden centraal in de twee andere deelprogramma's van

het vF-programma 'Religie, macht en ontwikkeling' van de subfaculteit culturele antropologie/niet-westerse sociologie, te weten 'Staatsontwikkeling, markteconomie en lokale gemeenschap' en 'Ontwikkelingen aan de basis en ontwikkelingsbeleid'.⁵⁹ Geschiedes eerdergenoemde onderzoek in Zuid-Oost-Kameroen, onder de Maka, is een gaaf voorbeeld van het eerste deelprogramma. Marktdenken penetreerde lokale gemeenschappen, maar leidde niet tot directe afbraak van traditionele productiewijzen. Die dienden, in getransformeerde vorm, als aanknopingspunten voor de kapitalistische markteconomie, een proces dat door de Franse marxistische antropologen Claude Meillassoux en Pierre-Philippe Rey met de term 'articulatie' was bedacht. Hoe minder aangrijpingspunten de vóórkapitalistische verhoudingen boden, des te groter de staatsdwang, zoals in Zuid-Oost-Kameroen. Daar dwong de koloniale overheid marktproductie af met draconische maatregelen, zoals gedwongen verbouw van marktgewassen, strikte werktijden voor de boeren en razzia's op arbeiders.⁶⁰

201

Dat dit proces van 'articulatie' ook een positieve kant kon hebben, kwam naar voren in het dissertatieonderzoek van Joep Bijlmer, in het kader van 'Ontwikkelingen aan de basis en ontwikkelingsbeleid', het derde deelprogramma van de subfaculteit ca-nws. Bijna drie jaar lang verbleef Bijlmer, een promovendus van Schoorl, in de straten en kampen van de Javaanse havenstad Soerabaja. De straateconomie bleek er een werkgelegenheidsverschaffer van formaat, vooral voor migranten van het platteland wier verdiensten alleszins meevielen. Ze lagen vaak hoger dan het loon van menig fabrieksarbeider. De kwalificatie 'slachtoffers van urbanisatie zonder industrialisatie', veelal gehoord in neomarxistische kring, ging voor de straatwerkers in Soerabaja niet op, concludeerde Bijlmer. Het articulatieproces, de koppeling van de dominante kapitalistische productiewijze met de kleinwarenproductie, veroorzaakte geen stagnatie of onderontwikkeling. In rurale context kwam Jan Nielen, eveneens een promovendus van Schoorl, tot eenzelfde conclusie voor de kleine boerensector in twee districten van de Indiase deelstaat Andhra Pradesh. De omslag naar een kapitalistische productiewijze had niet geleid tot een klassiek-marxistische tweedeling tussen herenboeren en landloze arbeiders.⁶¹

Het onderzoeksprogramma 'Ontwikkelingen aan de basis en ontwikkelingsbeleid', onder leiding van Schoorl, kreeg in de jaren tachtig al-

om erkenning. Het werd bepalend voor het profiel van de vakgroep niet-westerse sociologie, die ook internationaal aan de weg timmerde, onder meer als participant in EIDOS: 'European Inter-University Development Opportunities Study-group', waarin Quarles van Ufford van zich deed spreken.⁶² De vakgroep verrichtte onderzoek in stedelijke en rurale context, terreinen waarop al in ruime mate expertise was opgebouwd. Het onderzoek naar ontwikkeling en ontwikkelingsbeleid in stedelijke context bouwde voort op het reeds vanaf 1968 lopende Karachiproject. De coördinatie was inmiddels in handen van Jan van der Linden, onder wiens leiding de Rotterdamse sociaal-geograaf Peter Nientied twee jaar lang veldwerk in de Pakistaanse miljoenenstad deed. Het Karachiproject kreeg pendanten in het Boliviaanse La Paz en het Indiase Madras, waar respectievelijk Frans Beijgaard en Joop de Wit onderzoek deden.⁶³ Beiden promoveerden begin jaren negentig bij Peter Kloos, de opvolger van Schoorl.

Schoorl zelf onderzocht de maatschappelijke en culturele ontwikkelingen die zich sinds de zeventiende eeuw, als gevolg van de interveniërende centrale regering, hadden voltrokken in het Indische sultanaat Boeton, op Zuid-Oost-Celebes. Daarmee keerde Schoorl, in het zicht van zijn emeritaat, terug naar het terrein dat hij aan het begin van zijn loopbaan reeds had betreden, met zijn dissertatieonderzoek naar cultuurveranderingen onder de Moejoe op Nieuw-Guinea.⁶⁴ Nauw verwant met Schoorls Boetononderzoek, waarin de nadruk lag op de interactie tussen de dynamiek van lokale culturen en de invloeden 'van buitenaf', waren de promotiestudies van Elly Touwen-Bouwsma en Mieke Schouten. Beide projecten werden gefinancierd door het Programma Indonesische Studies (PrIS) waarin Schoorl, Herman Schulte Nordholt en Sutherland een voortrekkersrol vervulden. Touwen-Bouwsma, die in 1988 bij laatstgenoemde promoveerde, onderzocht de wisselwerking tussen staatsformatie en islamisering op West-Madoera. Schouten verrichtte research onder de Minahassa, op Noord-Celebes, en behaalde in 1993, ook bij Sutherland, de doctorstitel.⁶⁵

Hoewel het systeem van voorwaardelijke financiering begin jaren tachtig met de nodige scepsis was ontvangen, werd gaandeweg het

decennium duidelijk dat het systeem onmiskenbaar zijn vruchten afwierp. Zeker, het opstellen en beheren van de programma's was tijdrovend en kostte evenveel papier als geduld. Maar het onderzoek won aan alle Nederlandse universiteiten substantieel aan omvang en samenhang, ook aan de Vrije Universiteit, de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen niet uitgezonderd. Het vf-systeem bleek echter geen stimulans voor het ontstaan van geïnstitutionaliseerde samenwerkingsverbanden. De subfaculteiten c.q. vakgroepen keken, omwille van de pecunia (het hemd was nader dan de rok), doorgaans niet veel verder dan de eigen onderzoeksprogramma's.

203

De onderwijsprogramma's waren weinig coherenter. De curricula waren eng-disciplinair van aard, met verkoking als gevolg, terwijl het grote aantal specialisaties en differentiaties het beeld nog meer vergruisde. 'De mogelijkheden voor het verzorgen van onderwijs worden door een ver doorgevoerde differentiatie onmogelijk,' aldus een discussienota over het onderwijscurriculum die voorjaar 1983 in de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen de ronde deed. 'De situatie binnen scw is in feite zo het duidelijkst bij sociologie.' De 'moederdiscipline', die als gevolg van de rvc-operatie in 1988 ophield te bestaan, had tijdens haar glorieperiode, begin jaren zeventig, niet minder dan negen differentiaties gekend. Dit aantal lag bij politicologie, culturele antropologie en niet-westerse sociologie weliswaar lager, maar nam niet weg dat ook voor deze studierichtingen herbezinning op de programmering noodzakelijk was. Slechts een beperkt aantal alumni mocht naar de tweede fase door, om als 'assistent-in-opleiding' op een wetenschappelijke carrière te worden voorbereid, een traject van vier jaar dat met promotie moest worden afgerond. Het overgrote deel van de doctorandi kwam op de arbeidsmarkt terecht en was dus veel meer gebaat bij een op praktisch toepasbare kennis geënt curriculum dan bij allerlei wetenschappelijke specialisaties en differentiaties. 'In het onderzoek,' stelde de discussienota van voorjaar 1983, 'is de situatie thans drastisch aangepakt. Kan het onderwijs uitblijven? Nee dus.'⁶⁶

Tot deze conclusie was men op het departement in Zoetermeer al eerder gekomen. Interdisciplinair en kwalitatief hoogstaand onderwijs, in een tijdperk van krimpende middelen, vereiste samenwerking en centrale sturing. De sinds de jaren zestig geldende cultuurpolitieke opdracht van het wetenschappelijk onderwijs ('méér dan een toeleve-

ringsbedrijf van geschoolde mankracht voor de arbeidsmarkt') moest plaatsmaken voor economisch-utilitaire doeleinden. De universiteiten dienden meer een beroepsopleiding te worden, terwijl anderzijds het hogerberoeps onderwijs moest worden 'geacademiseerd'.⁶⁷

204 Deze omslag werd verwoord in de nota 'Hoger Onderwijs: Autonomie en Kwaliteit' (НОАК) die in 1985 het licht zag. Daarin vertrouwde de minister Deetman, in het kader van 'deregulering', de zorg over inhoud en kwaliteit van het hoger onderwijs zo veel mogelijk aan de instellingen toe. Ze werden zelf verantwoordelijk voor de benodigde structuurveranderingen, die moesten leiden tot hoger studierendement en betere aansluiting op de maatschappij. De overheid plaatste zich op afstand, sturend op hoofdlijnen.⁶⁸ De tvc-operatie was hiervan reeds een voorbode geweest: Deetman had de universiteiten gevraagd zélf met een voorstel te komen tot herschikking van de studierichtingen. Vier jaar later, in 1986, toen de veelgeplaagde minister een tweede bezuinigingsronde moest aankondigen, richtte hij zich met eenzelfde verzoek tot de colleges van bestuur. Die lieten het geoffreerde mes, waarmee weer in eigen – maar liefst andermans – vlees moest worden gesneden, deze keer liever aan zich voorbijgaan. In augustus 1986 gaven de colleges te kennen het initiatief aan de minister te laten.⁶⁹

Diens reactie kwam begin september 1986, in de vorm van de notitie 'Kaderstelling "Selectieve krimp en groei"'. De inhoud was even duidelijk als alarmerend. Het nieuwe regeerakkoord tussen CDA en vvd voorzag in een bezuiniging van 1 miljard op de onderwijsbegroting, waarvan structureel 130 miljoen door de universiteiten moest worden opgebracht. Het onderzoek, dat onder het vf-regime juist meer *body* had gekregen, werd ontzien. De besparingen moesten derhalve in het onderwijs worden gezocht, niet via de 'kaasschaafmethode', maar door specifieke maatregelen waarbij kwaliteit, schaalvergroting en arbeidsmarktgerichtheid richtinggevende criteria waren. Die brachten de minister tot het voornemen het bezuinigingsmes diep in de faculteiten letteren, tandheelkunde én sociale wetenschappen te zetten. Wat sociale wetenschappen betrof repte de kadernotitie zelfs van de 'opheffing van (het equivalent van) de onderwijscapaciteit van twee faculteiten'.⁷⁰

Aan de vu reageerde de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, een van de kleinere opleidingen van Nederland, geschrokken. Werd nu, nadat drie jaar eerder sociologie als studierichting was ge-

sneuveld, de hele subfaculteit bedreigd? Het leek mee te vallen. In de concept-beleidsvoornemens die drie weken na de kadernota volgden bleef de vU gespaard. De hardste klappen van de operatie-Selectieve krimp en groei (SKG) vielen in Leiden en Rotterdam, aan de Rijksuniversiteit en de Erasmusuniversiteit. De daar ontstane consternatie bracht de minister ertoe een visitatiecommissie te formeren die alle opleidingen sociologie, politicologie en bestuurskunde ging doorlichten. Ook deze commissie, die haar eindrapport eind februari 1987 205 presenteerde, hield de vU buiten schot. Sterker nog: ze deed de aanbeveling om bestuurskunde aan de UvA op te heffen en over te brengen naar de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen van de vU. Voorts werd politicologie uitdrukkelijk lof toegezwaaid voor het onderzoeksprogramma, maar klonk anderzijds de kritiek dat haar onderwijsbeleid weinig efficiënt was: te veel docenten, te weinig studenten.⁷¹

POLITICOLOGIE IN DE PROBLEMEN

De SKG-gifbeker ging de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen van de vU dus voorbij. Insiders wisten evenwel dat de stand van zaken bij politicologie minder rooskleurig was dan de visitatiecommissie, die haastig te werk was gegaan en geen onderzoek ter plaatse had verricht, deed voorkomen. Hoogleraar communicatiewetenschap Van Cuilenburg vertrok eind 1987 naar de UvA, teleurgesteld vanwege de geringe steun voor zijn wens tot nauwe samenwerking met de gemeentelijke universiteit, inbegrepen het terrein van bestuurskunde en internationale betrekkingen. Niet lang na Van Cuilenburg maakten Neijens en De Ridder eveneens de overstap naar de UvA. Ook werd getrokken aan Jan Kleinnijenhuis, die over de leegloop een heldere mening had. 'Er is feitelijk nooit gekozen voor een duidelijk profiel,' zei hij tegen *Ad Valvas*. 'Er heerst bij ons een beleid van: we willen alles houden en er nóg meer bij hebben.'⁷²

Dit bleek zonneklaar uit de positie van politicologie in de nieuwe organisatiestructuur. Per 1 september 1987 hield de koepelfaculteit sociale wetenschappen op te bestaan en was de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, ingevolge de nieuwe wet op het wetenschappelijk onderwijs, verzelfstandigd tot faculteit, evenals de subfaculteiten psy-

chologie en pedagogiek. De faculteit sociaal-culturele wetenschappen ging bestaan uit vijf vakgroepen: sociologie, methoden en technieken, politicologie, culturele antropologie/sociologie der niet-westerse volken en theorie/didactiek maatschappijleer. Tekenend voor de indolentie bij politicologie was nu dat de vakgroep, evenals onder het oude bestuursregime, een vijfdeling kende, bestaande uit de secties (algemene) politicologie, beleid en planning, bestuurskunde, internationale betrekkingen en communicatiewetenschap, wat tegen de integreren-de geest van de wet indruiste.

Bij alle beslommingen in de vakgroep politicologie was er ook een positieve ontwikkeling, namelijk het succes van de sinds 1985 bestaande vrije studierichting vrouw en beleid. De opleiding telde het eerste jaar meteen vijftig studenten, de deeltijdse variant dertig. Drie jaar later al werden de eerste doctorandi afgeleverd en telde de studierichting rond de veertig studenten. Door de wet harmonisatie collegegelden en inschrijvingsduur, die onder meer de doorstroming van hbo naar wetenschappelijk onderwijs regelde, lag verdere groei in het verschiet. Het verkorte, tweejarige doctoraalprogramma vrouw en beleid voor hbo'ers, ging in september 1988 met vijftientwintig inschrijvingen van start.⁷³ Daarmee voegde zich wederom een nieuwe groep studenten in een steeds bonter wordende populatie van voltijdstudenten, deeltijdstudenten en postdoctoraalstudenten. De eerste categorie zat overdag in de collegebanken, de beide andere categorieën 's avonds. Met de deeltijd- en postdoctoraalstudenten, wier aantal snel toenam, betrad voorts een andere leeftijdsgroep de collegezalen: dertigers en veertigers die hun kennis wilden bijspijkeren of, werkloos geworden, hun positie op de arbeidsmarkt wilden versterken. De vrije studierichting sociale gerontologie trok daarnaast nóg oudere studenten, onder wie enkele zestigplussers.⁷⁴

De studentenpopulatie was niet alleen heterogener, maar ook pragmatischer geworden. Niets herinnerde meer aan de protestcultuur van de jaren zeventig. 'Wat tien jaar geleden "hot issues" waren,' in de woorden van faculteitsraadslid Boddendijk, 'wordt nu pragmatisch opgelost.' Mundus was een resultaatgerichte belangenorganisatie geworden die de ontwikkelingen aan het onderwijsfront kritisch volgde en tekortkomingen aan de kaak stelde. Eén ding was niet veranderd: een kleine groep actieven trok de kar, de rest keek toe. Bij de raadsver-

Overzicht aantal studenten (sub)faculteit sociaal-culturele wetenschappen
1982-1990⁷⁵

Academisch jaar	Soc	Pol	Ca-nws	vs	Totaal	
1982-1983	125	315	252	—	692	
1983-1984	102	340	252	—	694	
1984-1985	68	352	262	—	682	207
1985-1986	51	387	303	61	802	
1986-1987	38	363	313	67	781	
1987-1988	31	397	332	110	870	
1988-1989	1	444	285	133	863	
1989-1990	—	530	260	231	1021	

kiezingen van juni 1989 was de opkomst dermate bedroevend dat de studentenfractie een raadszetel onbemand moest laten. ‘Je vraagt je echt af waar al die studenten twintig, tien jaar geleden voor geijverd hebben,’ moest politicologiestudent Jaap Meindersma in *Mundusbulletin* van het hart. ‘Zal onze generatie dan echt de geschiedenis ingaan als de generatie van de moord op de democratie?’ Een paar weken eerder hadden in Peking honderden, misschien wel duizenden studenten hun leven voor meer democratie gegeven. Dáár hadden ze bij willen zijn, had Meindersma in de wandelgangen onder studenten opgevangen, dát was pas elan. ‘Ik wist dat ze niet gestemd hadden,’ bitste hij, ‘dat het ze geen moer interesseerde wat er gebeurde op de vu, dat ze zelfs niet eens wisten dat er verkiezingen waren.’⁷⁶

‘HET IS HARD WERKEN, DAMES EN HEREN!’

Inmiddels was binnen de vakgroep waarin Meindersma studeerde het nodige in beweging gekomen. Eind 1988 vond het politicologische onderzoeksprogramma ‘Beleid, bestuur en implementatie’ (BBI), nog geen twee jaar eerder positief beoordeeld door de visitatiecommissie, geen genade bij de Koninklijke Nederlandse Academie van Wetenschappen die de vf-programma’s ex post toetste. De kwaliteit van de onderzoeksgroep was onvoldoende, de wetenschappelijke betekenis

van het programma onduidelijk, de samenhang ondermaats. Door de afwijzing liep **VBI** het gevaar buiten de voorwaardelijke financiering te vallen, wat grote personele gevolgen had. Een reorganisatiecommissie, onder voorzitterschap van Peter Kloos, sinds een halfjaar hoogle-
raar bij culturele antropologie/niet-westerse sociologie en als nieuw-
komer in staat de perikelen onbevangen tegemoet te treden, beval har-
de maatregelen aan. Het aantal secties moest worden teruggebracht
tot twee: politicologie en bestuurskunde. Daarnaast dienden zes staf-
leden, docenten die niet in **VF**-onderzoek participeerden, het veld te
ruimen. ‘Er kwamen simpelweg teveel stafleden met alleen een taak
in het onderwijs,’ aldus het rapport van de commissie. ‘Er bleven der-
halve te weinig stafleden over die in staat waren ook een taak in het on-
derzoek te vervullen.’⁷⁷

Nadat de faculteitsraad de bevindingen van de commissie had on-
derschreven, met tien tegen twee stemmen, bleef rumoer niet uit.
Hoogleraar Jan van Putten, die twee van zijn naaste medewerkers
moest laten gaan, zag zijn leerstoel dusdanig in het gedrang komen
dat hij – op de hem kenmerkende, temperamentvolle wijze – liet we-
ten het voor gezien te houden. Het verwijt van de reorganisatiecom-
missie dat zijn leerstoel veelal een podium voor journalistieke- en aan-
verwante media-activiteiten was geweest, veegde Van Putten resoluut
van tafel. ‘Ik heb er naar gestreefd wetenschappelijk onderzoek te kop-
pelen aan nevenactiviteiten in de samenleving,’ liet Van Putten, die
zijn professoraat anderhalf jaar lang had gecombineerd met het voor-
zitterschap van het Interkerkelijk Vredesberaad, in *Ad Valvas* opteke-
nen. Dat zijn onderzoek naar politieke ideologieën niet van de grond
was gekomen, weet hij aan geldgebrek en tegenwerking van collega’s.
Het onderzoeksaccent lag vrijwel geheel op beleid en planning, tot
schade van het democratisch besef van de studenten. Door zich blind
te staren op ambtenaren die aan de knoppen zaten ging de vakgroep
er volgens Van Putten aan voorbij dat de overheid er allereerst voor de
burger was. ‘De politieke context wordt veronachtzaamd en dat bete-
kent dat je studenten er geen zintuigen voor geeft,’ meende Van Put-
ten, wiens afscheidscollege in maart 1990 evenzeer op een requisitoir
uitliep. Een aantal collega’s zag er zelfs van af de vertrekkende hoogle-
raar de hand te drukken en liet de receptie aan zich voorbijgaan.⁷⁸

Alle verwickelingen zorgden voor onrust onder de studenten. Wie
werden de vervangers van de zes docenten die de wacht was aange-

zegd? Op welke termijn werden ze gevonden? Kwam hun studievoortgang in het gedrang? Dat Otto Scholten en Henk van de Graaf eigen beweging vertrokken (ook zij weken uit naar de UvA) maakte de stemming er niet beter op. Studiecoördinatrice Tilly Klaassen-Torbijn waarschuwde dat studenten dezelfde weg dreigden te gaan. 'De studiegids politicologie van de UvA rouleert onder de tweedejaarsstudenten,' schreef ze het vakgroepsbestuur. Mundus onderkende het gevaar eveneens en kon daarbij enig cynisme niet onderdrukken. 'Publiceren, dat konden ze wel,' sneerde *Mundusbulletin* over de met zichzelf worstelende politicologen. 'Weliswaar geen wetenschappelijke artikelen, maar dan toch zeker wel personeelsadvertenties.'⁷⁹ Anderzijds maande de faculteitsvereniging ('Strijdbaar en toch sympathiek!') de moed niet te laten zakken. Was het grote aantal vacatures niet een uitgelezen kans de vakgroep nieuw leven in te blazen?⁸⁰

209

Wim Noomen, die inmiddels de door Van Cuilenburg verlaten leerstoel communicatiewetenschap had ingenomen, liet in zijn inaugurele rede, uitgesproken in november 1990, eenzelfde aansporing horen. BBI, het afgekeurde VF-programma, was drastisch verbeterd en ook het onderwijsprogramma was stevig op de schop gegaan. Het woord was nu aan de leden van de vakgroep. 'Het is hard werken, dames en heren!' richtte Noomen zich aan het einde van zijn rede tot zijn collega's.⁸¹ Aan het personele front had men intussen niet stilgezet. Een maand later, december 1990, toen Noomen in *Mundusbulletin* als voorzitter van de vakgroep politicologie op het achterliggende jaar terugkeek, kon hij de benoeming van acht docenten en onderzoekers memoreren. Zeker, het was geen gemakkelijk jaar geweest. 'In elke organisatie is wel eens wat,' schreef de vakgroepsvoorzitter, 'in sommige organisaties heel veel tegelijkertijd.' Dat hoefde geenszins te worden verdoezeld, zolang men maar niet in achteromkijken volhardde. 'Doe wel,' spoorde Noomen zijn collega's en studenten pastoraal aan, 'zie in enige verwondering om naar wat achter u ligt en met gespannen verwachting naar wat voor u ligt.'⁸²

[6] Terug naar de faculteit?

1990-2000

In november 1990 presenteerde Hans Tennekes, sinds ruim een jaar 211 opnieuw decaan, een notitie, getiteld 'De faculteit sociaal-culturele wetenschappen in de negentiger jaren'. De titel dekte de inhoud slechts gedeeltelijk. Tennekes' epistel bood namelijk vooral een terugblik op het achterliggende decennium waarin hij drie verwickelingen onderscheidde die de faculteit danig in beroering hadden gebracht: de Haagse bezuinigingen, de opheffing van de studierichting sociologie en de reorganisatie van de vakgroep politicologie. De strubbelingen, door deze kwade drieslag voortgebracht, hadden volgens Tennekes eens te meer de bestuurlijk-organisatorische kwetsbaarheid van de faculteit aangetoond. Weinig medewerkers keken verder dan de grenzen van de eigen vakgroep. Professioneel particularisme vierde hoogtij en had een bestuurscultuur doen ontstaan die zich, meende Tennekes, het beste liet typeren als 'wég van de faculteit'. Ook de omvattende onderzoeksprogramma's die in de jaren tachtig waren geëntameerd, in het kader van de voorwaardelijke financiering, hadden deze terugtrekken-beweging in de hand gewerkt. Elke vakgroep had zijn eigen VF-programma en probeerde – elk voor zich – een zo groot mogelijk deel van het ministeriële onderzoeksbudget te verwerven. De wetenschappelijke productie had er ontegenzeggelijk bij gewonnen, maar keerzijde was volgens Tennekes het voortbestaan van de facultaire 'diaspora'.¹

Tot zijn tevredenheid kon Tennekes tevens een tegenbeweging waarnemen, op het terrein van het onderwijs. De vrije studierichtingen sociale gerontologie, etnische studies en minderheidsvraagstukken (ESM) en vrouw en beleid, alle drie van de grond getild in de jaren tachtig, hadden een maatschappelijk probleemveld tot onderwerp en overstegen dientengevolge de eng-disciplinaire vakgroeps grenzen. Dit gold nog sterker voor cultuur, organisatie en management (COM), de vierde vrije studierichting, die in september 1990 van start was gegaan. De andere drie vrije studierichtingen bleven in de initiërende vakgroep geworteld: sociale gerontologie in de vakgroep sociologie,

212 ESM in de vakgroep culturele antropologie/sociologie der niet-westerse samenlevingen (ca-snws), vrouw en beleid in de vakgroep politico-logie. COM liet zich echter van meet af aan nadrukkelijk als facultaire opleiding gelden. De studierichting was weliswaar opgezet vanuit ca-snws, met Tennekes als voortrekker, maar daarmee moest zijns inziens alles zijn gezegd. COM behoorde aan de faculteit, niet aan een vakgroep, en ging dus iedereen aan, evenals trouwens de andere drie vrije studierichtingen die inmiddels hun bestaansrecht hadden bewezen. ‘Terug naar de faculteit,’ luidde daarom Tennekes’ motto voor de jaren negentig.² Dat COM in het voorliggende decennium de grootste studententrekker zou worden, kon Tennekes niet vermoeden, en dat was misschien maar beter ook. De enorme toestroom zou de faculteit namelijk forse groeistuipen bezorgen.

‘DE VERWONDERDE BLIK VAN DE ANTROPOLOOG’

De vrije studierichting cultuur, organisatie en management had een lange aanloop gehad. In 1982 was Tennekes benaderd door Ruud Voigt, een organisatie- en beleidsadviseur. Voigt was getroffen door de inleiding tot de symbolische antropologie, *Symbolen en hun boodschap*, die dat jaar van Tennekes’ hand was verschenen. Voigt zag gelijkenissen tussen de legitimerende en regulerende werking van symbolen in vreemde culturen en de informele orde die ook in bedrijfsorganisaties bestond. De kennismaking tussen de consultant en de academicus leidde een jaar later, in 1983, tot het artikel ‘De verwonderde blik van de antropoloog’. Daarin trokken Tennekes en Voigt parallellen tussen de taalcodes, rituelen en relaties in westerse organisaties en de symbolische ordening van het politieke systeem van de Atoni op Timor, een van oorsprong animistisch volk dat studieobject was geweest van Tennekes’ voorganger Herman Schulte Nordholt. Nieuw was de ontmoeting tussen culturele antropologie en organisatiekunde niet. Onder aanvoering van Elton Mayo, grondlegger van de bedrijfssociologie, hadden antropologen in de Verenigde Staten reeds in de jaren twintig de eerste stappen op de bedrijfsvloer gezet, in de Hawthornefabrieken van de Western Electric Company. Maar veel school had de ‘industriële antropologie’ toen niet gemaakt. Psychologen, sociologen en economen waren het veld van de bedrijfsorganisatiekunde gaan domineren.³

Dit veranderde eind jaren zeventig, begin jaren tachtig toen Amerikaanse en West-Europese bedrijven werden overvleugeld door Japanse concerns, vooral wat de productie van auto's en micro-elektronica betrof. Queesten naar 'de onbekende dimensie' van Nippons industriële mirakel eindigden doorgaans in onbestemde verhalen over de enorme betrokkenheid en toewijding van Japanse fabrieksarbeiders. Ze werkten langer, harder en gemotiveerder – waarom eigenlijk? De geijkte organisatiekunde, die sterk doelrationeel en functionalistisch van aard was, gericht op efficiëntie en effectiviteit, kwam er niet goed uit. Het Japanse succes moest iets hebben te maken met de vigerende cultuur, met zingeving en de daardoor bepaalde werkhouding: 'zachte' waarden die buiten het bestek van de bestaande formalistische verklaringsmodellen vielen. Waar positivisme doodliep leek een cultureel-antropologische benadering uitkomst te kunnen bieden.⁴ 213

In hun artikel 'De verwonderde blik van de antropoloog', dat in 1985 werd herdrukt in een bundel over organisatieverandering in de rijkdienst, namen Tennekes en Voigt afstand van het te pas en te onpas gebruikte containerbegrip 'corporate identity'. Hierin was amper plaats voor het complex van relaties tussen individuen en groepen dat achter de – ogenschijnlijk – rationele organisatiemachinerie verborgen ging, met eigen belangen, werkelijkheidspercepties, loyaliteiten en emoties. Organisaties waren als het ware vreemde stammen onder welke de antropoloog zich mengde ten einde gewoontes en gebaren, gebruiken en geboden te achterhalen en te duiden. Een organisatie, aldus Tennekes en Voigt, was behalve een arrangement voor doelgericht samenwerken ook de drager van een boodschap. 'De formele blauwdruk van een organisatie,' formuleerde Tennekes het in *Organisatiecultuur* dat in 1995 verscheen, 'is een symbolische expressie van ons geloof in de utopie van een door mensen gecreëerde goede orde.' De werkelijkheid was, zoals zo vaak, weerbarstiger. Bedrijfscultuur was evenmin maakbaar – sterker nog: vaak kregen geïmplementeerde sociale veranderingen een andere richting dan wat op grond van organisatorische regels mocht worden verwacht. Bedrijfscultuur was een ingewikkeld, situationeel en soms zelf paradoxaal proces waarin de verwonderde blik van de antropoloog, met een getraind oog voor irrationaliteit en zin- en betekenisgeving, tot nieuwe inzichten kon leiden.⁵

Tot deze conclusie kwam ook Tennekes' collega Allard Willemier Westra, voor wie een artikel in de *Herald Tribune*, handelend over an-

tropologen die in het Amerikaanse bedrijfsleven werkzaam waren, als *eye-opener* fungeerde. ‘Dat fascineerde me enorm,’ tekende *Ad Valvas* in september 1990, vlak voor de officiële start van de nieuwe studierichting *com*, uit de mond van Willemier Westra op. Het vraaggesprek was verluchtigd met een foto van twee heren in pak, staande voor het wtc-gebouw in Amsterdam-Zuid: rechts Willemier Westra, links Harry Wels, de coördinator van *com*. De foto was afkomstig uit een even gelikte als professionele wervingsfolder die het werk was van Wels, een niet-westerse socioloog die door bijvakcolleges sociale psychologie in aanraking was gekomen met organisatiekunde. Dat het duo ook op de vakgroep *ca-snws* in jasje-dasje verscheen baarde in het begin nogal wat opzien. Met name Willemier Westra, een met groot associatief talent gezegende antropoloog van de oude stempel wiens werkveld jarenlang in Brazilië had gelegen en die kon worden uitgetekend in een slobbertrui, was voorwerp van grote vrolijkheid. ‘Ze lagen dubbel van het lachen,’ moest hij tegenover *Ad Valvas* bekennen. ‘Gegierd hebben ze.’ Kritische geluiden klonken ook. Collega’s waren

Harry Wels (1961, links) en Allard Willemier Westra (1940), voortrekkers van de vrije studierichting cultuur, organisatie en management. (FOTO AVC/MICHEL CLAUS)

bang dat het antropologische erfgoed moest wijken voor dienstverlening aan het bedrijfsleven. 'Ach,' haalde Willemier Westra de schouder op, 'er zijn nog wel neomarxistische antropologen die het als een knieval voor het kapitaal zien.'⁶

NOBLESSE OBLIGE?

215

COM, een bovenbouwstudie, kende in september 1990 een vliegende start, met 160 studenten, het merendeel hbo-afgestudeerden die op grond van de harmonisatiewet direct toegang tot de doctoraalfase hadden gekregen. Het aantal aanmeldingen overtrof alle verwachtingen (hoogstens veertig, was de schatting) en positioneerde COM meteen stevig ten opzichte van haar twee tegenstrevers: 'Organisatie en beleid' van de Universiteit van Amsterdam, 'Cultuur en management' van de Rijksuniversiteit Utrecht. Echte concurrenten waren beide studierichtingen overigens niet, omdat COM een uitgesproken antropologisch karakter had en veel sterker op de culturele dimensie van organisaties was gericht. De nieuwe opleiding bleek geen eendagsvlieg. In januari 1992 werd de faculteit door maar liefst 430 COM-studenten bevolkt. Daarmee had de vrije studierichting de vakgroep waaruit zij was opgericht volledig in de schaduw gesteld: ca-snws herbergde begin 1992 264 studenten. De vakgroep politicologie en bestuurskunde telde op dit peilmoment 522 studenten. De andere drie vrije studierichtingen, te weten ESM, sociale gerontologie en vrouw en beleid, hadden toen respectievelijk 67, 139 en 108 studenten in de boeken staan.⁷

Wat personeel en faciliteiten betrof was men niet op de enorme toestroom van COM-studenten berekend. Spanningen waren het gevolg, in de vakgroep ca-snws en de faculteit sociaal-culturele wetenschappen als geheel. Binnen de vakgroep stuitten hulpverzoeken van Wels en Willemier Westra op nogal wat onwil bij collega's, vooral bij degenen die weinig van al die modieuze nieuwlichterij moesten hebben. Op hun klemmende verzoeken aan het faculteitsbestuur tot formatieuitbreiding kregen Wels en Willemier Westra als antwoord dat de faculteit in de rode cijfers zat. Daarmee was niets te veel gezegd. In juli 1991 had decaan Tennekes een tekort van ruim 430.000 gulden over het lopende jaar moeten bekendmaken, terwijl voor 1992 een gat van zeven ton gaapte. Een motie waarin de faculteitsraad het financieel be-

leid onaanvaardbaar noemde (een duidelijke, volwaardige begroting was niet voorhanden) leidde zelfs tot het aftreden van het bestuur.⁸

216 In demissionaire status werden vervolgens enkele substantiële maatregelen genomen, waarvan de aanstelling van een krachtdadige financieel beheerder, in de persoon van Haye Berger, een voorname was. Onder diens leiding werd schoon schip gemaakt en kon na drie jaar een jaarrekening worden overlegd waarin nagenoeg quitte werd gespeeld.⁹ Niet minder belangrijk was de benoeming tot faculteitssecretaris, begin 1993, van Piet Vingerling, een wiskundige die elders binnen de universiteit zijn sporen als bestuurder al in ruime mate had verdiend. Het tweespan Berger-Vingerling trok de faculteit financieel en organisatorisch vlot en vormde een baken van stabiliteit in een vaak onrustige zee. Leen Sniijders en Tilly Klaassen-Torbijn waren – al jarenlang – even onmisbare waarden in het bestieren van het onderwijs dat niet minder aan fluctuaties onderhevig was. Beiden speelden ook een belangrijke rol bij het in goede banen leiden van de expanderende vrije studierichtingen, waarvan com het hardste op de faculteitsdeur klopte.

Wels en Willemier Westra, de naar financiële middelen zoekende voortrekkers van com, hoefden evenmin te rekenen op een willig oor van het college van bestuur, ondanks het fraaie onderwijsperspectief dat het college eind 1991 in de brochure *Noblesse oblige* voorspiegelde. Onder het strikte, in de jaren tachtig opgetuigde vf-regime waren financiering en organisatie van het wetenschappelijk onderzoek volgens het college dermate veel aandacht gaan opslokken dat de onderwijstaak in het gedrang was gekomen.¹⁰ Een nieuwe ontwikkeling op researchgebied bleef in de brochure nog onvermeld: onderzoeksscholen. Centra van excellente wetenschappers moesten de Nederlandse universiteiten opstoten in de wetenschappelijke vaart der volken. 'Trefwoord: internationale aanwezigheid,' aldus het rapport dat een door het college van bestuur in het leven geroepen commissie-Onderzoeksscholen een jaar eerder had uitgebracht. Een ander trefwoord in het rapport was interuniversitaire samenwerking. Omdat de Vrije Universiteit voor eigen onderzoeksscholen vermoedelijk te klein was, leken partnerschappen met andere universiteiten onvermijdelijk, met dien verstande dat dit niet ten koste mocht gaan van het eigen vu-profiel.¹¹

In *Noblesse oblige* werd het eigen gezicht van de vu eveneens bena-

drukt, zijnde 'dat van een middelgrote universiteit die – juist door haar kleinschaligheid – in staat is zich te concentreren op een hoogwaardig onderwijsaanbod.' Niet kwantiteit maar kwaliteit moest de leidraad zijn, met name met het oog op de verwachting dat het aantal studenten in de negentiger jaren slechts marginaal zou groeien. Ook verdere beperking van inschrijfduur en studiefinanciering lag in het verschietslag noopte. De VU moest zich gaan onderscheiden met studeerbare, in principe binnen vier jaar af te ronden programma's, zonder dat de kwaliteit eronder leed en het onderwijs een schools en plichtmatig karakter kreeg. De *Bildung* van de student hoefde er volgens het college niet onder te lijden. Hoe gestructureerder het curriculum, des te meer tijd overbleef voor maatschappelijke activiteiten. De jaren negentig boden kortom een tweeledige uitdaging: 'de diepgang van de studie en de bredere ontplooiing te garanderen, en tegelijk een efficiënt studieverloop mogelijk te maken.'¹²

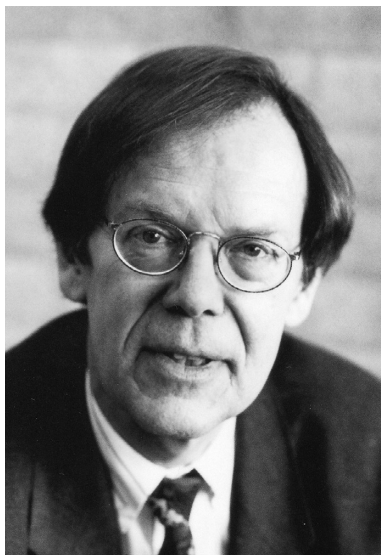
217

Mooie woorden, die de vrije studierichting COM op korte termijn geen enkel soelaas boden. Verruiming van de financiële middelen door het college van bestuur, op grond van toename van het aantal studenten, kende een traject van drie jaar. Alleen herverdeling van de facultaire gelden kon COM op korte termijn helpen, hetgeen onderwijscoördinator Sniijders, in zijn hoedanigheid van secretaris van de studierichtingscommissie vrije studierichtingen, al geruime tijd bepleitte. Eind 1989, toen COM nog *in statu nascendi* was, had Sniijders het faculteitsbestuur al gewaarschuwd dat de groei van de vrije studierichtingen financiële consequenties diende te hebben. Van de nieuwe studenten schreef een derde zich voor een vrije studierichting in, maar ondertussen ging het grootste deel van het personeelsbudget naar ca-snws en politicologie en bestuurskunde. Bleven de vrije studierichtingen, vroeg Sniijders zich af, leuke bijverdiensten die zo min mogelijk mochten kosten?¹³

Ook Tennekes, *founding father* van twee vrije studierichtingen (ESM en COM), meende dat aan de – vond hij – systematische bevoorrechtiging van de beide 'reguliere' opleidingen een einde diende te komen. Als decaan in onzekere financiële tijden moest Tennekes evenwel de hand op de knip houden en bovendien de belangen van ca-snws en politicologie en bestuurskunde in het oog houden. Over het succes van COM had Tennekes evenzeer tegenstrijdige gevoelens. Dat bedrijfs-

antropologie een gat in de wetenschappelijke markt vulde leed geen enkele twijfel. 'Er verschijnen om de haverklap artikelen van organisatiesdeskundigen waarin lukraak uit antropologische literatuur wordt geplunderd,' klaagde Tennekes in *Ad Valvas*. 'Ze rotzooien vaak maar wat aan.' Alras bleek echter dat com, zijn geesteskind, bij lange na niet het gewenste wetenschappelijke niveau kon bieden. De studierichting was vooral een vervolgopleiding voor hbo'ers die nog twee jaar studiefinanciering te goed hadden. Ze hadden daarom haast en wilden 'hapklare brokken' op colleges. Hoe sneller naar het doctoraal, des te beter.¹⁴

'De motivatie van veel studenten om com te gaan doen is het papiertje,' stelde Tennekes in maart 1992 in een kritische notitie vast. 'Veel studenten hebben een consumentenhouding.' Leergierige vwo'ers met honger naar de wetenschap kwamen volgens Tennekes te weinig aan hun trekken, al moest hij er eerlijkheidshalve aan toevoegen dat de stafleden van com ook nog weinig hadden te bieden. Ze werden volledig in beslag genomen door colleges, veelal krachttoeren voor een

Cultureel antropoloog Hans Tennekes (1936-2003), van 1962 tot 1978 als wetenschappelijk (hoofd)medewerker werkzaam, van 1978 tot 2002 als hoogleraar. (FOTO AVC)

gehoor van honderden studenten. Wetenschappelijke verdieping en systematisch onderzoek schoten erbij in; com dreigde een 'pretstudie' te worden. 'Het schijnt,' besloot Tennekes zijn notitie, 'dat ons imago in den lande er nu een is van een gemakkelijke opleiding. Dat zal zeer drastisch moeten veranderen.'¹⁵

'Consumentisme' kenmerkte niet alleen com-studenten; het was een faculteitsbreed fenomeen, niet louter onder studenten met een hbo-vooropleiding. 'Misschien heeft het te maken met mijn leeftijd,' zei Wim Noomen, voorzitter van de vakgroep politicologie en bestuurskunde, eind 1991 op een door Mundus georganiseerde discussieavond, 'maar ik heb de indruk dat deze generatie studenten wil worden beziggehouden en zelf weinig initiatief neemt.' Van studenten zijde klonk het weerwoord dat veel colleges bezieling misten en weinig intellectuele uitdaging boden. Nieuw was deze kritiek niet. Een evaluatie van de propedeuses ca-snws en politicologie en bestuurskunde, een jaar eerder, had uitgewezen dat een meerderheid van de studenten het eerstejaarsprogramma te mager vond, zowel wat omvang betrof als inhoud. Ook was er behoefte aan meer college-uren, bij voorkeur met verplichtend karakter. Dat desondanks veel studenten er niet in slaagden binnen een jaar hun propedeuse te halen (bij ca-snws lag het rendement voor voltijdstudenten op 50%, bij politicologie en bestuurskunde op 48%) werd aan het niet bijster uitdagende programma geweten. 'Er is,' vatte communicatiewetenschapsdocent Jan Klein-nijenhuis het evaluatierapport samen, 'te weinig eer te behalen aan zo'n gemakkelijk studie.'¹⁶

Studenten lieten een jaar later, op de Mundus-discussieavond, eenzelfde geluid horen. Hun vermeende passiviteit lag aan het curriculum, niet aan henzelf. Eén blik in de zaal leek op het tegendeel te wijzen: krap dertig studenten, op een totaal van vijftienhonderd. Waar waren al die ontevreden studenten dan? Vermoedelijk thuis, voor de tv, of aan het werk, in een bijbaan. De 'kritiese student' van weleer, maatschappelijk bewogen en bevlogen, was een 'berekenende burger' geworden die iets deed omdat hij of zij er baat bij had dan wel plezier aan beleefde. Of omdat het bijdroeg aan een mooi curriculum vitae.

De grotere studiedruk en de krappe arbeidsmarkt waren belangrijke oorzaken van deze mentaliteitsverandering. Een academische opleiding was geen baangarantie meer en maximaal zes jaar studiefinanciering liet minder ruimte voor nevenactiviteiten. Nutsdenken domineerde, maatschappelijk engagement stond op een laag pitje.¹⁷

220 Mundus leek zich er niet bij te willen neerleggen. 'Fukuyama, kijk nou toch zelf,' aldus *Mundusbulletin* in het voorjaar van 1990. 'Er valt nog heel wat te verbeteren.' Een halfjaar eerder had de Amerikaanse politicoloog en filosoof Francis Fukuyama in een spraakmakend essay betoogd dat de implosie van het communistische bestel in het Oostblok en de Sovjet-Unie de definitieve overwinning van het westerse democratische systeem markeerde. De wereld was 'af'. Mundus was niet overtuigd, maar *wát* er dan nog precies te verbeteren viel...? Een seminar in de Bunnikse jeugdherberg Rhijnauwen, in januari 1990, had het verlossende antwoord niet kunnen brengen. De tweeëntwintig aanwezigen wilden niet krampachtig aan het rode imago van Mundus vasthouden, voor zover nog bestaand. Toch wilde de vereniging zich nog wel degelijk maatschappelijk profileren, zij het dat beter onderwijs haar allereerste prioriteit was. Een zwaardere propedeuse en meer computerfaciliteiten waren, wanneer puntje bij paaltje kwam, belangrijker dan maatschappelijke betrokkenheid.¹⁸

Deze mentaliteitsverandering deed Mundus in een – zelfverklaarde – 'crisissituatie' belanden. In februari 1991 stapte het voltallige bestuur op, na een conflict met een aantal leden dat de vereniging in de diverse faculteitsgremia vertegenwoordigde. De afgevaardigden opereerden volgens het bestuur te veel op eigen houtje. Het wilde voortaan maandelijks een gezamenlijke vergadering beleggen, ten einde zaken onderling af te stemmen en een duidelijke koers te bepalen, zoals in vroeger jaren de gewoonte was geweest: politiek maken, discussiëren, strategie bepalen. De afgevaardigden voelden er echter niets voor de klok terug te zetten. Tijd was schaars. 'Dat kost weer een avond,' vreesde politicologiestudent Douwe Tiemersma die zitting had in de faculteitsraad. 'Daar zit niemand op te wachten.'¹⁹

De scherven werden gelijmd, maar twijfels over Mundus' bestaansrecht bleven knagen. Begin 1992 was de studentenvereniging in een – opnieuw naar eigen zeggen – 'midlifecrisis' beland. 'Vroeger had Mundus geëngageerde vakbondsbonzen, vroeger bezette Mundus faculteitsgebouwen,' aldus een nostalgisch redactioneel in *Mundusbulletin*.

tin. En nu, anno 1992? ‘Risk spelen op de barak, het laten aanrukken van planten om de boel wat op te fleuren en *last but not least* een koelkast gevuld met drank!’²⁰ Daarmee deed de redactie de eigen vereniging wel wat te kort want op het facultair-bestuurlijke vlak bleef Mundus zich voor beter onderwijs inspannen. Collegezalen puilden uit, persoonlijke begeleiding verschrompelde, de studie verschaalde. Dit was in december 1992 de teneur van een door Mundus georganiseerde *teach-in* waar vooral de hbo-stormloop op com onderwerp van druk 221 gesprek was. ‘Wij delen diploma’s uit alsof het krentenbroodjes zijn,’ sloeg com-docent Willemier Westra alarm. ‘Het niveau dreigt dat van de fröbelschool te worden.’ Mundiaan Tiemersma (‘Iedereen wil maar drs voor z’n naam hebben’) bepleitte een robuust selectiesysteem: toelatingsexamens voor hbo’ers, hogere drempels in de propedeuse. Zeker, hoger onderwijs was voor velen, mits na gebleken geschiktheid.²¹

‘WORD NUCHTER EN WAAKZAAM’

Onderwijsminister Jo Ritzen, die *bête noir* Deetman in 1989 was opgevolgd, onderkende het massificatieprobleem evenzeer. Met ingang van de cursus 1993-1994 werden de verkorte doctoraalopleidingen geschrapt: ook hbo-afgestudeerden moesten zich voortaan voor de propedeutische fase inschrijven. Door middel van vrijstellingen was het nog steeds mogelijk in kortere tijd het doctoraaldiploma te behalen, maar dan moest wel de geldbuidel worden aangesproken. Het Hoger onderwijs- en onderzoeksplan (HOOP), dat Ritzen in het najaar van 1993 presenteerde, voorzag namelijk – onder meer – in verdere beperking van de studiefinanciering, tot vijf jaar. Wie na zijn achttiende verjaardag aan een hbo-opleiding begon hield voor een eventuele universitaire vervolgstudie slechts één jaar studiefinanciering over. Wat nog maar zes jaar eerder, in de harmonisatiewet, als ‘doorstroming’ van ambitieuze hbo’ers was aangemoedigd, heette nu opeens ‘stapelen’ van opleidingen.²²

‘Het beleidsmatig zo centraal gestelde “hoger onderwijs voor velen” krijgt nu opeens als synoniem “kwaliteitsverval”,’ mopperde Jeanne de Bruijn, sinds 1990 hoogleraar vrouwenstudies bij de vakgroep politologie en bestuurskunde, in het sociaal-wetenschappelijk magazine *Facta*. Instromende hbo’ers waren lang niet allen ‘stapelaars’, wist De

222 Bruijn, opgeleid aan de Groningse rijksuniversiteit en in 1989 gepromoveerd op *Haar werk: vrouwenarbeid en arbeidssociologie in historisch en emancipatorisch perspectief*. Uit eigen ervaring, opgedaan met de vrije studierichting vrouw en beleid, inmiddels omgedoopt in ‘beleid, cultuur en seksevraagstukken’ (BCs), wist De Bruijn dat niet weinig hbo’ers ‘herintreders’ waren: dertigers en veertigers die op eigen kosten hun kennisniveau naar academisch niveau wilden tillen. Voor hen waren de verkorte, tweejarige opleidingen een uitkomst, maar wrang genoeg dreigden zij de grootste kinderen van de rekening te worden. Behalve dat de verkorte opleidingen verdwenen, verviel voor studenten van 27 jaar en ouder ook het recht op studiefinanciering. De universiteiten dienden zich op last van de minister weer op de vwo’ers te storten. ‘Met fancyreclames en populismen worden we geacht een extra middelbare scholier in de wacht te slepen,’ sneerde De Bruijn, ‘terwijl de goed gemotiveerde, naar academische kennis zoekende hbo’er van weleer buiten de deur wordt gehouden.’²³

Ondertussen was in de faculteit waaraan De Bruijn was verbonden de stormbal gehesen. Volgens een eerste raming dreigde Ritzens anti-stapelmaatregelen de jaarlijkse studenteninstroom, die voor driekwart uit hbo’ers bestond, meer dan te halveren, van 570 naar 250. Een snelle enquête (Delphi-onderzoek) onder dertig ‘stapelaars’ en ‘27-plussers’, uitgevoerd door M&T-docent Harry van den Berg, bood een gunstiger perspectief. De instroom zou met een derde dalen, omdat 27-plussers aangaven dat ze ook zonder studiefinanciering aan hun studie zouden zijn begonnen. Niettemin leek duidelijk dat de faculteit de tering stevig naar de nering moest zetten, wat voor het bestuur, sinds september 1992 onder leiding van Wim Noomen, reden was zich tot het college van bestuur te wenden. Wat te doen? Het college becijferde dat de maatregelen van de minister, gevoegd bij al langer bekende sombere prognoses van het studentenaccres in de jaren negentig, tot een majeure middelendaling zouden leiden, tot een bedrag van uiteindelijk twee miljoen gulden in het jaar 2000. Wilde de faculteit overleven, dan moesten – mochten de kwade voorspellingen waarheid blijken te worden – twintig fte’s verdwijnen, op een totaal van 112, inbegrepen 26 aio’s die een tijdelijk, vierjarig contract hadden.²⁴

In februari 1994 ging een reorganisatiecommissie aan de slag, bestaande uit het faculteitsbestuur, secretaris Piet Vingerling, Harry van den Berg, namens de vakgroep M&T, en drie externe adviseurs van wie

Andries Hoogerwerf een oude bekende was. De emeritus-hoogleraar bestuurskunde was zijn carrière ruim dertig jaar eerder aan de faculteit begonnen. Ten einde gevoelens van onrust en onlust te beteugelen zond commissievoorzitter Noomen eind maart 1994 een notitie de faculteit in. Het epistel droeg het bijbelse motto 'Word nuchter en waakzaam', naar het vijfde hoofdstuk van de eerste Petrusbrief. 'We moeten,' maande Noomen, 'ons het hoofd niet op hol laten brengen, maar we moeten er het hoofd wel bij houden.' Zeker, een personeelsreductie van twintig fte's was niet gering. Tegelijkertijd was dit volgens Noomen evenwel een faculteitsbrede uitdaging om de instroom van studenten te verhogen zodat een beter budgettair vooruitzicht ontstond. Moed verloren, al verloren.²⁵

223

'SCHOENMAKER, BLIJF BIJ JE LEEST'

De reorganisatiecommissie legde zich vooral toe op een sterkte-zwakteanalyse van de opleidingen die de faculteit kende, te weten politicologie en bestuurskunde, culturele antropologie/sociologie der niet-westerse samenlevingen en sociaal-culturele wetenschappen. De laatste opleiding, die formeel overigens pas in september 1994 van start zou gaan, omspande de vier vrije studierichtingen (sociale gerontologie, ESM, BCS en COM) waarvoor een gemeenschappelijke propedeuse in de maak was. Studenten hoefden hun eerste jaar dan niet meer bij politicologie en bestuurskunde of ca-snws te 'verdoen'. Ook werd gewerkt aan een nieuwe vrije studierichting, te weten 'beleid, communicatie en organisatie' (BCO), een initiatief vanuit bestuurskunde, met als autor intellectualis Frans Huizenga, een jonge docent die in april 1993 bij Fleurke was gepromoveerd op een onderzoek naar beleidsnetwerken in een aantal regionale volkshuisvestingscommissies in Zuid-Holland.

BCO was geboren uit verontrusting over Ritzens anti-stapelmaatregelen en geïnspireerd op het succes van COM als vrije studierichting. Daar werden de wenkbrauwen stevig gefronst, ondanks dat in een programmatische notitie de onderlinge verschillen werden benadrukt. BCO richtte zich niet op het bedrijfsleven, maar wilde een academische beroepsopleiding aanbieden voor beleids-, organisatie- en informatiefuncties in en rond non-profitorganisaties. Te denken

viel aan woningcorporaties, onderwijsorganisaties, ziekenhuizen, belangenorganisaties en andere dienstverlenende instellingen waarin alumni als beleidsmedewerker, organisatieadviseur, personeelsfunctionaris of voorlichter werkzaam konden worden. Voorts mikte BCO uitdrukkelijk op vwo'ers: op degenen die zich niet aangetrokken voelden tot politicologie en bestuurskunde, vanwege het accent op respectievelijk politiek en overheid. Ook wilde de nieuwe opleiding zich onderscheiden door haar gerichtheid op beleid, strategie, informatievoorziening en communicatie. Bij COM daarentegen lag de nadruk op de cultuur van de (bedrijfs)organisatie, bezien vanuit antropologisch perspectief.²⁶

BCO werd óók binnen de eigen vakgroep met argusogen bekeken. Dreigde niet het 'COM-effect': een vloedgolf van studenten, overbelasting van docenten, die vervolgens aan onderzoek niet meer toekwamen? En zou de nieuwe studierichting, haar oriëntatie op de non-profitsector ten spijt, niet ten koste gaan van de basisdisciplines politicologie en bestuurskunde? BCO deed binnen de sectie politicologie een existentiële vraag rijzen: waar leiden we nu eigenlijk voor op? Was de doelstelling niet, al veertig jaar lang, de toekomstige vormgevers van politiek en maatschappij op te leiden? BCO leek daarmee niets van doen te hebben. 'Schoenmaker, blijf bij je leest,' waarschuwde Hans Keman die eind 1990 zitting had genomen op de leerstoel politicologie.²⁷

Keman, de opvolger van Van Putten, was een oude bekende van de faculteit. Hij had er van 1969 tot 1975 gestudeerd en – naar eigen zeggen – 'gigantische slagen' gevoerd met politicologiehoogleraar Kuypers, van wiens normatieve benadering Keman niets moest hebben. 'Bij hem was het niet vrijheid, gelijkheid en broederschap, maar vrijheid en ontplooiing binnen een samenleving waarin de solidariteit en de zorg voor anderen voorop stonden,' zei Keman in 1991 tegen *Ad Valvas*. 'Je kunt gewoon wel zeggen dat het eigenlijk Abraham Kuypers was.' Na zijn afstuderen werkte Keman acht jaar als wetenschappelijk (hoofd)medewerker algemene politicologie aan de Universiteit van Amsterdam. In 1985 werd de geboren Arnhemmer, die gastdocentschappen vervulde in Florence, Canberra en Berlijn, docent algemene en vergelijkende politicologie aan de Leidse universiteit. Daar promoveerde hij in 1988 op *The development toward surplus welfare: social democratic politics and policies in advanced capitalist democracies* (1965-

1984). Het proefschrift handelde over het wedervaren van sociaal-democratische partijen in achttien landen, toegespitst op de transformatie van beginselpartij naar volkspartij. 'Dat betekent een beetje ontideologisering waardoor men greep krijgt op grotere segmenten van de electorale markt,' aldus Keman. 'Nou, daar word ik niet vrolijk van.'²⁸

De opleiding politicologie en bestuurskunde werd door de reorganisatiecommissie geprezen om haar innoverende vermogen. De stafleden hadden na de ingrijpende reorganisatie van 1989 de handen flink uit de mouwen gestoken, met als resultaat dat het onderwijscurriculum meer en beter in het onderzoeksprogramma 'Politieke instituties en actoren' was ingebed. De opleiding onderscheidde zich landelijk door het aanbieden van zowel politicologie als bestuurskunde, zij het dat de beide afstudeerrichtingen volgens de commissie nog te zeer waren gescheiden. Bij politicologie lag de nadruk op instituties en actoren in het politiek besluitvormingsproces, bij bestuurskunde op het functioneren van het openbaar bestuur, in het bijzonder de voorbereidings- en uitvoeringsprocessen van het overheidsbeleid. De politicologische specialisaties hadden een sterk disciplinair karakter, mede ingegeven door de basisvraag hoe vorm moest worden gegeven aan de toekomst van de samenleving. De bestuurskundige afstudeervarianten waren daarentegen praktijkgericht en leidden studenten tot 'reflective practicioners' op. Ten einde de opleiding een sterker en eenduidiger profiel te geven verdiende het volgens de commissie aanbeveling beide afstudeerrichtingen verder te integreren. Dan lag het, gezien de gewenste grotere instroom van vwo'ers en de algemene klacht van eerstejaars (ex-vwo'ers) dat het propedeuseprogramma te licht was, voor de hand de disciplinaire onderdelen van bestuurskunde te verzwaren, tevens met het oog op de nieuwe vrije opleiding vco, die immers specifiek vwo'ers wilde trekken. Een en ander kon volgens de commissie worden bewerkstelligd door de eerste twee studiejaar van politicologie en bestuurskunde volledig samen te voegen.²⁹

Veel minder uitgesproken was de sterkte-zwakteanalyse die de reorganisatiecommissie van de opleiding ca-snws presenteerde, eigenlijk niet veel meer dan een overzicht van het curriculum. De voltijdstuden-

ten volgden de eerste twee jaren een uniform programma, om vervolgens te kiezen voor de ca-specialisatie 'Religieuze en politieke antropologie' of de snws-specialisatie 'Rurale en urbane transformaties en ontwikkelingsbeleid'. In de verkorte opleiding maakten de studenten al in hun eerste jaar een keuze, en deden ze geen stage of leeronderzoek.³⁰ Dit laatste was de vakgroep in 1993 euvel geduid door een onderwijsvisitatiecommissie van de Vereniging van samenwerkende Nederlandse universiteiten (vsnu), onder voorzitterschap van de Leidse antropoloog André Köbben. Was 'veldwerk' niet juist het hart van de opleiding? Dat deeltijdstudenten, door hun werkkring, hier geen tijd voor hadden wuifde de visitatiecommissie weg. Waarom zou bijvoorbeeld een lerares haar schoolklas niet als onderzoeksobject kunnen nemen? Ook het argument dat de meeste afgestudeerden toch geen onderzoeker werden overtuigde de commissie niet. 'Dit roept de vraag op,' aldus haar rapport, 'tot hoe ver men kan gaan met de aanpassing van een wetenschappelijke opleiding aan de loopbaan van de afgestudeerden.'³¹

Vér, reageerde André Droogers, sinds 1988 als hoogleraar religieuze antropologie werkzaam, maar als medewerker van het Instituut voor godsdienstwetenschap al veel langer aan de vu verbonden. Droogers was in 1974, bij Herman Schulte Nordholt, cum laude gepromoveerd op een veldwerkstudie naar jongensinitiatie bij de Wagnia, een kleine vissersstam in Congo. In de eerste helft van de jaren tachtig verbleef Droogers in Brazilië. Hij was er als docent verbonden aan de theologische faculteit van de lutherse kerk in São Leopoldo en deed onderzoek naar volksreligiositeit. In 1985 keerde Droogers naar Nederland terug; hij trad opnieuw in dienst van het Instituut voor godsdienstwetenschap, in welke hoedanigheid hij betrokken raakte bij het onderzoeksprogramma 'Religie, macht en ontwikkeling' van de vakgroep culturele antropologie/niet-westerse sociologie.³²

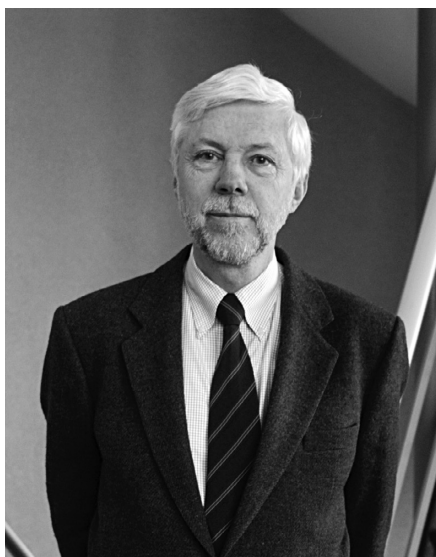
Wilde de vakgroep overleven, reageerde Droogers in november 1993 op het rapport van de visitatiecommissie-Köbben, dan diende eindelijk eens de harde realiteit onder ogen te worden gezien dat studenten werden opgeleid voor een beroep dat ze waarschijnlijk nooit zouden uitoefenen. De statistieken wezen uit, al jarenlang, dat de meeste alumni banen bekleedden die weinig met hun opleiding te maken hadden. Wat was dan nog het nut van stages en leeronderzoeken? 'Stem het onderwijs af op de arbeidsmarkt,' riep Droogers op,

‘en dus op toegepaste casus en algemene academische vaardigheden, met name probleemoplossend vermogen.’ Dit vereiste volgens Droogers een grondige mentaliteitsverandering. Veel stafleden sloten zich op in hun onderzoek, waarvan hun onderwijs een even getrouwe als voorspelbare afspiegeling was, zonder dat ze het beseften. ‘Van cultuur weten we alles, van onze eigen werkcultuur zijn we ons echter nauwelijks bewust,’ schreef Droogers. De visitatiecommissie-Köbben had in dit verband de kwalificatie ‘vastgeroest’ gebruikt.³³

227

Droogers’ kanttekeningen kregen – zonder noemenswaardig commentaar – een plaats in de sterkte-zwakteanalyse van de reorganisatiecommissie, die evenmin inging op diens vaststelling dat veel stagnatie aan egocentrisme van stafleden was te wijten. ‘Professionals die individualistisch werken en zich van de universitaire omgeving eigenlijk weinig aantrekken,’ aldus Droogers.³⁴ Op deze klacht zou de commissie overigens in haar eindrapport wél ingaan, met instemming.

Wat de vrije opleidingen betrof zette de reorganisatiecommissie vraagtekens bij de levensvatbaarheid van ESM (etnische studies en

André Droogers (1941), van 1988 tot 2006 hoogleraar religieuze antropologie. (FOTO STUDIOVU)

minderheidsvraagstukken) en vcs (beleid, cultuur en seksevraagstukken). De twee opleidingen telden samen rond de 75 studenten, merendeels hbo'ers waarvan de instroom naar verwachting (HOOP was dreigend onderweg) ging afnemen. Eigenlijk, zo liep de commissie op haar eindrapport vooruit, deed vsm er beter aan terug te keren in de moederschoot van ca-snws. vcs kon, in de vorm van 'vrouwenstudies' of 'gendervraagstukken', als keuzevak in de reguliere onderwijsprogramma's worden opgenomen.³⁵

Sociale gerontologie daarentegen had volgens de commissie wél een *unique selling-point* te bieden. De opleiding was in Nederland enig aanbieder van een geïntegreerd universitair onderwijsprogramma over 'veroudering' vanuit sociologische invalshoek. Verwante opleidingen bestonden weliswaar in Nijmegen en Utrecht, maar daar lag de nadruk op respectievelijk de psychogerontologie en de psychologie. Van de Haagse maatregelen tegen 'stapelen' had sociale gerontologie evenmin veel te vrezen. De opleiding telde de laatste jaren rond de 160 studenten, veelal oudere hbo-abituriënten die de studiefinancieringsgerechtigde leeftijd waren gepasseerd en in deeltijd studeerden, naast een werkkring.³⁶

Het bestaansrecht van com, de vierde vrije opleiding, was ook niet aan twijfel onderhevig. 'Een gat in de markt,' aldus de reorganisatiecommissie. Eind 1993 stonden 896 studenten bij com ingeschreven, veertig procent van het totale aantal studenten van de faculteit. De grote meerderheid, 565 studenten, was afkomstig van het hbo en volgde de verkorte voltijdse opleiding. Deze categorie vormde tegelijkertijd de achilleshiel van com, als gevolg van de Haagse HOOP-maatregelen. Die hoefden volgens de commissie niet fataal te zijn. De andere twee doelgroepen van de opleiding, voltijdse vwo'ers en hbo'ers met een baan, zorgden voor een vrij stabiele populatie van circa driehonderd studenten. com kon daarom, zelfs al vielen de aanmeldingen van voltijdse hbo'ers met driekwart terug, in de toekomst nog zeker op 450 studenten rekenen, op basis van een instroom van 130 per jaar. Kritischer was de reorganisatiecommissie over het onderwijsprogramma. com was in 1990 opgezet als een disciplinaire studie, toegespitst op een thematisch veld: een antropologische benadering van bedrijfsorganisaties. Maar in de praktijk voerde organisatiekunde vaak de boventoon, losjes geardeerd met algemeen-antropologische programmaonderdelen. Een ander manco was volgens de commissie dat het

onderwijsprogramma (nog) niet was ingebed in een onderzoeksprogramma, wat *conditio sine qua non* was voor een hoogwaardige academische opleiding.³⁷

‘FLEXIBILISERING’ IS DE BOODSCHAP

In november 1994, driekwart jaar na het begin van haar werkzaamheden, had de reorganisatiecommissie haar rapport gereed. Een maand later was het onderwerp van breedvoerige bespreking in de faculteitsraad, waar commissievoorzitter (en decaan) Noomen de bevindingen uiteenzette. Flexibilisering van de personeelsformatie moest de kosten en de baten van de faculteit in evenwicht brengen. Vrijvallende posities, als gevolg van pensionering, VUT, ontslag of afkeuring, werden de komende jaren zoveel mogelijk op tijdelijke basis ingevuld. Mocht de studenteninstroom de verwachte duikvlucht gaan nemen, dan kon het personeelsbestand soepel aan de teruglopende financiële middelen worden aangepast.³⁸

Flexibilisering van de werkhouding was evenzeer geboden. Op de faculteit heerste volgens de reorganisatiecommissie een cultuur van ‘individuele zelfstandigheid’, die zich nogal eens had geuit in een geringe bereidheid om com de helpende hand toe te steken, met name waar het de begeleiding van scriptiestudenten betrof. ‘Deze cultuur,’ aldus de commissie in haar rapport, ‘zal moeten worden omgebogen in de richting van collectieve verantwoordelijkheid en inspanning voor de faculteit als geheel.’ Voorts kenmerkte de faculteit zich naar het oordeel van de commissie door een scheefgroei in het onderwijsaanbod: vijf ‘marktgerichte’ opleidingen versus twee basisdisciplines. Het maakte de faculteit gevoelig voor modegrillen, terwijl evenmin denkbeeldig was dat het kwintet ‘kundes’, bij gebrek aan een goede disciplinaire basis, wat verloren in de lucht kwam te hangen. Het onderwijsaanbod kon volgens de reorganisatiecommissie aan evenwichtigheid winnen (het was al aangestipt in de sterkte-zwakteanalyses) door esm tot ca-snws-specialisatie te maken en bcs in het gehele culturele curriculum te integreren.³⁹

Deze laatste aanbeveling riep in de faculteitsraad het meeste verzet op. ‘Aanbodvershraling,’ klonk het bijna eenstemmig. De reorganisatiecommissie werd verweten slechts op de instroom van hoofd-

vakkers te hebben gelet. Dat esm en bcs ook toeloop van bijvakkers kenden leek zij over het hoofd te zien. De discussie gaf uiteindelijk de aanzet tot integratie van esm, bcs én sociale gerontologie in de nieuwe opleiding maatschappelijke vraagstukken en beleid (mvb), zij het dat sociale gerontologie daarnaast zelfstandig als verkorte opleiding bleef bestaan. Vormgevers van de opleiding mvb, die in september 1996 van start ging, waren Jeanne de Bruijn, Dick Kuiper en sociaal-gerontoloog Kees Knipscheer, sinds 1987 aan de faculteit verbonden. Knipscheer had in Tilburg filosofie en theologie gestudeerd, maar zou de Katholieke Hogeschool in 1970 uiteindelijk als socioloog verlaten. Knipscheer werd vervolgens wetenschappelijk medewerker van het Sociologisch instituut van de Katholieke Universiteit Nijmegen, waar hij zich bezighield met de sociologie van de sociale welzijnszorg en van het gezin. Promotie vond weer in Tilburg plaats, in 1980, op het proefschrift *Oude mensen en hun sociale omgeving: een studie van het primaire sociaal netwerk*.⁴⁰

Zeven jaar later toog Knipscheer naar de Vrije Universiteit; hij werd hoofddocent welzijnssociologie in de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen en ging, na het vertrek van Henk van den Berg, leiding geven aan het onderzoeksprogramma 'Functiedragers in het welzijnswerk'. Eind 1988 werd Knipscheer hoogleraar sociale gerontologie, een studieveld dat voor een belangrijk deel achter de voordeur schuilging. 'Ouder worden is in veel opzichten een familieaangelegenheid,' meende Knipscheer. Dat bemoeilijkte het onderzoek. Participerende observatie was eigenlijk onmogelijk. Bovendien weerhield onzekerheid veel mensen van praten, omdat voor de relatie tussen ouders en kinderen geen duidelijke normen en waarden bestonden. 'Het staat niet vast: ik bezoek mijn moeder een paar keer per jaar,' aldus Knipscheer. 'En als ze ziek is één keer per week, en drie keer per jaar neem ik een bosje bloemen mee.'⁴¹

De mede door Knipscheer gedragen opleiding mvb wilde zich gaan bewegen in het spanningsveld tussen enerzijds de individualisering en sociaal-culturele pluriformisering van de samenleving en anderzijds het zoeken naar nieuwe integratiekaders. Ouderen, vrouwen en etnische minderheden waren op dit terrein kwetsbare groepen; hun posities hingen volgens Jeanne de Bruijn met elkaar samen. 'Zo is de ouderenproblematiek,' zei ze in een vraagggesprek met *Ad Valvas*, 'tegelijk ook voor een groot deel vrouwenproblematiek, omdat de mees-

te ouderen vrouwen zijn. En als je met asielzoekers bezig bent moet je bijvoorbeeld goed weten hoe in culturen de man/vrouwverhoudingen zijn.' Haar teleurstelling over het verdwijnen van vrouwenstudies ('beleid, cultuur en seksevraagstukken') als zelfstandige discipline hield De Bruijn binnensmonds, maar was er niet minder om. Haar leerstoel zou worden geherformuleerd tot 'sociologie van arbeid en levensloop'.⁴²

Waar de reorganisatiecommissie de stoot tot de totstandkoming van de opleiding mvb had gegeven, hoefde de beoogde flexibilisering van personeelsplaatsen uiteindelijk slechts gedeeltelijk te worden uitgevoerd. De propedeuse sociaal-culturele wetenschappen, als opstap tot de opleidingen com, bco en mvb, genereerde een grotere instroom van vwo'ers dan was verwacht, terwijl 'stapelende' hbo'ers niet *en masse* bleken af te haken. De personeelsreductie kon daarom van twintig naar tien fte's worden teruggebracht, waarvan de helft al was te realiseren door vervroegde uittreding en emeritaat. Het bezuinigingsmes bleek minder scherp dan was gevreesd.⁴³

Wat het door de reorganisatiecommissie aan de kaak gestelde professionele particularisme betrof, leek eveneens een wending ten goede aanstaande. De geografische diaspora, die niet stimuleerde dat scw'ers over de grenzen van de eigen vakgroep heenkeken, was bijna ten einde gekomen. Jarenlang waren herhuisvestingsplannen even gemakkelijk van de vergadertafel gegaan als ze erop kwamen, totdat de stadspanen in 1994 aan een vastgoedmakelaar werden verkocht. De faculteit moest zich nu toch echt gaan opmaken voor verhuizing naar het Buitenveldertse beton, het laatst de m&t'ers die voorjaar 1996 van Koningslaan 22 naar de campus vertrokken. Daar had de faculteit een aantal verdiepingen van het wis- en natuurkundegebouw betrokken. Velen hadden hartzeer over het vertrek uit het lommerrijke Amsterdam-Zuid, maar er viel toch ook een gevoel van opluchting te bespeuren. Achterstallig onderhoud trok steeds grimmiger sporen (meterlange scheuren) door de stadspanen, die 's winters slecht warm waren te stoken en zeer inbraakgevoelig waren. Bij m&t werd in zeven jaar niet minder dan twaalf keer ingebroken. In augustus 1995 verdween het complete Netwerk service-systeem, inclusief tientallen bestanden met resultaten van onderzoek.⁴⁴

232 Onderwijs en onderzoek moesten onlosmakelijk zijn verbonden, als schering en inslag. De reorganisatiecommissie was niet moe geworden het in haar rapport te onderstrepen. Kwalitatief hoogstaand onderwijs viel of stond bij thematisch samenhangend onderzoek, dat binnen de faculteit inmiddels vrijwel volledig onder de vlag van voorwaardelijke financiering werd uitgevoerd. Tegenover vijftig fte's aan vf-onderzoek stonden nog geen drie fte's aan 'overig onderzoek'.⁴⁵ Relatief de meeste fte's (twintig) waren gemoeid met het onderzoeksprogramma 'Religie, macht en ontwikkeling' van de vakgroep ca-snws. Dit was binnen de faculteit met afstand het omvangrijkste onderzoeksprogramma, bestaande uit zeven deelprogramma's die nogal persoonsgebonden waren en samenhang ontbeerden. 'Het onderzoeksprogramma is behalve heel groot ook erg onduidelijk,' was in 1992 het oordeel van de vaste commissie voor wetenschap, die waarschuwde dat een externe beoordeling wel eens negatief zou kunnen uitvallen, met dito gevolgen voor de financiering.⁴⁶

Ruim een jaar later, in oktober 1993, presenteerde ca-snws een vernieuwd vf-programma met internationale ambitie: 'Global culture and local identities: religion and power in process of transformation'. Het programma plaatste de trits religie, macht en ontwikkeling in de mondiale context van globalisering en urbanisering. 'Global culture is to a large extent urban,' luidde een kernzin uit het programma, 'and the standard of global economy, politics and culture will be set by a limited number of large urban centres.' De wereld werd 'kleiner': geen plaats of de moderne mens had er wel zijn voetstap gezet; de wereld werd dientengevolge ook gelijkvormiger. Dit riep tegenbewegingen in het leven, opkomend voor het 'eigene' van land, provincie of streek. Identiteit en etniciteit werden benadrukt, begrippen die vaak een religieuze lading hadden.⁴⁷

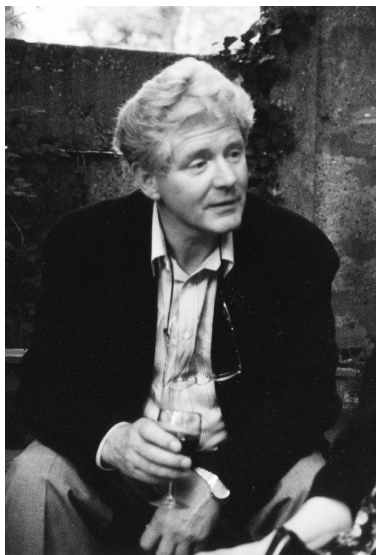
Het nieuwe programma kende drie deelprogramma's, te weten 'Facetten van staatsvorming in het spanningsveld van globalisering en lokaliseringstendensen', 'Religieuze, etnische en genderaspecten van identiteit' en 'Hybridisering en transformerende identiteiten'. Het eerstgenoemde deelprogramma bood plaats aan onder meer de reeds gereleveerde onderzoeken van Bax (religieuze regimes), Quarles van Ufford (ontwikkelingsbeleid) en Venema (moderniseringsprocessen

op het Afrikaanse platteland).⁴⁸ Bax kwam uitgebreid in de mediaschijnwerpers te staan toen Medjugorje, het dorp in Bosnië-Herzegovina waar hij onderzoek verrichtte naar de Mariaverering, in 1992 oorlogsgebied werd. Opeens stond de cultureel antropoloog als 'Joegoslaviëdeskundige' te boek en werd hij belaagd door journalisten, die – vond Bax – maar bitter weinig van het complexe Balkanconflict wilden begrijpen. In juli 1992 kreeg hij de kans met een militaire missie naar zijn onderzoeksdorp terug te keren. 'Het meest beangstigende was,' deed Bax in het faculteitsorgaan *SC Wetenswaardig* verslag van zijn hachelijke reis, 'dat al dit geweld werd aangericht door mensen die elkaar kenden. Dorpsgenoten, clangenoten, kameraden uit een naburige nederzetting.'⁴⁹

233

Etnisch geweld figureerde ook in het onderzoek van Peter Kloos, die in 1988 Schoorl was opgevolgd als hoogleraar sociologie der niet-westerse samenlevingen. De benoeming illustreerde het samensmeltingsproces van 'ca' en 'snws'; Kloos was namelijk als antropoloog opgeleid, te weten aan de UvA waar hij in 1971 bij Köbben was gepromoveerd op een proefschrift over de inheemse cultuur rond de Marowijne-rivier in Suriname. Eind jaren zeventig deed Kloos, inmiddels – evenals Köbben – aan de Leidse universiteit verbonden, geruime tijd veldwerk in Sri Lanka, gevolgd door enkele kortere verblijven op het eiland, onder meer in 1984 toen het toneel was geworden van een burgeroorlog tussen hindoeïstische Tamils en boeddhistische Singalezen. Het etnische conflict werd in de jaren negentig onderwerp van Kloos' onderzoek, onder het chapter van het deelprogramma 'Facetten van staatsvorming', ook al bezag Kloos het VF-regime als een bureaucratisch en corrumperend gedrocht. 'Iedere antropoloog weet dat zo'n onderzoeksvoorstel een schijnvertoning is,' zei hij in 1991 tegen *Ad Valvas*. 'Maar iedereen doet eraan mee omdat er ergens iemand met de hand op de knip zit.'⁵⁰

'Religieuze, etnische en genderspecten van identiteit', het tweede deelprogramma van het ca-snws-onderzoek, had een hoog *ESM*-gehalte. Edien Bartels, in 1993 bij Tennekes gepromoveerd op een studie naar de wijze waarop Arabische vrouwen machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen ervoeren en tot uitdrukking brachten⁵¹, verrichtte onderzoek naar islamitisch onderwijs in Amsterdam en Gouda. Een andere onderzoekster, Lenie Brouwer, schreef een dissertatie over

Peter Kloos (1936-2000), van 1988 tot 2000 hoogleraar sociologie der niet-westerse samenlevingen. (FOTO JOKE SCHRIJVERS)

van huis weggelopen Marokkaanse en Turkse meisjes. De bom was vaak gebarsten na onenigheid over uithuwen of omgang met jongens en bewegingsvrijheid in het algemeen.⁵² Brouwer gaf aan haar proefschrift een vervolg met het onderzoeksproject 'De identiteit van Turkse en Marokkaanse meisjes in Nederland'. Dit zou het begin zijn van een reeks publicaties op het terrein van etniciteit, religie en cultuur, waarbij Brouwer zich in het bijzonder ging richten op het gebruik van internet door minderheden.

Het derde deelprogramma van ca-snws, 'Hybridisering en transformerende identiteiten', betrof het door com opgezette onderzoek. Het stond onder leiding van Wim Koot, sinds september 1994 als bijzonder hoogleraar aan de opleiding verbonden. Koot, afkomstig van de Utrechtse rijksuniversiteit, van het daar gevestigde Centrum voor beleid en management waaraan hij verbonden bleef, wilde zich bezighouden met de (paradoxe) uitingsvormen van mondiale moderniseringsprocessen in de cultuur en de identiteit van arbeidsorganisaties. Enerzijds leidde globalisering volgens Koot, wiens leerstoel in 1995 in een gewoon hoogleraarschap zou worden omgezet, tot – al dan niet ge-

fingeerde – gemeenschappelijkheid en culturele integratie; anderzijds werd de nadruk gelegd op lokale eigenheid en differentiatie en fragmentatie. Het concept van ‘corporate identity’ verloor hoe langer hoe meer zeggingskracht, overstemd door minder eenduidige, veelal prescriptieve theorieën waarin organisaties werden beschouwd als diffuse, open netwerken met komende en gaande medewerkers. Toch bleven waarden als betrokkenheid, teamgeest en inzet voor het welvaren van organisaties onmisbaar, meende Koot, en deden begrippen als ‘synergy’ en ‘zingevingindustrie’ opgeld. Het COM-onderzoek wilde al deze zowel divergerende als convergerende processen ontrafelen, om vervolgens te analyseren welke gevolgen de paradox had voor de identiteit van organisaties en medewerkers.⁵³

235

Dit alles werd, behalve in het ca-snws-onderzoeksprogramma, ook uiteengezet in de in 1996 verschenen bundel *Contradictions in context: puzzling over paradoxes in contemporary organizations*, geredigeerd door Koot en COM-onderzoekers Ida Sabelis en Sierk Ybema. Vier jaar later publiceerden Koot en Sabelis *Over-leven aan de top* waarin het doen en laten van vijftien topmanagers uit de profit- en non-profitsector werd beschreven. Biografische interviews, participerende observatie en gesprekken met personen uit de directe omgeving van de vijftien voerden Koot en Sabelis naar conclusies die nogal afweken van het vigerende beeld van managers. Geen visionairs, geen *Machers*, geen helden. ‘Ze worden voortgezeuld door haast en drukte,’ aldus Koot en Sabelis, ‘en hebben vaak niet de eigenschappen zoals die door de goeroes worden gewenst.’ Op veel processen binnen hun organisatie hadden de onderzochte managers bitter weinig invloed. En waar sturing niet mogelijk bleek kwam het simpelweg op overleven aan, op ‘coping-strategies’.⁵⁴

INTERBESTUURLIJKE VERHOUDINGEN

Aan sturing ontbrak het ook nogal eens in overheidsorganisaties. Dit manco was het hart geweest van het door Brasz in de jaren zestig opgezette onderzoeksproject ‘Bestuur-bestuurden’. Het was in de jaren tachtig voortgezet in het VF-programma ‘Bestuur, beleid en implementatie’, dat in 1990 was omgedoopt tot ‘Interbestuurlijke verhoudingen’. Dit was onderdeel van het nieuwe VF-programma ‘Politieke

instituties en actoren', waarin tevens het politicologische onderzoek was ondergebracht, in de vorm van het deelprogramma 'Politiek, overheid en samenleving'.

236 Het deelprogramma 'Interbestuurlijke verhoudingen' stond onder leiding van Fred Fleurke, die Brasz in 1988 als hoogleraar bestuurskunde was opgevolgd en zich had laten gelden als beoefenaar van 'action research'. Volgens deze methodiek participeerde de onderzoeker, ten bate van een zo gericht mogelijk advies, actief in de te onderzoeken bestuurlijke processen, zónder partij te kiezen. In het spanningsveld tussen betrokkenheid en distantie moest levendige praktijk worden geconfronteerd met kritische theorie. De wetenschappelijke onderbouwing van dit alles bleef echter nogal in nevelen gehuld; 'action research' zou weinig opgang maken, net zo min als de praxeologie van Brasz, die daar allerminst bedroefd om leek. 'Ik heb geen hoge pet op van de wetenschap,' had hij in het zicht van zijn emeritaat gezegd. 'Ik vind dat er niet zoveel uitkomt waar je wat mee kunt doen.'⁵⁵

Wetenschap kon misstanden aan het licht brengen. Winfried de Valk en Michiel de Vries, respectievelijk als assistent-in-opleiding en docent-onderzoeker aan de sectie bestuurskunde verbonden, toonden in 1994 de onbetrouwbaarheid van milieu-effectrapportages aan. De conclusies van het duo pasten in het beleidswetenschappelijke discours van de jaren tachtig en negentig waarin de falende overheid en de beperkte maakbaarheid van de samenleving dominante items waren.⁵⁶ Van de tien onderzochte milieu-effectrapportages voldeed volgens De Valk en De Vries niet één aan de criteria die voor deugdelijk bestuurskundig onderzoek gangbaar waren. Wat acceptatie van geluidshinder betrof bleek eenduidigheid van interpretatie geen vanzelfsprekendheid. Doorgaans werd 50 decibel als grens van het toelaatbare gehanteerd, maar in de milieu-effectrapportage over de aanleg van de hogesnelheidslijn Amsterdam-Brussel-Parijs werd 70 decibel 'een normale geluidsbelasting' genoemd. Een nadere, vergelijkende studie tussen ruim veertig besluiten mét en zonder milieu-effectrapportage, waarop De Valk in 1997 promoveerde, bracht overigens gematigder conclusies voort. De rapporten sorteerden doorgaans wel degelijk een positief milieu-effect op de besluiten van overheden. Dit gold echter niet voor de beslissingen van de initiatiefnemer tot de procedure, de potentiële vervuiler – tenminste, zo leek het. De Valks onderzoeksresultaten hieromtrent waren namelijk gecompliceerd en deels tegen-

strijdig.⁵⁷ Had Brasz, met zijn oordeel over de uitkomst van wetenschappelijk onderzoek, toch niet helemaal ongelijk gehad?

Brasz' term 'machtsbederf', die hij begin jaren zestig introduceerde ter aanduiding van het normvervagingsgif dat het openbaar bestuur zo gemakkelijk binnensloop, dook dertig jaar later, in 1992, prominent op in een geruchtmakende toespraak van minister van binnenlandse zaken Ien Dales. Gealarmeerd door fraude- en corruptiezaken in Limburg bepleitte de bewindsvrouw een stevig pakket aan regels en codes. Maar juist hier wong de schoen, meenden Hans van den Heuvel, hoogleraar beleidswetenschappen, en Leo Huberts, die sinds 1991 aan de sectie bestuurskunde was verbonden en evenals Van den Heuvel afkomstig was van de Katholieke Universiteit Nijmegen. 'Roomsen' bleken de weg naar de vakgroep politicologie en bestuurskunde goed te kunnen vinden. Ook de vertrokken bestuurskundige Rob Hoppe en de in 1987 benoemde hoogleraar staatsrecht Erik Jurgens waren van katholieke huize, evenals een aantal aio's. Het gaf in de Koningslaan voedsel aan vrolijke koffiekout dat de 'roomse' invasie een levensbeschouwelijke dreiging van formaat was, wat evenwel stellig werd ontkend door vakgroepsvoorzitter Noomen. De dreiging was zijns inziens veeleer van communicatieve aard. 'Het zijn niet de katholieken, het zijn de zuiderlingen!' sprak hij. 'Sommigen van hen kan ik niet eens verstaan!'⁵⁸

237

Volgens Van den Heuvel en Huberts, die werkten aan een door nwo gefinancierd onderzoek naar integriteit in het openbaar bestuur, waren de door Dales gewenste wetten, regels en codes met een ethische dimensie moeilijk te operationaliseren. Ze appelleerden aan de mentaliteit van de bestuurder en waren dientengevolge interpretatiegevoelig. Een andere sta-in-de-weg was dat bestuurskunde c.q. beleidswetenschap *overall* een (neo)positivistische inslag had en niet erg vertrouwd was met normatief-georiënteerde analyses. '“Scientific management” voert de boventoon,' aldus Van den Heuvel en Huberts. 'Beleidswetenschap zonder “ziel” zouden we kunnen zeggen.'⁵⁹

Drie jaar later presenteerde het duo, samen met onderzoeker Suzan Verberk, het boek *Integriteit in drievoud*, resultaat van empirisch onderzoek naar integriteitshandhaving in drie (geanonimiseerde) gemeenten. Ernstige gevallen van fraude of corruptie bracht het onderzoek, verricht in opdracht van accountant- en consultancybureau PricewaterhouseCoopers, niet aan het licht. Een gokverslaafde parkeer-

Hans van den Heuvel (1940), van 1987 tot 2005 hoogleraar beleidswetenschappen.

wachter bleek mensen die hij geld schuldig was niet te bekeuren; een employé van de reinigingsdienst veegde voor vijftwintig gulden een particulier perceel aan; een administratief medewerker drukte onderdelen van cv-ketels achterover. Kruimelwerk, dat burgemeesters en wethouders evenwel zwaar op maag kon liggen. Want hoe te reageren? De kleinste ambtsoverschrijdingen leidden soms tot disproportionele discussies en sancties, wat Van den Heuvel en Huberts deed aandringen op een duidelijk, voor zo min mogelijk uitleg vatbaar gemeentelijk integriteitsbeleid, ook vanwege de signaalwerking.⁶⁰

‘Politiek, overheid en samenleving’, het andere deelprogramma van de vakgroep politicologie en bestuurskunde, spon evenzeer garen bij de actualiteit. Een maanden durend onderzoek naar de campagnes voor de drie verkiezingen die Nederland in 1994 te wachten stonden (gemeenteraad, Tweede Kamer en Europees parlement) werd een kroniek van een electorale aardverschuiving. Het CDA werd het zwaarste

getroffen. Vooral de kamerverkiezingen van mei 1994 verliepen desastreus. De christen-democraten, die vanaf 1918 vrijwel onafgebroken aan het kabinetsroer hadden gestaan, duikelden van 54 naar 34 zetels. Ook de PvdA verloor fors, 12 van de 49 zetels. D66 was de grote winnaar, van 12 naar 24 zetels springend, en zou drie maanden later met PvdA en vvd het eerste 'paarse' kabinet vormen.

Volgens de onderzoekers (Jan Kleinnijenhuis, Dirk Oegema, doctoraalstudent Herman Bos, politicoloog Paul Pennings en de UvA-communicatiewetenschappers Otto Scholten en Jan de Ridder) hadden de media de electorale fluctuaties in de hand gewerkt. Niet alleen de kiezers maar ook pers, radio en tv waren op drift geraakt. Aan de inhoud van verkiezingsprogramma's werd nauwelijks meer aandacht besteed, te meer aan personen en incidenten. 'Het CDA had in principe een goed programma voor de verkiezingen,' vond Kleinnijenhuis. 'Probleem was alleen dat het de media niet meegerekend had.' Die denken, nadat lijsttrekker Elco Brinkman te kennen had gegeven bevestiging van de AOW-uitkeringen niet uit te sluiten, onbarmhartig op de christen-democraten. 'Het CDA kon gewoon niets meer goed doen,' aldus het boek *Democratie op drift* waarin de onderzoeksbevindingen eind 1995 werden gepresenteerd.⁶¹

239

In het spectaculaire verlies van het CDA en – in mindere mate – de PvdA zag politicoloog André Krouwel, als assistent-in-opleiding werkzaam, een bevestiging van de al vier decennia oude 'catch-all'-these van de Duitse socioloog Otto Kirchheimer. Voortdurende economische groei en uitbreiding van de welvaartsstaat hadden in West-Europa een brede middenklasse doen ontstaan die voor politieke partijen een aantrekkelijke electorale doelgroep vormde. Ten einde deze groep aan zich te binden schudden partijen hun ideologische veren af; het vizier werd gericht op breed gedragen maatschappelijke *issues* en aansprekende volksvertegenwoordigers. Vooral de electorale afstraffing van het CDA liet zich goed verklaren als het demasqué van een oligarchische machtspartij die was losgeraakt van haar ideologische wortels. Van een lineaire, uniforme ontwikkeling naar het *catch-all*-model was, zo benadrukte Krouwel die in 1999 *cum laude* bij Keman op zijn onderzoek promoveerde, evenwel geen sprake. Niet in Nederland, waar CDA en PvdA het duidelijkst aan het model appeleerden, evenmin in West-Europa. Sinds eind jaren zeventig waren er namelijk ook partijen die juist weer meer nadruk op hun ideologische erfgoed legden.⁶²

Krouwels dissertatieonderzoek was onderdeel van het subprogramma 'Het optreden van politieke partijen in meerpartijensstelsels' dat werd gecoördineerd door Hans Keman. Andere projectmedewerkers waren eerdergenoemde Pennings, die in 1999 samen met Keman en Kleinnijenhuis het handboek *Doing research in political science* publiceerde, en Kees van Kersbergen, in 1991 gepromoveerd op een onderzoek naar de bijdrage van christen-democratische partijen in Duitsland, Italië en Nederland in de opbouw van de verzorgingsstaat.⁶³ Jet Bussemaker, later namens de PvdA kamerlid, staatssecretaris en minister, onderzocht de gecompliceerde verhouding tussen de Nederlandse verzorgingsstaat en (economische) zelfstandigheid van vrouwen. 'Wanneer kinderopvang in het geding is,' aldus Bussemaker, die in 1993 aan de UvA op haar onderzoek promoveerde, 'worden vrouwen al snel als moeders beschouwd die fulltime voor hun kinderen moeten zorgen; wanneer sociale zekerheid in het geding is worden ze beschouwd als burgers die in eigen onderhoud moeten voorzien.'⁶⁴

Bussemakers onderzoek ressorteerde onder het politicologische subprogramma 'Sekse en politieke instituties en actoren' waarvan Jeanne de Bruijn de leiding had. Centraal thema was de tussen man en vrouw gapende salariskloof. 'De machtspositie en het gevoel van eigenwaarde van vrouwen staan of vallen met salaris,' meende De Bruijn. Geld betekende namelijk zelfstandigheid. De realiteit was echter dat vrouwen, dezelfde opleiding hebbend en hetzelfde werk verrichtend, gemiddeld een kwart minder verdienen dan mannen. Volgens promovenda Margo Brouns was het vooral een machtskwestie. In haar proefschrift *De homo economicus als winkeldochter*, waarop ze in 1993 bij De Bruijn promoveerde, bepleitte ze daarom hernieuwde belangstelling voor het begrip 'macht', dat tijdens de beginperiode van de vrouwenstudies zo richtinggevend was geweest. Vanaf eind jaren zestig tot begin jaren tachtig draaide vrijwel alles om 'de onderdrukte vrouw', niet weinig geïnspireerd door het in de sociale wetenschappen populaire marxistisch-theoretische perspectief. Dit had in de jaren tachtig plaatsgemaakt voor empirisch en historisch onderzoek op allerlei deelterreinen, een ontwikkeling die parallel liep met de academische inbedding (inkapseling, oordeelden feministische *diehards*) van vrouwen- c.q. *genderstudies*. De nadruk was komen te liggen op de vraag hoe allerlei beelden over vrouwen en mannen ontstonden en hoe ze min of meer subtiële machtsverschillen creëerden. 'Dat is een

verrijking,' onderkende Brouns, 'maar klassieke machtsongelijkheid bestaat écht nog.'⁶⁵

ONDERZOEK ONDER OUDEREN EN WERKLOZEN

Zelfstandigheid, maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid waren ook belangrijke kenmerken van 'ouderenstudies', of beter gezegd: sociale gerontologie. Deze gemeenschappelijkheid kwam tot uitdrukking in de vrije opleiding maatschappelijke vraagstukken en beleid (MVB) waarin gender, veroudering en etniciteit werden belicht tegen de achtergrond van een verzorgingsstaat die volop in beweging was. Kiezend voor de thema's 'zelfstandigheid', 'maatschappelijke participatie' en 'zelfredzaamheid' wilde de vakgroep sociologie en sociale gerontologie afstand nemen van gangbare, veelal stereotiepe theorieën waarin de nadruk lag op gezondheid en afhankelijkheid. Hiermee gaf de vakgroep gehoor aan de hartenkreet die Henk van den Berg eind 1988, bij zijn afscheid als hoogleraar welzijnssociologie, had geuit, namelijk dat er meer aandacht voor de gezonde bejaarde moest komen. De overgrote groep ouderen bestond uit kwieke burgers die als volwaardige deelnemers aan de samenleving beschouwd wilden worden. Dit was het uitgangspunt van het vernieuwde, in 1995 van start gegane onderzoeksprogramma 'Ouder worden, zelfstandigheid en welbevinden'. Kernvraag van het programma was in hoeverre lichamelijke, psychische en sociale factoren van invloed waren op het zelfstandig functioneren van ouderen en bijdroegen aan hun 'subjectief welbevinden'.⁶⁶ 241

Het sociaal-gerontologische onderzoek maakte sinds 1990 deel uit van het Nederlands Stimuleringsprogramma Ouderenonderzoek (NESTOR), een initiatief van de ministeries onderwijs en wetenschappen en welzijn, volksgezondheid en cultuur (wvc). In dit verband werkte de vakgroep sociologie en sociale gerontologie aan het langjarige onderzoeksproject 'Leefvormen en sociale netwerken', samen met de vakgroep M&T en het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI). Het onderzoek, waarvoor 4500 ouderen van 55 tot 89 jaar werden geïnterviewd en dat tegenhangers had in de Verenigde Staten en Scandinavië, ontcrachtte eens te meer de mythe die 'oud, eenzaam en verlaten' heette. Alleen hoogbejaarden pasten in dit

beeld, simpelweg omdat ze de meeste kans liepen intieme relaties te verliezen of immobiel te worden. Voor jongere categorieën ouderen was eenzaamheid veel minder leeftijdsgerelateerd. Doorslaggegender waren factoren als het wel of niet hebben van een partner, de omvang van het sociaal netwerk of de stand van de gezondheid. Het onderzoek wees eveneens uit dat kinderloze ouderen niet per se eenzamer waren. Vaak was hun vrienden- en kennissenkring bovengemiddeld groot.⁶⁷

Het aandeel van de vakgroep M&T in het onderzoeksproject 'Leefvormen en sociale netwerken', in de personen van Theo van Tilburg en (de tevens als directeur aan het NIDI verbonden) Jenny de Jong-Gierveld, was een bewijs dat het VF-programma van M&T, 'Onderzoek naar onderzoeksmethoden', bepaald niet bleef steken in theorie. Ook het onderzoek van Harry van den Berg en Kees van der Veer naar informatielogistiek bij arbeidsbemiddeling was hier uiting van. In opdracht van het ministerie van WVC evalueerden Van den Berg en Van der Veer de 'maatwerkmethode' die midden jaren tachtig in Helmond was ontwikkeld, voortgekomen uit een arbeidsintegratietraject voor Vietnamese vluchtelingen. De methode onderscheidde zich door actieve informatiewinning, scholingstrajecten en intensieve contacten met welzijnsorganisaties, scholingsinstanties en bedrijven.⁶⁸

De Helmondse methode wérkte, zo leerden Van den Berg en Van der Veer uit schriftelijke enquêtes en open interviews. De aanpak kreeg navolging over de grens, in Genk, middelpunt van Belgisch-Limburg waar de sluiting van de steenkoolmijnen tot grote werkloosheid had geleid. Beide projecten werden vervolgens verenigd in een door de Europese Commissie gesubsidieerd Interregionaal samenwerkingsprogramma dat ook door Van den Berg en Van der Veer werd geëvalueerd, samen met de Leuvense onderzoeker Lieven Denolf. Eén van hun conclusies annex aanbevelingen luidde dat bij arbeidsbemiddeling van allochtonen algemeen sociaal-psychologische kennis doorslaggevend was. De veronderstelling dat groepen allochtonen elk een specifieke benadering vereisten was een misvatting. Diepte-interviews wezen uit dat kennis en inzicht in de situatie van werkzoekenden, vaak gevangen in een vicieuze cirkel van weinig baanperspectief en sociaal isolement, meer effect sorteerde. Bovendien droeg doelgroepenbeleid het gevaar van verkokering en stigmatisering in zich.⁶⁹

'ZEG NIET: IK KAN MIJZELF WEL VOORZIEN'

Alle vier onderzoeksprogramma's van de faculteit, 'Global culture and local identities' (ca-snws), 'Politieke instituties en actoren' (politicologie en bestuurskunde), 'Ouder worden, zelfstandigheid en welbevinden' (sociologie en sociale gerontologie) en 'Onderzoek naar onderzoeksmethoden' (M&T), kregen in 1996 een positieve beoordeling van VSNV-visitatiecommissies. De kwalificaties over inhoud en productie varieerden van voldoende tot goed, wat op de vierde en vijfde etage van het wis- en natuurkundegebouw tot grote tevredenheid stemde. Vanuit drie van de vier onderzoeksprogramma's werd inmiddels geparticipeerd in interuniversitaire onderzoeksscholen. De vakgroep ca-snws was actief in het Centre for resource studies for development (CERES) en het Centre for Asian studies Amsterdam (CASA). Vanuit politicologie en bestuurskunde werd deelgenomen aan de Onderzoekschool voor politicologie en internationale betrekkingen Polybios, voorts aan de Nederlandse onderzoeksschool voor de bestuurskunde (NOB) en de Nederlandse onderzoeksschool vrouwenstudies (NOV). M&T was vertegenwoordigd in het Interuniversitair onderzoeksinstituut voor psychometrie en sociometrie (IOPS). Niet bij een onderzoeksschool betrokken waren de sociaal-gerontologen. Hun specifieke en gespecialiseerde onderzoek vond alleen aan de VU plaats, waar – in de vorm van de Interfacultaire werkgroep veroudering, later Centrum voor verouderingsonderzoek geheten – nauwe samenwerkingsverbanden bestonden met de faculteiten geneeskunde, bewegingswetenschappen en psychologie en pedagogiek.⁷⁰

243

Naast de stand van het onderzoek stemde ook de financiële positie van de faculteit tot tevredenheid. Zowel de personele als materiele begroting kende een reserve van een half miljoen; de wachtgeldvoorziening beliep zeven ton. De faculteit leek een stootje te kunnen hebben, al waarschuwde Haye Berger, zoals een streng financieel beheerder betaamt, voor gemakzucht. 'Vertrouw niet op je geld en zeg niet: ik kan mijzelf wel voorzien,' parafraseerde Berger een passage uit het deuterocanonieke bijbelboek Sirach. 'Eén uur van tegenslag en de weelde is voorbij.'⁷¹

Berger sprak zijn manende woorden tijdens de faculteitsvergadering van 6 september 1996, met een steelse blik richting Wim Noomen die afscheid nam van de faculteit, na 31 jaar. Noomen, die meni-

Wim Noomen (1941), van 1971 tot 1985 achtereenvolgens wetenschappelijk (hoofd) medewerker communicatiewetenschap en internationale betrekkingen, van 1985 tot 1988 hoofddocent politicologie, van 1988 tot 1996 hoogleraar communicatiewetenschap. (FOTO RENÉ DEN ENGELSMAN)

ge faculteitsvergadering met een bijbelse wijsheid had geopend (uit Spreuken), was tot voorzitter van het college van bestuur benoemd. Dus moest de faculteit afscheid nemen van ‘een charmante man met inhoud, humor en autoriteit.’ Aldus was Noomen eens door *Mundusbulletin* gekarakteriseerd, in het kader van een onderzoek naar uiterlijk en charisma van het docentencorps. ‘Deze man is klaar,’ meenden de keurmeesters van het studentenblad. ‘Hij is wat hij lijkt.’⁷²

Kennelijk vielen communicatiewetenschappers nogal in de smaak want ook Kleinnijenhuis, die Noomen als hoogleraar communicatiewetenschap zou opvolgen, was niet al te slecht uit de bus gekomen. ‘Als deze jonge god op zijn mountainbike voortzweeft gaat de zon schijnen,’ schreef *Mundusbulletin* van maart 1993.⁷³ De jubeltonen klonken in een van de laatste nummers van het blad. Het ging een jaar later op in het faculteitsorgaan *Essay*, evenals s.c. *Wetenswaardig*, *Kibanzi*, het orgaan van studenten ca-snws, en *Commentaar*, spreekbuis van de com-studenten.⁷⁴ *Mundusbulletin* maakte in september 1995 éénmalig een *comeback*, ter gelegenheid van het achtste lustrum van Mun-

dus. Ook de al geruime tijd kwijnende vereniging verdween uiteindelijk van het subfaculteitstoneel. Uit de as van Mundus rees echter in augustus 1996 eos op. Deze faculteitsbrede vereniging, die haar naam ontleende aan de Griekse godin van de morgenstond en waarbij ook de studentenverenigingen van ca-snws en com zich aansloten, kreeg in *Essay* haar orgaan.

Met Noomens vertrek naar het college van bestuur verloor de faculteit een van de weinige medewerkers die nog blijk gaven van bezinning op het bijzondere karakter van de universiteit, in relatie tot onderwijs en onderzoek. 'Het gaat ons om de vorming van mensen tot verantwoordelijke cultuurdragers,' aldus Noomen in een uit 1994 stammende notitie over het zelfbeeld van de faculteit. Het christelijk geloof wekte op tot kritische reflectie, zowel van het eigen gedrag en handelen als van maatschappelijke ontwikkelingen. 'Dat wil zeggen,' schreef Noomen, die eind jaren zestig deel had uitgemaakt van de facultaire commissie-Doelstellingen, 'dat er aandacht is voor de vraag op welke manier de ontwikkeling van de wetenschap tot maatschappelijke en culturele verrijking kan bijdragen.' De leidraad daarbij was het dubbele liefdesgebod 'je naaste lief te hebben als jezelf' dat de faculteit volgens Noomen moest aansporen een bijdrage te leveren aan wat emeritus-hoogleraar politicologie Kuypers 'de humanisering van de samenleving' had genoemd. Dit was een brede, op velerlei wijze in te vullen opdracht, maar één ding stond volgens Noomen buiten kijf. 'Zoals in het onderwijs waarden- en cultuuroverdracht plaats heeft,' had de scheidende decaan in 1994 in de zelfbeeldnotitie geschreven, 'zo kan naar onze mening ook onderzoek niet waardevrij zijn.'⁷⁵

Op Noomens levensbeschouwelijke bespiegelingen kon ja en amen worden gezegd door Hans Tennekes, gedreven participant in het brede vu-onderzoeksproject 'Culturele antropologie en christelijk geloof'. Uit Tennekes' deelname zouden twee boeken voortvloeien: *Onderzoekers en gelovigen*, dat in 1999 verscheen, en *De bierkaai en de bron*, van twee jaar later. Beide boeken waren persoonlijke getuigenissen van een gelovige sociaal-wetenschapper die moeite had met het 'methodologische agnosticisme' van veel van zijn collega's. Eén van hen werd

door Tennekes met naam en toenaam genoemd: Mart Bax, die zich in zijn onderzoek naar Mariaverschijningen in de Joegoslavische bedevaartplaats Medjugorge verre hield van uitspraken over de 'waarheid' en 'authenticiteit' ervan. 'Problemen van deze aard horen niet thuis in het kader van sociale wetenschappen,' meende Bax. Tennekes, sinds 1992 voorzitter van de commissie-Studentenpastoraat, vond dit naïef en gemakzuchtig. Met religieuze verschijningen en openbaringen waren meestal dermate grote machts- en financiële belangen gemoeid dat de vraag naar waarheid en werkelijkheid onontkoombaar was, zeker voor een wetenschapper van een bijzondere universiteit als de Vrije. 'De zorgvuldige antropologische analyse ervaar ik nadrukkelijk als een bevestiging van mijn protestantse sceptis,' schreef Tennekes in *Onderzoekers en gelovigen*.⁷⁶

Tennekes' pleidooi voor geloofsengagement in het wetenschapsbedrijf kreeg in zijn vakgroep ca-snws noch de faculteit sociaal-culturele wetenschappen als geheel veel respons. Daar had hij ook niet op gerekend, getuige de eerste zin van *De bierkaai en de bron*: 'De inhoud van dit boek zal niet iedereen bevallen.'⁷⁷ Noomens pleidooi voor evangelisch geïnspireerde bijdragen aan 'de humanisering van de samenleving' wekte evenmin veel enthousiasme. Wellicht resoneerde de doelstelling van de universiteit nog het duidelijkst in het onderzoek van Theo Schuyt naar liefdadigheid. Dit was weliswaar gerangschikt onder het sociaal-gerontologische onderzoeksprogramma 'Ouder worden, zelfstandigheid en welbevinden', maar had feitelijk een eigenstandig karakter, zijnde een laatste residu van de door Henk van den Berg getoonzette sociologie van de hulpverlening. Overigens waren gereformeerden, bleek uit de door Schuyt geredigeerde bundel *Geven in Nederland* die in 1997 het licht zag, de gulste weldoeners. Van de 5,4 miljard gulden die aan liefdadigheid werd uitgegeven (schatting van 1995) ging bijna 1,3 miljard naar kerkelijke en levensbeschouwelijke doelen, waarvan het grootste deel uit gereformeerde beurzen kwam.⁷⁸

Noomen werd in september 1996 als decaan opgevolgd door Dick Kuiper, een andere oudgediende van de faculteit. Kuiper wachtte de taak een ingrijpende wijziging van de facultaire bestuursstructuur in goede banen te leiden. Een half jaar eerder, maart 1996, had minister Ritzen een wetsvoorstel ingediend tot wijziging van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek aangaande de universitaire bestuursorganisatie. In de wandelgangen werd van de MUB gesproken, de wet Modernisering universitaire bestuursorganisatie, die de WUB (Wet universitaire bestuurshervorming) uit 1972 moest vervangen. De WUB had het universitaire bestuur de democratie gebracht, de MUB maakte er goeddeels een einde aan. De duale structuur, waarin bestuur en raad gezamenlijk verantwoording droegen, werd vervangen door een hiërarchisch bestel dat de bevoegdheden van de uitvoerende bestuursorganen, zijnde het college van bestuur en het decanaat, aanmerkelijk vergrootte. Het college werd belast met het bestuur en beheer van de universiteit en was verantwoording verschuldigd aan een raad van toezicht die door de minister werd benoemd en de collegeleden aanstelde. De decaan c.q. een collegiaal decanaat ging de faculteit besturen en beheren, bijgestaan door een directeur beheer en benoemd door het college van bestuur, waaraan ook verantwoording moest worden afgelegd.

247

De rol van de vertegenwoordigende raden, zijnde de universiteitsraad en de faculteitsraden, verschoof van medebestuur naar medezeggenschap. De vakgroepen verdwenen. Het wetenschappelijk personeel en het ondersteunend en beheerspersoneel werd ondergebracht in groepen of afdelingen die alleen met personele kwesties belast waren. Het facultaire onderwijs en onderzoek werd in aparte werkeenheden georganiseerd, met elk een eigen coördinator. Op deze wijze wilde de minister de slagkracht van de universiteiten vergroten, en werden dertig jaar na dato de aanbevelingen van de commissie-Maris, indertijd heftig door studenten en hoogleraren bestreden, alsnog realiteit. Tenminste – dat was de bedoeling.⁷⁹

In de faculteit sociaal-culturele wetenschappen, die eind jaren zestig, begin jaren zeventig het epicentrum van de democratiseringsbeweging aan de VU was geweest, leek het bestuur de bestaande *bottom-up*structuur zoveel mogelijk te willen bewaren. ‘Bij dit alles,’ al-

dus een notitie van juni 1997, 'dient gelet te worden op de vu-cultuur dat overtuigingskracht en niet macht en bevoegdheid belangrijke pijlers zijn.' Daarom gaf het bestuur de voorkeur aan een collegiaal decanaat, bestaande uit een voorzitter en twee leden, aangevuld met een (adviserend) studentlid.⁸⁰

248 De MUB trad ruim een jaar later, bij het begin van het academisch jaar 1998-1999, in werking en leidde in universitair Nederland, evenals bij de implementatie van de WUB vijfentwintig jaar eerder, alom tot een worsteling met verdeling van bevoegdheden en verantwoordelijkheden. De decaan c.q. het decanaat was weliswaar verantwoordelijk voor al het facultaire onderwijs, onderzoek en personeel, maar in onderliggende gremia was integraal management daarentegen ver te zoeken.⁸¹ Ook aan de VU kende het werken met de nieuwe bestuursstructuur de nodige strubbelingen, de faculteit sociaal-culturele wetenschappen niet uitgezonderd. 'De MUB was een oplossing voor een probleem dat allang niet meer bestond,' meende Harry van den Berg, de eerste voorzitter van de onderdeelcommissie, het facultaire medezeggenschapsorgaan dat als lokale ondernemingsraad fungeerde. Al geruime tijd was de faculteitsraad een platform van constructief en effectief overleg; niemand zat te wachten op een hiërarchisch bestuursmodel. Mensen voelden zich *overruled*.⁸²

MUB-se problemen raakten verwickeld met frustraties over de scheve verhouding tussen de vrije opleiding sociaal-culturele wetenschappen (COM, BCO, MVB, sociale gerontologie) en de disciplinaire opleidingen (politicologie en bestuurskunde, ca-snws). Ondanks de anti-stapelmaatregelen bleven hbo'ers massaal toestromen, kiezend voor COM of – in toenemende mate – BCO, al was de studenten lang niet altijd duidelijk waarin de twee opleidingen nu precies verschilden. 'De "C's" werden met het grootste gemak verwisseld,' vertelde COM-docent Frans Kamsteeg naderhand. 'Was het nu "cultuur" of "communicatie"?' Ook de mare dat COM en BCO 'managementstudies' waren trok menig hbo'er aan. 'Maar ze werden helemaal geen manager,' aldus Kamsteeg. 'De vraag rees: "Moeten we ze niet eens de waarheid vertellen?"'⁸³

Begin 1997, in het tweede jaar van haar bestaan, telde BCO al 215 studenten, tegen 569 bij COM. MVB en sociale gerontologie meegerekend, met respectievelijk 102 en 150 studenten, volgden 1036 studenten de vrije opleiding scw, op een totaal aantal van 1789. De traditione-

le, disciplinaire opleidingen kwamen steeds meer in het gedrang: politicologie en bestuurskunde telde begin 1997 391 studenten, ca-snws 224. 'De instroom die politicologie en bestuurskunde en ca-snws weten te genereren,' aldus het faculteitsbestuur in november 1997, 'is al lang onvoldoende basis voor het voortbestaan van de faculteit in de omvang die we gewend zijn.' Mocht de populariteit van de opleiding scw onder hbo'ers een hype blijken en de toeloop plotseling stokken, dan was de faculteit in grote last.⁸⁴

249

WEL GROOT, NIET GELUKKIG

Vooralsnog werd de run alleen maar groter. De faculteit dreigde zelfs onder de voet te worden gelopen. Voor het cursusjaar 1999-2000 meldde zich het ongekende aantal van 842 eerstejaars aan, van wie driekwart hbo'ers en deeltijdstudenten dat zich voor de propedeuse scw inschreef. De totale studentenpopulatie bedroeg ondertussen 2355 ingeschrevenen, waarmee de faculteit de grootste van de vu was geworden. Groot maakt niet altijd gelukkig. Werkgroepcolleges moesten op stel en sprong worden omgezet in hoorcolleges, docenten gingen onder een zware onderwijslast gebukt, computerfaciliteiten schoten ernstig tekort. Onderdeelcommissievoorzitter Van den Berg kreeg de ene na de andere docent op bezoek, waarschuwend dat de zaak dreigde vast te lopen. Het ziekteverzuim piekte naar zeventien procent. 'Het leek wel of de fik uitbrak,' aldus Van den Berg. Voorts plaatste een onderwijsvisitatiecommissie sociologie forse vraagtekens bij het wetenschappelijke kaliber van de vier afstudeerrichtingen scw: te zeer hbo-vervolgopleidingen, te weinig academische vorming. 'Een samenraapsel, zonder wetenschappelijke kern,' was in de *Keuzegids hoger onderwijs*, de jaarlijkse kwaliteitspeiling van universiteiten en hbo-opleidingen, te lezen. Studenten klaagden dat ze 'niet veel meer leren dan op het hbo.'⁸⁵

Decaan Kuiper verwierp de kritiek; hij meende dat de opleiding scw te zeer met sociologisch-wetenschappelijke bril was bekeken en diengevolge te weinig op de eigen merites was beoordeeld. 'Wij hebben er nadrukkelijk voor gekozen geen traditionele sociologen op te leiden,' zei Kuiper tegen *Ad Valvas*. 'Wij bieden multidisciplinaire opleidingen aan voor mensen die grotendeels buiten de universiteit een

loopbaan ambiëren.' Toch had Kuiper wel degelijk oog voor de slagschaduw die het succes van de opleiding scw over de faculteit wierp. De enorme toestroom van deeltijders en hbo'ers was waarschijnlijk de redding van de faculteit geweest, 'maar als de studentenpopulatie er voor tachtig procent uit bestaat ben je een reus op lemen voeten,' realiseerde Kuiper zich echter al te goed.⁷⁸⁶

250 De reus begon kort na de eeuwwisseling te wankelen. Hoge werkdruk, van com- en bco-stafleden en van docenten die propedeusecolleges gaven ('Wat moeten we dan met 650 eerstejaars?'), deed de spanningen over de scheefgroei van de faculteit verder oplopen. Het overgrote deel van de studenten schreef zich voor com en bco in; de meeste pecunia volgden nog steeds een andere weg. Meer dan de helft van het personeelsbudget ging naar de 'oude', disciplinaire opleidingen: ca-snws en politicologie en bestuurskunde, die tevens het facultair bestuur domineerden. Decaan Kuiper werd in zijn tweede bestuursperiode namelijk geflankeerd door portefeuillehouder onderzoek Keman en portefeuillehouder onderwijs Droogers, respectievelijk verbonden aan de afdeling politicologie en bestuurskunde en de afdeling ca-snws. Het sterkste spanningsveld lag binnen politicologie en bestuurskunde waar bco voor dezelfde perikelen zorgde als com sinds 1990 binnen ca-snws. De nieuwe opleiding groeide snel en leek als een koekoeksjong de beide basisdisciplines, politicologie en bestuurskunde, uit het nest te drukken. Daarmee dreigde de onderscheidende kracht van de opleiding, zijnde de inhoudelijke vervlechting van politicologie en bestuurskunde die in 1997 was toegejuicht door een onderwijsvisitatiecommissie, teloor te gaan. Nu bood de mub weliswaar de mogelijkheid bco en politicologie en bestuurskunde in twee afzonderlijke afdelingen onder te brengen, maar na lange discussie was besloten één afdeling op te richten. 'Een historische vergissing,' vond politicologiehoogleraar Keman, die zijn bange vermoedens over bco bewaarheid had zien worden. 'De afdeling heeft nu een "januskop".'⁷⁸⁷

Nadat een kritisch rapport van de Arbodienst over de organisatie en de werkdruk begin 2000 de facultaire verhoudingen nog verder op scherp had gezet, besloot het college van bestuur tot een extern onderzoek. Snelheid was geboden, want veel meer maanden van onrust en onzekerheid kon de faculteit zich niet permitteren. De onderzoekers, organisatieadviseur Hans de Sonnaville, die als politicoloog

aan de faculteit was opgeleid, en de Bilthovense consultant H. Lange hadden hun rapport eind april 2000 gereed. Het loog er niet om. 'Eén groot machtsspel zonder winnaars,' luidde een van de conclusies. Veel actoren hadden zich vastgebeten in hun eigen gelijk, rechtvaardiging zoekend in het verleden, toekomstige ontwikkelingen negerend. Het machtsspel was een en al herhaling van zetten.⁸⁸

'Alles is al bekend, gezegd en geschreven,' aldus De Sonnaville en Lange. De faculteit was één grote patstelling, wat zich ook weerspiegelde in de implementatie van de MUB. Van reductie van de bestuurslast en versterking van de bestuurskracht was geen sprake. Een samenhangende visie op de ontwikkeling van de faculteit ontbrak, een organisatie in stand houdend waarin deel- en eigenbelangen de boventoon voerden. Kortom: de alom bekende 'eilandjescultuur' die zo oud was als de faculteit zelf en die Tennekes tien jaar eerder al tot de dwingende aansporing 'terug naar de faculteit' had gebracht, als motto voor de jaren negentig. 'We overleven met z'n allen, of we gaan met z'n allen ten onder,' had Tennekes geschreven. Anno 2000 was er weinig veranderd. 'De eilandjescultuur en het gemis van een geaccepteerde en deugdelijke besluitvorming en communicatiestructuur staan visievorming in de weg,' concludeerden De Sonnaville en Lange. Als sprekende voorbeelden wezen ze op het wel en wee van COM en BCO, door de beide onderzoekers betiteld als 'thematische opleidingen met onvoldoende organisatorische doorvertaling en grote spanningen omtrent professionele wetenschapsbeoefening.'⁸⁹

Het rapport was voor het faculteitsbestuur reden af te treden. Veel meer dan een formaliteit was dit niet. De Sonnaville en Lange, wier rapport integraal door het college van bestuur werd onderschreven ('Het speelkwartier voor scw is over,' liet voorzitter Noomen weten) hadden een nieuwe bestuurlijke start aanbevolen, met de uitdrukkelijke stipulatie voor het decanaat een ervaren bestuurder van buiten de faculteit aan te trekken. Een frisse blik doet soms wonderen, en vreemde ogen kunnen dwingen. Het college van bestuur benaderde eerst hoogleraar toegepaste psychologie Bert Klandermans, die zich in de faculteit psychologie en pedagogiek had laten kennen als een bestuurder 'die met beminnelijke vasthoudendheid plannen wist door te zetten.' Klandermans had wel oren naar het decanaat, maar stond aan de vooravond van een sabbatsjaar en was pas per september 2001 beschikbaar. Hierop besloot het college van bestuur de vacature eerst op

ad-interimbasis in te vullen. Emeritus-hoogleraar psychologie Andries Sanders, een voormalige collega van Klandermans, trad in september 2000 voor één jaar als decaan aan. Zijn opdracht was duidelijk: puinruimen, zonder aanzien des persoons. Of in de woorden van collegevoorzitter Noomen: 'Wie positief mee wil doen is welkom. Voor wie dwars blijft liggen, is het einde verhaal.'⁹⁰

[7] 'Fostering excellence'

2000-2013

‘Als het mislukt ga ik weer de buxus snoeien,’ zei interim-decaan 253 Andries Sanders eind september 2000 tegen *Ad Valvas*. Zijn wittebroodsweken op de faculteit sociaal-culturele wetenschappen hadden Sanders, een nationaal en internationaal vermaarde psycholoog die twee jaar eerder met emeritaat was gegaan, nog niet erg gelukkig gemaakt. ‘Misschien,’ bekende hij, ‘had ik het wel niet gedaan als ik had geweten hoe groot de problemen waren.’ Sanders onderscheidde er drie: allereerst de moeizame implementatie van de МУВ-structuur, met als gevolg dat taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden niet goed waren afgebakend. Voorts kampte de faculteit met een zorgwekkend hoge werkdruk, in het bijzonder de opleidingen СОМ en ВСО die bijkans bezweken onder de massale toestroom van hbo’ers. Als derde hoofdprobleem noemde Sanders, die van 1995 tot 1998 als decaan van de faculteit psychologie en pedagogiek een ingrijpende reorganisatie in goede banen had weten te leiden, het magere onderzoeksbudget. Het leeuwendeel van de facultaire geldmiddelen ging aan onderwijs op; voor onderzoek resteerde slechts twintig procent, veel te weinig om zich als faculteit sociaal-culturele wetenschappen te kunnen onderscheiden.¹

In het kennismakingsinterview met *Ad Valvas* liet Sanders een vierde probleem onvermeld: wie ging leiding geven aan ca-snws? Afdelingshoofd Hans Tennekes was ernstig ziek en had zijn werkzaamheden moeten neerleggen. Begin augustus 2000, een maand voor Sanders’ aantreden, was Peter Kloos overleden, na een ziekbed van een jaar. Op oudgediende André Droogers drukte nog te zeer het stempel van het afgetreden faculteitsbestuur om – nog geen half jaar later – afdelingshoofd te worden. De functie kwam te vroeg voor de Canadese Donna Winslow, hoogleraar culturele antropologie, in het bijzonder van ontwikkelingsproblemen en transformatieprocessen. Winslow was, als opvolger van Kloos, pas benoemd en beheerste de Nederlandse taal nog niet. Uiteindelijk bleek er weinig anders op te zitten dan

Andries Sanders (1933), interim-decaan van 2000 tot 2001. (FOTO A.F. SANDERS)

dat Sanders ook de leiding van ca-snws op zich nam.² Kortom: de emeritus-hoogleraar ging een druk jaar tegemoet en stond – zoveel was eveneens wel duidelijk – voor een aantal ingrijpende beslissingen, gelijk een tuinman voor een verwaarloosde buxus die flink moest worden gesnoeid.

OP ZOEK NAAR DRAAGVLAK

Op de interim-decaan stond ook nieuwe aanplant te wachten, ‘bama’ geheten, evenals de buxus van mediterrane origine. In het Italiaanse Bologna hadden 29 Europese ministers van onderwijs een jaar eerder, in juni 1999, een verklaring ondertekend die – onder meer – gewag maakte van de invoering van de Angelsaksische bachelor-masterstructuur (‘bama’) in het hoger onderwijs. De beoogde harmonisering van de curricula moest de Europese student stimuleren een deel van zijn opleiding aan een buitenlandse universiteit te volgen, daarmee de kans op een baan vergrotend. Een ander oogmerk van de in te voeren bamastructuur was versterking van de concurrentiekracht van het Europees hoger onderwijs, ten einde het wetenschappelijke éénrichtingsverkeer naar de Verenigde Staten in te dammen. ‘Brain circulation’ in plaats van ‘brain drain’.³

‘Bama’ keerde het Nederlandse universitaire curriculum ondersteboven. In plaats van een propedeuse van één jaar en een doctoraal van drie jaar, kwam eerst een driejarige bachelorfase, gevolgd door een één- of tweejarige masterfase. Doorstroming was niet vanzelfspre-

kend. De eerste fase diende een zodanig niveau te hebben dat het bachelordiploma op zich al een goede entree tot de arbeidsmarkt bood. De masterfase was – *in search of excellence* – uitdrukkelijk bestemd voor de even getalenteerde als gemotiveerde student, van wie werd verwacht in één of twee jaar de kroon op zijn studie te zetten, met als zwaartepunt en sluitstuk het schrijven van een thesis.

De inkt waarmee dit alles in Bologna aan het papier was toevertrouwd was ouder dan menigeneen dacht. Op de keper beschouwd ging 255 de verklaring van de 29 onderwijsministers terug op het in hoofdstuk 4 genoemde, uit 1971 daterende OESO-rapport *Towards new structures of post-secondary education*.⁴ Bachelors moesten vooral voorzien in de behoefte van de modern-industriële samenleving aan breed inzetbare, praktijkgerichte academici: vakmensen in welvaart en welzijn, om te spreken met de commissie-Ontwikkeling wetenschappelijk onderwijs die zich eind 1971 bij de strekking van het OESO-rapport had aangesloten. De masterfase bood verdieping van kennis, ter voorbereiding op een wetenschappelijke carrière, maar diende tevens een flinke dosis kunde te bevatten. Ook masters moesten hun weg op de arbeidsmarkt kunnen vinden, voor specifieke beroepen op academisch niveau.

Voor Sanders en de faculteit sociaal-culturele wetenschappen leek de onderwijshervorming als geroepen te komen, omdat ze de gelegenheid gaf af te rekenen met de kwade roep dat de faculteit een voortgezette hbo-school was. Dit imago was met name te wijten aan de opleiding sociaal-culturele wetenschappen die de vier 'vrije' studierichtingen verenigde: COM (cultuur, organisatie en management), BCO (beleid, communicatie en organisatie), MVB (maatschappelijke vraagstukken en beleid) en sociale gerontologie. De opleiding, waarbij verreweg de meeste hbo-instromers stonden ingeschreven en vwo'ers een kleine minderheid vormden, was er in augustus 2000 opnieuw slecht vanaf gekomen in de *Keuzegids hoger onderwijs*. Eigenlijk schortte het volgens de keurmeesters aan álles bij de opleiding scw: wetenschappelijk niveau, collegieruimtes, computervoorzieningen, persoonlijke begeleiding.⁵

Het oordeel deed weinig recht aan de studierichtingen MVB en sociale gerontologie die een beheersbare toestroom van hbo'ers kenden. Personeel en faciliteiten stonden dientengevolge onder minder grote druk. Dat COM en BCO drastisch moesten worden aangepakt was al meerdere jaren duidelijk. Het in april 2000 afgetreden faculteitsbe-

stuur had echter weinig in beweging kunnen zetten. Het was er niet in geslaagd een solide draagvlak te creëren, onwennig en onhandig opererend in de nieuwe MUB-structuur die slecht was uitgekristalliseerd en daardoor dirigistische trekken had gekregen.

256 Dit laatste was volgens interim-decaan Sanders de crux van de crisis: zonder een deugdelijke, naar behoren werkende organisatiestructuur was het onmogelijk de wildgroei van BCO en COM te beteugelen, de werkdruk te verminderen, het onderzoek naar hoger plan te tillen en het bamacurriculum in te voeren. Ook een hiërarchisch bestel als de MUB viel of stond met collegiale verhoudingen. Het faculteitsbestuur moest daarom een open oog en oor hebben voor de gemeenschappelijke vergadering waarin afgevaardigden van de onderdeelcommissie, die het personeel vertegenwoordigde, en van de studentenraad zitting hadden. Structureel overleg tussen het bestuur en de afdelingshoofden was volgens Sanders evenzeer essentieel. Voorts entameerde hij, als derde draagvlakpijler, een maandelijks hooglerarenoverleg, terwijl hij er bij de afdelingen op toezag dat een medewerkersoverleg in het leven werd geroepen, zijnde klankbord voor het afdelingsbestuur. ‘Het zijn allemaal geen schokkende dingen,’ vond Sanders. ‘Je kunt dit vinden op bladzijde één in een willekeurig organisatieboekje.’⁶

‘SANDERS ALS MOZES’

Met de faculteit eenmaal *en marche* op de MUB-route kon Sanders vervolgens een begin maken met het schoeien van het onderwijscurriculum op de nieuwe bamaleest. Een hiertoe geformeerde commissie, voorgezeten door hoogleraar bestuurskunde Fred Fleurke, presenteerde in mei 2001 een rapport dat in zeven bacheloropleidingen voorzag. Vijf opleidingen waren geënt op bestaande doctoraalvarianten, te weten politicologie, bestuurskunde, sociale en culturele antropologie (voorheen culturele antropologie/sociologie der niet-westerse samenlevingen), COM en BCO. Twee bacheloropleidingen waren nieuw: sociaal-culturele studies, zijnde samenvoeging van sociale gerontologie en MVB, en communicatiewetenschap.⁷

De masterfase kende dezelfde zeven opleidingen en moest werkelijk een kroonjaar worden, zich wezenlijk onderscheidend van het bachelorsdiploma, met eindtermen die zwaarder waren dan het bestaan-

de doctoraaldiploma. 'Studenten,' aldus Sanders, 'zullen in dat jaar niet "kunnen werken en er wat bij studeren", zoals een gebruikelijk vooroordeel is.' Vrijblijvendheid behoorde trouwens ook voor de personeelsleden tot het verleden. Sanders verordonneerde dat voor iedereen een aanwezigheidsplicht gold; lege gangen, donkere kamers en 'spookmedewerkers' dienden tot het verleden te behoren. Zo nodig mocht één dag per week thuis worden gewerkt, met uitdrukkelijke toestemming van het afdelingshoofd, wiens fiat voortaan ook nodig was voor dienststreizen.⁸ 257

Gemor klonk er nauwelijks. De stortbui aan structuren, reglementen, opdrachten en werkafspraken die tijdens Sanders' éénjarige bewind losbarstte, viel kennelijk op dorstige bodem. In *Ad Valvas*, in een ingezonden stuk, vergeleek Hans van den Heuvel, hoogleraar beleidswetenschappen, Sanders zelfs met Mozes. De interim-decaan had de radeloze en redeloze faculteit, amechtig in de woestijn ronddolend, met vaste hand de weg naar grazige weiden gewezen. Dat Sanders, die zijn verrichtingen zelf wat nuchterder bezag ('Besturen is eigenlijk zó oppervlakkig, vergeleken met wetenschap'), de scepter na een jaar alweer neerlegde was volgens Van den Heuvel jammer, maar geen reden tot wanhoop. 'Zijn opvolger komt ook uit de psychologie!'⁹

Sanders was eigenlijk, om in de tale Kanaäns te blijven, meer Johannes de Doper dan Mozes. Hij had de weg bereid voor de man waarvan al ruim een jaar lang duidelijk was dat hij kwam: oud-collega Bert Klandermans die in september 2001 van zijn *sabbatical* terugkeerde. Klandermans, een geboren Rotterdammer en zoon van een scheepstimmerman, was een gepokte en gemazelde v.u.-man. Hij had zich in 1963 als student ingeschreven bij de subfaculteit psychologie die datzelfde jaar, krachtens het nieuwe academisch statuut, met de subfaculteiten pedagogiek en sociaal-culturele wetenschappen de faculteit sociale wetenschappen was gaan vormen. Een student-assistentchap, vanaf 1969, was voor Klandermans de opmaat tot een dienstbetrekking bij de subfaculteit psychologie; meteen na zijn afstuderen, in 1972, kon hij als wetenschappelijk medewerker bij de sectie sociale psychologie aan de slag. Klandermans ging er onderzoek doen naar vakbonden, een terrein dat hij metterjaren verbreedde tot sociale en protestbewegingen in het algemeen en waarop hij uitgroeide tot wetenschapper van wereldfaam. Ook op bestuurlijk vlak deed Klandermans, die in 1983 promoveerde op *Participatie in een sociale beweging*,¹⁰

Bert Klandermans (1944) was van 2001 tot 2009 decaan en hoogleraar toegepaste sociale psychologie, in het bijzonder de sociaal-psychologische aspecten van sociale en politieke veranderingen. (FOTO STUDIOVU/RIECHELLE VAN DER VALK)

van zich spreken, onder meer als voorzitter van de sectie sociale psychologie. In de tweede helft van de jaren negentig had Klandermans, inmiddels hoogleraar toegepaste sociale psychologie, als portefeuillehouder onderwijs zitting in het faculteitsbestuur van psychologie en pedagogiek. Dit bestuur stond onder leiding van Sanders, zijn voorganger als decaan bij sociaal-culturele wetenschappen.¹¹

DE MIDDELMAAT TE BOVEN

Klandermans kreeg in september 2001 de leiding van een faculteit die onverminderd doorgroeide. Er stonden 2800 studenten ingeschreven, een toename van zes procent vergeleken met het voorgaande jaar en maar liefst negentien procent ten opzichte van 1999. De traditionele disciplines dolven steeds meer het onderspit: van de 2800 ingeschrevenen studeerden 2181 sociaal-culturele wetenschappen, 392 politicologie en 227 culturele antropologie.¹² Klandermans kwam aan het

hoofd te staan van een bestuurstrio, verder bestaande uit portefeuillehouder onderzoek Theo van Tilburg, hoofddocent sociale gerontologie, en portefeuillehouder onderwijs Betteke van Ruler, hoofddocent communicatiewetenschap die na haar vertrek in 2003 werd opgevolgd door com-docent Frans Kamsteeg. Directeur bedrijfsvoering Piet Vingerling woonde de vergaderingen met raadgevende stem bij, evenals een student die telkens voor één jaar werd benoemd.

Klandermans' eerste decanaatsmaanden stonden vooral in het teken van de 'bama': het bachelor-mastercurriculum dat in september 2002 in werking moest treden. Het nieuwe faculteitsbestuur besloot op één punt af te wijken van het rapport dat de bamacommissie een ruim jaar eerder had uitgebracht. com en bco, de zorgenkinderen van de faculteit, keerden terug naar de disciplines waaruit ze afkomstig waren, respectievelijk culturele antropologie en bestuurskunde. Deze herschikking bracht het aantal te verzorgen bachelorsopleidingen op vijf, te weten antropologie (met als varianten sociale en culturele antropologie en com), bestuur en organisatie (met als varianten bestuurskunde en bco), communicatiewetenschap, politicologie en sociaal-culturele wetenschappen, waarin mvb en sociale gerontologie waren geïntegreerd.¹³ 259

Voorts besloot het bestuur hbo'ers en vwo'ers voortaan te scheiden; hun mix riep in de collegezaal steeds meer spanningen op. 'Er worden soms ronduit domme vragen gesteld,' klaagde een voormalige vwo'er in *Ad Valvas*, 'en er zitten veel mensen bij die eigenlijk niet op een universiteit thuishoren.' De hbo-instromers moesten voortaan, met ingang van september 2002, een éénjarig schakelprogramma volgen, afgeleid van het bachelorprogramma, met als toelatingseis wiskunde en Engels op vwo-niveau. Dit programma, later 'premasterclass' gedoopt, kwam niet in aanmerking voor studiefinanciering, wat – samen met de zwaarte van het schakeljaar – wel eens tot een substantiële afname van de instroom zou kunnen leiden. Dit riep verdeelde reacties op. Enerzijds was er het besef dat de stormloop van hbo'ers op com en bco moest worden ingedamd, anderzijds had de faculteit de toestroom nodig om financieel overeind te blijven. De onderdeelcommissie benadrukte het laatste en waarschuwde, bij monde van Kees van der Veer, 'dat men de kip met de gouden eieren, i.c. de hbo-instroom, niet moet slachten, maar meer moet ijveren de reguliere instroom vanuit het vwo te laten toenemen.'¹⁴

Naast de implementatie van de bamastructuur had de stand van zaken van het facultaire onderzoek Klandermans' grote aandacht. 'Niets was heel slecht,' verwoordde de decaan zijn oordeel over de onderzoeksprogramma's naderhand, 'maar ook weinig was heel goed.'¹⁵ Dit was een wat boude uitspraak. v s n u-visitatiecommissies staken de lof-trompet over het onderzoeksprogramma van sociale gerontologie, getiteld 'Ageing, autonomy and well-being', en over het politicologische (deel)programma 'Politics, policies and society'. Beide programma's, de vernieuwde versies van respectievelijk 'Ouder worden, zelfstandigheid en welbevinden' en 'Het optreden van politieke partijen in meerpartijensstelsels', werden geprezen om hun kwaliteit en internationale allure. Aan het m & t-programma 'Methods of data collection', voorheen 'Onderzoek naar onderzoeksmethoden', werden scores toegekend die van voldoende tot goed varieerden, waarbij het onderzoek naar waarneming via interviews als 'uniek' in het Nederlandse methodiedomein werd aangemerkt.¹⁶

Het onderzoeksprogramma van culturele antropologie en c o m, 'Global cultures and local identities', kreeg in 2001 van de betreffende visitatiecommissie een ruime voldoende. De beoordeling ging echter vergezeld van twee negatieve kanttekeningen: de samenhang tussen beide componenten was ondermaats en het c o m-gedeelte ('Processes of identification and shifting alliances in kaleidoscoping societies') diende snel aan gewicht en output te winnen.¹⁷ Het bestuurskundige deelprogramma 'Intergovernmental relations and governance', dat samen met het politicologische deelprogramma 'Politics, policies and society' het koepelprogramma 'Political institutions and actors' vormde, werd bij een visitatie in 2002 ondermaats bevonden, op alle fronten. Het van oudsher verrichte onderzoek naar 'interbestuurlijke verhoudingen', zoals het programma in de jaren negentig heette, had te weinig gemeenschappelijk met het meer recente onderzoek naar integriteit van gezagsdragers. De productie en kwaliteit van het deelprogramma beantwoordden volgens de visitatiecommissie evenmin aan de vereiste normen, terwijl van een internationale contour nauwelijks sprake was.¹⁸

Om het facultaire onderzoek substantieel te verbeteren was geld nodig. 'Ik doe het alleen,' had Klandermans als uitdrukkelijke voorwaarde gesteld toen het college van bestuur hem voor het decanaat benaderde, 'als de verhouding in de bekostiging van onderwijs en onder-

zoek van 80-20 tot 60-40 wordt.' Deze voorwaarde werd ingewilligd, met de afspraak dat beide partijen hiertoe een forse financiële inspanning zouden doen en de resultaten over vijf of zes jaar grondig zouden worden geëvalueerd. Het college van bestuur stelde, in het kader van het 'toptalentprogramma', extra onderzoeksgelden beschikbaar; de faculteit ging haar algemene reserve aanspreken. Die was eind 2001 aanzienlijk: 8,5 miljoen gulden, op een begroting van 21,6 miljoen voor 2002. Niet dat de faculteit een uitgekiend financieel beleid voerde; de algemene reserve was grotendeels te wijten aan het grote aantal vacatures dat de faculteit kende, meer dan dertig.¹⁹

261

Klandermans legde de lat hoog. 'Toponderzoek' was zijn doel, zo zette hij in het voorjaar van 2002 in een notitie uiteen, internationaal-vergelijkend onderzoek dat de faculteit 'tot een van de betere in Europa' moest maken. De notitie had zijn oorsprong in een rapport van een commissie van externe hoogleraren die in oktober 2001, op verzoek van Klandermans, het faculteitsprofiel tegen het licht had gehouden. Als grootste deficit (het rapport vermeldde het tot vier keer toe) wees het internationaal samengestelde gezelschap op de vigerende hokjesgeest. Die verdroeg zich slecht met het hoogstaande, internationaal-comparatieve onderzoek dat de nieuwe decaan voorstond. 'Measures should be taken,' luidde daarom een van de commissieaanbevelingen, 'to encourage people to think beyond the configurations within their own groups in a parochial way.'²⁰

De impuls hiertoe zocht Klandermans vooral buiten de faculteit. De decaan stond een gideonsbende van te benoemen bijzondere, bezoevende en strategische hoogleraren voor ogen: een excellente en gezaghebbende voorhoede die de faculteit de weg naar de Europese wetenschappelijke top zou wijzen. Nieuw of uniek was dit niet. Er was een transfermarkt in prominente professoren ontstaan, vaak even charismatisch als mediageniek: vedettes die, evenals hun voetballende tegenvoetters, publiek (studenten) moesten trekken en hun ploeg (faculteit) naar hoger plan dienden te tillen. En het mocht wat kosten ook.²¹

262 De kern van de door Klandermans bepleite vernieuwingsimpuls werd gevormd door vijf strategische leerstoelen, in te stellen voor een periode van vijf jaar. De leerstoelen moesten worden ondergebracht in een 'Center for comparative social studies' waarbinnen het door de commissie van externe hoogleraren bepleite interdisciplinair-comparatieve onderzoek diende plaats te vinden. 'Het is mijn stellige overtuiging,' schreef Klandermans in zijn notitie, 'dat juist in de sociale wetenschappen vergelijking van samenlevingen van toenemend belang is.' Samenlevingen werden in hoog tempo in een wereldsysteem opgenomen en raakten meer en meer met elkaar verweven: het proces dat als 'globalisering' te boek stond en alle aandacht van de sociale wetenschappen vroeg. Promovendi, waarvan Klandermans het aantal drastisch wilde opvoeren, moesten zoveel mogelijk bij het beoogde internationaal-comparatieve onderzoek aanhaken, evenals de wetenschappelijk medewerkers van de faculteit. Hun stelde Klandermans 0,2 fte extra aan onderzoekstijd in het vooruitzicht, met als tegenprestatie dat (gemiddeld) eens per jaar een artikel in een internationaal, *peer reviewed* tijdschrift verscheen. Geen buitensporig hoge eis, dacht de decaan, maar tot zijn verbazing stuitte hij op nogal wat weerzin. 'In het begin,' vertelde Klandermans later, 'heb ik serieuze discussies gevoerd met onderzoekers of ik werkelijk kon verlangen dat ze zouden publiceren.'²²

Ook zijn hooglerarenplan werd niet voor zoete koek geslikt. Afdelingshoofden voelden zich overvallen, ja, voor het blok gezet. Werden bestaande onderzoeksprogramma's dan zomaar gemarginaliseerd of zelfs getermineerd? En was het hooglerarenplan impliciet geen pijnlijke desaveu van de vaste staf? Menigeen wilde niets liever dan onderzoek doen en publiceren, maar kwam daar door zware collegeverplichtingen niet aan toe. Voor verruiming van onderwijsmiddelen was geen geld, zo was al jarenlang het verhaal, en dan waren nu opeens wél miljoenen beschikbaar voor onderzoek? Waarom werden die niet gewoon op de begroting gezet, tot algemeen facultair nut? 'Ik moest voortdurend uitleggen dat het geld er anders niet zou zijn,' aldus Klandermans naderhand. 'In de onderdeelcommissie had men het idee dat ik geheime potjes had.'²³

Het door Klandermans beoogde 'Center for comparative social stu-

dies' (ccss), waarvan de vijf strategische leerstoelen de hoekstenen moesten vormen, diende tevens een uitvalsbasis van interfacultair onderzoek te zijn. Oriëntatiepunt hierbij was de zogenaamde 'vu-ster' die sinds de zomer van 2001 aan de Buitenveldertse hemel stond. Campusbrede brainstormsessies over de 'missie' van de vu in het nieuwe millennium hadden geresulteerd in het concept van een 'gewoon bijzondere universiteit'. Voor wat betrof de beoefening van haar onderwijs en onderzoek, in alle facetten en onderlinge samenhang, heette de vu een gewone, brede en algemene universiteit te zijn. Haar worteling in de christelijke traditie maakte de vu echter ook tot een bijzondere universiteit, tot uitdrukking komend in maatschappelijke betrokkenheid, systematische bezinning en aandacht voor normen en waarden. Dit werd geconcretiseerd in zes profielpunten die tezamen de 'vu-ster' vormden, zijnde zes wetenschapsgebieden waarop de universiteit wilde uitblinken, te weten 'systeem aarde' ('van molecuul tot leven'), 'life-sciences en informatica', 'gezondheid en ziekte', 'communicatie, tekst en cultuur', 'juridische en bestuurlijke vraagstukken' en 'economie en maatschappij'.²⁴ 263

De faculteit sociaal-culturele wetenschappen moest op de vier laatstgenoemde terreinen haar opwachting maken, waarvan Klandermans er drie expliciet in zijn hooglerarenplan noemde: communicatie, bestuur en maatschappij. Binnen deze triangel vervulden 'visiting professors', de tweede categorie leerstoelen die Klandermans in zijn notitie onderscheidde, een belangrijke pr-functie. Ze hadden hun hoofdtak elders en verbonden zich jaarlijks voor een aantal dagen of weken aan de faculteit, daarmee haar (inter)nationale *standing* vergrotend. De derde leerstoelcategorie, de bijzondere, betrof wetenschappers met specifieke kennis, in te stellen (en bij voorkeur mede te financieren) door instellingen van buiten de vu, aldus de maatschappelijke verankering van de faculteit verstevigend.²⁵

Klandermans maakte in zijn hooglerarenplan uiteraard ook gewag van de reguliere ('functionele') leerstoelen die – benadrukte hij – de ruggengraat van de onderzoeks- en onderwijsorganisatie van de faculteit bleven vormen. Deze leerstoelen boden de decaan eveneens een stevig aangrijpingspunt tot verandering en vernieuwing. De faculteit kende twaalf functionele leerstoelen, terwijl haar omvang een aantal van negentien rechtvaardigde. Bovendien naderden nogal wat zittende hoogleraren hun emeritaat.²⁶ Klandermans leek de komende jaren

dus ook in regulier-personeel opzicht de nodige aanstellingsruimte te hebben om zijn ambities waar te maken.

NAAR HET 'METROPOLITAN'

264 Geld en tophoogleraren waren op zich geen garantie voor succes, zo realiseerde Klandermans zich maar al te goed. Een prettig werkklimaat en een grote mate van saamhorigheid waren niet minder belangrijke voorwaarden. 'De faculteit moet een organisatie zijn waarmee men zich identificeren kan,' benadrukte Klandermans in oktober 2002 in een beleidsplan, 'waar men met plezier werkt en men trots op kan zijn.'²⁷ Hiertoe riep Klandermans onder meer de 'Talmalezing' in het leven, een nieuwjaarsvoordracht, vernoemd naar de antirevolutionaire politicus Aritius Sybrandus Talma, wiens een eeuw eerder geventileerde denkbelden over sociale wetgeving hadden gepreludeerd op de verzorgingsstaat. Op de Talmalezing volgde de uitreiking van de dissertatieprijs, ter bevordering van hoogstaand empirisch promotieonderzoek op het brede terrein van de sociale wetenschappen, waarna een receptie de nieuwjaarsbijeenkomst besloot. Ook het begin van het academisch jaar werd op Klandermans' initiatief luister bijgezet, evenals de afsluiting ervan, in de vorm van het 'Zomerfeest'.

Voor het creëren van een 'wijgevoel' was de huisvesting van de faculteit echter – opnieuw – een belemmering. Ruimtegebrek op de vijfde en zesde verdieping van het wis- en natuurkundegebouw, dat in 1996 was betrokken, had ertoe geleid dat twee afdelingen, politicologie en bestuurs- en communicatiewetenschappen, in 2001 een kantoorpand aan de De Boelelaan hadden moeten betrekken, een paar honderd meter ten oosten van het hoofdgebouw van de vu. Voorts zag het er naar uit dat eind 2003, begin 2004 ook de andere afdelingen het wis- en natuurkundegebouw moesten verlaten en een – nog onbekend – onderkomen buiten de campus zouden krijgen. Stond de faculteit, die juist bezig was een herstart te maken ('De koers is uitgezet,' aldus Klandermans in eerdergenoemd beleidsplan, 'nu komt het erop aan hem te lopen'), een nieuwe diaspora te wachten?²⁸

Woningstichting 'Patrimonium Amsterdam', eigenaar van de De Boelelaan 859, het kantoorpand waarin politicologie en bestuurs- en communicatiewetenschappen huisden, stak onbedoeld een helpende

hand toe. De corporatie gaf in het voorjaar van 2003 te kennen andere plannen met het gebouw te hebben. Uiterlijk in januari 2004 moesten beide afdelingen hun onderkomen hebben ontruimd. Dit maakte de toekomstige huisvesting van de faculteit tot een nog urgentere kwestie. Klandermans drong op een snelle én definitieve oplossing aan, ook nadat in augustus 2003 bericht van Patrimonium was gekomen dat de De Boelelaan 859 bij nader inzien nog een jaar beschikbaar bleef. De decaan wilde de faculteit onder één dak hebben, wellicht weer in het wis- en natuurkundegebouw dat binnen afzienbare tijd, na uitbreiding van de dakopbouw, meer ruimte had te bieden.²⁹

265

Uiteindelijk ging het allemaal heel anders, en heel snel. Eind 2003 kwam aan de Buitenveldertselaan, op een steenworp afstand van het hoofdgebouw, kantoorruimte vrij. Veel tijd om na te denken kreeg Klandermans niet: het college van bestuur moest de verhuurder binnen een week uitsluisel geven. Dus dirigeerde de decaan alle afdelingshoofden en andere facultaire notabelen spoorslags naar het 'Metropolitan', zoals het gebouw aan de andere kant van de tramrails heette. Ofschoon duidelijk was dat wel wat moest worden ingeschikt en het dientengevolge soms onvermijdelijk was dat meerdere mensen op

Het 'Metropolitan', het onderkomen dat de faculteit in 2004 betrok. (FOTO STUDIOU)

één kamer kwamen te zitten, leverde de bezichtiging over het algemeen positieve reacties op. 'Doen!' liet Klandermans het college weten.³⁰

266 De faculteit betrok het 'Metropolitan' in januari 2004. 'We passen er allemaal in,' zei een tevreden Klandermans tegen *Ad Valvas*. De nieuwe behuizing volgde op een nieuwe benaming van de faculteit, sinds een halfjaar 'faculteit der sociale wetenschappen' geheten. Het epitheton 'cultureel' was in juni 2003 geschrapt, omdat na de invoering van de bamastructuur de nadruk in het curriculum nog meer dan al het geval was op *sec* sociale studies was komen te liggen. Een andere reden was dat 'sociaal-culturele wetenschappen' tevens de naam van een opleiding van de faculteit was, wat soms tot verwarring leidde.³¹ Dat deze opleiding geen al te beste naam had, als gevolg van slechte scores in visitatierapporten en de *Keuzegids hoger onderwijs*, zal vermoedelijk ook hebben meegewogen.

STRATIFICATIE EN MOBILITEIT

Vijf strategische leerstoelen moesten het facultaire onderzoek een nieuwe impuls geven – 'fostering excellence,' schreef Klandermans eind augustus 2003 in een nadere notitie. Hij situeerde de leerstoelen in vijf domeinen die van groot belang waren voor de moderne internationale maatschappij: 'multi-layered governance', 'integrity of governance', 'globalization and interculturality', 'social change and conflict' en 'social stratification and mobility'.³² Voor laatstgenoemde domein had Klandermans al een hoogleraar gevonden. In september 2002 was Harry Ganzeboom, afkomstig van de rijksuniversiteit Utrecht waar hij furore maakte met zomerse colleges in korte broek,³³ tot hoogleraar methoden en technieken benoemd. Ganzeboom werd niet door alle M&T'ers met open armen ontvangen; hij stond als stratificatie- en mobiliteitsonderzoeker bekend, terwijl de afdeling al drie decennia een gerenommeerd centrum van onderzoek naar onderzoeksmethoden was. Een jaar eerder had een VNSU-visitatiecommissie het onderzoek naar waarneming via interviews nog 'uniek' genoemd.³⁴

Klandermans echter wilde dat het facultaire onderzoek actuele urgentie ging ademen. Had *l'art pour l'art*, onderzoek om onderzoek, menig socioloog de ogen niet doen sluiten voor de maatschappelijk-

ke functie van het vak? In deze opvatting stond Klandermans niet alleen. In een prikkelend artikel in *Mens en maatschappij*, gepubliceerd in 2000, hadden de Groningse sociologen Arie Glebbeek en Henk de Vos betoogd dat 'de positivistische revanche van de jaren tachtig', als reactie op de normatieve bevlogenheid van het voorgaande decennium, te ver was doorgeschoten. Wetenschappelijke kwaliteit leveren was volgens Glebbeek en De Vos niet meer genoeg. 'Wij leven in een wereld waarin je je nut moet bewijzen,' schreef het duo in 2001 in een vervolgartikel. Een wereld waarin bindingen met naasten en nabijen lossen en zwakker worden; waarin vreemden en verren dichterbij kwamen, via wereldwijde netwerken of als gevolg van massamigratie; waarin veel veranderde en in beweging was, dus mensen met elkaar botsten en in conflict kwamen. Kortom: sociologen, zie daar uw werkterrein. Wees niet alleen kwaliteitsbewaker van het eigen kennisdo-
mein, maar veranker dit tevens in de maatschappelijke realiteit.³⁵

267

Klandermans wilde de moeder aller sociale wetenschappen eveneens nieuw leven inblazen. De decaan wilde sociologie aan de VU in ere herstellen, als volwaardige afdeling binnen de faculteit. 'Ik ben er-

Harry Ganzeboom (1953), sinds 2002 hoogleraar sociologie, in het bijzonder methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

van overtuigd,' gaf Klandermans in september 2002 aan de gemeenschappelijke vergadering te kennen, 'dat een goed opgezet programma, dat aansluit bij de problemen van deze tijd, de belangstelling van studenten zal trekken.'³⁶

268 Twee van de vijf strategische leerstoelen stonden dan ook op sociologisch grondvlak, te weten 'Social change and conflict' en 'Social stratification and mobility', zij het dat laatstgenoemde leerstoel in de afdeling M&T kwam te staan. Ganzeboom, de bekleder van de leerstoel, gaf er leiding aan het onderzoeksprogramma 'Comparative stratification research'. Centrale vraagstelling van het programma was in welke mate sociaal-economische ontwikkelingen (welvaart, technologische innovatie, globalisering), samen met institutionele factoren als politiek bestel, onderwijssysteem, arbeidsmarkt en familie- en gezinsverhoudingen, van invloed waren op stratificatie- en mobiliteitspatronen. Ganzeboom onderzocht onder meer de intergenerationele reproductie van ongelijkheid in opleidingsniveau en beroepsstatus, concreter gezegd: in hoeverre bepaalt het beroep van de vader de school- en beroepskeuze van de kinderen? Aan ambitie ontbrak het Ganzeboom niet. Hem stond grootschalig, internationaal-comparatief onderzoek voor ogen, waartoe het ontwerpen van internationale standaardclassificaties van beroepen en opleidingssystemen een uitdaging van formaat was.³⁷

Een betrekkelijk nieuw aspect van het M&T-onderzoek naar intergenerationele overdracht was reproductie van ideeën, gedragingen en gevoelens. Dit was het werkgebied van Aat Liefbroer die in september 2004 zijn opwachting maakte als bijzonder hoogleraar demografie van jong-volwassenen en intergenerationele overdracht. De leerstoel was ingesteld vanwege het NIDI, waar Liefbroer als hoofd van de afdeling sociale demografie werkzaam was. In zijn inaugurele oratie concretiseerde Liefbroer, die aan de VU sociologie had gestudeerd en er ook was gepromoveerd, zijn leeropdracht door middel van vier belangrijke demografische gebeurtenissen in het leven van jongvolwassenen: het verlaten van het ouderlijk huis, het gaan samenleven met een partner, trouwen en het krijgen van het eerste kind. Op alle vier velden bleek de appel niet ver van de boom te vallen: hoe jonger de ouders waren ten tijde van een van deze gebeurtenissen, des te jonger ook het kind. De exogene invloed van de verzorgingsstaat en het onderwijsstelsel, die jongvolwassenen de achterliggende decen-

nia beduidend mondiger hadden gemaakt, leek minder groot dan gedacht.³⁸

VERANDERING EN CONFLICT

Voor de strategische leerstoel 'Social change and conflict' werd in september 2003 Ruud Koopmans aangetrokken, afkomstig van het Wetenschappelijk centrum für Sozialforschung in Berlijn. Koopmans, die in 1992 was gepromoveerd aan de UvA, had op het onderzoeksterrein van sociale verandering en conflict internationaal naam gemaakt, zonder echter de vaderlandse actualiteit uit het oog te verliezen. In 2002 had Koopmans nogal wat reacties losgemaakt met een artikel waarin hij het Nederlandse multiculturele beleid tot de grond toe afbrak. In Duitsland, waar nauwelijks specifiek beleid werd gevoerd, bleken Turkse immigranten aanmerkelijk beter te zijn geïntegreerd en ge-positioneerd dan in Nederland. Integratie met behoud van de eigen cultuur, beleid dat in de verzuilingstraditie van 'geciviliseerde tolerantie' wortelde, had geleid tot segregatie met hoge werkloosheid en veel schooluitval. 'Het lijkt er zelfs op,' aldus Koopmans, wiens artikel herinneringen opriep aan de kritiek die Vuijsje en Achterhuis ruim twintig jaar eerder op de welzijnssector hadden geuit,³⁹ 'dat we met helemaal geen beleid beter af waren geweest dan met het gevoerde.' Deze conclusie was mede aanleiding tot de vorming van een parlementaire onderzoekscommissie, die tot aanzienlijker positievere bevindingen kwam. Knelpunten waren er zeker, erkende de door vvd'er Stef Blok voorgezeten commissie, maar ontegenzeggelijk hadden veel allochtonen baat gehad bij het integratiebeleid.⁴⁰

269

Aan Koopmans strategische leerstoel 'Social change and conflict' werd een gelijknamig onderzoeksprogramma verbonden. Zelf gaf Koopmans vooral vorm aan het deelprogramma 'Citizenship, immigration and cultural diversity' dat deel uitmaakte van het Europese onderzoeksconsortium MERCI ('Mobilisation on ethnic relations, citizenship and immigration'). Comparatief onderzoek, in Duitsland, Frankrijk, Groot-Brittannië, Nederland en Zwitserland, liet opvallend grote verschillen in immigratie- en integratiebeleid zien, samenhangend met uiteenlopende opvattingen en invullingen van burgerschap. Deze bevindingen weerspraken populaire theorieën die, als gevolgen

Ruud Koopmans (1961) was van 2003 tot 2010 hoogleraar sociologie, in het bijzonder van de maatschappelijke verandering en conflict. (FOTO STUDIOVU)

van europeanisering en globalisering, een postnationaal burgerschap en transnationale gemeenschappen voorzagen. Mondialisering en diversiteit leken veeleer parallelle processen; macro-ontwikkelingen richting een wereldsamenleving hadden op meso- en microniveau tegenhangers in individualisering en groeps- en identiteitsvorming. Dit stond ook centraal in het masterprogramma 'Sociologie van mondialisering en diversiteit' waarvan Koopmans de kiel legde.⁴¹

Een ander deelprogramma van 'Social change and conflict' werd door Klandermans geleid, namelijk 'Collective action dilemmas and the social psychology of protest'. Dit was erop gericht sociale c.q. protestbewegingen te bestuderen en te analyseren vanuit een geïntegreerde sociologische en sociaal-psychologische focus. Een aansprekend resultaat hiervan was het door onderzoekster Jacqueliën van Stekelenburg in 2006 cum laude verdedigde proefschrift *Promoting or preventing social change*, waarvan Klandermans een van de promotoren was. In diens theoretisch kielzog varend liet Van Stekelenburg zien dat vier afzonderlijke wegen naar massaprotest konden voeren: een rationeel-instrumentele weg, een identiteitsbepalende weg, een ideo-

logische weg en een emotionele weg. De routekeuze werd onder meer beïnvloed door de sociale netwerken waartoe de demonstrant-in-spé behoorde alsmede de ligging van de organiserende instantie.⁴²

‘MULTI-LAYERED GOVERNANCE’

De leerstoel ‘Globalization and interculturality’, die Klandermans aan de afdeling sociale en culturele antropologie had toebedacht, werd niet gerealiseerd. De beoogde bekleder, sociologe Saskia Sassen, hoogleraar aan de universiteit van Chicago, gaf er uiteindelijk de voorkeur aan in de Verenigde Staten te blijven doceren.⁴³ Sassen verbond zich in 2005 wel als ‘visiting professor’ aan de faculteit, zich evenals Koopmans kerend tegen de populaire opvatting dat transnationalisme i.c. globalisering het einde van de natiestaat betekende. ‘*Hell, it doesn’t,*’ zei de geboren Haagse in april 2007 tegen *Ad Valvas*. ‘Het is veel ingewikkelder dan dat.’ Het globaliseringsproces liet de nationale staat grotendeels onverlet, maar tornde wél aan de verhoudingen in de *trias politica*. De uitvoerende macht won, evenals de rechterlijke macht, allengs aan gewicht en gezag, wat ten koste ging van de volksvertegenwoordiging en dus een bedreiging voor de democratie betekende. ‘Internationale organisaties als het IMF en de WTO doen zaken met de uitvoerende macht,’ aldus Sassen. ‘Parlementen zijn veel te traag’.⁴⁴

271

Deze ontwikkeling had ook de intensieve aandacht van het Belgisch-Britse politicologenechtpaar Liesbet Hooghe en Gary Marks dat eind 2003 plaatsnam op de strategische leerstoel ‘Multi-layered governance’. Hooghe en Marks, die verbonden waren (en bleven) aan de universiteit van North Carolina in Chapel Hill en beiden op een curriculum vitae van nomadische allure konden bogen, waren gezaghebbende onderzoekers op het vlak van politiek-bestuurlijke besluitvormingsprocessen in de Europese gemeenschap. Nationale wetgeving, zonder toetsing aan Brusselse regelgeving, was nauwelijks denkbaar meer. Beleid kwam niet langer louter uit de vaderlandse residentie; het was de uitkomst van een onderhandelingstraject tussen nationale en supranationale autoriteiten dat doorgaans even lang als ondoorzichtig was en waarvan dientengevolge het democratische gehalte ter discussie stond.⁴⁵

Liesbet Hooghe (1962) en Gary Marks (1952), sinds 2004 hoogleraren politicologie, in het bijzonder ‘multi-layered governance’. (FOTO ARJAN BRONKENHORST)

De strategische leerstoel ‘Multi-layered governance’ vond in de afdeling politicologie stevige ondergrond in het onderzoeksprogramma ‘Political institutions and actors’, namelijk in het door Keman geleide deelprogramma ‘Politics, policies and society’ dat een stevige comparatief-internationale signatuur had. In dit onderzoeksgebied werd in september 2003, een paar maanden voor de komst van Hooghe en Marks, ook Kees van Kersbergen werkzaam, die de v.u. in 1997 had verlaten en hoogleraar aan de Katholieke Universiteit Nijmegen was geworden. Terug op het oude nest nam Van Kersbergen zitting op de (‘functionele’) leerstoel politicologie, terwijl de leeropdracht van Keman werd geherdefinieerd tot vergelijkende politicologie. Voorts werd een jaar later, september 2004, ruim vijftientig jaar nadat de zoektocht in arren moede was gestaakt, een hoogleraar internationale betrekkingen benoemd, in de persoon van Henk Overbeek die reeds als docent op de faculteit werkte. Van Kersbergen kwam in dezelfde maand aan het hoofd te staan van het nieuwe onderzoeksprogramma ‘Multi-layered governance in EUrope and beyond’. Politiek, luidde het uitgangspunt van het programma, kon niet meer op nationaal of

internationaal niveau worden bestudeerd. Meer en meer raakten beide 'lagen' verweven, een ontwikkeling die de positie van de natiestaat veranderde. 'Staatcentrische' theorieën behoorden tot het verleden, en 'eurocentrische' eigenlijk ook al; transnationalisme c.q. globalisme was de dominante beweging.⁴⁶

De bijzondere leerstoel 'Citizens' involvement in war situations', die in april 2004 tot stand kwam en werd bezet door Mient Jan Faber, gewezen secretaris van het Interkerkelijk Vredesberaad, stond buiten dit macro-politicologische studieveld. Niet mondiale processen stonden in Fabers leeropdracht centraal, maar mensen die tussen wal en schip waren geraakt. In zijn inaugurele rede, uitgesproken in april 2005, belichtte Faber het traumatische echec van het Nederlandse VN-bataljon in het voormalige Joegoslavië, tien jaar eerder, toen de te verdedigen Bosnische 'safe area' Srebrenica werd overlopen door meer dan twintigduizend vluchtende moslims. Faber, wiens leerstoel deels door het IKV werd gefinancierd, beschouwde het drama vanuit het 'human security'-concept dat in 1994, een jaar voor 'Srebrenica', was geïntroduceerd door de Verenigde Naties. Het concept betrof een nadere stipulatie van de befaamde 'four freedoms' die de Amerikaanse president Roosevelt in januari 1941 als boodschappen van hoop de bange wereld had ingezonden: 'freedom of speech', 'freedom of worship', 'freedom from fear' en 'freedom from want'. De laatstgenoemde twee vrijheden vormden het hart van het 'human security'-beginsel van de Verenigde Naties dat veiligheidsvraagstukken primair vanuit het perspectief van de burgers bezag, ter aanvulling op de geijkte interstatelijke benadering, én ter bevordering van vrede en veiligheid, waar ook ter wereld.⁴⁷

In zijn oratie betoogde Faber dat de gebeurtenissen in Srebrenica aantoonde hoezeer vrijwaring van angst en van gebrek diametraal, ja catastrofaal conflicterende uitgangspunten konden zijn. Toen de vluchtelingenmenigte aan honger, dorst en hitte dreigde te bezwijken, besloot het Nederlandse commando zich over te geven, onder het mom vrouwen en kinderen een veilige aftocht te bieden. In ruil daarvoor werden de moslimmannen, ruim zeventienduizend in getal, aan het Bosnisch-Servische leger van de beruchte generaal Ratko Mladic overgeleverd, in de wetenschap dat hun lot zeer ongewis was. De keuze voor 'freedom from want', die 'Dutchbat' zelf de grootste kans bood het strijdtoneel heelhuids te verlaten, had 'freedom from fear' volledig

in de schaduw gesteld, niettegenstaande dat dit principe in een ‘safe area’ topprioriteit diende te hebben. ‘Die mensen vluchtten daar niet heen omdat ze honger en dorst hadden,’ verwoordde Faber de essentie van zijn oratie tegenover *Ad Valvas*, ‘maar omdat ze vreesden voor hun veiligheid.’⁴⁸

Het begrip ‘human security’ deed in de faculteit al langer opgeld. Het was in mei 2003 de titel van de oratie waarmee eerdergenoemde Donna Winslow haar leeropdracht in de afdeling sociale en culturele antropologie aanvaardde. Winslow had zich het studieveld van ‘human security’ eigen gemaakt als lid van een door de Canadese regering samengestelde commissie die tussen 1995 en 1997 onderzoek verrichtte naar wandaden die Canadese VN-troepen in 1993 in Somalië hadden begaan. De studie *The Canadian airborne regiment in Somalia*, die Winslow in 1997 publiceerde, maakte grote indruk en baande in het Canadese militaire apparaat de weg voor sociaal-culturele onderzoekstechnieken. Anders dan de op-en-top geëngageerde Faber maakte

Donna Winslow (1954-2010) was van 2000 tot 2006 hoogleraar culturele antropologie, in het bijzonder van ontwikkelingsproblemen en transformatieprocessen. (FOTO DONNAWINSLOW.COM)

Winslow, die was gepromoveerd aan de Université de Montréal, in haar oratie geen woord aan het VN-drama vuil. Preekstoel noch politieke tribune was de bestemming van de antropoloog, leek Winslow duidelijk te willen maken. 'Through anthropological research,' sprak ze, 'we can understand how different communities view security and insecurity and the impact of the cultural and historical specificity of those views.'⁴⁹

In september 2004 kreeg de afdeling culturele antropologie zelfs een aparte leerstoel 'Human security', bemand door Thomas Hylland Eriksen, een Noorse antropoloog die hoogleraar was aan de universiteit van Oslo. De studie van 'human security', de existentiële drang van de mens naar veiligheid, stabiliteit en geborgenheid, was volgens Eriksen eigenlijk al zo oud als de sociale wetenschappen zelf. Die hadden immers hun substraat in de maatschappelijke spanningen die de industriële revolutie in de tweede helft van de negentiende eeuw had teweeggebracht. De *Gemeinschaft*, de kleinschalige en hechte agrarische samenleving, werd verdrongen door de *Gesellschaft*, de modern-industriële samenleving waarin het eeuwenoude driesnoer van geloof, gewoonte en geborgenheid werd verpulverd op het kapitalistische aambeeld van rationaliteit en utiliteit. Maatschappelijke ontbinding won veld, leidend tot 'anomie', de door Emile Durkheim voorziene en gevreesde toestand van normloosheid – van 'human insecurity'.⁵⁰

Een eeuw later was het kapitalisme over bijna de hele wereld heer en meester, in zijn nieuwste gedaante van globalisme, een voor velen even ongrijpbaar als onbegrijpelijk proces waarvan informatie- en communicatietechnologieën krachtige aanjagers waren. Gevoelens van onzekerheid en onveiligheid waren ook wijdverbreider dan ooit tevoren. 'Every society, group and individual on earth has its way of dealing with questions of human security,' sprak Eriksen in maart 2005 in zijn inaugurele rede. 'Nobody is immune.' Tegenbewegingen kwamen op, die de immateriële zin van het bestaan benadrukten.⁵¹

Rond dit discours werd het nieuwe onderzoeksprogramma van de afdeling sociale en culturele antropologie geboetseerd: 'Constructing human security in a globalizing world' (CONSEC), waartoe Winslow, samen met Eriksen, het voortouw nam. Lang duurde dit niet. Beiden keerden eind 2006, wegens privéomstandigheden, naar hun geboorteland terug. Het antropologische onderzoeksprogramma bleef echter overeind. De nadruk van CONSEC – en van de masteropleiding 'hu-

man security' – kwam te liggen op de culturele, religieuze en symbolische dimensies van de menselijke drang naar veiligheid en geborgenheid. Volgens Birgit Meyer, een in Emden geboren antropologe die eerst aan de Universität Bremen had gestudeerd en vervolgens aan de UvA, waar ze ook was gepromoveerd, was het een misvatting dat modernisering de religie uit de publieke sfeer verdrong. 'In our contemporary world,' aldus Meyer in haar oratie waarmee ze in oktober 2006 Droogers als hoogleraar religieuze antropologie opvolgde, 'many people seem to crave for the kind of existential security that is one of the trade marks of religion.' In het kielzog van nivellerende ontwikkelingen als democratisering en globalisering werd het belang van religie, het gehele spectrum van islamitische reformbewegingen tot pinksterkerken, van oosterse religies tot new age, alleen maar groter.⁵²

Ook Vietnamdeskundige Oscar Saleminck, die de hoogleraarstoga eveneens in 2006 kreeg omgehangen, als bekleder van de bijzondere leerstoel politieke antropologie, wees op de mondiale zoektocht naar zingeving en identiteit. In zijn inaugurele rede trok Saleminck een intrigerende parallel tussen Vietnam, waar het postsocialistische vacuum het regime ertoe had gebracht aloude religieuze rituelen te tolereren, en Nederland waar de nationale inzamelingsactie voor Azië, na de vernietigende tsunami van tweede kerstdag 2004, een vergelijkbare zingevende functie had. De actie, twee maanden na de moord op Theo van Gogh die diepe maatschappelijke wonden had geslagen, moest volgens Saleminck als een massaal blijk van saamhorigheid worden uitgelegd. Een helend ritueel in een tijd van mondialisering, verandering en fragmentatie, als uiting van de mens zo eigen behoefte aan geborgenheid en veiligheid.⁵³

VEILIGHEID EN INTEGRITEIT

Voor verreweg de meeste Nederlanders betekende veiligheid gewoon 'leefbaarheid': nette burens, een schone hal in de flat, zorgeloos over straat kunnen gaan, gevrijwaard blijven van hufterig gedrag, geen hondenpoep op het trottoir. En de overheid had er maar voor te zorgen. 'Veiligheid dient zich steeds meer aan als een *Gesamtleistung* van een bange samenleving,' constateerde Hans Boutellier toen hij in april 2005 zijn bijzonder hoogleraarschap politiestudies en veiligheids-

vraagstukken aanvaardde. De leerstoel stond in de afdeling bestuur en organisatie (B&O) die een jaar eerder was ontstaan na splitsing van de afdeling bestuurs- en communicatiewetenschappen. Daarmee was de oorspronkelijke afdeling politicologie en bestuurskunde, volgens decaan Klandermans 'een giga-eenheid die uit elkaar moest worden getrokken', binnen drie jaar in drie segmenten opgesplitst, te weten politicologie, communicatiewetenschap en B&O.⁵⁴

Boutellier, die aan de VU psychologie had gestudeerd en in 1993 aan de UvA was gepromoveerd, genoot bekendheid vanwege zijn boek *De veiligheidsutopie*. Het was verschenen in 2002, vlak na de moord op Pim Fortuyn die hard op weg leek naar het ambt dat hij zich drie decennia jaar eerder, als student sociologie aan de (toen nog geheten) subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, al had toebedacht: het minister-presidentschap. Fortuyn was vertolker en aanjager van in het nieuwe millennium onverwacht snel naar de maatschappelijke oppervlakte stijgende gevoelens van ontevredenheid en onbehagen, zich uitend in een luide roep om 'veiligheid' annex 'leefbaarheid'. Tegelijker-

277

Hans Boutellier (1953), van 2004 tot 2006 bijzonder hoogleraar politiestudies en veiligheidsvraagstukken, vanaf 2006 bijzonder hoogleraar veiligheid en burgerschap.
(FOTO STUDIOVU/RIECHELLE VAN DER VALK)

tijd was de vrijheidsdrang ('moet kunnen', 'maak ik zelf wel uit') groter dan ooit. Angst en vitalisme waren verenigd in dezelfde inborst, op de kaft van Boutelliers *De veiligheidsutopie* treffend verbeeld door een bungeejumper. Burgers wilden best de afgrond inspringen, maar wel met de overheidsgarantie dat het elastiek sterk genoeg was. Volgens Boutellier, directeur van het Verwey-Jonker-instituut in Utrecht, was 'veiligheid' een samenlevingsproject geworden dat grote druk zette op de overheid, op wie men te allen tijde en onder alle omstandigheden eiste te kunnen vertrouwen.⁵⁵

Veiligheid was in dit opzicht innig verwant aan integriteit, een congruentie die de rode draad vormde van het onderzoeksprogramma 'Dynamics of governance: administrative systems and public integrity'.⁵⁶ Dragende kracht van dit programma, opgesteld na het harde oordeel dat de VNSU in 2002 over het bestuurskundige onderzoek had geveld en de afdeling bijna noodlottig was geworden, was de strategische leerstoel 'Integrity of governance'. In april 2004 werd deze zetel

Leo Huberts (1953), van 1997 tot 2004 bijzonder hoogleraar politiestudies en veiligheidsvraagstukken, van 2004 tot 2007 hoogleraar bestuurskunde, in het bijzonder integriteit van bestuur, sinds 2007 hoogleraar bestuurskunde. (FOTO VICTORIA BURGERS)

ingenomen door Leo Huberts die de voorliggende zeven jaar bijzonder hoogleraar politiestudies en veiligheidsvraagstukken was geweest. Opvolger Boutellier bekleedde dit professoraat slechts twee jaar. In 2006 werd de psycholoog namelijk benoemd op de nieuwe, bijzondere leerstoel veiligheid en burgerschap die deels werd gefinancierd door de gemeente Amsterdam en het politiekorps Amsterdam-Amstelland. De leerstoel droeg de naam van Frans Denkers, een spraakmakende politiepsycholoog. Denkers had zich reeds in de jaren zeventig gekant tegen de ras opgeld doende opvatting dat de overheid, i.c. politie en justitie, voor een veilige leefomgeving garant moesten staan. Volgens Denkers, die in 2000 was overleden, was dit primair een zaak van de burgers zélf.⁵⁷

279

Denkens had fors tegen de stroom moeten oproeien; 'zelfredzaamheid' vereiste immers verantwoordelijkheidsgevoel: een publieke moraal die, als gevolg van ontzuiling en secularisatie, aan kracht inboette. De civiele gemeenschappen, met hun bestel van normen en waarden, brokkelden gestaag af, constateerde Boutellier in zijn oratie 'Nodale orde' waarmee hij in september 2007 zijn nieuwe leerstoel aanvaardde. De Nederlandse samenleving werd van haar moreel kompas beroofd, met als gevolg dat zij, midden in grote ontwikkelingen als globalisering, individualisering en informatisering, grote moeite had de juiste richting te vinden. Een overzichtelijke, tamelijk hiërarchische samenleving had plaatsgemaakt voor een horizontale netwerksamenleving zonder coherente gemeenschapsidee.⁵⁸

Toch nam Boutellier niet louter desintegratie en fragmentatie waar. Netwerken waren meer geordend dan ze op het eerste gezicht leken; ze deelden vele knooppunten waarvan de sterkte niet, zoals vroeger in de verticale samenleving, werd bepaald door gehoorzaamheid of gezag, maar door controle en vertrouwen. Binnen deze 'nodale orde' (van 'nodus', latijn voor knooppunt) deed de overheid er goed aan zich faciliterend en toezichthoudend te manifesteren. Een concrete invulling van deze rol leek echter ook voor Boutellier nog in de toekomst verscholen te liggen. 'Ik zou bijna zeggen,' besloot hij zijn tweede oratie in drie jaar, 'zij is er om de boel een beetje bij elkaar te houden.' De overheid moest corrigeren en stimuleren, ondersteunen en verbinden, zonder zedenmeester te worden. 'Het beschavingsoffensief dat thans is ingezet neemt soms wel erg drastische vormen aan,' meende Boutellier.⁵⁹

Dat offensief ('Fatsoen moet je doen,' in de woorden van premier

280 Jan Peter Balkenende) noemde Willem Trommel, die begin 2008 tot hoogleraar beleids- en bestuurswetenschap werd benoemd, een symptoom van ‘gulzig bestuur’. De overheid zag haar taak als beheerder van de maakbare samenleving verdwijnen en probeerde zich volgens Trommel, die als socioloog was opgeleid en gepromoveerd aan de rijksuniversiteit Leiden, krampachtig staande te houden, onder meer in de gedaantes van buurtregisseur en gezinshulp. ‘Dat noem ik *new social governance*,’ zei Trommel in september 2009 in een interview naar aanleiding van zijn inaugurele rede. ‘Een poging een samenleving te maken waar die niet is.’ Vooral als veiligheid en integratie in het geding waren kende bestuurlijke gulzigheid geen grenzen, vond Trommel, zelf woonachtig in een tot ‘prachtwijk’ gebombardeerde Haagse buurt. ‘Of het nu gaat om rellerige Marokkaanse jongeren,’ aldus Trommel in april 2011 in *De Groene Amsterdammer*, gevraagd naar de tien grootste problemen in Nederland, ‘of verloedering van wijken: steeds wordt ons aangepraat dat het hier gaat om problemen van veiligheid en integratie. In werkelijkheid spelen allerlei maatschappelijke vraagstukken die het gevolg zijn van voortschrijdende modernisering en globalisering.’⁶⁰

COM EN CUCON

Globalisering was ook in de afdeling COM *top of the bill*. ‘It is globalization which is ringing the alarm bell for both anthropology at large and organizational anthropology in particular.’ Deze woorden sprak Heidi Dahles, een in Magdeburg geboren antropologe die sinds 1998 aan de faculteit was verbonden, toen ze eind 2004 haar hoogleraarschap in de organisatieantropologie aanvaardde. Met deze nieuwe leerstoel, gerealiseerd in september 2003, had COM een tweede ordinariaat gekregen, naast de door Koot bezette leerstoel. Dahles, die zich met name ging richten op ‘de etnografie van culturele en identiteitsprocessen in organisaties’, meende dat het globaliseringsproces een andere wetenschappelijke benadering vereiste. De tijd dat de antropologen zich in een dorp of organisatie konden onderdompelen, de wereld de wereld latend en een schier eindeloze stroom van *casestudy*’s producerend, behoorde volgens Dahles definitief tot het verleden.⁶¹

Ook het onderzoeksprogramma ‘Cultural change in organizational

networks' (cucon) had deze toonzetting: perspectivisch en methodologisch moest com meer gewicht krijgen. Hiertoe kreeg de afdeling in oktober 2005 de strategische leerstoel 'Meaning and methods' waarvoor de Amerikaanse organisatieantropologe Dvora Yanow, die aan de California State University doceerde, werd aangetrokken. Yanows komst volgde een klein jaar na de benoeming van de Brits-Australische socioloog en organisatietheoreticus Stewart Clegg tot 'visiting professor in discourse and management theory'. Waar Clegg de afdeling com vooral liet delen in zijn faam en stroom publicaties, droeg Yanow substantieel bij aan de versteviging van haar theoretisch fundament. Samen met com-collega's Frans Kamsteeg, Sierk Ybema en Harry Wels redigeerde ze het boek *Organizational ethnography: studying the complexities of everyday life*, dat het standaardwerk van de masteropleiding werd.⁶²

281

Rijzende ster in de afdeling com was antropologe Halleh Ghorashi die in september 2005 de 'Máximaleerstoel' innam. De bijzondere leerstoel was ingesteld door de commissie-'Participatie van vrouwen

Halleh Ghorashi (1962), van 2005 tot 2012 bijzonder hoogleraar management van diversiteit en integratie in de afdeling com, vanaf 2012 hoogleraar diversiteit en integratie in de afdeling sociologie. (FOTO GUUS DUBBELDAM)

uit etnische minderheidsgroepen' waarvan de prinses een van de leden was. Ghorashi, een Iraanse die haar land om politieke redenen was ontvlucht, had met een beurs van het Universitair Asiefonds antropologie aan de VU gestudeerd. Vanaf 1995 was Ghorashi werkzaam op de Katholieke Universiteit Nijmegen waar ze promoveerde op een proefschrift over gevluchte Iraanse lotgenotes in Nederland en de Verenigde Staten. In 2000 keerde de antropologe terug naar de VU en werd, naast haar docentschap intercultureel management bij COM, een prominente participante in het opblazende multiculturele debat. Daarin wees Ghorashi, puttend uit haar promotieonderzoek, op het aanmerkelijk tolerantere integratieklimaat in de Verenigde Staten. Iraanse vluchtelingen konden er probleemloos een eigen gemeenschap opbouwen, zonder dat hun loyaliteit aan de Amerikaanse samenleving in twijfel werd getrokken. 'In Nederland is dat niet zo,' was Ghorashi's ervaring. 'Groepsvorming wordt met argwaan bekeken. Er heerst een sterke verzuilingsangst.'⁶³

Deze angst verwoordde Ghorashi nog indringender toen ze in oktober 2006 haar bijzonder hoogleraarschap 'Management van diversiteit en integratie' aanvaardde. Nederland ging gebukt onder een 'essentialistische opvatting van cultuur' die een gevolg was van een penetrante grondtrek van de verzuiling, namelijk 'berustende tolerantie'. Een levenshouding van: zolang jij je niet met mij bemoeit, bemoei ik me niet met jou. Dit was tot eind jaren tachtig de heersende houding geweest tegenover migranten, die echter een basale binding met de Nederlandse identiteit misten. Zonder betrokkenheid en interactie had de berustende tolerantie volgens Ghorashi een maatschappelijke kloof veroorzaakt die in de negentiger en latere jaren alleen maar dieper was geworden. Binnen organisaties had dit vaak categoriaal personeelsbeleid tot gevolg; diversiteit werd eerder als bedreiging dan winst beschouwd, terwijl creativiteit en innovatie juist waren gebaat bij wisselwerking tussen uiteenlopende mentaliteiten en denkwijzen. Met culturele interactie en dynamiek hadden organisatie en management veel te winnen, meende Ghorashi.⁶⁴

In dit verband sprak haar collega Marcel Veenswijk, sinds november 2004 hoogleraar bij COM, als opvolger van de om gezondheidsredenen teruggetreden Koot, van het zelfsturende vermogen van een organisatie. 'Zelfsturing,' aldus Veenswijk, die sinds 1998 aan de afdeling COM was verbonden, 'appelleert aan individuele verantwoor-

delijkheid, ruimte en creativiteit om de organisatie verder mede vorm te geven.' Dan moesten deze waarden natuurlijk wel voor iedereen gelden, autochtoon en allochtoon. Als een tweede pijler onder 'organisationale' verandering en dynamiek onderscheidde Veenswijk 'evolutie', zijnde de mate waarin cultuurontwikkelingen op het verleden aansloten. Dit paradigma lag eerder reeds ten grondslag aan Ybema's in 2003 verdedigde dissertatie over de identiteitscrises die de dagbladen *Trouw* en *de Volkskrant* eind jaren negentig doormaakten. Contemporaine overwegingen en toekomstperspectieven bleken substantieel te worden beïnvloed door de levenslopen van beide kranten, ongeacht of die sympathiek dan wel antipathiek werden beoordeeld.⁶⁵

283

MEDIA, MORES EN MACHT

De identiteitscrises van *Trouw* en *de Volkskrant* waren onmiskenbare ontzuilingsperikelen die al meer dan vijftien jaar de aandacht hadden van de (sinds 2003 zelfstandige) afdeling communicatiewetenschap. Kranten waren niet langer boodschappenbezorgers van verwante politieke partijen, maar dit betekende niet dat ze minder belangrijk waren geworden – integendeel. Omdat de kranten een gemêleerder, in politiek opzicht 'zwevender' publiek bedienden, waren ze voor meerdere politieke partijen potentiële kanalen geworden om de kiezer te bereiken. Kranten, zo was eind jaren tachtig door de communicatiewetenschappers Kleinnijenhuis en Scholten geconcludeerd, waren diensten-gevolge machtiger geworden.⁶⁶

In hun postzuilse positie, losgezongen van ideologie en traditie, school voor kranten ook een gevaar, namelijk ten prooi te vallen aan de waan van de dag. Dit nam een door Kleinnijenhuis geleide onderzoeksgroep na de millenniumwisseling waar. De Tweede-Kamerverkiezingen van mei 2002, januari 2003 en november 2006 waren ongekende mediaspektakels waarin journalisten aan de leiband van slimme *spindoctors* en welbespraakte politici liepen. Dat vele media zich er tijdens de campagne van 2002 voor leenden als boodschapper te fungeren van een even eloquente als flamboyante alumnus van de faculteit, aanvankelijk actief als lijsttrekker van Leefbaar Nederland, later de Lijst Pim Fortuyn aanvoerend, gaf volgens Kleinnijenhuis c.s. te denken. Hun onderzoek, een combinatie van media-analyse en pa-

Jan Kleinnijenhuis (1954), vanaf 1998 hoogleraar algemene communicatiewetenschap. (FOTO VICTORIA BURGERS)

nel-surveyonderzoek, liet zien hoe hoog Fortuyn op het mediaschild was geheven en hoe zeer, als gevolg daarvan, zijn betwistbare boodschap dat 'Paars' er een 'puinhoop' van had gemaakt bij de kiezers ingang had gevonden.⁶⁷

Na de kamerverkiezingen van november 2006, die eens te meer de electorale volatiliteit aantoonden (dertig zetels wisselden van partij), toonden Kleinnijenhuis en zijn medeonderzoekers zich even kritisch over de media. Conflicten, opiniepeilingen en andere incidenten domineerden de berichtgeving; verkiezingscampagnes draaiden niet meer politieke programma's maar om 'marketing' en 'branding'. Het was in maart 2007 te lezen in *Nederland vijfstromenland*, het vierde achtereenvolgende boek waarin van het verrichte kiezersonderzoek verslag werd gedaan. Ditmaal was ook de invloed gemeten van twee websites waarmee stemgerechtigden hun keuze konden bepalen. De oudste was StemWijzer, in 1989 op papier en diskette begonnen en sinds 1998 via internet te raadplegen. Acht jaar later had Kieskompas zijn opwachting gemaakt, dat deels van facultaire makelij was. Het programma was namelijk ontwikkeld door politicoloog André Krou-

wel en dagblad *Trouw*. ‘We wilden die luie figuren van de StemWijzer eens laten zien hoe het echt moest,’ aldus Krouwel. StemWijzer stuurde de politieke partijen vragenlijsten met stellingen toe en plaatste hun (strategische) antwoorden, eventueel vergezeld van een toelichting, zonder meer op internet. Kieskompas, dat in 2007 de Jaarprijs voor journalistiek won en van Krouwel een genietende BN’er maakte (‘Het is toch heerlijk om tot het commentariaat te behoren’), werkte met codeurs. Die toetsten de stellingen aan de verkiezingsprogramma’s zodat de kiezer op basis van objectievere informatie een keuze kon maken. Tot grote veranderingen in de stemvoorkeur leidden beide websites overigens niet, concludeerde het door Kleinnijenhuis geleide onderzoekerscollectief. Alleen StemWijzer leek van enige invloed te zijn op kiezers met weinig politieke kennis.⁶⁸

285

StemWijzer en Kieskompas waren voorbeelden van nieuwe media die studieonderwerp van de afdeling communicatiewetenschap waren geworden, in het kader van het onderzoeksprogramma ‘Message characteristics and receiver processes’. Ook *online-communities* als YouTube, Hyves en Facebook vielen onder dit chapter, samen met andere populaire internetfenomenen als *gaming* en *streaming video*. Ze hadden in het bijzonder de aandacht van Peter Vorderer, in 2007 benoemd tot hoogleraar communicatiewetenschap en tevens wetenschappelijk directeur van het Center for Advanced Media Research Amsterdam (CAMERA). Het centrum, dat in november 2007 de deuren opende, was een interdisciplinair samenwerkingsverband tussen de faculteiten letteren, psychologie en pedagogiek, exacte wetenschappen (informatica) en sociale wetenschappen. CAMERA richtte zich op nieuwe media en media-technologieën, in het bijzonder hun weerslag op het gedrag en het geestelijke en fysieke welzijn van gebruikers.⁶⁹

EVALUATIE VAN HET ONDERZOEK

Wat had het nu allemaal opgeleverd? Had de lange stoet van strategische, bijzondere en bezoekende hoogleraren het onderzoeksniveau van de faculteit sociale wetenschappen op hoger peil gebracht? Waren de hooggeleerde arbeiders, met name de *big five*, ‘hun loon waard’ gebleken? Toen Klandermans in 2001 als decaan aantrad had het college van bestuur, dat ten faveure van de strategische leerstoelen diep in de

buidel had getast, gestipuleerd dat álle onderzoeksprogramma's binnen vijf of zes jaar door een externe visitatiecommissie moesten worden beoordeeld. De commissie, internationaal van samenstelling,⁷⁰ ging in november 2007 aan de slag en kwam tot overwegend zeer positieve conclusies. De vijf strategische leerstoelen hadden een grote meerwaarde gehad; alle onderzoeksprogramma's, gewogen op een schaal van 1 tot 5, werden door de commissie scores van 3,5 en hoger toegekend. Maar liefst vijf van de negen programma's, te weten 'Multi-layered governance' (politicologie), 'Constructing human security in a globalizing world' (sociale en culturele antropologie), 'Social change and conflict' (sociologie), 'The social context of aging' (sociologie) en 'Comparative stratification research' (M&T) werden als internationale topprogramma's aangemerkt en scoorden op onderdelen zelfs een 5.⁷¹

Ook prees de visitatiecommissie het dissertatieprogramma, dat inmiddels tachtig promovendi telde, voorts het feit dat vier op de vijf stafmedewerkers aan de publicatienorm voldeed. Vooral het aantal publicaties in Engelstalige, internationaal erkende tijdschriften was fors toegenomen, van 30 in 2001 tot 126 in 2006, met als resultaat dat de faculteit flink was gestegen op de mondiale publicatie- en citatieranglijst. Enigszins geflatteerd was de hogere positie wel, meende de commissie, omdat ook artikelen van 'visiting professors', wier verblijf doorgaans van zeer voorbijgaande aard was, werden meegeteld. Deze kanttekening werd eveneens gemaakt bij de omvang en allure van het onderzoek in het algemeen. Het programma 'Social change and conflict', bijvoorbeeld, viel of stond grotendeels met de namen en publicaties van Koopmans en Klandermans. De basis was nog smal.⁷²

Over het vigerende publicatieregime zou socioloog Geert de Vries een klein jaar later hardere noten kraken. In januari 2009, toen hij de zevende Talmalezing hield, vergeleek De Vries zijn faculteit met een allround-schaatsploeg waarvan de trainer zo kortzichtig was alleen op de korte afstanden te trainen, met als gevolg dat zijn pupillen er op de vijf en tien kilometer niet aan te pas kwamen. De wedren om artikelen in Engelstalige tijdschriften geplaatst te krijgen, leidde volgens De Vries tot wetenschappelijke vergruizing; onderzoeksbevindingen raakten hopeloos verspreid over een bont scala aan 'journals' en 'magazines'. Wat was er mis met een goede, Nederlandstalige monografie? Geen weerklank aan de andere kant van de oceaan, het vermeende walhalla van de sociale wetenschappen? 'Amerika is in menig opzicht

provincialer dan Nederland,' sprak De Vries. En had de Nederlandse belastingbetaler, die uiteindelijk de salarissen van de meeste universitaire medewerkers opbracht, niet het recht van hun onderzoeken kennis te kunnen nemen, 'in toegankelijke vorm, en dus niet alleen in het massagraf van het wetenschappelijke vaktijdschrift, èn in het Nederlands'?⁷³

Dergelijke kritische overwegingen waren – want internationaal samengesteld en georiënteerd – allerm minst in tel bij de visitatiecommissie, waarbij de kanttekening moet worden gemaakt dat het aantal Nederlandstalige publicaties óók was gegroeid, zij het minder spectaculair. De commissie uitte wél zorgen over het voortbestaan van de strategische leerstoelen. Werden ze, na afloop van de vijfjarige financieringstermijn, gecontinueerd? Kwam er opnieuw geld beschikbaar? Vragen die binnen de faculteit al van begin af aan leefden, mede ten aanzien van de persoonsgebondenheid van de strategische leerstoelen. Broodnijd speelde ook een rol. De 'Klandermansprofessoren' werden voor veel geld en met de nodige bombarie binnengehaald; ze kregen in hun onderwijs en onderzoek alle ruimte. Maar ondertussen hielden zij, de stafleden, achter de schermen de afdelingen draaiende, waarbij dubbeltjes niet zelden drie keer moesten worden omgedraaid voordat ze mochten worden uitgegeven. Deze frustratie kreeg te meer stem in 2007 toen Koopmans, bekleder van de leerstoel 'Social change and conflict' die de centripetale kracht binnen de gereanimeerde afdeling sociologie moest worden, bekendmaakte om privéredenen naar Berlijn terug te gaan. Hoge verwachtingen werden niet ingelost en stafleden bleven met gevoelens van teleurstelling, ja boosheid achter.

De visitatiecommissie had ook bedenkingen over het ccss, het door Klandermans beoogde 'Center for comparative social studies' waarin het toponderzoek moest worden samengebracht, vooral ter bevordering van wetenschappelijke kruisbestuiving. Veel meer dan een virtuele realiteit was het centrum niet geworden. 'The ccss is definitely not in the minds and hearts of the researchers,' concludeerde de visitatiecommissie. De onderzoekers keken zelden verder dan de grenzen van hun programma's, terwijl er zeker aangrijpingspunten voor samenwerking waren. Dit gold volgens de commissie met name het organisatiewetenschappelijke onderzoek dat was verdeeld over drie programma's: 'Cultural change in organizational networks' (com), 'Dynamics of governance: administrative systems and public integrity'

(Bestuur en organisatie: sectie bestuur) en 'Strategizing for opportunities: institutions, networks and actors' (Bestuur en organisatie: sectie organisatie). Met integratie leek hier de nodige winst te boeken.⁷⁴

288 Dit laatste wist Klandermans ook wel, maar de werkelijkheid was nu eenmaal weerbarstig. Welbeschouwd was de faculteit nog steeds een verzameling eenmansbedrijfjes die om schaarse middelen wedijverden. Onder het gemeenschappelijke dak van het 'Metropolitan' tierde de geest van het particularisme nog immer welig.⁷⁵ 'We zijn allemaal sociaal-wetenschappelijke onderzoekers,' sprak Klandermans in oktober 2009 bij zijn afscheid als decaan en hoogleraar, 'maar als het er op aankomt zo niet elkaars concurrent, dan toch in ieder geval afkomstig uit verschillende subdisciplines.' De bètawetenschappers sponnen er volgens Klandermans garen bij. Sedert jaar en dag werden de gammawetenschappen, in vergelijking met de bètawetenschappen, van rijkswege ondergefinancierd, maar afzonderlijke belangen hadden breed verzet in de weg gestaan. 'Een besef van gedeelde grieven – een noodzakelijke voorwaarde voor collectief protest – vormt zich in zo'n context moeizaam,' aldus Klandermans die bij zijn afscheid tot ridder in de orde van Oranje-Nassau werd benoemd.⁷⁶

DE BROEKRIEM AANHALEN

De kredietcrisis, die een jaar eerder, in september 2008, tot de ondergang van de Amerikaanse zakenbank Lehman Brothers had geleid en zich inmiddels ook in Europa deed gelden, was evenmin een stimulans voor een 'wijgevoel'. Wanneer bestaansmiddelen schaars worden, is het hemd doorgaans nader dan de rok. 'Waar we ons op moeten voorbereiden,' voorzag Anton Hemerijck, de nieuwe decaan die in september 2009 aantrad, 'zijn grotere conflicten over de verdeling van geld.' Hemerijck, tegelijk benoemd als hoogleraar institutionele beleidsanalyse, had de achterliggende acht jaar voor de Wetenschappelijke raad voor het overheidsbeleid gewerkt, waarvan zes jaar als directeur. Daarnaast was Hemerijck, die economie en politieke wetenschappen had gestudeerd en in Oxford was gepromoveerd, sinds 2006 actief geweest als bijzonder hoogleraar vergelijkende analyse van de Europese verzorgingsstaat aan de Rotterdamse Erasmus-universiteit.⁷⁷

Anton Hemerijck (1958), sinds 2009 decaan en hoogleraar institutionele beleidsanalyse. (FOTO VICTORIA BURGERS)

Hoewel het naar de snelheid en omvang van de Haagse bezuinigingsgolf nog gissen was, stond het voor Hemerijck als een paal boven water dat de faculteit een ingrijpende discussie over haar disciplines wachtte, zowel over hun omvang als aantal. Samenwerking werd de komende jaren de prangende boodschap, vermoedelijk ook samenwerking. Meer doen met minder, waarbij de nieuwe decaan, na acht ‘Klandermansjaren’ waarin veel was geïnvesteerd in goed onderzoek, het onderwijs hoger op de faculteitsagenda wilde zetten. Per slot van rekening genereerde de instroom van studenten het grootste deel van de inkomsten.⁷⁸

Niet dat onder Klandermans het onderwijs was verwaarloosd; na de geleidelijke invoering van de bamastructuur was al gauw de behoefte ontstaan het onderwijs eveneens van een kwaliteitsimpuls te voorzien. Bepalend hierbij was de oratie *De vrolijke wetenschap* waarmee psycholoog Jos Beishuizen in oktober 2004 het professoraat algemene onderwijskunde in de faculteit psychologie en pedagogiek aanvaardde. Beishuizen bepleitte een centrale plaats van het onderzoek in het onderwijs. Het mantra was ‘onderzoekend leren’, dat moest plaats-

vinden in 'communities of learners' waarin studenten op gelijke voet stonden met docenten en wetenschapsbeoefening sterk praktijkgerelateerd was.⁷⁹ Kortom: projectonderwijs 2.0, zonder de rode inkleuring die de eerste versie drie decennia eerder had gehad.

290 Binnen de faculteit sociale wetenschappen werd de visie van Beishuizen, die in 2006 ook als directeur van het vU-Onderwijscentrum aan de slag ging, omarmd door portefeuillehouder onderwijs Kamsteeg. In eendrachtige samenwerking met de onderwijsmanagers van de afdelingen, het onderwijsbureau en de studentenraad werd een programma ontwikkeld met onder meer doorlopende leerlijnen in academisch onderzoek en schrijven. Het curriculum kreeg een andere structuur, met deels semesterlange blokken die docenten en studenten meer ruimte boden voor verdieping dan het acht weken tellende modulesysteem. Kleinschalig onderwijs, in de geest van de door Beishuizen voorgestane 'community of learners', kreeg een prominente plaats naast grootschalige hoorcolleges. Voorts werd in de bachelorfase, in het laatste jaar, ruimte gemaakt voor een semesterlange profileringsruimte die later vU-breed zou worden ingevoerd.⁸⁰

Het geherstructureerde curriculum hield niet lang stand. Het college van bestuur dulde geen afwijking van het vigerende 8-8-4-8-8-4-rooster (vier periodes van acht, twee van vier weken) en dwong de faculteit op haar schreden terug te keren.⁸¹ De andere vernieuwingen bleven overeind en bleken bestand tegen het losbarstende bezuinigingsgeweld. Want ook de faculteit sociale wetenschappen moest de broekriem aanhalen, ondanks dat ze hard groeide. Na de invoering, in 2003, van de premasterclasses voor hbo-studenten was de studentenpopulatie weliswaar gekrompen, maar niet voor lang. Tussen 2007 en 2010 was het aantal ingeschreven studenten weer fors gestegen, van 2253 naar 3024, een groei die deels te danken was aan de kredietcrisis. Een studie leek meer zekerheid te bieden dan een baan.

De groei van de studenteninstroom, die zich dankzij een nieuw universitair allocatiemodel al na een jaar uitbetaalde, hield de faculteit niet uit de rode cijfers. De begroting voor 2010 kende een tekort van 1,4 miljoen, wat voor Hemerijk aanleiding was een taakgroep in het leven te roepen die met structurele kostenbesparende voorstellen moest komen. Wat het onderwijscurriculum betrof stelde de taakgroep voor de bestaande opleidingen als een matrix in elkaar te schuiven, allereerst de klassieke disciplines politicologie, sociologie en soci-

ale en culturele antropologie. 'Zij vormen de basis van de maatschappijwetenschappen,' aldus de door Hemerijck zelf geleide taakgroep, 'en funderen de aspectwetenschappen.'⁸²

Met de laatste categorie doelde de taakgroep op de interdisciplinaire opleidingen bestuur en organisatie (bachelor), communicatiewetenschap (bachelor en master), bestuurskunde (master), vco (master) en com (master). Deze trokken het overgrote deel van de studenten, in het bijzonder vco en com wier populatie vrijwel uitsluitend bestond uit hbo'ers die de faculteit via een premasterclass binnenstroonden. Met het Haagse bezuinigingsgeweld op til moest er echter vanuit worden gegaan dat het college van bestuur de bekostiging van de premasterclasses (deels) ging afschaffen. Hbo'ers moesten hun kennis dan via zelf te bekostigen contractonderwijs en *summer courses* bijspijkeren, wat mogelijk een (veel) lagere masterinstroom tot gevolg zou hebben.⁸³

291

FACULTEIT IN SPAGAAT

Hoezeer dit de faculteit zou kunnen schaden bleek uit een eind 2009 onder leiding van m&t-medewerker Kees van der Veer uitgevoerd alumni-onderzoek. Tweederde van de geënquêteerde afgestudeerden was met een hbo-diploma naar de faculteit gekomen, vooral aangetrokken door vco en com. Meer dan de helft van de respondenten was in een van beide interdisciplinaire studies afgestudeerd, respectievelijk 23 en 28 procent. De traditionele disciplines, zijnde sociale en culturele antropologie, sociologie en politicologie, volgden op ruime achterstand, met scores rond de 10 procent. De afstudeerrichtingen communicatiewetenschap en bestuurskunde, die evenals vco en com een duidelijker beroepsperspectief hadden, waren in opkomst, respectievelijk goed voor 7,5 en 9,5 procent van de alumni.⁸⁴

Van der Veers onderzoek maakte, zonder het met zoveel woorden te zeggen, de spagaatpositie van de faculteit zichtbaar. De 'oude' studies excelleerden in onderzoek, mede dankzij miljoeneninvesteringen, en deden de faculteit stijgen op de internationale publicatie- en citatielijsten. Ze trokken daarentegen geen drommen studenten aan, ook sociologie niet, Klandermans' inspanningen de discipline nieuw leven in te blazen ten spijt. In de studiegids uitgelichte kenmerken als onge-

lijkheid en macht, verandering en conflict en identiteit en diversiteit, alles in mondiaal en multicultureel perspectief, maakten weinig herkenning en enthousiasme los. Net zo min als de doelstelling de sociologiestudent 'een brede academische vorming' te bieden en 'een zelfstandig academisch denk- en werkniveau' aan te leren.⁸⁵ De calculerende student wilde liever weten wat hij met de studie kón. BCO en COM ventileerden dienaangaande duidelijker taal in de studiegids, niet nalatend de nadruk te leggen op attractieve termen als informatie, communicatie en management. Wat onderzoek betrof stonden beide bacheloropleidingen, hoewel ze wetenschappelijk een grote inhaalslag richting volwassenheid hadden gemaakt,⁸⁶ minder hoog aangeschreven dan de 'oude' disciplines. Ze leverden evenwel de helft van de afgestudeerden af, bijna uitsluitend hbo-instromers, en waren de financiële kurken waarop de faculteit dreef. De vraag was echter of de hbo'ers, mocht de premasterclass gaan verdwijnen, zouden blijven komen.

Hemerijcks taakgroep hield evenzeer rekening met de afschaffing van de studiefinanciering voor het masteronderwijs. Dit pleitte er volgens de taakgroep voor het bachelor-curriculum op bredere leest te schoeien zodat de bachelor met een degelijke startkwalificatie de arbeidsmarkt op kon. Voor doorstroming naar een master kon dit trouwens ook geen kwaad, meende de taakgroep, omdat veel masterstudenten evenmin als wetenschapper aan de slag gingen. Het merendeel, zo toonde ook Van der Veers onderzoek aan, kwam terecht in een adviserende dan wel beleidsvormende of besturende functie bij de (semi-)overheid of in het bedrijfsleven. Dezelfde strekking had het drie jaar eerder, in 2007, verschenen pr-boekje *Weet wat je wordt: oud-studenten sociale wetenschappen over hun werk*. De geïnterviewde alumni waren veelal actief als beleidsmedewerker, directeur, voorlichter, consultant of manager; slechts 3 van de 39 ondervraagden werkten in een academische functie.⁸⁷

De faculteit was, kortom, in belangrijke mate een vervolgopleiding voor hbo'ers geworden voor wie een wetenschappelijke attitude van secundair belang was. De student anno 2010 zat niet meer op *Bildung* te wachten; hij, of vooral zij (zeventig procent van de FSW-studenten was vrouw) wilde een duidelijk beroepsperspectief en een goed salaris. Daartoe kon men te kust en te keur op de website van de faculteit terecht, een schatting van het eerste jaarsalaris inbegrepen. Het was alles uiting van de kenniseconomie waarin nut belangrijker was dan

intellectuele verrijking; kennis was een productiefactor geworden die geld moest opleveren, niet alleen voor de student maar eveneens voor de universiteit die door het ministerie werd afgerekend per studiepunt en proefschrift.

MIT AAN DE AMSTEL?

293

De door Hemerijck geleide taakgroep nam ook het facultaire onderzoek onder de loep. 'Waar vind je een faculteit,' had Klandermans hem enthousiasmerend voorgehouden, 'waarin het college van bestuur zó veel investeert?'⁸⁸ Na Hemerijcks aantreden maakte de financiële crisis subiet een einde aan deze weelde. Voor continuering van het door Klandermans geëntameerde stimuleringsbestek had het college van bestuur geen ruimte meer en het stond de faculteit niet meer toe haar financiële reserves in te zetten. De taakgroep onderstreepte dat Klandermans' inspanningen een grote kwaliteitsimpuls hadden teweggebracht, zoals verwoord door de visitatiecommissie en ook tot uiting ko-

Aat Liefbroer (1958), sinds 2004 buitengewoon hoogleraar demografie van jong-volwassenen en intergenerationele overdracht. (FOTO VICTORIA BURGERS)

mend in de toekenning van onderzoekssubsidies. Hooghe en Marks werd door de ‘European research council’ (ERC) een ‘advanced grant’ van tweeënhalve miljoen euro toegekend voor onderzoek naar ‘Causes and consequences of multilevel governance’. Ganzebooms onderzoek naar een internationaal meetinstrument van opleidingsniveau en beroepstatus werd door NWO met ruim tweeënhalve ton beloond. Klандermans en Van Stekelenburg zouden bij de ‘European science foundation’ bijna twee miljoen euro loskrijgen voor internationaal onderzoek naar demonstraties. Liefbroer verwierf in 2012 – via het NIDI – een ERC-subsidie van anderhalf miljoen euro voor onderzoek in negentien Europese landen naar het effect van overheidsbeleid op het voorkomen van intergenerationele overdracht van armoede: hoe kon men aan een arme jeugd ontsnappen?

De verworven subsidies waren prestaties van formaat, maar met negen deelprogramma’s was het onderzoek zó breed en divers dat van een gemeenschappelijk profiel amper sprake was, tot schade van de faculteit. ‘Immers,’ meende de taakgroep, ‘FSW gaat over het hart van de maatschappij – en zou dus ook binnen de VU een centrale plaats moeten innemen.’ De realiteit was echter dat het facultaire onderzoek ontbrak in het concept van het VU-Instellingsplan 2011-2015. Het college van bestuur kon zich van inhoud noch relevantie een duidelijk beeld vormen. De taakgroep adviseerde de onderzoeksprogramma’s daarom te herschikken en te hertitelen, zodanig ‘dat evident wordt dat het FSW-onderzoek zich concentreert op grote, actuele maatschappelijke problemen.’⁸⁹

Dit kreeg gestalte in drie onderzoeksthema’s, zijnde bestuur en welvaartsstaat, cultuur en identiteit alsmede netwerken en multimedia. Vervolgens werd de faculteit in het definitieve Instellingsplan aan ‘De menselijke schaal’ gelieerd, het integrerende thema dat het college van bestuur de gamma- en alfawetenschappen toedacht en dat appelleerde aan een sterk gevoel van verantwoordelijkheid voor de moderne samenleving. ‘Het herijken van de menselijke schaal, maat en ruimte tussen staat, markt, maatschappelijke organisaties, bedrijven en burgers’, aldus het Instellingsplan, ‘stelt hoge eisen aan effectieve “governance” in samenleving, beleid, economie, recht en politiek – en dat op alle niveaus: lokaal, nationaal, Europees en mondiaal.’⁹⁰

In de geest hiervan zette het faculteitsbestuur op nauwe interfacultaire samenwerking in. Ook werd het vizier gericht op de faculteit

maatschappij- en gedragswetenschappen van de UvA waarmee oriënterende gesprekken werden gevoerd over een ‘Amsterdam Center for Contemporary European Studies’ en een ‘Amsterdam International Graduate School of the Social Sciences’. In deze mogelijke allianties positioneerde Hemerijck de vU in het beleid- en bestuurtoegepaste wetenschappelijke veld van ‘social engineering’ en bezag hij de UvA meer als een universiteit van brede ‘liberal arts’. ‘Om een parallel te trekken,’ zei Hemerijck later, ‘de vU in de rol van het MIT, het Massachusetts Institute of Technology, de UvA als Harvard.’⁹¹

295

Binnen de vU oriënteerde Hemerijck zich op samenwerking met de faculteiten letteren, economische wetenschappen en bedrijfskunde (FEWEB), wijsbegeerte en psychologie en pedagogiek.⁹² Met drie van de vier faculteiten bestonden al onderzoeksverbanden. In eerdergenoemd media-instituut CAMERA werkte de afdeling communicatiewetenschap samen met informatica, letteren en psychologie en pedagogiek. De afdeling sociale en culturele antropologie participeerde in VISOR, het ‘vU institute for the study of religion, culture and society’ waarin ook de faculteiten letteren en godgeleerdheid participeerden. Het Network institute, dat kennis en kunde in informatica, informatietechnologie, communicatie, organisatie en marketing verenigde, was een onderzoeksinstituut van FEWEB, exacte wetenschappen (informatica) en sociale wetenschappen. CAMERA werd in juli 2012 onderdeel van Network institute.

‘EEN WALM VAN MANAGEMENTDISCOURS’

Intussen bereikte de financiële crisis steeds diepere dalen. Het ministerie van onderwijs drong bij de universiteiten op scherpere profilering aan, zowel in onderwijs als onderzoek. Voor de franje van elkaar overlappende opleidingen en onderzoeksprogramma’s was geen geld meer; concurrentie was uit den boze, complementariteit de missie. Deze boodschap, van eind 2011, had aan de vU tot gevolg dat het college van bestuur, ten einde de speerpunten van onderwijs en onderzoek verder aan te scherpen en voorts tot een efficiëntere bedrijfsvoering te komen, naar fusies van faculteiten ging toewerken. Theologie moest samen met filosofie verder, bewegingswetenschappen met psychologie en pedagogiek, sociale wetenschappen met letteren.⁹³

Laatstgenoemde traject werd in april 2012 door het college van bestuur gecommuniceerd als een nog intern te houden ‘denkrichting’, die niettemin dezelfde dag op straat lag, tot woede van Hemerijck. De decaan had herhaaldelijk aangegeven eventueel over een fusie met letteren te willen praten, mits psychologie en pedagogiek zich erbij aansloten zodat een brede faculteit ‘social arts and humanities’ in zicht kwam. Een fusie met alleen letteren leverde nauwelijks synergetische voordelen op. Hemerijck voelde zich door het college van bestuur in de rug aangevallen en wilde aftreden, maar kwam na een gesprek met voorzitter René Smit op zijn schreden terug.⁹⁴

Ondertussen had het bericht over fusie met letteren uiteraard de nodige vragen opgeroepen in het ‘Metropolitan’, waar wat organisatorische versmelting betrof toch al het nodige aan de hand was. In 2011 waren de afdelingen sociologie en M&T samengevoegd, gevolgd door COM en organisatiewetenschappen, terwijl fusiebesprekingen gaande waren tussen de afdelingen politicologie en bestuurswetenschappen. Dit alles kweekte, zoals in elke organisatie, gevoelens van onrust en onzekerheid. Die vonden nog meer voeding in de door het college van bestuur aangekondigde megabezuiniging van 33 miljoen op de ondersteunende diensten, ten koste van driehonderd voltijdbanen, misschien wel vierhonderd. Hemerijck probeerde op een informerende bijeenkomst met het personeel, eind mei 2012, klare wijn te schenken. Hij liet weten ‘nee’ te hebben gezegd tegen een fusie met alleen letteren. Inmiddels waren gesprekken gaande met FEWEB en rechten, maar verder dan de fase van verkenning reikten die nog niet. Hemerijck committeerde zich wél, samen met directeur bedrijfsvoering Mareanne Karssen, aan de bezuinigingsplannen van het college van bestuur. De ondersteunende diensten waren volgens Hemerijck en Karssen verre van optimaal georganiseerd; met herschikking viel veel te winnen.⁹⁵

Drie maanden later, eind augustus 2012, leken opstandige tijden te herleven. Drie hoogleraren van de faculteit, te weten afdelingshoofd bestuurswetenschappen Trommel, afdelingshoofd politicologie Overbeek en Thijl Sunier, sinds 1 januari 2009 hoogleraar islam in Europese samenlevingen en hoofd van de afdeling sociale en culturele antropologie, haalden het landelijke nieuws met hun oproep de opening van het academisch jaar te boycotten. Waarom feestgedruis wanneer honderden mensen hun baan dreigden te verliezen? De drie af-

delingshoofden waren betrokken bij het medewerkersplatform ‘Verontruste vù’ers’, waarvan sociologiedocent Boris Slijper een van de initiatiefnemers was. Het platform hekelde de kille rekenaarsmentaliteit van het college van bestuur. ‘Wanneer je de brieven en mails van het college leest, dan stijgt daar een walm van managementdiscours uit op,’ sprak Overbeek. ‘Ik denk niet dat ik iets schokkends zeg als ik constateer dat dit college van bestuur niet heel veel affiniteit heeft met het overgrote deel van de campus.’ Hoe kon men, vroeg Overbeek 297 zich af, anders denken honderden banen bij de bedrijfsvoering te kunnen schrappen zonder dat dit ten koste ging van onderwijs en onderzoek?⁹⁶

‘HOE HET ANDERS EN BETER KAN WORDEN’

Overbeeks vraag domineerde begin oktober 2012 ook een bijeenkomst van collegevoorzitter René Smit met ongeruste en ontstemde fsw’ers. Waar Smit tekst en uitleg dacht te kunnen geven, liepen de vijftig aanwezige faculteitsmedewerkers te hoop tegen het gebrek aan inspraak. Voorts hekelden ze Smits weigering alternatieve bezuinigingsmaatregelen in beschouwing te nemen. De stemming werd er niet beter op toen de in het nauw gebrachte collegevoorzitter opmerkte: ‘Als je niet ziet dat er bezuinigd moet worden, dan weet je niet hoe de wereld in elkaar steekt.’⁹⁷

Niet bepaald een frase waarmee je je in een faculteit sociale wetenschappen populair maakte – een faculteit die zich in haar *Beleidsplan 2011-2015* nadrukkelijk (‘Bij fsw zijn we net zo goed Amsterdams als kosmopolitisch’) in het hart van de maatschappij plaatste.⁹⁸ Een faculteit met passie voor de publieke zaak, hoeksteen van een universiteit die haar wortels in een levensbeschouwelijk gedreven emancipatiebeweging niet wilde verloochenen. ‘Wetenschap en academisch bedrijf kunnen nooit waardenvrij zijn, en waarden zijn altijd gebaseerd op een bepaalde overtuiging of filosofie,’ zo werd de slogan ‘vù is verder kijken’ in het Instellingsprofiel 2011-2015 verklaard. ‘Levensbeschouwing doordringt alle onderwijs en onderzoek aan de vù en leidt tot wetenschapsbeoefening die verplicht tot persoonlijke verantwoordelijkheid en een sterke oriëntatie op maatschappelijke vraagstukken.’⁹⁹

Mooie woorden, die anno 2013 als een boemerang op de hoofden

van Smit en zijn medebestuurders neerkwamen. Kernwaarden als ‘persoonlijk’ en ‘verantwoordelijk’ waren volgens menig medewerker ver te zoeken; het was een en al rigide regel- en bezuinigingsdrift dat de klok sloeg. Dit ging ten koste van onderwijs en onderzoek, laat staan dat er veel aandacht was voor de levensbeschouwelijke grondtoon die er in moest doorklinken. Efficiency en rendement regeerden volgens de Verontruste vu’ers de werkvloer – en niet alleen in Amsterdam-Buitenveldert. Alle Nederlandse universiteiten werden intussen bestuurd bij de neoliberale gratie van New Public Management, inhoudend dat het leiden van een commercieel bedrijf of een (semi-)publieke organisatie ongeveer hetzelfde was. Dit had voor onderzoeksfinanciering de term ‘valorisatie’ voortgebracht, verhullende *newspeak* voor maatschappelijk nut en vooral economisch gewin. Kennis moest de kassa laten rinkelen. Waarden werden vervangen door meetbare ‘prestatie-indicatoren’. Alles werd geteld en vergeleken: publicaties, colleges, scriptiebegeleidingen, onderzoeksvoorstellen – alles in het teken van productiedraaien. ‘Studenten werden cliënten, diploma’s het product, wetenschappers en docenten de productiemedewerkers,’ schreef Verontruste vu’er Slijper in april 2013 op de opiniepagina van *NRC Handelsblad*.¹⁰⁰

Medestrijder Trommel deed tezelfdertijd van zich spreken als een van de samenstellers van de bundel *Passie voor de publieke zaak*. Daarin beantwoordden negen sociaalwetenschappers, verbonden aan verschillende Nederlandse universiteiten, de vraag of het keurslijf van valorisatiedenken en publicatiedruk (ultraspecialistische artikelen in internationale *journals*, ontoegankelijk en onbegrijpelijk voor het grote publiek) nog wel ruimte liet voor maatschappelijk engagement. Ja, antwoordden alle scribenten, met onderlinge nuances, maar bevlogen tijden van weleer zouden niet weerom komen. ‘Ik heb het idee,’ aldus Barbara Vis, een van de auteurs en sinds januari 2013 hoogleraar politieke besluitvorming bij rsw, ‘dat je maatschappelijke zichtbaarheid ook meetelt, al is het wel vaak een sluitpost bij een benoeming.’ Veel hartzeer leek Vis, geboren in 1979, er niet van te hebben. Haar primaire drijfveer was uiteindelijk toch het oplossen van wetenschappelijke vraagstukken. Trommel, twintig jaar ouder en opgegroeid in de *roaring seventies*, zag in de problemen van de pluriforme en globaliserende samenleving meer uitdaging: ‘We moeten niet alleen laten zien hoe het is, ook hoe het anders en beter kan worden.’¹⁰¹

[8] Om de betekenis van de sociale wetenschappen 1963-2013

‘Wat betekent het dat we sociale wetenschappen beoefenen aan de Vrije Universiteit?’ 299

Deze vraag bracht de hoogleraren en wetenschappelijk medewerkers van de subfaculteit ‘sociale studierichtingen’ in juni 1964, als sluitstuk van de aanloop tot de daadwerkelijke oprichting van de subfaculteit, twee dagen bijeen in het Oosterbeekse conferentieoord De Bilderberg. Een duidelijk antwoord op de vraag bleef uit. *Sec* waarneeming en vastlegging van feiten – positivisme – was niet genoeg, vonden alle aanwezigen. Duiding was ook nodig, met het evangelie als richtsnoer. Maar hoe? Wat moest eigentijds-christelijke wetenschapsbeoefening inhouden? Hoe bedreef je normatieve wetenschap die tevens toepasbaar was? Wetenschap waarmee je wat kón?

Twee dagen lang bleef de vraag uitdagend boven De Bilderberg zweven, zonder dat de vijftien vergaderden tot een concreet antwoord kwamen. Het tijdsgewricht was hier niet vreemd aan. In de gereformeerde wereld anno 1964 was veel in beweging: politiek, sociaal, theologisch. Gevoelens van onzekerheid en onvrede waren als gevolg van secularisatie en ontzuiling prominent aan de oppervlakte gekomen en versmolten tot één prangende vraag: gereformeerden, waarheen? *Trouw*-hoofdredacteur Bruins Slot en ARP-voorzitter Berghuis kozen de weg van geëngageerde beginselpolitiek. Die ontleende haar waarde niet meer aan in het verleden behaalde resultaten, maar stond ‘normatief’ in de eigen tijd – en bood geen garanties voor de toekomst. ‘Gerechtigheid’, ‘bewustmaking’, ‘vrede’ en ‘openheid’, kwadratuur van de ontlukende evangelische radicaliteit, waren veelal niet meer dan globale eindbestemmingen.

Het modern-normatieve karakter van de aan de VU te beoefenen sociale wetenschappen kreeg evenmin een duidelijke invulling. De hamvraag van de Bilderbergseance werd naderhand impliciet beantwoord door de hoogleraren Brasz en Kuypers, die in hun bestuurskundige respectievelijk beleidspolitologische onderzoek aan het bij-

belse rentmeesterschapsbeginsel refereerden. Schoorl, hoogleraar niet-westerse sociologie, beriep zich voor het doordenken van de mondiale problemen van armoede en onderontwikkeling op het evangelie-woord 'je naaste liefhebben als jezelf'. Het meest uitgesproken normatieve geluid kwam uit de sectie sociologie, ten gehore gebracht door Van Zuthem, (buitengewoon) hoogleraar economische sociologie en bedrijfs sociologie. Met een beroep op de evangelische boodschap van solidariteit en gerechtigheid maakte Van Zuthem zich sterk voor verregaande arbeidersmedezeggenschap in ondernemingen. Ook gispte hij zaken als 'eigendom' en 'bezitsvorming', tot vreugde van progressieve studenten die de deur van Van Zuthems collegezaal platliepen.

Behoudend gereformeerd Nederland meende echter dat de bedrijfs-socioloog buiten de poort moest worden gezet. Beoefening van sociale wetenschappen aan de v u moest primair inhouden dat aanverwante maatschappelijke organisaties van universitair geschoold kader werden voorzien. De subfaculteit moest zeker niet, zoals de ('rode') politiek-sociale faculteit van de Gemeente Universiteit, een broedplaats van radicale wereldverbeteraars worden. 'De sociale faculteit was expliciet opgericht om mensen op te leiden voor de christelijke politiek en christelijke organisaties,' in Dick Kuipers latere woorden. 'De opleiding van bestuurders konden we immers niet overlaten aan de "Rode Faculteit"'.¹

DE HORIZON KLEURT ROOD

Na mei 1968, de maand dat Parijse studenten in opstand kwamen, ging ook Mundus, de vereniging van sociologie- en politicologiestedenten, zich serieus buigen over de vraag wat het betekende sociale wetenschappen te beoefenen aan de Vrije Universiteit. Ook Mundus verwierp plat positivisme, maar anders dan veel staffleden zocht de studentenvereniging het normatieve archimedisch punt niet in de bijbel. Voortgestuwd door de tijdgeest gingen Mundianen bij de neomarxistische profeten van de Frankfurter Schule in de leer: Marcuse, Adorno, Horkheimer. Beoefening van sociale wetenschappen moest bestrijding van onrecht en onderdrukking betekenen, wereldwijd; moest betekenen dat kapitalisme en kolonialisme aan de kaak werden gesteld. Het overgrote deel van de staf had hier groot bezwaar tegen, om-

dat het evangeliewoord achter de rode horizon van het neomarxisme verdween en wetenschapsbeoefening tot dienstmaagd van maatschappijkritiek werd gereduceerd.

Dit leidde in mei 1970 tot het Waterloo van de commissie-Doelstellingen, tot teleurstelling van voorzitter Brasz die bereid was een eindweegs met de studenten mee op te trekken. Nog meer tweespalt zaaide de eis van Mundus dat in de subfaculteitsraad en de vakgroepen, te formeren vanwege de wet universitaire bestuurs hervorming (wub), volgens het radicaal-democratische principe van *one man one vote* moest worden gestemd. Zelfs Van Zuthem, de linksbuiten van het hooglerarencorps en samen met Brasz pleitbezorger van medebeslissingsrecht, kwam uiteindelijk recht tegenover zijn studenten te staan. Lector politicologie Van Putten, die tijdens de bezetting van het hoofdgebouw in 1972 lid van het Comité Democratisering was, samen met Van Zuthem, trof hetzelfde wrange lot. Zo verslond de studentenrevolte haar eigen hoogleraren. 301

Naast de normatieve fundering van de sociale wetenschappen en de interpretatie van de wub, was er nog een derde conflicthaard: projectonderwijs, groepsgewijze en interactieve colleges waarin onderwijs en onderzoek samen opgingen, aan de hand van een actueel politiek-maatschappelijk thema. Niet dat de staf veel bezwaar tegen projectonderwijs *an sich* had – integendeel. Niemand had zitten wachten op de massacolleges waartoe de subfaculteit eind jaren zestig, wegens de grote studentenaanwas, meer en meer haar toevlucht moest nemen. Docenten zaten echter evenmin verlegen om werkgroepen waarin linksradicale Mundianen, de leden van de Rode Eenheid Sociologie voorop, het leeronderzoek tot 'onderdeel van een allesomvattende revolutionaire strijd voor het socialisme' probeerden te maken. Engagement was oké, propaganda niet, laat staan indoctrinatie.

DRIE STRIJDpunTEN, ZES JAAR 'GEDONDER'

Normatieve wetenschap, projectonderwijs en werken met de wub zorgden zes jaar lang, van 1970 tot 1976, voor 'gedonder in de sociale'. Conflicten rond benoemingen, nauw samenhangend met eerstgenoemde twee strijdpunten, en bezettingen van faculteitsgebouwen waren niet van de lucht. Maar anders dan elders in universitair Neder-

land werden mensen en verhoudingen niet onherstelbaar beschadigd. Te midden van al het gedonder bleef men toch enigermate sociaal. Solidariteit en gemeenschapszin, bijbels geïnspireerde huisstijlkenmerken van de subfaculteit, op grond waarvan de studenten reeds in 1967 toegang was verschaft tot de plenaire vergadering, hadden zwaar onder het geruzie te lijden. Ze gingen echter niet ter ziele en overleefden zelfs de ‘coup’ van mei 1974, toen het bestuur, met steun van de meeste hoogleraren, de door patstellingen geplaagde subfaculteitsraad terzijde schoof. Mundus stond op haar achterste benen, maar kon na verloop van tijd evenmin meer ontkennen dat de ‘coup’ de bestuurbaarheid van de subfaculteit ten goede was gekomen.

Bestuurlijk en organisatorisch bleef de subfaculteit ook overeind tijdens het verbeterd gevecht rond het lectoraat internationale betrekkingen dat van december 1975 tot juni 1977 werd uitgevochten in een bizarre Koude-Oorlogsfeer. Schuyt en Taverne reppen in dit verband van ‘de behoefte aan heldhaftigheid van jongeren die nooit hadden kunnen bewijzen of ze “goed of fout” zouden zijn geweest.’² Dat Mundianen zich tot de CPN bekenden en medestudenten opriepen zich op *De Waarheid* te abonneren had – anders gezegd – ook historische gronden. Partij en krant vormden voor de malcontente studenten een schakel met de bezettingstijd waarin de communisten de rug recht hadden gehouden. ‘De oorlog’ fungeerde, mede dankzij het moreel getoonzette werk van de geschiedschrijvers Loe de Jong en Jacques Presser, als ethisch referentiekader. ‘De CPN was heel *straight* in de oorlog,’ keek Tineke van den Klinkenberg, die van 1964 tot 1972 sociologie studeerde en het namens de CPN tot Amsterdams wethouder zou brengen, op haar studententijd terug. ‘Ik vroeg me af of ik zelf standvastig genoeg zou zijn in zo’n situatie.’³

Op zes jaar ‘gedonder’ volgde na 1976 een periode waarin de rode horizon allengs verbleekte en staf en studenten voetje voor voetje naar elkaar toe werden gedreven. Een dergelijk bondgenootschap was eind jaren zestig ook actief geweest, gericht tegen Maris en Posthumus. Deze met ministerieel mandaat opererende verkenners wilden de universiteiten beter op de modern-industriële samenleving laten aanslui-

ten, door respectievelijk het universitaire bestuursbestel en onderwijsstelsysteem te verzakelijken en te stroomlijnen. Hoogleraren, docenten en studenten wisten de plannen te verijdelen, maar de geest van Maris en Posthumus liet zich allerm minst verjagen. Onder de golf van het studentenactivisme ging een sterke conservatieve onderstroom schuil die in de tweede helft van de jaren zeventig, bij kenterend economisch getij, steeds prominenter aan het oppervlak kwam.⁴ PvdA-minister Van Kemenade besloot in 1976 dat het onderwijscurriculum van zes naar

303

vijf jaar moest worden 'geherprogrammeerd'. Bijvakken werden geschrapt; de studiedruk moest groter worden (waar in de praktijk weinig van terecht kwam). De WUB werd voor een deel ontmanteld: op het grondvlak van de (sub)subfaculteiten en vakgroepen werd de democratie ingeperkt, ten einde de bestuurlijke slagkracht te vergroten. Twee jaar later, in 1978, kondigde Pais, de opvolger van Van Kemenade, de vierjarige cursus aan. Daarmee haalde de vvd-minister een streep door het nog lopende herprogrammeringsproces en werd als nog werkelijkheid wat tien jaar eerder al door Posthumus was voorgesteld: een basaal en beroepsgericht curriculum waarin voor *Bildung* nauwelijks meer plaats leek te zijn. Voorts kondigde Pais voor de financiering van het onderwijs een nullijn aan, ongeacht het stijgende aantal studenten. Dat dit alles ten koste zou gaan van arbeidsintensieve onderwijsvormen, het zwaar bevochten projectonderwijs inbegrepen, was niet moeilijk te raden. Ook het universitaire onderzoek werd door Pais onderhanden genomen. Persoonsgebonden projecten, niet zelden te hooi en te gras uitgevoerd, moesten tot het verleden behoren. Faculteiten moesten meerjarige onderzoeksprogramma's entameren die volgens een systeem van voorwaardelijke financiering (vf) werden bekostigd; pas na positieve evaluatie door een visitatiecommissie werden ze definitief gehonoreerd.

Steeds verder drong de overheid het ooit zo autonome universitaire bolwerk binnen. Want wie betaalt, die bepaalt. De vraag wat het betekkende sociale wetenschappen te beoefenen was een diametraal andere geworden, een tweezijdige: hoe houden we 'Zoetermeer', domicilie van het departement van onderwijs en wetenschappen, op afstand? Hoe halen we ondertussen wel zoveel mogelijk overheidsgeld binnen?

304 Vanaf najaar 1982, onder het ministeriële bewind van Deetman, alumnus van de subfaculteit, werd de vraag ronduit existentieel: hoe houden we de sociale wetenschappen aan de vu overleind? 'Taakverdeling en concentratie', een bezuinigingsoperatie die 250 miljoen moest opleveren, betekende het einde van de studierichting sociologie, overigens al geruime tijd een huis van verval. Sociologie kampte ook met een imagoprobleem dat nauw samenhang met het in de tweede helft van de jaren zeventig verlopende progressieve getij. Conservatief ressentiment baarde een discours waarin sociologen werden vereenzelvigd met morsige welzijns- en opbouwwerkers die meer met zichzelf dan met hulpbehoevende burgers bezig waren, alles op kosten van de overheid, wier sturend en hervormend vermogen evenzeer aan de kaak werd gesteld.

Toen Deetman in 1986 een tweede bezuinigingsronde bekendmaakte, 'Selectieve krimp en groei', sloeg menigeen de schrik op nieuw om het hart. De skg-gifbeker ging evenwel aan de subfaculteit voorbij, maar dit nam niet weg dat politicologie er weinig florissant voor stond. De vakgroep kampte *grosso modo* met dezelfde problemen als sociologie aan het begin van het decennium: een gebrek aan organisatorische en personele cohesie, een weinig coherent onderzoeksprofiel en een stagnerende studenteninstroom. Een grondige reorganisatie, in 1990 ten uitvoer gebracht, voorkwam dat ook politicologie implodeerde, al ging dit wel met het nodige 'gedonder' gepaard.

De voorwaardelijk gefinancierde onderzoeksprogramma's, die in het bezuinigingsgeweld zoveel mogelijk werden ontzien, hadden inmiddels duidelijke contouren gekregen. 'Functiedragers in het welzijnswerk', het programma van de vakgroep sociologie, had zijn wortels in de door Henk van den Berg getoonzette 'sociologie van de hulpverlening', onder welke noemer in de jaren zeventig praktijkgericht onderzoek naar opbouwwerk was verricht. Gaandeweg de jaren tachtig echter was het onderzoeksvizier op ouderenzorg gericht. Deze ontwikkeling, een reactie op de 'vergrijzing' van de samenleving, was nauw gerelateerd aan de vrije studierichting sociale gerontologie die met ingang van het academisch jaar 1985-1986 werd aangeboden. Het sociaal-gerontologische onderzoek maakte snel naam en werd een visitekaartje van de faculteit.

Dit gold ook voor het door sociologe De Jong-Gierveld geleide 'eenzaamheidsonderzoek' dat aan de sociale gerontologie verwant was. Beide projecten belichtten 'groepen onder druk', om met het eerste, in 1966 geformuleerde sociologische onderzoeksprogramma te spreken. En om nog verder terug te grijpen, op het pionierswerk van Van Dijk, de eerste hoogleraar sociologie: 'mens en medemens' stonden centraal, zij het dat niet meer aan het evangeliewoord 'je naaste lief te hebben als jezelf' werd gerefereerd. Net zo min als dat in het be-
305
leidspoliticologische en bestuurskundige onderzoek, verenigd in het vr-programma 'Bestuur, beleid en implementatie', nog werd gerept van het rentmeesterschapsbeginsel, ooit een oriëntatiepunt van Brasz en Kuypers.

Wat aan christelijke inspiratie restte was aandacht voor de verre naaste, zijnde de 'O' van 'ontwikkeling' in het onderzoeksprogramma 'Religie, macht en ontwikkeling' van culturele antropologie/niet-westerse sociologie. 'Ontwikkeling' stond dan vooral voor het wedervaren van de gewone man en vrouw in de Derde Wereld, zowel in de stad als op het platteland. De nabije naaste figureerde in Schuyts onderzoek naar liefdadigheid, ontstaan in de periferie van het sociaal-gerontologische onderzoeksprogramma, maar na de millenniumwisseling uitgroeiend tot een belangwekkende *niche* in het facultaire onderzoek.

NIEUW VERSUS OUD

Het regime van de voorwaardelijk gefinancierde onderzoeksprogramma's werd door menig een als een knellend keurslijf ervaren, maar de wetenschappelijke productie won ontegenzeggelijk aan samenhang en omvang. Keerzijde was dat de faculteit, als organisatie, verder aan cohesie inboette, omdat elke vakgroep zijn eigen onderzoeksprogramma had. Nog meer dan vroeger vormden de sociaal-culturele wetenschappen aan de vU een archipel van werkeenheden, met uiteen liggende onderkomens in Oud-Zuid, aan de boorden van het Vondelpark, en in Buitenveldert, op de campus aan de De Boelelaan.

De insulaire organisatie werkte een organisatiecultuur in de hand die door Tennekes, decaan van 1989 tot 1992, werd getypeerd als 'wég van de faculteit'. Dit hoefde, zolang de bewoners van de archipel zich met elkaar in de faculteitsraad konden verstaan, overigens geen ramp

te zijn. Bovendien leek op het terrein van het onderwijs een tegenbeweging gaande te zijn. De vrije studierichtingen sociale gerontologie, etnische studies & minderheidsvraagstukken en vrouw & beleid, alle drie van de grond getild in de jaren tachtig, hadden een maatschappelijk probleemveld tot onderwerp en overstegen dientengevolge de eng-disciplinaire vakgroepsgrenzen. Een vierde vrije studierichting zag in 1990 het licht: cultuur, organisatie en management, die een ongekend succes werd. Na twee jaar telde COM al meer dan vierhonderd studenten, het merendeel hbo-afgestudeerden die op grond van de harmonisatiewet direct toegang tot de doctoraalfase hadden gekregen.

Ook de vrije studierichting beleid, communicatie en organisatie, in 1995 van start gegaan, trok drommen hbo'ers aan. Begin 1997, in het tweede jaar van haar bestaan, had BCO tweehonderd studenten. Zes op de tien studenten stonden inmiddels bij een van de vrije studierichtingen ingeschreven. De traditioneel-disciplinaire opleidingen, politicologie & bestuurskunde en culturele antropologie/sociologie der niet-westerse samenlevingen, kwamen in het gedrang. De vraag wat het betekende sociale wetenschappen te beoefenen aan de VU was, op weg naar de millenniumwisseling, tot een keuzevraag geworden: kunde of kennis? Was de faculteit een vervolgopleiding voor hbo'ers die een academische attitude niet het allerbelangrijkste vonden en als beleidsmedewerker, directeur, voorlichter, consultant of manager aan de slag wilden? Of hield de faculteit (ook) vast aan haar taak studenten vooreerst tot wetenschappers op te leiden?

Ondertussen kregen politicologie & bestuurskunde en culturele antropologie/sociologie der niet-westerse samenlevingen, de door de vrije studierichtingen overvleugelde basisdisciplines, nog steeds het grootste deel van het personeelsbudget toebedeeld. Ook domineerden ze het faculteitsbestuur. Wrijvingen waren het gevolg, versterkt door de moeizame implementatie van de MUB, de wet modernisering universitaire bestuursorganisatie die vanwege haar hiërarchische opzet een omslag in doen en denken vereiste. Binnen het ruim twee decennia vigerende WUB-bestel, dat vorm had gekregen in turbulente tijden en nadien – mede daardoor – stressbestendig was gebleken, was de faculteit de spanningen over haar scheefgroei vermoedelijk wel de baas gebleven. Ze groeiden het eerste bestuur onder het nieuwe MUB-regime echter al snel boven het hoofd en leidden in het voorjaar van 2000 tot een forse bestuurscrisis. Opnieuw was er 'gedonder in de sociale'.

Interim-decaan Sanders, aangetreden in september 2000, maakte schoon schip. De emeritus-hoogleraar psychologie creëerde draagvlak voor de MUB-structuur, zodoende het personeel de weg ‘terug naar de faculteit’ wijzend. Ook bereidde Sanders de invoering van de bachelor-masterstructuur in het onderwijs voor. Onder het bewind van Klandermans, die in 2001 het decanaat op zich nam en evenals Sanders van de subfaculteit psychologie afkomstig was, werd het onderwijscurriculum verder op de bamaleest geschoeid. Klandermans drukte zijn stempel echter vooral op het facultaire onderzoek. Een indrukwekkend cortège van strategische, bezoekende en bijzondere hoogleraren, deels gefinancierd uit de eigen reserve, deels door het college van bestuur, schreed de faculteit binnen. De onderzoeksprogramma’s wonnen aan kwaliteit, maatschappelijke relevantie en internationale statuut, maar de door Klandermans beoogde interfacultaire dwarsverbanden kwamen niet tot stand. De ‘eilandencultuur’ bleef hardnekkig, ook na 2004 toen de sociale wetenschappen eindelijk, na een halve eeuw, duurzaam onder één dak waren verenigd.

307

Anton Hemerijck, die Klandermans in september 2009 als decaan opvolgde, kreeg van begin af aan met flinke financiële tegenwind te maken. Het door Klandermans geëntameerde onderzoeksstimuleringsprogramma moest grotendeels worden beëindigd, terwijl het mes moest worden gezet in het onderwijscurriculum. Meer doen met minder, luidde noodgedwongen de nieuwe missie van de faculteit. Een grote faculteit voor wat de omvang van de ‘nieuwe’ disciplines bestuur & organisatie en communicatiewetenschap betrof, in september 2012 zelfs de op één na grootste van Nederland waar het de bacheloropleidingen van deze disciplines aanging. Een kleine faculteit daarentegen wat het aantal studenten sociale en culturele antropologie, politicologie en sociologie betrof, de kleinste in de bachelorfase. En voor het overige....? Een ‘gewone’ faculteit, aan een ‘normale’ universiteit...?

‘GEWOON BIJZONDER’

In juni 2013, twee weken voordat de tekst van dit boek werd afgesloten, presenteerde politicoloog Cees Paardekooper *Omstreden normalisering*, met als ondertitel ‘hoe de Vrije Universiteit veranderde in de lange jaren zeventig’. In zijn boek poneert Paardekooper onder meer

de prikkelende stelling dat de studentenbeweging er – onbedoeld – voor heeft gezorgd dat de v.u transformeerde van een kleinschalige, elitaire instelling voor onderwijs op gereformeerde grondslag naar een massa-universiteit die zich in weinig meer onderscheidde van andere universiteiten. Radicale studenten, ‘sociaal-culturelen’ in eerste gelid, onder wie Paardekooper zelf, eisten een meer kritische en maatschappijrelevante benadering; daarmee droegen ze er volgens Paardekooper toe bij dat de eind jaren zestig, begin jaren zeventig gaande discussie onder hoogleraren en stafleden over de validiteit van ‘christelijke wetenschap’ in het voordeel van de sceptici werd beslecht. Christelijke wetenschap werd waardegedreven wetenschap, waarmee de poorten werden geopend voor studenten en medewerkers van buiten de gereformeerde gezindte. Door aldus te moderniseren, betoogt Paardekooper, kon de v.u als bijzondere onderwijsinstelling overleven, mede met dank aan de ooit door bestuurders, hoogleraren en docenten zo verfoeide oproerkraaiers.⁵

De beginjaren van de subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, epicentrum van de door Paardekooper belichte studentenbeweging aan de Vrije Universiteit, wijzen evenwel in andere richting. In de subfaculteit was de discussie over christelijke wetenschap vier jaar voor ‘Parijs 1968’ eigenlijk al beslist. In juni 1964, nota bene nog vóór haar feitelijke oprichting, bleef de eerste lichte hoogleraren en wetenschappelijk medewerkers, vergaderd op De Bilderberg, het antwoord schuldig op de vraag wat het precies betekende sociale wetenschappen te beoefenen aan een bijzondere universiteit als de Vrije. Van haar eerste bestaansjaar af aan onderscheidde de subfaculteit zich veeleer door kleinschaligheid, saamhorigheid en maatschappelijke dienstbaarheid c.q. praktijkgerichtheid dan door een expliciet-christelijke wetenschapsbeoefening. Daarom ook kante Mundus zich na 1968 niet zozeer tegen het christelijke karakter van het subfacultaire onderwijs en onderzoek als wel tegen het vermeende (neo)positivisme dat eruit sprak. Loopt tussen toepasbare en praktijkgerichte wetenschap enerzijds en ‘zuivere’ waarneming en vastlegging van feiten en gedragingen anderzijds immers geen smalle grens?

Van haar oprichting af aan was de (sub)faculteit een ‘gewone’ faculteit waar werd gewerkt volgens regels en logica die elders ook gangbaar waren. ‘Bijzonder’ was haar waardegeoriënteerde wetenschapsbeoefening, die echter zelden werd geëxpliciteerd – maar onderhuids

wel identiteitsbepalend was. Eigenlijk droeg de faculteit bij haar oprichting reeds het cryptische label dat vier decennia later aan de v.u. als geheel werd gehangen: ‘gewoon bijzonder’. ‘De mens,’ sprak politicologiehoogleraar Kuypers in juni 1964 tijdens de bezinningsbijeenkomst op De Bilderberg, ‘kan zich nu eenmaal niet losmaken van zekere vooronderstellingen.’ Wetenschappers moesten daarom ‘Van Waarden Weten’, om te spreken met een project dat veertig jaar later invulling moest geven aan het ‘gewoon bijzondere’ karakter van de v.u. In haar onderzoek en onderwijs wilde – en wil – de faculteit niet alleen laten zien ‘hoe het is’, maar ook ‘hoe iets moet zijn’. Het eerste is normaal en maakt de faculteit tot een gewone faculteit; het tweede is normatief en maakt haar tot een bijzondere faculteit. Een faculteit ‘committed to society,’ zich in onderzoek en onderwijs manifesterend op terreinen als veiligheid en burgerschap, diversiteit en integratie, religie en migratie en de invloed van nieuwe media en technologie op het welzijn van de mens. Een faculteit met een woord voor de wereld – ‘woord’ met een ‘kleine w’, in een grote wereld: een globaliserende samenleving waarin de roep om vaste, richtinggevende waarden steeds luider klinkt. 309

Bibliografie

- Abma, R., 'Een spannend jongensboek. Studentenbeweging en tegencultuur in de jaren zestig', in: *Psychologie en maatschappij*, jaargang 23, 1999, 331-344. 311
- Achterhuis, H. J., *De markt van welzijn en geluk. Een kritiek van de andragogie* (Baarn 1980).
- Andeweg, R., 'Samen staan we sterker', in: *Mundusbulletin*, maart 1983, 23-26.
- Anema, A., *De grondslagen der sociologie. Een studie* (Amsterdam 1900).
- Bak, P., *Harde koppen, rechte lijnen. De lokale en regionale edities van Trouw in oorlogstijd* (Amsterdam-Kampen 1993).
- Bak, P., *Een 'meneer' van een krant. Trouw en Bruins Slot 1943-1968* (Kampen 1999).
- Bak, P., *Een soeverein leven. Biografie van W. F. de Gaay Fortman* (Amsterdam 2004).
- Bal, F., 'Faculteit sociaal-culturele wetenschappen verandert naam', in: *Ad Valvas. Weekblad Vrije Universiteit*, 3 april 2003, 3.
- Bartels, E. A. C., 'Een dochter is beter dan duizend schonen'. *Arabische vrouwen, symbolen en machtsverhoudingen tussen de sexen* (Amsterdam 1993).
- Bax, M. M. G., *Politieke antropologie in vogelvlucht* (Amsterdam 1988).
- , 'Mariaverschijnselen in Medjugorje. Rivaliserende religieuze regimes en staatsvorming in Joegoslavië', in: M. M. G. Bax (red.), *Religieuze regimes in ontwikkeling. Verhulde vormen van macht en afhankelijkheid* (Hilversum 1988), 92-111.
- , 'Onderzoek in oorlogsgebied: een persoonlijke ervaring', in: *sc Wetenswaardig*, jaargang 2, nummer 3, z.d. [september 1992], zonder paginanummer.
- , 'Peter Kloos: man of inspiration and many-sided anthropologist (1936-2000)', in: D. Kooiman, P. Smets en L. B. Venema (red.), *Conflict in a globalising world. Studies in honour of Peter Kloos* (Assen 2002), 1-3.
- Becker, H. A., 'De geschiedenis van de sociologie', in: W. Koops, H. van Rinsum en J. van Teunenbroek (red.), *De sociale wetenschappen in Utrecht. Een geschiedenis* (Hilversum 2005), 227-250.
- Beelaerts van Blokland, P. A. C., A. B. Ringeling en I. T. M. Snellen, *Van bestuurlijke praktijk naar bestuurskunde* (Den Haag 1988).
- Beijaard, F. W., 'And I promise you...' *Politics, economy and housing policy in Bolivia 1952-1987* (Amsterdam 1992).

- Bekkers, R., 'Giften van gereformeerden aan maatschappelijke doelen in Nederland', in: *Sociologische gids*, jaargang 49, nummer 2, 2002, 386-408.
- Bemmel, A. van, *Hogescholen en hbo in historisch perspectief* (Hbo-raad 2006).
- Benschop, A., L. Heyligers, B. Jagodič, U. de Jong, E. Kats en H. Kraan, 'Dickie Kuiper, lector?', in: *Mundusbulletin*, nummer 9, 23 mei 1972, 23-24.
- Berg, H. van den, *Sociologie van de hulpverlening* (Meppel 1963).
- , *Graven naar hulp. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de sociologie aan de faculteit der sociale wetenschappen van de VU te Amsterdam* (Amsterdam 1976).
- , 'Hoe operationaliseer je een mogelijkheid?', in: C. P. M. Knipscheer, J. Baars en M. Severijns, *Uitzicht op ouder worden. Een verkenning* (Assen-Maastricht 1988), 149-161.
- Berg, H. van den e.a., *Decentralisatie en welzijnswerk*, iv. *Procesbeschrijving van het Rotterdamse welzijnsbeleid en de reacties van het Rotterdamse welzijnswerk* (Amsterdam 1979).
- Berg, Hy. van den, F. Glastra en C. G. van der Veer, *Televisieberichtgeving en ideologie. Een case-study* (Amsterdam 1981).
- Berg, Hy. van den en C. G. van der Veer, *Ideologie en massamedia* (Amsterdam 1988).
- , *Tussen herkomst en toekomst. Een vergeten kant van het vluchtelingenbeleid* (Amsterdam 1993).
- , *Wegen naar werk. Informatielogistiek bij arbeidsbemiddeling* (Amsterdam 1993).
- Berg, Hy. van den, L. Denolf en C. G. van der Veer, *Maatwerk in kleur. Arbeidsbemiddeling in intercultureel perspectief* (Amsterdam 1993).
- , *Het kleine verschil. Slaag- en faalfactoren bij trajectbemiddeling van allochtonen* (Amsterdam 1997).
- Berg, J. J. van den, *Deining. Koers en karakter van de ARP ter discussie, 1956-1970* (Kampen 1999).
- Berg, R. van den, I. Deurwaarder en M. Kuipers, *Bijzondere studenten. 40 jaar studentenbeweging aan de Vrije Universiteit* (Amsterdam 1989).
- Beuker, P. de, 'Wat zijn we goed!!', in: *Mundusbulletin*, maart 1983, 22.
- Bie, A. de, 'Onafhankelijk Suriname...', ibidem, nummer 6, 7 februari 1972, 9-10.
- , 'De Vietnamoorlog en de (sociale) wetenschappen', ibidem, nummer 8, 18 april 1972.
- Bijlmer, J. J. M., *Ambulante straatberoepen in Soerabaja. Een studie naar kleinschalige economische activiteiten* (Amsterdam 1987).
- Blauw, J., *Religie en inter-religie. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de faculteit der letteren aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1962).
- Blauw, J. en J. Verkuy, *Doelstelling VU en statuten CPN* (Amsterdam 1976).

- Boddendijk, F. R., 'Heden ik, morgen gij', in: *VU-Magazine*, jaargang 11, nummer 3, maart 1982, 111.
- Boer, H. F. de, *Institutionele verandering en professionele autonomie. Een empirisch-verklarende studie naar de doorwerking van de wet 'modernisering universitaire bestuursorganisatie'* (Enschede 2003).
- Boerman, P., 'Scw integreert minderhedenstudies', in: *Ad Valvas*, jaargang 43, nummer 35, 6 juni 1996, 8.
- , 'Nooit meer college in de binnenstad', *ibidem*, jaargang 42, nummer 16, 15 december 1994, 6-7.
- , 'Zwevende media deden CDA de das om', *ibidem*, jaargang 43, nummer 19, 25 januari 1996, 11.
- , 'Democratie stelt in partijen niet veel voor', *ibidem*, jaargang 46, nummer 23, 11 maart 1999, 10.
- Boerman, P. en B. Rogmans, 'Banen weg door reorganisatie scw', *ibidem*, jaargang 41, nummer 41, 24 februari 1994, 1.
- Boetzelaer, J. M. van, 'Tien jaar hoger onderwijsbeleid. Een lange discussie over een algemeen erkende noodzaak tot reorganisatie', in: *Intermediair. Informatie voor leidinggevende functionarissen*, jaargang 14, nummer 45, 10 november 1978, 33-39, 47.
- Bons-van Breugel, I., J. de Jong-Gierveld en W. E. Saris, *Kritisch reflecteren over vanzelfsprekendheden. Een godsdienstsociologisch onderzoek naar Dauerreflexion* (Amsterdam 1971).
- Boonstra, D., *Politiek vormingswerk en jeugdbeleid* (Alphen aan den Rijn-Brussel 1980).
- Bos, W., 'Nieuws van de subfaculteitsraad', in: *Mundusbulletin*, december 1982, 17-18.
- Boutellier, J. C. J., *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf* (Den Haag 2002).
- , *Meer dan veilig. Over bestuur, bescherming en burgerschap* (Amsterdam 2005).
- , *Nodale orde. Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving* (Amsterdam 2007).
- , 'Veiligheidsbeleid moet op zoek naar evenwicht tussen controle en vertrouwen, vrijheid en begrenzing', in: *NRC Handelsblad*, 22 september 2007.
- Brands, J., *Onafhankelijk, ongrijpbaar, alleen. Gesprekken met Pim Fortuyn* (Amsterdam 2002).
- Brasz, H. A., *Notitie over bestuurskunde. Openbare les gegeven bij de aanvaarding van het ambt van lector in de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Arnhem 1961).
- , *Zonder vorm van proces? Toespraak tot aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de faculteit der sociale wetenschappen aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Arnhem 1964).

- , *Een kleine methodologie van de bestuurskunde* (Amsterdam 1986).
- , ‘Bestuurskunde, politiek en beleidswetenschap. Geschiedenis van een verhouding’, in: J. Th. A. Bressers, J. J. A. Thomassen en F. A. van Vught, *Politologie en het openbaar bestuur. Liber amicorum voor prof.dr. A. Hoogerwerf* (Alphen aan den Rijn 1993), 17-24.
- , ‘Kiemen’, in: P. Bak en D. M. Schut (red.), *Wim Noomen, gaaf te midden van tijdgenoten. Liber amicorum* (Amstelveen 2005), 13-15.
- Brasz, H. A., H. Daudt, Sj. Groenman en P. J. A. ter Hoeven, *Democratie anno 1967. Werking en feilen van een systeem* (Meppel z.j.).
- Breedveld, P., ‘Srebrenica was geen incident’, in: *Ad Valvas*, 21 april 2005, 1.
- Breunese, J. N., ‘Mundus’, in: *Mundusbulletin*, oktober 1982, 19-21.
- , ‘De relatie tussen politiek en bestuur. Het werk van Dwight Waldo’, in: A. F. A. Korsten en Th. A. J. Toonen, *Bestuurskunde. Hoofdfiguren en kernthema’s* (Leiden/Antwerpen 1988), 85-104.
- Broekmeyer, M. J. en J. J. Ramondt, *Arbeiderszelfbestuur in een Joegoslavische papierfabriek* (Amsterdam 1971).
- Brookman, F. H., ‘Van Putten 1’, in: *Ad Valvas*, jaargang 28, nummer 18, 16 januari 1981, 2.
- Brouns, M. L. M., *De homo economicus als winkeldochter. Theorieën over arbeid, macht en sekse* (Amsterdam 1993).
- Brouwer, L. A., *Meiden met lef. Marokkaanse en Turkse weggoopters* (Amsterdam 1997).
- Bruijn, J. de, ‘Ten geleide’, in: J. de Bruijn, J. G. M. de Bruijn en G. J. Schutte (red.), *Tussen observatie en participatie. Twee eeuwen gereformeerde en antirevolutionaire wereld in ontwikkelingsperspectief* (Hilversum 2002), ix-xi.
- Bruijn, J. G. M. de, ‘Omstreden kwaliteit’. *Omtrent vrouwenarbeid en beleid* (Amsterdam 1991).
- , ‘Hbo’ers op de universiteit’, in: *Facta. Sociaal-wetenschappelijk magazine*, jaargang 1, nummer 8, december 1993, 13.
- Bruin, J. A. W. de, ‘Beleid’ heeft een verleden. *Een historisch-theoretische studie van het doeldenken, vooral in de West-Europese handelingswetenschap, ter versterking van de bruikbaarheid van het doelmiddelschema als grondbegrippenschema van de beleidswetenschap* (Amsterdam 1991).
- Bussemaker, M., *Betwiste zelfstandigheid. Individualisering, sekse en verzorgingsstaat* (Amsterdam 1993).
- Cerutti, S., ‘“Als je niets van je leven maakt, raak je je ziel kwijt”’, in: *Trouw. Letter en geest*, 9 juni 2012, 31.
- Cohen, H. F., *De strijd om de academie. De Leidse universiteit op zoek naar een bestuursstructuur (1967-1971)* (Meppel 1975).
- Coolsma, Chr., ‘Metten is slechts het begin van weten. Evidence based poli-

- cy making en kwalitatief onderzoek', in: J. A. de Ridder, P. L. Polhuis en L. W. J. C. Huberts (red.), *Eigenzinnig bestuur. Opstellen aangeboden aan Fred Fleurke* (Nijmegen 2009), 47-49.
- Crezee, W., 'Het marktdenken "vergeet" de morele dimensie', in: *Ad Valvas*, jaargang 29, nummer 35, 11 juni 1982, 9-10.
- , "Behoud van sociologie hoeft niet méér te kosten", ibidem, jaargang 30, nummer 24, 4 maart 1983, 5.
- , "Dit is van de gekke", ibidem, nummer 28, 1 april 1983, 5.
- , 'Niemand is rang en stand gewis, het is God die heilig is', ibidem, jaargang 30, nummer 8, 21 oktober 1983, 3.
- , 'Dertiger, maar geen tobber', ibidem, jaargang 33, nummer 26, 7 maart 1986, 16.
- , 'Ook antropologen ontdekken nu het bedrijfsleven', ibidem, jaargang 36, nummer 31, 21 april 1989, 5.
- , "Collega's maakten mijn werk onmogelijk", ibidem, jaargang 37, nummer 26, 1 maart 1990, 1.
- Crezee, W. en D. de Hoog, "De beweging is alles, de inhoud is niets", ibidem, jaargang 29, nummer 13, 20 november 1981, 6-7.
- Cuilenburg, J. J. van, *Zuinig met, zuinig op informatie. Een beschouwing over informatisering en de 'informatiesamenleving'* (Amsterdam 1982).
- Cuilenburg, J. J. van, J. Kleinnijenhuis en J. A. de Ridder, *Het kabinet-Lubbers in de pers* (Amsterdam 1985).
- Cuilenburg, J. J. van, 'Wat blijft...', in: Bak en Schut (red.), *Wim Noomen*, 21-23.
- Daalder, H., 'De Nederlandse politicologie: een tussenbalans', in: *Acta politica. Tijdschrift voor politicologie*, jaargang 19, nummer 4, 1984, 441-442.
- , 'Beleid, visitatie en kwaliteitsbeoordeling', ibidem, jaargang 23, nummer 1, 1988, 62-100.
- , 'Political science in the Netherlands', in: *European journal of political research*, jaargang 20, nummer 3-4, 1991, 279-300.
- , *Universitair panopticum. Herinneringen van een gewoon hoogleraar* (Amsterdam-Antwerpen 1997).
- Dahles, H., *McBusiness versus Confucius. Anthropological perspectives on transnational organizations and networks* (Amsterdam 2004).
- Dalen, E. van, 'We zijn helemaal afgesloten van de buitenwereld', in: *Ad Valvas*, jaargang 43, nummer 4, 14 september 1995, 18.
- Daudt, H., 'Jan Barents. Grondlegger van de Nederlandse politicologie', in: J. Goudsblom, P. de Rooy en J. Wieten (red.), *In de zevende. De eerste lichting hoogleraren aan de politiek-sociale faculteit in Amsterdam* (Amsterdam 1998), 11-23.
- Dekker, G., *Een moeizaam gevecht. Mijn geschiedenis met de kerk* (Hilversum 2005).

- Deth, J. van en J. J. A. Thomassen, 'Protestantisme en progressiviteit', in: J. Th. A. Bressers, J. J. A. Thomassen en F. A. van Vught, *Politologie en het openbaar bestuur. Liber amicorum voor prof. dr. A. Hoogerwerf* (Alphen aan den Rijn 1993), 118-134.
- Deursen, A. Th. van, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam 2005).
- Diepenhorst, I. A., 'De juridische faculteit (1880-1980)', in: M. van Os en W. J. Wieringa (red.), *Wetenschap en rekenschap 1880-1980. Een eeuw wetenschapsbeoefening en wetenschapsbeschuwing aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1980), 105-155.
- Dijk, R. van, *Samenleving en adatrechtvorming* (Den Haag 1948).
- , *Enige opmerkingen over sociologie als wetenschap. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1949).
- , 'Sociologie', in: A. Sizoo (red.), *Eenheid in veelheid. Een bundel opstellen over een aantal aan de Vrije Universiteit onderwezen wetenschappen* (Goes 1954), 87-94.
- , *Vrijheid en gebondenheid van de mens in de samenleving* (Wageningen 1956).
- Dijk, R. van en G. Kuiper Hzn, *Gestalten en getijden in de sociale werkelijkheid. Een oriëntering* (Amersfoort 1964).
- Doornenbal, D., 'Gerontologie ook voor gezonde ouderen nodig', in: *Ad Valvas*, jaargang 36, nummer 3, 11 november 1988, 9.
- Dorsman, L. J., 'Studium generale. Een mislukte doorbraak (1945-1960)', in: L. J. Dorsman en P. J. Knegtmans (red.), *Universitaire vormingsidealen. De Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2006), 55-68.
- Dronkers, J., *Experimenten in het propedeuseonderwijs* (Amsterdam 1972).
- , 'Het schadelijke verlangen van een linkse generatie', in: *Mens en maatschappij*, jaargang 66, nummer 3, augustus 1991, 231-232..
- Droogers, A. F., *Zingeving als spel. Over religie, macht en speelse spiritualiteit. Een gids voor vrije zinzoekers* (Almere 2010).
- Duijvendak, M. en P. Kooij, *Sociale geschiedenis. Theorie en thema* (Assen-Maastricht 1992).
- Eijssink, M., 'Herinneringen aan een revolutie. Iraanse politieke activistes in ballingschap', in: *Facta*, jaargang 9, nummer 4, 4 juni 2001, 5.
- , 'In de jungle van het bedrijfsleven', in: *Ad Valvas*, jaargang 37, nummer 5, 20 september 1990, 5.
- , 'Politologiestudenten verkeren in een "crisissituatie"', *ibidem*, jaargang 38, nummer 25, 28 februari 1991, 2.
- , '"Wij delen diploma's uit alsof het krentenbroodjes zijn"', *ibidem*, jaargang 40, nummer 16, 10 december 1992, 16.

- Eriksen, T. H., *Risking security. Paradoxes of social cohesion* (Amsterdam 2005).
- Ernsting, M., 'Hoogerwerf exit', in: *Pharetra. Studentenblad aan de Vrije Universiteit*, jaargang 24, nummer 8, 21 februari 1969, 9.
- , 'De Vrije Universiteit als spion van de bovenbazen', *ibidem*.
- , 'Mundus: een vermoeide terugblik', in: *Mundusbulletin*, nummer 4, [november] 1970, 10-13.
- , 'Doctoraalfase. Bestuurskunde: nog steeds gemorrel aan het vijfde poot van het schaap dat bestuurder heet?', *ibidem*, nummer 3, 15 november 1971, 28-29.
- , 'Het geweld van 1968', in: *De Helling. Kwartaalblad voor linkse politiek*, 2008/3, op: <http://bureaudehelling.nl/artikel-tijdschrift/het-geweld-van-1968>, geraadpleegd op 21 oktober 2009.
- Erve, H. J. van der, *De kleinschalige bouwnijverheid in Semarang. Een studie naar bedrijvigheid en werkgelegenheid in de bouwsector* (Amsterdam 1993).
- Eskens, E., 'De onpartijdige wetenschap voorbij', in: *Ad Valvas*, jaargang 38, nummer 27, 14 maart 1991, 11.
- , 'Drie dagen in de week tot twaalf uur uitslapen', *ibidem*, jaargang 39, nummer 15, 28 november 1991, 1, 3.
- Euser, L., 'Mundus, een situatieschets', in: *Mundusbulletin*, jaargang 10, nummer 1, oktober 1980, 3-6.
- Ex, F., 'Kritiek op Mundus/srvv', *ibidem*, jaargang 7, nummer 4, december 1977, 10-12.
- Faber, M. J., *Srebrenica, vanuit een andere hoek bekeken* (Amsterdam 2005).
- Feddema, J. P., 'Tswana ritual concerning rain', in: *African Studies*, jaargang 25, nummer 4, 1966, 181-195.
- , *Transvaal-Batswana kiezen voor de moderne wereld. Een vergelijkende studie van socio-culturele verandering in een zgn. Bantoestan als antwoord op het aanbod van de "Boeren", de zending en de industriële stad* (Baarn 1972).
- Feenstra, G. T., 'Verkade geen gesneden koek voor de vv', in: *Pharetra*, jaargang 27, nummer 7, januari-februari 1972, 3.
- , 'Sociaal-wetenschappelijk onderzoek biedt geen rooskleurig beeld', in: *Ad Valvas*, jaargang 23, nummer 6, 26 september 1975, 5.
- Fennema, M. en R. van der Wouden (red.), *Het politicologendebat: wat is politiek?* (Amsterdam 1982).
- Fleurke, F., *Van bestuurskunde naar bestuurspraktijk* (Alphen aan den Rijn 1991).
- Foppen, J. W., *Gistend beleid. Veertig jaar universitaire onderwijspolitiek* (Den Haag 1989).
- Fortuyn, P., *Autobiografie van een babyboomer* (Rotterdam 2002).

- Ganzeboom, H. B. G., 'Appels en peren, *apples and oranges*. Twee problemen van vergelijkend onderzoek en hun oplossing', oratie 19 december 2002, op: <http://www.fsw.vu.nl/nl/Images/Oratie%20Ganzeboom%202002-tcm30-215568.pdf>, geraadpleegd op 6 januari 2013..
- Gastelaars, M., *Een geregeld leven. Sociologie en sociale politiek in Nederland 1925-1968* (Amsterdam 1985).
- Gerretson, F. C., *Prolegomena der sociologie* (Haarlem 1911).
- Geschiere, P. L., 'De koloniale staat en de vestiging van kapitalistische dominantie over de oude productiegemeenschappen – enkele Afrikaanse voorbeelden', in: W. J. M. van Binsbergen en P. L. Geschiere (red.), *Oude productiewijzen en binnendringend kapitalisme. Antropologische verkenningen in Afrika* (Amsterdam 1982), 81-127.
- Ghorashi, H., *Paradoxen van culturele erkenning. Management van diversiteit in nieuw Nederland* (Amsterdam 2006).
- Glebbeeck, A. C. en H. de Vos, 'Heeft de sociologie een toekomst? Over de hardnekkige onvolledigheid van de sociologische beroepsopvatting', in: *Mens en maatschappij*, jaargang 75, nummer 4, 2000, 277-297.
- , 'De toekomst is aan wie haar toekomst', *ibidem*, jaargang 76, nummer 1, 2001, 68-72.
- Godschalk, J., *Een socioloog ziet het anders* (Amsterdam 1999).
- Goudsblom, J., *Balans van de sociologie* (Nijmegen 1990).
- Graaf, H. van de, *Denken aan doen. Een onderzoek naar enkele methodische aspecten van beleidsontwikkeling* (Amsterdam 1983).
- Greef, T. de, 'De slingerbeweging tussen conflict en consensus', in: *Ad Valvas*, jaargang 39, nummer 9, 17 oktober 1991, 7.
- Haaft, G. ten, 'De donderspeech van Dales galmt nog steeds na', in: *Trouw*, 8 september 1999.
- Haar Romeny, R. B. ter, 'Van krities student tot berekenend burger: vijfentwintig jaar Leids studentenleven', in: H. de Jonge en W. Otterspeer (red.), *Altijd een vonk of twee. De universiteit Leiden van 1975 tot 2000* (Leiden 2000), 195-212.
- Hagemann, C. P. M., 'Zuiderlingen en katholieken', in: Bak en Schut (red.), *Wim Noomen*, 33-34.
- Hagendijk, R. P., *Het studentenleven. Opkomst en verval van de traditionele studentencultuur* (Amsterdam 1980).
- Harbers, J. A., *Sociale wetenschappen en hun speelruimte. Een onderzoek naar de relatie tussen wetenschap en maatschappij aan de hand van ontwikkelingen in de onderwijssociologie en het politieke debat over ongelijke onderwijskansen* (Groningen 1986).
- Harskamp, A. van, 'Momenten uit een intellectuele biografie en inleiding', in:

- E. Bartels, A. van Harskamp en H. Wels, *Cultuur maken, cultuur breken. Essays voor Hans Tennekes over mogelijkheden en onmogelijkheden van invloed op cultuurverandering* (Delft 2001), 9-20.
- Heinemeijer, W. F., 'Sociografische praktijk en overheidsbeleid', in: P. J. Knegtmans en A. J. Kox (red.), *Tot nut en eer van de stad. Wetenschappelijk onderzoek aan de Universiteit van Amsterdam* (Amsterdam 2000), 127-143.
- Hellema, D., *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012).
- Hendriks, J., *De emancipatie van de gereformeerden. Sociologische bijdrage tot de verklaring van enige kenmerken van het huidige gereformeerde volksdeel* (Alphen aan den Rijn 1971). 319
- Heuvel, J. H. J. van den, 'Sanders als Mozes', in: *Ad Valvas*, 30 augustus 2001, 7.
- Heuvel, J. H. J. van den en L. W. J. C. Huberts, 'Ethiek in het openbaar bestuur: de vuile handen van politici en ambtenaren', in: *Beleidswetenschap. Kwartaal-tijdschrift voor beleidsonderzoek en beleidspraktijk*, 1993-4, 358-363.
- , 'Ethiek in bestuur, beleid en beleidswetenschap', ibidem, 1996-extra themanummer beleidsdynamiek, 416-428.
- Heuvel, J. H. J. van den, L. W. J. C. Huberts en H. G. E. Verberk, *Integriteit in drievoud. Een onderzoek naar gemeentelijk integriteitsbeleid* (Utrecht 1999).
- Hoek van Dijke, M., 'We streken voor studentenloon', in: *Ad Valvas*, jaargang 34, nummer 30, 24 april 1987 [interview met T. van den Klinkenberg].
- Hoeven, R. van der, 'Kinderclub van de gereformeerde revolutie. Vrije Universiteit als gewone universiteit', in: *De Groene Amsterdammer*, 11 april 2007.
- Holthoon, F. L. van, 'De sociologie rondom 1900. Een wetenschap in twee', in: *Groniek. Historisch tijdschrift. Wetenschap en wereldbeeld rond 1900* (Groningen 1994), 31-51.
- Hoof, J. van en J. van Ruysseveldt (red.), *Sociologie en de moderne samenleving* (Amsterdam-Meppel 2004).
- Hoog, D. de, 'The continuing story of 18', in: *Mundusbuletin*, mei 1977, 3-10.
- , 'Verslag seminar', ibidem, jaargang 7, nummer 2, februari 1978, 16-17.
- , "'Antiracisme in onderwijs en onderzoek plaats geven'", in: *Ad Valvas*, jaargang 28, nummer 25, 6 maart 1981, 31.
- , 'Bestuurskundigen willen Lesotho helpen los van Zuid-Afrika te komen', ibidem, jaargang 29, nummer 8, 16 oktober 1981, 5.
- , 'Antifascisme méér dan tegengaan van de Centruumpartij', ibidem, jaargang 30, nummer 21, 4 februari 1983, 6-7.
- , 'De vrouw als winkeldochter', ibidem, jaargang 41, nummer 4, 23 september 1993, 5.
- , 'Scw kon toestroom studenten nauwelijks aan', ibidem, jaargang 46, nummer 38, 1 juli 1999, 3.
- , 'De vu blijft beste algemene universiteit', ibidem, jaargang 47, nummer 7, 7 oktober 1999, 1.

- , ‘Scw nu grootste faculteit’, *ibidem*, jaargang 47, nummer 25, 16 maart 2000, 1.
- , ‘Sociale faculteit is wel groot, maar niet gelukkig’, *ibidem*, 9.
- , ‘“Wetenschappelijke aandacht voor vrouwen blijft nodig”’, *ibidem*, 17 maart 2005, 6.
- , ‘“Leefbaarder zal het niet worden”’, *ibidem*, 30 juni 2005, 6.
- , ‘Expeditie faculteitenfusies’, *ibidem*, jaargang 59, nummer 28, 19 april 2012, 6-7.
- , ‘Met één poot in de modder’, *ibidem*, 29 mei 2013, 16-18.
- 320 Hoog, D. de en S. Verhulst, ‘“Het speelkwartier is voorbij”’, *ibidem*, jaargang 47, nummer 32, 11 mei 2000, 4.
- Hoogerwerf, A., *Protestantisme en progressiviteit. Een politicologisch onderzoek naar opvattingen van Nederlandse protestanten over verandering en gelijkheid* (Meppel 1964).
- , ‘Een kwart eeuw beleidswetenschappen. Ontwikkeling, stand van zaken en uitdagingen’, in: *Beleidswetenschap*, 1993-3, 215-237.
- Hoppe, R., *Economische Zaken schrijft een nota. Een onderzoek naar beleidsontwikkeling en besluitvorming bij nonincrementeel beleid* (Amsterdam 1983).
- Hulst, R., ‘Eigen wijs in academisch contractonderzoek’, in: J. de Ridder, P. L. Polhuis en L. W. J. C. Huberts (red.), *Eigenzinnig bestuur. Opstellen aangeboden aan Fred Fleurke* (Nijmegen 2009), 3-21.
- IJzerman, Th. J., ‘Sociologen op de arbeidsmarkt’, in: P. G. Swanborn (red.), *Studeren in de sociologie* (Den Haag 1977), 93-134.
- Izeboud, E., ‘Practicum bedrijfssociologie: een krom spel met kromme zagen’, in: *Mundusbulletin*, jaargang 2, nummer 12, 5 mei 1973, 7-12.
- Janmaat, J., ‘Van Putten 4’, in: *Ad Valvas*, jaargang 28, nummer 18, 16 januari 1981, 2.
- Janssen, J. en P. Voestermans, *Studenten in beweging. Politiek, universiteit en student* (Nijmegen 1984).
- Jong Edz, F. de, *Macht en inspraak. De strijd om de democratisering van de Universiteit van Amsterdam* (Baarn 1981).
- Jong, J. J. de, *Wetenschap en politiek. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Utrecht 1953).
- Jong, M. de, ‘Seminar’, in: *Mundusbulletin*, jaargang 20, nummer 3, maart 1990, 8-9.
- Jong-Gierveld, J. de, *De ongehuwden. Een sociologisch onderzoek naar de levensomstandigheden en de levensinstelling van ongehuwde mannen en vrouwen tussen 30 en 55 jaar, wonende te Amsterdam* (Alphen aan den Rijn 1969).
- , *Het begrip eenzaamheid in theorie en praktijk. Kanttekeningen bij de wijze van*

- gebruik van het theoretisch begrip eenzaamheid in sociaal-wetenschappelijk onderzoek (Deventer 1980).
- Jong-Gierveld, J. de, M. Pol-Aalberts en J. Raadschelders, *Op zoek naar eenzaamheid. Een eerste verslag van een onderzoek naar eenzaamheid; omvang, intensiteit en typen van eenzaamheid* (Amsterdam 1980).
- , *Nieuwbouwwijken: eenzame oorden? Een onderzoek naar de invloed van de woonsituatie op het ontstaan van eenzaamheidsgevoelens* (Amsterdam 1980).
- Jong-Gierveld, J. de en P. A. Dykstra, 'Eenzaamheid komt en gaat met de tijd. Effecten van veranderingen in het sociale netwerk en in gezondheid van 55-plussers op hun mate van eenzaamheid', in: *Mens en maatschappij*, jaargang 71, nummer 3, 1996, 189-208.
- Jonker, E., 'Heek, Frederik van (1907-1987)', in: *Biografisch woordenboek van Nederland* (Den Haag 1994), 176-178.
- Kamerling, J., 'Politologie moet je niet van het politieke loskoppelen', in: *Ad Valvas*, jaargang 25, nummer 29, 21 april 1978, 3.
- , 'Actie voor ander politicologie-onderwijs op VU in plaats van overstapje naar UvA', ibidem, jaargang 26, nummer 24, 2 maart 1979, 3, 7.
- , 'Politologen kritisch over BMD-conclusies kerncentrales', ibidem, jaargang 31, nummer 19, 27 januari 1984, 1-2.
- Kellerman, J., 'Op bezoek bij CAMERA@VU', in: *Essay*, jaargang 16, nummer 4, mei 2010, 16-17.
- Kennedy, J. C., *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam-Meppel 1995).
- Kessel, J. J. M. M. van, *De 12000 dansers van de maagd. Volksmystiek en politiek protest in Noord-Chili* (Amsterdam 1987).
- Keulen, S. J. en R. Kroeze, 'Baasjes zonder tegenspraak (2). De universiteit is er voor onderwijs en onderzoek, niet voor de winst', in: *Socialisme en democratie*, jaargang 2012, nummer 7/8, 18-19.
- Kiezen in 1967. Eindverslag van het nationaal verkiezingsonderzoek 1967. Bijlage* (Amsterdam 1977).
- Kijne, H. J., 'De Rode Eenheid: model of anekdote?', in: *Mundusbulletin*, nummer 3 [najaar 1970], 3-5.
- , *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging 1963-1973* (Amsterdam 1978).
- Klandermans, P. G., 'Toegankelijk', in: Bak en Schut (red.), *Wim Noomen*, 60-61.
- , *Het sturen van wetenschap. Sociale wetenschappen in bedrijf* (Amsterdam 2009).
- Kleinnijenhuis, J. en O. Scholten, 'Veranderende verhoudingen tussen dagbladen en politieke partijen', in: *Acta Politica*, jaargang 24, nummer 4, 1989, 433-460.

- Kleinnijenhuis, J., D. Oegema, J. A. de Ridder en H. Bos, *Democratie op drift* (Amsterdam 1995).
- Kleinnijenhuis, J., D. Oegema, J. A. de Ridder, A. van Hoof en R. Vliegenthart, *De puinhopen in het nieuws. De rol van de media bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002* (Alphen aan den Rijn-Mechelen 2003).
- Kleinnijenhuis, J. e.a., *Nederland vijfstromenland. De rol van de media en stemwijzers bij de verkiezingen van 2006* (Amsterdam 2007).
- Klep, Chr., *Somalië, Rwanda, Srebrenica. De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies* (Amsterdam 2008).
- Kloos, P., *Culturele antropologie. Een inleiding* (Assen 1995).
- Knegtmans, P. J., 'Inleiding: universiteit en samenleving', in: L. J. Dorsman en P. J. Knegtmans (red.), *Universitaire vormingsidealen sedert 1876* (Hilversum 2006), 9-15.
- Knegtmans, P. J. en J. E. Keman, 'De wording van "de zevende" en de politologie in Nederland. Een som van misverstanden', in: A. Gevers (red.), *Uit de zevende. Vijftig jaar politieke en sociaal-culturele wetenschappen aan de Universiteit van Amsterdam* (Amsterdam 1998), 11-23.
- Knippenberg, H. en W. van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg. 75 jaar ministerie van onderwijs (kunsten) en wetenschappen 1918-1993* (Assen 1993).
- Knipscheer, C. P. M., *Ouder worden, familie en intergenerationale betrokkenheid* (Assen-Maastricht 1990).
- Knipscheer, C. P. M., J. de Jong-Gierveld, Th. G. van Tilburg and P. A. Dykstra (eds), *Living arrangements and social networks of older adults* (Amsterdam 1995).
- Kolfschooten, F. van, *Ontspoorde wetenschap. Over fraude, plagiaat en academische mores* (Amsterdam 2012).
- Kolkman, M., *Weet wat je wordt: oud-studenten sociale wetenschappen over hun werk. Alumniportretten* (Amsterdam 2007).
- , 'Optillen, afstoffen en anders neerzetten', in: *Essay*, jaargang 16, nummer 2, 2009, 5.
- , 'Het bijltje van Den Haag', *ibidem*, 6.
- Komen, H., 'Accentuering m & t', in: *Mundusbulletin*, oktober 1982, 4-13.
- Kohnstamm, G. A., C. J. Lammers en P. Janse, "'...en toch draait zij". De faculteit der sociale wetenschappen', in: H. de Jonge en W. Otterspeer (red.), *Altijd een vonk of twee. De Universiteit Leiden van 1975 tot 2000* (Leiden 2000), 95-126.
- Kooistra, S., 'Bestuurskundeproject in Lesotho: ontwikkelingshulp of collaboratie?', in: *Ad Valvas*, jaargang 26, nummer 21, 9 februari 1979, 3-4.
- , 'v u gebruikt ontwikkelingsgeld voor Indonesische kernfysica', *ibidem*, jaargang 27, nummer 27, 21 maart 1980, 1, 6.
- , 'Informatie samenwerkingsprojecten moet openbaar zijn', *ibidem*, jaargang 27, nummer 28, 28 maart 1980, 5, 12.

- Koopmans, R., 'Zachte heelmeesters... Een vergelijking van de resultaten van het Nederlandse en Duitse integratiebeleid en wat de WRR daaruit niet concludeert', in: *Migrantenstudies. Tijdschrift voor migratie- en etnische studies*, jaargang 28, nummer 2, 2002, 87-92.
- Koot, W. C. J., 'Organizational anthropology in the Netherlands. An unscientific trendy pursuit or an important new field of study?', in: P. Kloos and H. J. M. Claessen (ed.), *Contemporary anthropology in the Netherlands. The use of anthropological ideas* (Amsterdam 1991), 105-120.
- , *De complexiteit van het alledaagse. Een antropologisch perspectief op organisaties* (Bussum 1995). 323
- , 'De vergeten leemlagen. Over de eenzijdige gerichtheid van de antropologie op culturele dynamiek, diversiteit en marginaliteit', in: Bartels, Van Harskamp en Wels (red.), *Cultuur maken, cultuur breken*, 62-63.
- Koot, W. C. J. en I. H. J. Sabelis, *Over-leven aan de top. Topmanagers in complexe tijden* (Utrecht 2000).
- Kooy, T. P. van der, *Op het grensgebied van economie en religie* (Wageningen 1953).
- 'Hedendaagse maatschappijkritiek. Rede uitgesproken op 20 oktober 1969, ter gelegenheid van de 88ste dies natalis der Vrije Universiteit Amsterdam', in: *Economix. Economische opstellen aangeboden aan prof. dr. T. P. van der Kooy* (Kampen 1970), 7-44.
- Korsten, A. F. A., 'Geschiedenis van de bestuurskunde', op: www.arnokorsten.nl, geraadpleegd op 23 maart 2009.
- Krop, H. A., 'Laat de universiteit meer dan een vakschool zijn. Het pleidooi voor de centrale interfaculteit', in: Dorsman en Knegtmans, *Universitaire vormingsidealen*, 39-53.
- Krouwel, A. P. M., *The catch-all party in Western Europe 1945-1990. A study in arrested development* (z.p. 1999).
- Kuiper, D. Th., 'Een jubileum als spiegel van een ontwikkeling', in: D. Th. Kuiper en J. Naafs, *Stratificatie anno 1983. Over recente ontwikkelingen inzake theorie, onderzoek en beleid. Bundel ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van prof. dr. G. Kuiper, als hoogleraar in de algemene sociologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Amsterdam 1983), 133-162.
- , 'Tussen identiteit en fusie. Schets van enkele ontwikkelingen in de "radicale generatie" binnen de ARP in de periode 1957-1971', in: J. de Bruijn, J. G. M. de Bruijn en Schutte (red.), *Tussen observatie en participatie*, 239-254.
- Kuiper Hzn, G., *Mobiliteit in de sociale en beroepshiërarchie. Een sociografisch onderzoek te Zwolle* (Assen 1954).
- , *Terreinverkenning voor het sociografisch onderzoek naar de sociale afstand tussen leiders en leden* (Assen 1954).
- , *Het ritme in het maatschappelijk proces. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de sociografie aan de Vrije Universiteit* (Assen 1958).

- , 'In memoriam prof.dr. R. van Dijk', in: *GSI-nieuws. Uitgave van de Stichting Gereformeerd Sociologisch Instituut (G.S.I.)*, jaargang 8, nummer 3 (1962), 6-12, 22.
- , 'Sociologie, Nederland en de Vrije Universiteit', in: Van Os en Wieringa (red.), *Wetenschap en rekenschap 1880-1980*, 445-483.
- Kunkeler, J., 'Leeftijd is geen alibi', in: *Ad Valvas*, jaargang 38, nummer 26, 7 maart 1991, 17.
- Kuypers, G., *Het voorschrift en de macht. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Franecker 1960).
- , *Het politieke spel in Nederland. Diagnoses, remedies en suggesties* (Meppel 1967).
- , *Grondbegrippen van politiek* (Utrecht/Antwerpen 1973).
- , 'Politiek en politicologie. Zelfvernietiging van een studierichting', in: *Trouw*, 20 april 1974.
- Kuypers, P. en Th. N. M. Schuyt, 'Feitelijke veranderingen in het lokale opbouwwerk', in: A. de Jong, P. Kuypers en Th. N. M. Schuyt, *Opbouwwerk in de tachtiger jaren* (Utrecht 1983), 125-130.
- Lammers, C. J., *Studentenvakbeweging en universitaire democratie. Een sociologische vergelijking van de opkomst en het democratiseringseffect van de vakbeweging der studenten met die der werknemers* (Amsterdam 1968).
- , *Studenten, politiek en universitaire democratie. Sociologische opstellen over veranderingen in de studentenwereld en in het universitaire bestel* (Rotterdam 1970).
- Land, L. van der, 'Woord vooraf', in: L. van der Land e.a., *Kiezer en verkiezing. Verslag van een onderzoek met betrekking tot de verkiezingen van 1956 in Nieuwer-Amstel voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal* (Amsterdam 1963).
- Leene, G. J. F., *Werken aan de samenleving per contract. Een case-study van het ontwikkelingsproject Helmond 1968-1973* (Amsterdam 1975).
- Leene, G. J. F., 'In memoriam Henk van den Berg', in: *Gerôn. Tijdschrift over ouder worden & samenleving*, jaargang 12, nummer 1, maart 2010, 43.
- Leene, G. J. F. en Th. N. M. Schuyt, 'Centrale beleidsvisie en lokale praktijken. De kloof tussen het decentralisatiebeleid van het ministerie van crm en de praktijk van het welzijnswerk', in: *Tijdschrift voor agologie*, jaargang 9, nummer 4, juli-augustus 1982, 222-247.
- Leene, G. J. F. en D. Th. Kuiper, 'H. van den Berg: socioloog van de hulpverlening', in: C. P. M. Knipscheer, J. Baars en M. Severijns (red.), *Uitzicht op ouder worden. Een verkenning* (Assen-Maastricht 1988), 127-144.
- Leune, J. G. M., *Onderwijs in beweging. Enige opmerkingen over veranderingen in het Nederlandse onderwijs gedurende het laatste kwart van de twintigste eeuw* (Den Haag 1999).

Liefbroer, A. C., *Valt de appel nog steeds niet ver van de boom? Over intergenerationale overdracht van demografisch gedrag* (Amsterdam 2005).
Looking further. Profile of VU University Amsterdam (Amsterdam 2011).

Maar, R. van der, *Welterusten mijnheer de president. Nederland en de Vietnamoorlog 1965-1973* (Amsterdam 2007).

Mak, G. L. en A. E. Pijpers, 'Stokken om een rode hond te slaan', in: *Pharetra*, jaargang 23, nummer 3, 11 januari 1968, 5.

Marsman, G. W., recensie van O. Scholten, *Krant en democratie. Een studie naar politieke informatie in landelijke dagbladen* (Amsterdam 1982), in: *Sociologische Gids. Tijdschrift voor sociologie en sociaal onderzoek*, jaargang 30, nummer 6, november-december 1983, 476-477.

Meijer, Q., 'De rechtse reactie of: gerommel bij de tweedejaars politicologen', in: *Mundusbulletin*, nummer 8, 18 april 1972, 11-13.

Meindersma, J., 'FR-verkiezingen', ibidem, jaargang 18, nummer 4, juni 1989, 33-34.

Meindersma, J. en Th. W. de Valk, 'God zegene de greep', ibidem, jaargang 20, nummer 1, herfst 1989, 1-7.

Metselaar, P., 'Hoe Jaap Dronkers ongesteld werd en de worst aan Dikkie Kuipers neus voorbijging', ibidem, nummer 5, [november] 1970, 2-7.

—, 'Het leeronderzoek', ibidem, nummer 7, [november] 1970, 2-8.

Meulen, J.-M. van der en D. Hofstra, 'Voorlichting', ibidem, oktober 1982, 3.

Meyer, B., 'Een visie op de culturele antropologie nu en in de toekomst', in: Gevers (red.), *Uit de zevende*, 172-185.

—, *Religious sensations. Why media, aesthetics and power matter in the study of contemporary religion* (Amsterdam 2006).

Mijs, J., *Oproerkraaiers, stoorzenders en onderhandelingspartners. Kleine kroniek van 25 jaar Abva/Kabo aan de Vrije Universiteit en het Academisch Ziekenhuis van de Vrije Universiteit te Amsterdam 1970-1995* (Amsterdam 1995).

Moor, R. A. de, *Studentenprotest en universiteit* (Rotterdam 1970).

Mos, G., 'De geloofwaardigheid van één bedrijfsconflict', in: *Mundusbulletin*, jaargang 3, nummer 2, [september] 1973, 3-5.

Muskens, R., "'Globalisering betekent niet het einde van de natiestaat'", in: *Ad Valvas*, jaargang 54, nummer 29, 26 april 2007, 7.

Nederlandse kiezers in 1967, de. Enkele eerste resultaten van een landelijke enquête (Amsterdam-Brussel 1967).

Nelen, Y., 'Voor economie en scw komt bama als geroepen', in: *Ad Valvas*, 17 mei 2001, 3.

Neuvel, K., 'Pers is politiek-ideologisch nogal conformistisch van aard', ibidem, jaargang 34, nummer 11, 31 oktober 1986, 7.

- , ‘“Ook in de religie wint ten slotte de sterkste”’, *ibidem*, jaargang 36, nummer 7, 30 september 1988, 9.
- Nielen, J. E., *Rural transformation and the small farm sector. A sociological study in two districts of Andhra Pradesh, India* (Z.p. 1993).
- Nobel, J., ‘Elf speeltuintjes’, *Mundusbulletin*, 5/6, januari 1977, 3-5.
- Noblesse oblige. Het onderwijsbeleid aan de vU in de jaren negentig* (Amsterdam 1991).
- Noomen, G. W., *’t Is halen en brengen* (Amsterdam 1990).
- , ‘Ter afsluiting en opening’, in: *Mundusbulletin*, jaargang 21, nummer 2, december 1990, 25.
- Noordegraaf e.a. (red.), J., *Voor bepaalde tijd. Lustrumboekje faculteit der letteren* (Amsterdam 2005).
- Noordzij, G. P., *Systeem en beleid* (Meppel-Amsterdam 1977).
- Nottelman, G., ‘De raadskamer’, in: *Essay*, jaargang 2, nummer 1 februari 1995, 2-3.
- Obbink, H., ‘Hete hangijzers van toen worden nu zakelijk opgelost’, in: *Ad Valvas*, jaargang 36, nummer 32, 28 april 1989, 9.
- , ‘Oud worden: een familie-aangelegenheid’, in: *vU-Magazine*, jaargang 19, nummer 4, april 1990, 7-11.
- Oldenbeuving, G., ‘Vertrekkende communicatiewetenschapper Van Cuilenburg: “vU heeft kans laten liggen”’, in: *Ad Valvas*, jaargang 35, nummer 18, 18 december 1987, 3.
- Onderdenwijngaard, T., ‘In memoriam Peter Kloos’, in: *Facta*, 2000-6, oktober, 19.
- Onvlee, L., *Wij mensen. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de culturele antropologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Groningen-Djakarta 1956).
- , *Genormeerd en variabel. Afscheidscollage als hoogleraar in de culturele antropologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Kampen 1966).
- Oosten, W. J., ‘David Easton als klassieker voor de bestuurskunde’, in: *Blad Bestuurskunde*, jaargang 11, nummer 5 (2002), 215-220.
- Ornstein, L., *De jonge Fortuyn* (Amsterdam 2012).
- Ossewaarde, R., ‘Baasjes zonder tegenspraak (1). De opmars van de antidemocratische geest’, in: *Socialisme en democratie*, jaargang 2012, nummer 7/8, 12-17.
- Outshoorn, J., ‘Vrouwen en politiek’, in: J. W. van Deth (red.), *Handboek politiekologie* (Assen 1993), 356-380.
- Paardekooper, C., *Omstreden normalisering. Hoe de Vrije Universiteit veranderde in de lange jaren zeventig* (Amsterdam 2013).

- Paardekooper, J., 'Eerste evaluatie van het eerste jaar', in: *Mundusbulletin*, jaargang 6, nummer 4, december 1976, 8-10.
- Peelen, G.J., 'Een grote familie', in: *VU-Magazine*, jaargang 10, nummer 1, oktober 1980, 18-20.
- , 'Zevendaagse veldtocht aan de VU', ibidem, jaargang 12, nummer 4, april 1983, 123-129.
- , 'VU-bezetting in woord en beeld', ibidem, nummer 6, juni 1983, 239-240.
- , 'Ruime meerderheid tégen kernenergie', ibidem, jaargang 13, nummer 3, maart 1984, 83-87.
- , *Het voordeel van de twijfel. In gesprek met de wetenschap* (Kampen 1990).
- , "Niet intelligentie maar intellectuele nieuwsgierigheid bepaalt het verschil tussen wo en hbo", in: *Gewoon bijzonder*, jaargang 2, nummer 3, september 2005, 18-20.
- Pels, D., *De geest van Pim. Het gedachtegoed van een politieke dandy* (Amsterdam 2003).
- Peper, A. en W. Wolters, *De lastige universiteit. Over democratisering en politisering van onderwijs en wetenschap* (Rotterdam 1970).
- Plekker, M., "Ik zie niet om in wrok", in: *Ad Valvas*, jaargang 37, nummer 18, 15 december 1989, 5.
- Public Administration, Political Science, Communication Science. Research Quality Assessment. Series: Quality Assessment of Research* (Utrecht 2002).
- Putten, J. van, 'De fascistische zijn weer onder ons, ook aan de VU', in: *Ad Valvas*, jaargang 28, nummer 17, 19 december 1980, 5, 10.
- Raadschelders, J.C.N., "Get it done, see it through". *The administrative state* van Dwight Waldo', in: *Bestuurskunde. Orgaan van de Vereniging voor Bestuurskunde*, jaargang 7, nummer 4, 1997, 157-165.
- Raatgever, H.J. en P.L. Geschiere, 'De marxistisch-antropologische traditie', in: F.A.M. Hüsken, D.A.M.N. Kruijt en Ph. Quarles van Ufford (red.), *Trends en tradities in de ontwikkelingssociologie* (Muiderberg 1984), 64-79.
- Ramondt, J.J., *Verantwoordelijkheid in het werk. Verslag van experimenten in zes industriële bedrijven* (Alphen aan den Rijn-Brussel 1968).
- Rangelrooij, B. van, 'In het land der blinden ziet men weinig', in: *Mundusbulletin*, jaargang 10, mei 1981, 8-9.
- Rapport van de staatscommissie tot reorganisatie van het hoger onderwijs* (Den Haag 1949).
- Raub, W., 'Een toekomst door ambachtelijke sociologie. De KNAW Verkenning sociologie en het eindrapport *Samenleven en samenwerken. Een toekomst voor de Nederlandse sociologie*', in: *Mens en maatschappij*, jaargang 81, nummer 3 (2006), 201-210.
- Rector, R., 'Faculteit der sociale wetenschappen ziet levenslicht', in: *Personeels-*

- katern Ad Valvas*, jaargang 10, nummer 10, 19 juni 2003, zonder pagina-nummer.
- Report of the evaluation committee for research quality assessment 2001-2006* (Amsterdam 2008).
- Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006 Faculty of social sciences VU University Amsterdam* (Amsterdam 2007).
- Ridder, J. de, P. L. Polhuis en L. W. J. C. Huberts, 'Fred Fleurke, eigenzinnige bestuurskundige', in: De Ridder, Polhuis en Huberts (red.), *Eigenzinnig bestuur*, v-vii.
- Righart, J. A., *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam-Antwerpen 1995).
- Rinsum, H. J. van en A. de Ruijter, 'Van primus inter pares in de universitas tot chief executive officer in de McUniversity. De decaan als hybride functionaris', in: L. J. Dorsman en P. J. Knegtmans (red.), *Het universitaire bedrijf. Over professionalisering en beheer* (Hilversum 2010), 37-53.
- Rispens, J., 'De geschiedenis van pedagogiek en onderwijskunde', in: Koops, Van Rinsum en Van Teunenbroek (red.), *De sociale wetenschappen in Utrecht*, 127-192.
- Roholl, M. J., 'De fototentoonstelling Wij Mensen – The Family of Man in het Stedelijk Museum van Amsterdam. Een Amerikaans familiealbum als wapen in de Koude Oorlog', in: E. O. G. Haitsma Mulier, L. H. Maas en J. Vogel (red.), *Het beeld in de spiegel. Historiografische verkenningen. Liber amicorum voor Piet Blaas* (Hilversum 2000), 133-151.
- Roos, M. de, 'Mundus is dood, leve Mundus', in: *Mundusbulletin*, jaargang 10, nummer 0, september 1980, 3-4.
- Rooy, P. de, 'Oprichters en leermeesters', in: Goudsblom, De Rooy en Wieten (red.), *In de zevende*, 1-9.
- Rupp, J. C. C., *Van oude en nieuwe universiteiten. De verdringing van Duitse door Amerikaanse invloeden op de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs in Nederland 1945-1995* (Den Haag 1997).
- Rutten, L., 'De politieke vakbond: gestrand of gezonken?', in: *Mundusbulletin*, jaargang 10, mei 1981, 16-17.
- , 'De crisis van het jaar?', *ibidem*, januari 1982, 20-22.
- Ruygers, H. J. C. G. en J. Kremers, 'De sociale wetenschappen in de nota-Diepenhorst', in: *De Tijd-Maasbode*, 10 september 1965.
- Salemink, O. J. H. M., *Nieuwe rituelen en de natie. Nederland in de spiegel van Vietnam* (Amsterdam 2006).
- Saris, W. E., P. Neijens en J. A. de Ridder, *Kernenergie: ja of nee? Een weloverwogen oordeel van de Nederlandse bevolking* (Amsterdam 1983).
- Schaap D. en J. Meindersma, 'Verzwegen namen', in: *Mundusbulletin*, jaargang 20, nummer 3, maart 1990, 1-4.

- Schaik, G. van, "‘Vrouw en beleid’ levert eerste vier doctorandi af, in: *Ad Valvas*, jaargang 36, nummer 3, 2 september 1988, 2.
- Scholten, O., *Krant en democratie. Een studie naar politieke informatie in landelijke dagbladen* (Amsterdam 1982).
- Schoorl, J. W., *Niet-westerse sociologie. Een terreinverkenning. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de niet-westerse sociologie aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1962).
- , 'De verhouding tussen de sociologie der niet-westerse volken en de sociologie en de culturele antropologie', in: *Mens en maatschappij*, jaargang 40, nummer 1, januari-februari 1965, 17-36. 329
- , 'Islam, macht en ontwikkeling in het sultanaat Buton', in: L. B. Venema (red.), *Islam en macht. Een historisch-antropologisch perspectief* (Assen 1987), 52-65.
- Schoorl, J. W. (red.), *Besturen in Nederlands-Nieuw-Guinea 1945-1962. Ontwikkelingswerk in een periode van politieke onrust* (Leiden 1996).
- Schoorl, J. W. en J. P. Kuiper, 'In overtuiging gesterkt dat Indonesië onze steun behoeft', in: *Ad Valvas*, jaargang 27, nummer 36, 13 juni 1980, 7, 11.
- Schoorl, J. W. en L. B. Venema, 'De moderniseringssociologische stroming', in: F. Hüsken, D. Kruijt en Ph. Quarles van Ufford (red.), *Trends en tradities in de ontwikkelingssociologie* (Muiderberg 1984), 80-95.
- Schouten, M. J. C., *Minahasan metamorphoses. Leadership and social mobility in a Southeast Asian society 1680-1983* (Covilhã 1993).
- Schouten, N., 'Democratie en de acties bij bedrijfssociologie', in: *Mundusbulletin*, jaargang 2, nummer 14, 20 mei 1973, 9-10.
- Schulte Nordholt, H. G. en J. W. Schoorl, 'In memoriam L. Onvlee', in: *Jaarboek Vrije Universiteit 1985-1986* (Amsterdam 1986), 116-119.
- Schutte, G. J., *De Vrije Universiteit en Zuid-Afrika 1880-2005*, 11 (Zoetermeer 2005).
- Schuyt, C. J. M. en E. R. M. Taverne, 1950. *Welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000).
- Schuyt, Th. N. M., *Ophouwwerk en lokaal welzijnsbeleid. Het Nederlandse gesubsidieerde ophouwwerk als intermediair kader: een sociologische benadering* (Groningen 1985).
- , *Hoed u voor de liefdadigen. Over betrokkenheid, integriteit en kwaliteit van helpers in hulpverlening* (Houten 1993).
- Schuyt, Th. N. M. (red.), *Geven in Nederland. Onderzoek naar giften door individuen, fondsen en bedrijven, onderzoek naar vrijwilligerswerk en zorgarbeid* (Houten-Diegem 1997).
- Schuyt, Th. N. M. en T. van den Klinkenberg, 'Helpen en de zuigkracht van de macht', in: Knipscheer, Baars en Severijns, *Uitzicht op ouder worden*, 53-62.
- Segaar, T. J. en J. H. de Goede, *Rapport 'Azam Basti'. Een advies voor de ontwik-*

- keling van een wijk in Karachi, Pakistan, gebaseerd op sociologisch onderzoek (Amsterdam 1969).
- Selier, F. J. M., 'Op zoek naar begrenzing. Aspecten van veertig jaar ca/snws aan de vU', paper november 1998, in het bezit van de auteur.
- , 'In search of limitation. Aspects of forty years of ca/snws at the Free University Amsterdam', in: H. Vermeulen en J. Kommers (eds), *Tales from academia. History of anthropology in the Netherlands, I* (Saarbrücken 2002), 552-555.
- Slijper, B. e.a., 'Crisis vU is symptoom van doorgeslagen "vermarkting"', in: *NRC Handelsblad*, 8 april 2013.
- Smit, A., 'Kwaliteitsverlies dreigt bij vakgroep politicologie', in: *Ad Valvas*, jaargang 35, nummer 1, 14 augustus 1987, 1-2.
- , 'Kuyper-universiteit als particulier alternatief voor vU wenselijk', ibidem, jaargang 35, nummer 17, 11 december 1987, 8.
- Snel, G., 'Bianchi in perspectief', in: R. van Swaeningen e.a. (red.), *à Tort et à travers. Liber amicorum Herman Bianchi* (Amsterdam 1988), 1-2.
- Sociale wetenschappen. Studiegids 2009/2010* (Amsterdam 2009).
- Socio-Cultural Sciences. Series: Assessment of Research Quality* (Utrecht 2001).
- Stam, J., *Hoog gegrepen. Tien bewindslieden, universiteiten en politiek* (Amsterdam 1995).
- Steinmetz, S. R., *Wat is sociologie? Openbare les ter opening van den cursus in de sociologie* (Leiden 1900).
- Steenkamp, F. en W. Maljaars (red.), *Keuzegids hoger onderwijs 1999-2002* (Amsterdam 1999).
- Stekelenburg, J. van, *Promoting or preventing social change. Instrumentality, identity, ideology and groupbased anger as motives of protest participation* (Amsterdam 2006).
- Stiphout, H. P. van, 'wU B geledigd', in: *Mundusbulletin*, nummer 2, september-oktober 1979, 9-11.
- Studiegids sociaal-culturele wetenschappen 1998/1999* (Amsterdam 1998).
- Swaan, A. de, *Volgende les. De Amsterdamse sociale wetenschap na 50 jaar* (Amsterdam 1998).
- Swagerman, H. J., 'Gerretson als socioloog', in: *Mens en maatschappij*, jaargang 34, nummer 2 (1959), 81-87.
- Swanborn, P. G., *De sociologieopleidingen. Argumenten en feiten* (Utrecht 1991).
- Swanborn, P. G. (red.), *Studeren in de sociologie* (Den Haag 1977).
- Talen, J. K. J. en R. C. P. Swieringa, 'Prof.dr. Andries Hoogerwerf: een politcoloog in de bestuurskunde', in: *Bestuurswetenschappen*, jaargang 58, 2004, 5-18.
- Tanja, J., 'Hier die vU-manne... Hulle tree uit', in: *Pharetra*, jaargang 33, nummer 7, 6 maart 1978, 4-5.

- Tanja, R., 'Onterecht wantrouwen', in: *Mundusbulletin*, jaargang 7, nummer 4, december 1977, 14-15.
- Tanja, R. en D. de Hoog, 'Roerige tijden die hun schaduwen vooruitwerpen', ibidem, nummer 5, januari 1978, 8-9.
- Tennekes, J., *Volkskatholicisme in Latijns-Amerika* (Amsterdam 1986).
- , 'Ons eilandenrijk heeft een veerdienst nodig', in: *sc Wetenswaardig*, jaargang 1, nummer 1 z.d. [april 1991], zonder paginanummer.
- , *Organisatiecultuur. Een antropologische visie* (Leuven-Apeldoorn 1995).
- , *Onderzoekers en gelovigen. Kritische kanttekeningen bij de sociaal-wetenschappelijke bestudering van het christendom* (Kampen 1999).
- , *De bierkaai en de bron. Antropologische kanttekeningen bij hedendaags christendom* (Kampen 2001).
- Tennekes, J., Ph. Quarles van Ufford en J. M. Schoffeleers, 'Woord vooraf', in: Ph. Quarles van Ufford en J. M. Schoffeleers, *Religion and development. Towards an integrated approach* (Amsterdam 1988), IX-XIII.
- Tervoort, A., *Wetenschap en samenleving. Groei en ontwikkeling van de vu-familie in beeld* (Amsterdam 2005).
- Teunenbroek, J. van, 'De bestuurlijke geschiedenis van de faculteit', in: Koops, Van Rinsum en Van Teunenbroek (red.), *De sociale wetenschappen in Utrecht*, 19-64.
- Teunis, R., *Niet bij brood alleen. De christelijk-sociale beweging vandaag en morgen* (Franeker 1968).
- Thijs, G., *Kleine luyden in ontwikkeling. De Vrije Universiteit en de derde wereld 1955-2005* (Zoetermeer 2005).
- Tilburg, Th. G. van, *Verkrege en gewenste ondersteuning in het licht van eenzaamheidservaringen* (Utrecht 1988).
- Touwen-Bouwsma, C. T., *Staat, islam en lokale leiders in West-Madura, Indonesië. Een historisch-antropologische studie* (Kampen 1988).
- Traa, W., 'Prof. Sanders interim-decaan bij scw', in: *Ad Valvas*, 7 september 2000, 3.
- , 'Interim-decaan Sanders over crisis bij sociale faculteit', ibidem, 28 september 2000, 5.
- Trommel, W. A., *Gulzig bestuur* (Den Haag 2009).
- Valk, Th. W. de, *Het milieu tot besluit. Een evaluatie van de Nederlandse milieu-effectrapportage* (Amsterdam 1997).
- , 'De resultaten van milieu-effectrapportage: twee onderzoeken geïntegreerd', in: *Beleidswetenschap*, 1998-1, 66-83.
- Valk, Th. W. de en M. S. de Vries, 'Criteria voor milieu-effectrapporten', ibidem, 1994-3, 274-304.
- Veen, J. van der, 'Geen voordracht eredoctoraat Indonesische auteur bij scw',

- in: *Ad Valvas*, jaargang 27, nummer 14, 30 november 1979, 1.
- , ‘vu-doctor intellectuele brein achter nieuwe rechtse partij’, *ibidem*, nummer 27, 21 maart 1980, 3.
- , ‘Twee comités tegen fascisme aan vu opgericht’, *ibidem*, jaargang 28, nummer 19, 23 januari 1981, 1, 6.
- Veenswijk, M. B., *Interventies van betekenis. Management van cultuurveranderingen in complexe organisatienetwerken* (Amsterdam 2006).
- Veer, C. G. van der en L. Higler, *Voldoende, maar mag het nog iets beter? Afgestudeerden in de sociale wetenschappen aan de vu. Wie zij zijn, wat zij vinden van hun opleiding en wat ze ermee kunnen op de arbeidsmarkt* (Amsterdam 2010).
- Venema, L. B., ‘Islam en macht bij de Khroumirs (Noordwest-Tunesië): veranderingen in de lokale politieke organisatie in de periode 1850-1985’, in: L. B. Venema (red.), *Islam en macht. Een historisch-antropologisch perspectief* (Assen-Maastricht 1987), 82-98.
- Verburg, M. E., *Herman Dooyeweerd. Leven en werk van een Nederlands christen-wijsgeer* (Baarn 1989).
- Verduyn, M., ‘“De enige die geniet is Mao tse Toeng”’, in: *Trouw*, 2 augustus 1999.
- Verhoogt, J. P., ‘Sociologie aan de vu heeft toekomst!’, in: *vu-Magazine*, jaargang 12, april 1983, 130-132.
- Verrips, G., *Dwars, duivels en dromend. De geschiedenis van de CPN 1938-1991* (Amsterdam 1995).
- Visser, W., ‘Universiteit kiest voor brede missie’, in: *Ad Valvas*, 14 juni 2001, 1, 4.
- , ‘“Besturen is eigenlijk oppervlakkig”’, *ibidem*, 30 augustus 2001, 7.
- , ‘Reguliere studenten zijn hbo-instromers zat’, *ibidem*, 25 april 2002, 5.
- , ‘Scw’ers gaan naar de Buitenveldertselaan’, *ibidem*, 4 december 2003, 3.
- Visser, W. en M. ten Wolde, ‘Keuzegids: scw en economie “slechtste” vu-studies’, *ibidem*, 14 september 2000, 1, 5.
- vs n v u-visitatierapport sociologie en culturele antropologie* (Utrecht 1993).
- Vos, S. de en E. Martinus, ‘Het geheim achter het Kieskompas’, in: *Essay*, jaargang 14, nummer 2, januari 2008, 16-17.
- Voskuil, J., ‘Groene en rode beleidslijnen vanuit de grondtheorie van beleidsontwikkeling van politicoloog G. Kuypers’, in: *Ad Valvas*, jaargang 31, nummer 16, 16 december 1983, 11.
- Vries, G. C. de, ‘Armoede en rijkdom van de sociologie’, in: Gevers (red.), *Uit de zevende*, 192-202.
- , *Sociologie, publiek en politiek* (Amsterdam 2009), 3, op: <http://www.fsw.vu.nl/nl/over-de-faculteit/facultaire-uitgaven/talmalezing/sociologie-publiek-politiek/index.asp>, geraadpleegd op 5 december 2012.
- Vries, J. de, *Lege staat of lege bestuurskunde? Naar een herwaardering van de politiek en de politicologie* (Leiden 2001).

Vries, P. de, 'Een dagje uit naar Kalkar', in: *Mundusbulletin*, jaargang 7, nummer 2, oktober 1977, 7-8.

VU is verder kijken. *Instellingsplan Vrije Universiteit 2011-2015* (Amsterdam 2010).

Vuijsje, H., *Nieuwe vrijgestelden. De opkomst van het spijkerpakkenproletariaat* (Baarn 1977).

Vunderink, R., 'Waar ga je eigenlijk voor stemmen?', in: *Mundusbulletin*, april 1982, 3-7.

Willemier Westra, A. D., *Kinderzorg in São Paulo. Een indirect verklarend onderzoek in opdracht van het Algemeen Diaconaal Bureau van de Gereformeerde Kerken te Utrecht naar de bestrijding van de kinderverwaarlozing in São Paulo, Brazilië* (Amsterdam 1969).

–, *Axe, kracht om te leven. Het gebruik van symbolen bij de hulpverlening in de candomblé-religie in Alagoinhas (Bahia, Brazilië)* (Amsterdam 1987).

Winslow, D. J., *Human security* (Amsterdam 2003).

Wit, J. W. de, *Poverty, policy and politics in Madras slums. Dynamics of survival, gender and leadership* (Z.p., z.j. [1993]).

Woldring, H. E. S., 'Calvinisme en sociologie; Dooyeweerd en zijn school', in: F. Bovenkerk e.a. (red.), *Toen en thans. De sociale wetenschappen in de jaren dertig en nu* (Baarn 1978), 157-167.

–, *Een handvol filosofen. Geschiedenis van de filosofiebeoefening aan de Vrije Universiteit in Amsterdam van 1880 tot 2012* (Hilversum 2013).

Woldring, H. E. S. en D. Th. Kuiper, *Reformatorische maatschappijkritiek. Ontwikkelingen op het gebied van sociale filosofie en sociologie in de kring van het Nederlandse protestantisme van de 19e eeuw tot heden* (Kampen 1980).

Wolf, J. J. de, 'Geschiedenis van de culturele antropologie', in: Koops, Van Rinsum en Van Teunenbroek (red.), *De sociale wetenschappen in Utrecht*, 197-226.

Ybema, S. B., *De koers van de krant. Vertogen over identiteit bij Trouw en de Volkskrant* (Amsterdam 2003).

Zouwen, J. van der (eindred.), *De veranderingen in de gereformeerde kerk. Onderzoek naar de opvattingen van kerkleden over normen en taken van de kerk* (Kampen 1972).

Zuthem, H. J. van, *De integratie van de onderneming als sociologisch vraagstuk* (Assen 1961).

–, *Gezag en zeggenschap. Vragen over de toekomst van het christelijk sociaal denken* (Kampen 1968).

1. Verslag conferentie subfaculteit sociale studierichtingen Vrije Universiteit, 1 en 2 juni 1964, z.d., in: archief Post- en archiefzaken Vrije Universiteit (PAZVU), subfaculteit der sociaal-culturele wetenschappen, doos subfaculteits-raadvergaderingen 01-06-1964 – 14-06-1967; 'Stellingen Prof. Dr. H. Bianchi', z.d., in: archief G. Kuiper Hzn, Historisch documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme (1800-heden) van de Vrije Universiteit (HDC), doos 22.

2. Verslag conferentie subfaculteit sociale studierichtingen, juni 1964.

3. G. Snel, 'Bianchi in perspectief', in: R. van Swaaningen e.a. (red.), *à Tort et à travers. Liber amicorum Herman Bianchi* (Amsterdam 1988), 8-9.

4. Verslag conferentie subfaculteit sociale studierichtingen, juni 1964.

5. A. Th. van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel. De Vrije Universiteit 1880-2005* (Amsterdam 2005), 17-19.

6. A. Anema, *De grondslagen der sociologie. Een studie* (Amsterdam 1900), 44.

7. Ibidem, 48-49, 115, 129, 139; vgl. H. E. S. Woldring en D. Th. Kuiper, *Reformatiorische maatschappijkritiek. Ontwikkelingen op het gebied van sociale filosofie en sociologie in de kring van het Nederlandse protestantisme van de 19e eeuw tot heden* (Kampen 1980), 71-79.

8. Ibidem, 37-38; vgl. M. Gastelaars, *Een geregeld leven. Sociologie en sociale politiek in Nederland 1925-1968* (Amsterdam 1985), 238-239.

9. F. C. Gerretson, *Prolegomena der sociologie* (Haarlem 1911), 91-92. Gerretsons verdere loopbaan verliep buiten het terrein van de sociale wetenschappen. Hij werd in 1917 directiesecretaris van de Bataafsche Petroleum Maatschappij en doceerde van 1925 tot 1954 koloniale geschiedenis aan de Utrechtse rijksuniversiteit, als bijzonder en buitengewoon hoogleraar. Van 1951 tot 1956 was Gerretson namens de CHU lid van de Eerste Kamer. Onder het pseudoniem Geerten Gossaert maakte hij ook als dichter naam.

10. Ibidem, 80-81, 88-89, 91-97; vgl. H. J. Swagerman, 'Gerretson als socioloog', in: *Mens en maatschappij. Tweemaandelijks tijdschrift*, jaargang 34, nummer 2 (1959), 81-87; vgl. Gastelaars, *Een geregeld leven*, 238; vgl. Woldring en Kuiper, *Reformatiorische maatschappijkritiek*, 84-86.

11. Gerretson, *Prolegomena der sociologie*, 81.

12. Geciteerd in: Gastelaars, *Een geregeld leven*, 69.
13. Gastelaars, *Een geregeld leven*, 238-239; W. F. Heinemeijer, 'Sociografische praktijk en overheidsbeleid', in: P. J. Knegtmans en A. J. Kox (red.), *Tot nut en eer van de stad. Wetenschappelijk onderzoek aan de Universiteit van Amsterdam* (Amsterdam 2000), 129-131.
14. Idem.
15. D. Th. Kuiper, 'Een jubileum als spiegel van een ontwikkeling', in: D. Th. Kuiper en J. Naafs, *Stratificatie anno 1983. Over recente ontwikkelingen inzake theorie, onderzoek en beleid. Bundel ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van prof. dr. G. Kuiper, als hoogleraar in de algemene sociologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Amsterdam 1983), 133-134; interview auteur met G. Kuiper Hzn, 27 augustus 2009.
16. J. C. C. Rupp, *Van oude en nieuwe universiteiten. De verdringing van Duitse door Amerikaanse invloeden op de wetenschapsbeoefening en het hoger onderwijs in Nederland 1945-1995* (Den Haag 1997), 106, 107, 160-161; H. Daalder, *Universitair panopticum. Herinneringen van een gewoon hoogleraar* (Amsterdam-Antwerpen 1997), 26; P. de Rooy, 'Oprichters en leermeesters', in: J. Goudsblom, P. de Rooy en J. Wieten (red.), *In de zevende. De eerste lichting hoogleraren aan de politiek-sociale faculteit in Amsterdam* (Amsterdam 1998), 1.
17. L. J. Dorsman, 'Studium generale. Een mislukte doorbraak (1945-1960)', in: L. J. Dorsman en P. J. Knegtmans (red.), *Universitaire vormingsidealen. De Nederlandse universiteiten sedert 1876* (Hilversum 2006), 57, 68; Rupp, *Van oude en nieuwe universiteiten*, 106-107, 158; H. A. Krop, 'Laat de universiteit meer dan een vakschool zijn. Het pleidooi voor de centrale interfaculteit', in: Dorsman en Knegtmans, *Universitaire vormingsidealen*, 40.
18. Rupp, *Van oude en nieuwe universiteiten*, 162.
19. E. Jonker, 'Heek, Frederik van (1907-1987)', in: *Biografisch woordenboek van Nederland* (Den Haag 1994), 176-178.
20. G. Kuiper Hzn, *Mobiliteit in de sociale en beroepshiërarchie. Een sociografisch onderzoek te Zwolle* (Assen 1954), 3-4, 11-12.
21. M. E. Verburg, *Herman Dooyeweerd. Leven en werk van een Nederlands christen-wijsgeer* (Baarn 1989), 63-67, 165-186.
22. D. Th. Kuiper, 'Een jubileum als spiegel van een ontwikkeling', 155-156.
23. R. van Dijk, *Samenleving en adatrechtvorming* (Den Haag 1948), 35.
24. R. van Dijk, *Enige opmerkingen over sociologie als wetenschap. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1949), 3.
25. G. Kuiper Hzn, 'Sociologie, Nederland en de Vrije Universiteit', in: M. van Os en W. J. Wieringa (red.), *Wetenschap en rekenschap 1880-1980. Een eeuw wetenschapsbeoefening en wetenschapsbeschouwing aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1980), 466.

26. Van Dijk, *Enige opmerkingen over sociologie als wetenschap*, 16.
27. G. Kuiper Hzn, 'In memoriam prof. dr. R. van Dijk', in: *GSI-nieuws*, jaargang 8, nummer 3 (1962), 6-12, 22.
28. G. Dekker, *Een moeizaam gevecht. Mijn geschiedenis met de kerk* (Hilversum 2005), 22-23; Gastelaars, *Een geregeld leven*, 242.
29. Kuiper Hzn, 'In memoriam prof. dr. R. van Dijk', 7-10; Kuiper Hzn, 'Sociologie, Nederland en de Vrije Universiteit', 466; Dekker, *Een moeizaam gevecht*, 9-12.
30. G. Kuiper Hzn, *Terreinverkenning voor het sociografisch onderzoek naar de sociale afstand tussen leiders en leden* (Assen 1954), 3; vgl. H. E. S. Woldring, 'Calvinisme en sociologie; Dooyeweerd en zijn school', in: F. Bovenkerk e.a. (red.), *Toen en thans. De sociale wetenschappen in de jaren dertig en nu* (Baarn 1978), 160-161.
31. R. van Dijk, 'Sociologie', in: A. Sizoo (red.), *Eenheid in veelheid. Een bundel opstellen over een aantal aan de Vrije Universiteit onderwezen wetenschappen* (Goes 1954), 89, 91, 94.
32. Schriftelijke informatie van W. J. van Waveren de Jong, 22 juni 2013, in het bezit van de auteur; personeelsdossier J. J. de Jong, in: archief PAZVU; J.-J. van den Berg, *Deining. Koers en karakter van de ARP ter discussie, 1956-1970* (Kampen 1999), 35.
33. H. Daalder, 'Political science in the Netherlands', in: *European journal of political research*, jaargang 20, nummer 3-4 (1991), 281.
34. H. Daalder, 'De Nederlandse politicologie: een tussenbalans', in: *Acta politica. Tijdschrift voor politicologie*, jaargang 19, nummer 4 (1984), 441-442; W. J. Oosten, 'David Easton als klassieker voor de bestuurskunde', in: *Blad Bestuurskunde*, jaargang 11, nummer 5 (2002), 215-220; A. de Swaan, *Volgende les. De Amsterdamse sociale wetenschap na 50 jaar* (Amsterdam 1998), 11.
35. J. J. de Jong, *Wetenschap en politiek. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Utrecht 1953), 20.
36. Ibidem, 4-12.
37. Ibidem, 11, 17-18.
38. Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 198.
39. Rapport van de senaatscommissie voor de voorbereiding van een sociologische en een politiek-sociale studierichting aan de Vrije Universiteit, zonder datum (z.d.) [1955], in: archief Kuiper Hzn, doos 6.
40. Kuiper Hzn, 'Sociologie, Nederland en de Vrije Universiteit', 466.
41. Literaturopgave kandidaatsstudie 1955-1956, in: archief Kuiper Hzn, doos 6.
42. P. Bak, *Harde koppen, rechte lijnen. De lokale en regionale edities van Trouw in oorlogstijd* (Amsterdam-Kampen 1993), 57-58, 101-102; curriculum vitae G.

Kuypers, z.d. [1960], in: archief Kuiper Hzn, doos 6.

43. Notulen vergadering politiek-sociale interfaculteit (PSI), 6 maart 1956, in: archief Kuiper Hzn, doos 6.

44. R. van Dijk, decaan PSI, aan S. U. Zuidema, decaan faculteit letteren en wijsbegeerte, 6 februari 1956, in: personeelsdossier L. Onvlee, archief PAZVU.

45. P. Kloos, *Culturele antropologie. Een inleiding* (Assen 1995), 206-207; J. J. de Wolf, 'Geschiedenis van de culturele antropologie', in: W. Koops, H. van Rinsum en J. van Teunenbroek, *De sociale wetenschappen in Utrecht. Een geschiedenis* (Hilversum 2005), 209.

46. Van Dijk aan Zuidema, 6 februari 1956.

47. H. G. Schulte Nordholt en J. W. Schoorl, 'In memoriam L. Onvlee', in: *Jaarboek Vrije Universiteit 1985-1986* (Amsterdam 1986), 116-119; L. Onvlee, *Wij mensen. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de culturele antropologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Groningen-Djakarta 1956), 23-24.

48. M. J. Roholl, 'De fototentoonstelling Wij Mensen – The Family of Man in het Stedelijk Museum van Amsterdam. Een Amerikaans familiealbum als wapen in de Koude Oorlog', in: E. O. G. Haitsma Mulier, L. H. Maas en J. Vogel (red.), *Het beeld in de spiegel. Historiografische verkenningen. Liber amicorum voor Piet Blaas* (Hilversum 2000), 136-137.

49. Onvlee, *Wij mensen*, 3-4, 7-8, 16, 22.

50. J. J. de Jong, 'Notitie inzake de verdere uitbouw van de politicologische sectie', 24 april 1957, in: archief Kuiper Hzn, doos 6.

51. J. de Vries, *Lege staat of lege bestuurskunde? Naar een herwaardering van de politiek en de politicologie* (Leiden 2001), 5, 21; A. F. A. Korsten, 'Geschiedenis van de bestuurskunde', op: www.arnokorsten.nl, 6-7, 21, geraadpleegd op 23 maart 2009.

52. J. C. N. Raadschelders, '"Get it done, see it through". The administrative state van Dwight Waldo', in: *Bestuurskunde. Orgaan van de Vereniging voor Bestuurskunde*, jaargang 7, nummer 4 (1997), 157-165; J. N. Breunese, 'De relatie tussen politiek en bestuur. Het werk van Dwight Waldo', in: A. F. A. Korsten en Th. A. J. Toonen, *Bestuurskunde. Hoofdfiguren en kernthema's* (Leiden/Antwerpen 1988), 85-104.

53. H. A. Brasz, 'Bestuurskunde, politiek en beleidswetenschap. Geschiedenis van een verhouding', in: J. Th. A. Bressers, J. J. A. Thomassen en F. A. van Vught, *Politicologie en het openbaar bestuur. Liber amicorum voor prof. dr. A. Hoogerwerf* (Alphen aan den Rijn 1993), 19; vgl. H. A. Brasz, *Notitie over bestuurskunde. Openbare les gegeven bij de aanvaarding van het ambt van lector in de faculteit der rechtsgeleerdheid aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Arnhem 1961), 5, 7-8.

54. Brasz, 'Bestuurskunde, politiek en beleidswetenschap', 17; P. A. C. Bee-

laerts van Blokland, A. B. Ringeling en I. T. M. Snellen, *Van bestuurlijke praktijk naar bestuurskunde* (Den Haag 1988), 71; interview auteur met H. A. Brasz, 3 september 2009.

55. Brasz, 'Bestuurskunde, politiek en beleidswetenschap', 20; interview auteur met Brasz, 2009.

56. Brasz, 'Bestuurskunde, politiek en beleidswetenschap', 55-56. Brasz promoveerde in 1960 in Leiden, bij Sj. Groenman, op *Veranderingen in het Nederlandse communalisme*.

57. 'Nota over de consolidatie en toekomstige voorzieningen in de PSI', z.d. 339
[eind 1959], in: archief Kuiper Hzn, doos 6.

58. Gastelaars, *Een geregeld leven*, 124, 185-188, 194-195, 207, 223-224; Kuiper Hzn, 'Sociologie, Nederland en de Vrije Universiteit', 464.

59. F. van Pijpen, W. F. H. Smeenk en C. de Haas, 'Opmerkingen politicologie', memorandum, 14 januari 1960, in: archief Kuiper Hzn, doos 6. De studenten Van Pijpen, Smeenk en De Haas klaagden over De Jongs gebrekkige leiding en over de rommelige structuur van de politicologieopleiding. Na zijn vertrek bij de VU werd De Jong hoofd voorlichting op het ministerie van defensie. Later was hij hoogleraar op Jamaica.

60. G. Kuypers, *Het voorschrift en de macht. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Franeker 1960), 4, 14, 17.

61. Ibidem, 6, 14-15, 20.

62. J. W. Foppen, *Gistend beleid. Veertig jaar universitaire onderwijspolitiek* (Den Haag 1989), 99-100.

63. Rapport van de commissie ter voorbereiding van een niet-westerse sociologische studierichting, z.d. [november 1961], in: archief Kuiper Hzn, doos 6; J. W. Schoorl (red.), *Besturen in Nederlands-Nieuw-Guinea 1945-1962. Ontwikkelingswerk in een periode van politieke onrust* (Leiden 1996), 657; personeelsdossier J. W. Schoorl, in: archief PAZVU.

64. Idem.

65. Rapport van de commissie ter voorbereiding van een niet-westerse sociologische studierichting, z.d. [november 1961].

66. Van den Berg, *Deining*, 153-154, 211.

67. Rapport van de commissie ter voorbereiding van een niet-westerse sociologische studierichting, z.d. [november 1961]; 1sw aan de faculteit der letteren en wijsbegeerte, 14 december 1961, in: personeelsdossier J. Blauw, archief PAZVU; 1sw aan de faculteit der letteren en wijsbegeerte, 'concept', z.d. [februari 1962], in: archief Kuiper Hzn, doos 6. De interfaculteit had in haar vergadering van 27 oktober 1961 besloten dat interfaculteit der sociale wetenschappen (1sw) haar nieuwe roepnaam werd. (Notulen 1sw, 27 oktober 1961, in: archief Kuiper Hzn, doos 6).

68. Notulenboek senaat XVIII 1958-1965, 19 april 1962, in: archief PAZVU.
69. Ibidem, 18 mei 1962.
70. Kuiper Hzn, 'In memoriam prof. dr. R. van Dijk', 6-12.
71. 'Nota van de commissie "opvolging collega Van Dijk", 8 oktober 1962, in: archief Kuiper Hzn, doos 6.
72. J. W. Schoorl, *Niet-westerse sociologie. Een terreinverkenning. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de niet-westerse sociologie aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1962), 11-12, 14-15, 22; vgl. G. Thijs, *Kleine luyden in ontwikkeling. De Vrije Universiteit en de derde wereld 1955-2005* (Zoetermeer 2005), 84; vgl. Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 258.
73. J. Blauw, *Religie en inter-religie. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van buitengewoon hoogleraar in de faculteit der letteren aan de Vrije Universiteit* (Kampen 1962), 11-12-13, 15.
74. G. Kuiper Hzn en G. Kuypers, voorzitter en secretaris i sw, 'Nota inzake de oprichting in 1964 van een Sociaal-Wetenschappelijk Instituut der Vrije Universiteit', februari 1964, in: archief PAZVU, doos 'Instelling swi'.
75. Idem.
76. Verslag conferentie subfaculteit sociale studierichtingen, juni 1964.

[2] 'NORMATIEF STAAN IN DE EIGEN TIJD' 1964-1970

1. Van den Berg, *Deining*, 260-263.
2. Ibidem, 33-37; P. Bak, *Een soeverein leven. Biografie van W. F. de Gaay Fortman* (Amsterdam 2004), 142, 167-171; P. Bak, *Een 'meneer' van een krant. Trouw en Bruins Slot 1943-1968* (Kampen 1999), 273-275.
3. Bak, *Een 'meneer' van een krant*, 275-276; J. A. H. J. S. Bruins Slot, 'Nieuw program', in: *Trouw*, 29 april 1961.
4. L. Onvlee en A. J. Wiggers aan curatoren, 20 mei 1964, in: archief PAZVU, doos instelling swi (1964); Onvlee en Wiggers aan curatoren, 18 juni 1964, in: archief Kuiper Hzn, doos 7; G. Kuiper Hzn en G. Kuypers aan curatoren, 22 juni 1964, in: archief PAZVU, doos instelling swi (1964).
5. Stafcirculaire I, zonder datum [september 1964], in: archief Kuiper Hzn, doos 7; interview auteur met J. W. Schoorl, Huizen, 1 september 2009.
6. Idem; curriculum vitae H. van den Berg, z.d. [1966], in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 01-06-1964 - 14-06-1967; G. J. F. Leene en D. Th. Kuiper, 'H. van den Berg: socioloog van de hulpverlening', in: C. P. M. Knipscheer, J. Baars en M. Severijns (red.), *Uitzicht op ouder worden. Een verkenning* (Assen-Maastricht 1988), 127; H. van den Berg, 'Hoe operationaliseer je een mogelijkheid', ibidem, 157.

7. Curriculum vitae H. van den Berg, z.d. [1966]; H. van den Berg, *Sociologie van de hulpverlening* (Meppel 1963), vii, 19-20, 46; Th. N. M. Schuyt en T. van den Klinkenberg, 'Helpen en de zuigkracht van de macht', in: Knipscheer, Baars en Severijns (red.), *Uitzicht op ouder worden*, 53-57; G. J. F. Leene, 'In memoriam Henk van den Berg', in: *Gerôn. Tijdschrift over ouder worden & samenleving*, jaargang 12, nummer 1, maart 2010, 43; Leene en Kuiper, 'H. van den Berg: socioloog van de hulpverlening', *ibidem*, 129.

8. Curriculum vitae van H. J. van Zuthem, z.d. [1963], in: archief Kuiper Hzn, doos 6.

9. Woldring en Kuiper, *Reformatrische maatschappijkritiek*, 154-161.

10. Interview auteur met H. J. van Zuthem, 1 oktober 2009; interview auteur met Kuiper Hzn, 2009.

11. Notulen vertrouwelijke subfaculteitsraadvergadering, 30 maart 1966; G. Kuypers, voorzitter subfaculteit sociale studierichtingen, aan curatoren, 16 juni 1966, *ibidem*; interview auteur met Van Zuthem, 2009.

12. J. J. Ramondt, *Verantwoordelijkheid in het werk. Verslag van experimenten in zes industriële bedrijven* (Alphen aan den Rijn-Brussel 1968), 11-19, 128-164, 178-180; M. J. Broekmeyer en J. J. Ramondt, *Arbeiderszelfbestuur in een Joegoslavische papierfabriek* (Amsterdam 1971), 4-11.

13. I. Bons-van Breugel, J. de Jong-Gierveld en W. E. Saris, *Kritisch reflecteren over vanzelfsprekendheden. Een godsdienstsociologisch onderzoek naar Dauerreflexion* (Amsterdam 1971), v-vii, 7, 89-95.

14. Onderzoeksbegroting van de subfaculteit der sociaal-culturele wetenschappen en het Sociaal-Wetenschappelijk Instituut voor het kalenderjaar 1970, z.d., in: archief Kuiper Hzn, doos 23; J. van der Zouwen (eindred.), *De veranderingen in de gereformeerde kerk. Onderzoek naar de opvattingen van kerkleden over normen en taken van de kerk* (Kampen 1972), 5-9, 79-93.

15. Van der Zouwen (eindred.), *De veranderingen in de gereformeerde kerk*, 89-90; J. Hendriks, *De emancipatie van de gereformeerden. Sociologische bijdrage tot de verklaring van enige kenmerken van het huidige gereformeerde volksdeel* (Alphen aan den Rijn 1971), 250-251.

16. H. A. Brasz, *Zonder vorm van proces? Toespraak tot aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in de faculteit der sociale wetenschappen aan de Vrije Universiteit te Amsterdam* (Arnhem 1964), 3-5, 7-9, 12, 18.

17. G. Kuypers en J. W. Schoorl aan directeuren, februari 1965, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 01-06-1964 - 14-06-1967. Deze brief geeft een overzicht van de onderzoeksprojecten van Brasz; Brasz, *Zonder vorm van proces?*, 22.

18. H. A. Brasz, 'Openbaar bestuur in een democratie', in: H. A. Brasz, H. Daudt, S. Groenman en P. J. A. ter Hoeven, *Democratie anno 1967. Werking en feilen van een systeem* (Meppel z.j.), 83-84, 93, 97-99.

19. Onderzoeksbegroting 1971 bestuurskunde, 27 mei 1969, in: archief Kuiper Hzn, doos 10.

20. J. P. Feddema, 'Tswana ritual concerning rain', in: *African Studies*, jaargang 25, nummer 4, 1966, 181-195; J. P. Feddema, *Transvaal-Batswana kiezen voor de moderne wereld. Een vergelijkende studie van socio-culturele verandering in een zgn. Bantoestan als antwoord op het aanbod van de "Boeren", de zending en de industriële stad* (Baarn 1972), v-vi, 1-4, 204-206; nota 'Lopend onderzoek en plannen voor onderzoek', 17 maart 1965; nota 'Lopend onderzoek en plannen voor onderzoek van het swi der Vrije Universiteit', 8 juni 1966, in: archief Kuiper Hzn, doos 8.

21. J. W. Schoorl, 'Verslag van het bezoek aan de christelijke universiteit Satya Watcana te Salatitih van 11 mei tot 1 juni 1966', in: archief Kuiper Hzn, doos 8; J. W. Schoorl, 'Uit het Indische verleden naar heden en toekomst van de vakgroep/afdeling culturele antropologie en sociologie van de niet-westerse samenlevingen', manuscript 2006, in het bezit van de auteur.

22. T. J. Segaar en J. H. de Goede, *Rapport 'Azam Basti'. Een advies voor de ontwikkeling van een wijk in Karachi, Pakistan, gebaseerd op sociologisch onderzoek* (Amsterdam 1969), 1, 3-5, 61-62, 68, 72-74, 76-77.

23. A. D. Willemier Westra, *Kinderzorg in São Paulo. Een indirect verklarend onderzoek in opdracht van het Algemeen Diaconaal Bureau van de Gereformeerde Kerken te Utrecht naar de bestrijding van de kinderverwaarlozing in São Paulo, Brazilië* (Amsterdam 1969), 1-2, 33-34, 37-38, 44-45, 48, 53.

24. H. Daudt, 'Jan Barents. Grondlegger van de Nederlandse politicologie', in: Goudsblom, De Rooy en Wieten (red.), *In de zevende*, 19; L. van der Land, 'Woord vooraf', in: L. van der Land e.a., *Kiezer en verkiezing. Verslag van een onderzoek met betrekking tot de verkiezingen van 1956 in Nieuwer-Amstel voor de Tweede Kamer der Staten-Generaal* (Amsterdam 1963), 1; Kuiper Hzn en Kuypers, 'Nota inzake de oprichting in 1964 van een Sociaal-Wetenschappelijk Instituut der Vrije Universiteit', februari 1964.

25. Interview auteur met A. Hoogerwerf, 10 september 2009; curriculum vitae A. Hoogerwerf, z.d. [1967], in: archief PAZVU, doos 01-06-1964 - 14-06-1967; *De Groene Amsterdammer*, 7 januari 1989.

26. 'Nota over de consolidatie en toekomstige voorzieningen in de P. S. I.', z.d. [1959], in: archief Kuiper Hzn, doos 6.

27. Interview auteur met Hoogerwerf, 2009; G. Kuypers en J. W. Schoorl aan curatoren, februari 1965 (concept-brief bevordering Hoogerwerf), in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 01-06-1964 - 14-06-1967; J. K. J. Talen en R. C. P. Swieringa, 'Prof. dr. Andries Hoogerwerf: een politoloog in de bestuurskunde', in: *Bestuurswetenschappen*, jaargang 58, 2004, 6; A. Hoogerwerf, *Protestantisme en progressiviteit. Een politologisch onderzoek naar opvattingen van Nederlandse protestanten over verandering en gelijkheid* (Meppel 1964), 26-28, 258.

28. Kiezen in 1967. Eindverslag van het nationaal verkiezingsonderzoek 1967. *Bijlage* (Amsterdam 1977), 145-148.

29. Idem; *De Nederlandse kiezers in 1967. Enkele eerste resultaten van een landelijke enquête* (Amsterdam-Brussel 1967), 9, 16, 64.

30. G. Kuypers, *Het politieke spel in Nederland. Diagnoses, remedies en suggesties* (Meppel 1967), 38, 50-55, 93, 190-191, 196-197, 202-203.

31. Van den Berg, *Deining*, 303-305, 308-309; D. Th. Kuiper, 'Tussen identiteit en fusie. Schets van enkele ontwikkelingen in de "radicale generatie" binnen de ARP in de periode 1957-1971', in: J. de Bruijn, J. G. M. de Bruijn en G. J. Schutte (red.), *Tussen observatie en participatie. Twee eeuwen gereformeerde en antirevolutionaire wereld in ontwikkelingsperspectief* (Hilversum 2002), 244-247.

32. 'Henk van Ruller: verontrusting uiteten op een andere manier', in: *Trouw*, 4 juni 1966; kladtekst toespraak 'Protestant en provo', christelijke sociale vereniging 'Patrimonium' Groningen, 28 september 1966, in: archief H. van Ruller, HDc, doos 9; 'Provo of protestant', in: *Trouw*, 29 september 1966; 'Maak onze samenleving leefbaar!', in: *Trouw*, 28 januari 1967.

33. H. J. Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging 1963-1973* (Amsterdam 1978), 26, 37, 62; R. P. Hagendijk, *Het studentenleven. Opkomst en verval van de traditionele studentencultuur* (Amsterdam 1980), 113-118.

34. H. J. C. G. Ruygers en J. Kremers, 'De sociale wetenschappen in de nota-Diepenhorst', in: *De Tijd-Maasbode*, 10 september 1965; faculteiten sociale wetenschappen aan colleges van curatoren, 17 mei 1966, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 01-06-1964 - 14-06-1967.

35. Gastelaars, *Een geregeld leven*, 194-195; Kuiper, 'Sociologie, Nederland en de Vrije Universiteit', 464.

36. Notulen [plenaire] vergadering, 30 maart 1966, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 01-06-1964 - 14-06-1967; verslag onderzoek presentatie kandidaatscolleges, z.d. [juni] 1967, ibidem.

37. Idem; notulen [plenaire] vergadering subfaculteit, 14 juni 1967, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 01-06-1964 - 14-06-1967.

38. Interview auteur met Van Zuthem, 2009.

39. Notulen vertrouwelijke vergadering 15 maart 1967, ibidem; interview auteur met Hoogerwerf, 2009; Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 267; Van den Berg, *Deining*, 353-354, 477.

40. Van den Berg, *Deining*, 309-310, 348-349.

41. Interview auteur met Hoogerwerf, 2009.

42. Idem; mededeling G. Kuypers aan auteur, 24 september 2009.

43. Notulen college van directeuren, 18 november 1967, in: archief PAZVU, college van directeuren, doosnummer 817; curatoren aan rector magnificus, 11 december 1967, in: archief PAZVU, 'R. M. Dekanen', 'bijzondere correspondentie A-K'.

44. G. L. Mak en A. E. Pijpers, 'Stokken om een rode hond te slaan', in: *Phaetra*, jaargang 23, nummer 3, 11 januari 1968, 5.
45. J. N. Breunese, 'Mundus', in: *Mundusbulletin*, oktober 1982, 19-21.
46. Idem.
47. Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging 1963-1973*, 77-78; J. Janssen en P. Voestermans, *Studenten in beweging. Politiek, universiteit en student* (Nijmegen 1984), 123.
48. Janssen en Voestermans, *Studenten in beweging*, 144, 157-158; Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging 1963-1973*, 92; J. A. Righart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam-Antwerpen 1995), 257-258.
49. Idem.
50. Notulen plenaire vergadering 12 juni 1968, in: archief PAZVU, doos sub-faculteitsraadvergaderingen 01-08-1967 – 03-12-1969.
51. Soc: sociologie; pol: politicologie; ca: culturele antropologie; nws: niet-westerse sociologie. Bron: *Statistiek van het hoger onderwijs 1954/1955 – 1959/1960* (CBS); *Statistiek van het wetenschappelijk onderwijs 1960/1961 – 1969/1970* (CBS).
52. Interview auteur met Brasz, 2009; interview auteur met D. Th. Kuiper, 16 september 2009; F. J. M. Selier, 'Op zoek naar begrenzing. Aspecten van veertig jaar ca/snws aan de VU', paper november 1998.
53. Bak, *Soeverein leven*, 235-236.
54. Nota organisatie seminar doelstellingen, vergaderstuk bij plenaire vergadering 16 oktober 1968, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 01-08-1967 – 03-12-1969; Kuiper Hzn, 'Sociologie, Nederland en de Vrije Universiteit', 467, 473; G. W. Noomen, Notitie nadere informatie over seminar, 12 februari 1969, in: archief Kuiper Hzn, doos 24.
55. Notulen vertrouwelijke vergadering, 12 juni 1968; H. E. S. Woldring, *Een handvol filosofen. Geschiedenis van de filosofiebeoefening aan de Vrije Universiteit in Amsterdam van 1880 tot 2012* (Hilversum 2013), 440.
56. Interview auteur met M. Ernsting, 10 maart 2010; M. Ernsting, 'Het geweld van 1968', in: *De Helling. Kwartaalblad voor linkse politiek*, 2008/3, op: <http://bureaudehelling.nl/artikel-tijdschrift/het-geweld-van-1968>, geraadpleegd op 21 oktober 2009; zie ook: C. Paardekooper, *Omstreden normalisering. Hoe de Vrije Universiteit veranderde in de lange jaren zeventig* (Amsterdam 2013), 79.
57. Interview auteur met J. Visser, 8 september 2009.
58. Notulen vertrouwelijke vergadering, 12 juni 1968, ibidem; I. A. Diepenhorst, 'De juridische faculteit (1880-1980)', in: Van Os en Wieringa (red.), *Wetenschap en rekenschap*, 145; J. Brands, *Onafhankelijk, ongrijpbaar, alleen. Gesprekken met Pim Fortuyn* (Amsterdam 2002), 51; vgl. T. P. van der Kooy, 'Hedendaagse maatschappijkritiek. Rede uitgesproken op 20 oktober 1969, ter ge-

legenheid van de 88ste dies natalis der Vrije Universiteit Amsterdam', in: *Economix. Economische opstellen aangeboden aan prof. dr. T. P. van der Kooy* (Kampen 1970), 7-44.

59. Notities inzake de wijsgerige vorming in de subfaculteit der sociaal-culturele wetenschappen, 4 december 1968, in: archief Kuiper Hzn, doos 16.

60. M. Ernsting, T. de Jong en J. Visser, Nota inzake aanstellen docent vak-filosofie, december 1968; T. P. van der Kooy en H. van de Graaf (secretaris), 'Rapport van de commissie ad hoc betreffende de criteria waaraan een docent in de sociale filosofie zou moeten voldoen', z.d. [januari 1969], ibidem; M. Ernsting en J. Visser, 'Filosofie en vooronderstellingen der sociale wetenschappen. Minderheidsnota', januari 1969, ibidem, doos 10; W. Crezee, 'Dertiger, maar geen tobber' [interview met M. Ernsting], in: *Ad Valvas*, jaargang 33, nummer 26, 7 maart 1986, 16.

61. Verslag hearing spelregels experimentele periode studenteninspraak, 14 februari 1969, ibidem.

62. Idem.

63. Idem.

64. Notulen vertrouwelijke vergadering, 11 december 1968, in: archief Kuiper Hzn, doos 10; interview Hoogerwerf, 2009.

65. M. Ernsting, 'Hoogerwerf exit', in: *Phaetra*, jaargang 24, nummer 8, 21 februari 1969, 9; M. Ernsting, 'De Vrije Universiteit als spion van de bovenbazen', ibidem.

66. Interview auteur met J. Siersma, 7 september 2009; J. Siersma, Aantekeningen bij het werkcollege bestuurskunde, 13 maart 1969, in: archief Kuiper Hzn, doos 16. Zie voor Siersma's biografie ook: Paardekooper, *Omstreden normalisering*, 88.

67. A. J. Kee en B. Kruikemeier, 'Methodologie en het (neo)positivisme', 24 maart 1969, in: archief Kuiper Hzn, doos 16.

68. Informatiepamflet *Mundus*, z.d. [medio april 1969]; A. Walravens, 'Aan alle medeleden van de faculteitsvergadering', 16 april 1969, in: archief Kuiper Hzn, doos 10.

69. Notulen plenaire vergadering, 26 maart 1969, ibidem, doos 10.

70. Notulen extra plenaire vergadering, 5 mei 1969, ibidem; Bak, *Een soeverein leven*, 225-226.

71. Bak, *Een soeverein leven*, 226; interview auteur met Visser, 2009; Crezee, 'Dertiger, maar geen tobber' [interview met Ernsting]; M. Verduyn, '“De enige die geniet is Mao tse Toeng”', in: *Trouw*, 2 augustus 1999.

72. Bak, *Een soeverein leven*, 226-227; interview auteur met Visser, 2009.

73. Bak, *Een soeverein leven*, 228-229; interview auteur met Siersma, 2009; interview auteur met Hy. (Harry) van den Berg, 4 september 2009.

74. Idem.

75. Interview auteur met Brasz, 2009. De man om wie het allemaal te doen was, rebel Siersma, zou – ondanks alles – nog meer dan veertig jaar aan de Vrije Universiteit verbonden blijven en uiteindelijk als adviseur van het college van bestuur met pensioen gaan. Het heilige vuur zou al die tijd blijven branden. Met het ‘vrije’ in Vrije Universiteit doelde oprichter Kuiper op de autonome positie ten opzichte van kerk en staat, ‘maar het vrije van de vu is naar mijn gevoel meer,’ sprak Siersma bij zijn afscheid. ‘Het is de onafhankelijkheid van de machten; er zit iets rebels in. Het is een oud gedachtegoed uit de reformatie. Je gaat je overtuiging niet herroepen omdat die een autoriteit niet aanstaat.’ (Paardekooper, *Omstreden normalisering*, 308).

76. Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 282; F. de Jong Edz, *Macht en inspraak. De strijd om de democratisering van de Universiteit van Amsterdam* (Baarn 1981), 228-229.

77. Notulen vertrouwelijke vergadering, 3 november 1969; notulen plenaire vergadering, 3 december 1969, in: archief Kuiper Hzn, doos 23; interview auteur met Schoorl, 2009.

78. Brands, *Onafhankelijk, ongrijpbaar, alleen*, 49-50, 53-54; P. Fortuyn, *Autobiografie van een babyboomer* (Rotterdam 2002), 177-178, 181. Vergelijk voor wat democratisering en onderwijsvernieuwing betrof wat Dronkers schrijft: ‘Met name het bestuur van de subfaculteit 1969-1970 had zich krachtig beziggehouden met democratiserings- en onderwijsvernieuwingspogingen.’ (J. Dronkers, *Experimenten in het propedeuseonderwijs* (Amsterdam 1972)).

79. Brands, *Onafhankelijk, ongrijpbaar, alleen*, 23, 49-50, 53-54; Fortuyn, *Autobiografie van een babyboomer*, 176-178, 181; interview auteur met Visser, 2009; interview auteur met Siersma, 2009; vgl. L. Ornstein, *De jonge Fortuyn* (Amsterdam 2012), 142.

80. Interview auteur met J. van der Zouwen, 8 oktober 2009.

81. Interview auteur met Brasz, 2009.

82. Interview auteur met Van der Zouwen, 2009.

83. D. Pels, *De geest van Pim. Het gedachtegoed van een politieke dandy* (Amsterdam 2003), 14, 17, 56, 71.

84. Interview auteur met Van Zuthem, 2009.

85. Pels, *De geest van Pim*, 69-70; interview auteur met Visser, 2009; vgl. Ornstein, *De jonge Fortuyn*, 148-149.

86. Aankondiging Munduscongres Kritiese sociologie, 12-13 december 1969, in: archief Kuiper Hzn, doos 10.

87. J. Dronkers, Nota onderwijsexperiment en verbetering van de onderwijs-situatie, 17 februari 1970, in: archief Kuiper Hzn, doos 23; Dronkers, *Experimenten in het propedeuseonderwijs*, 4-5, 7.

88. H. Knippenberg en W. van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg. 75 jaar ministerie van onderwijs (kunsten) en wetenschappen 1918-1993* (Assen 1993), 509-511.

89. Notulen plenaire vergaderingen, 7 en 15 april 1970, in: archief Kuiper Hzn, doos 23; notulen vertrouwelijke vergadering, 15 april 1970; ibidem; G. J. Heyne den Bak, Open brief aan het bestuur, 16 april 1970, ibidem; verklaring Mundus bij affiche 'Demokratiese universiteit', z.d. [medio april 1970], ibidem.

90. H. A. Brasz, 'Kiemen', in: P. Bak en D. M. Schut (red.), *Wim Noomen, gaafte midden van tijdgenoten. Liber amicorum* (Amstelveen 2005), 13.

91. G. W. Noomen (samenst.), Rapport seminar doelstellingen, z.d. [mei 1970], in: archief Kuiper Hzn, doos 22.

92. Idem; zie ook: Paardekooper, *Omstreden normalisering*, 218.

93. Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 300-301; J. Noordegraaf e.a. (red.), *Voor bepaalde tijd. Lustrumboekje faculteit der letteren* (Amsterdam 2005), 27, 33-34, 38-39, 41.

94. H. J. Kijne, 'De Rode Eenheid: model of anekdote?', in: *Mundusbuletin*, nummer 3 [najaar 1970], 3-5; stencil 'Winterseminar R. E. Sociologie', [eind 1970].

95. Notulen vertrouwelijke vergadering, 24 juni 1970, in: archief Kuiper Hzn, doos 22; H. J. van Zuthem (secretaris) aan 'allen in onze subfaculteit die een functie in het onderwijs vervullen', 26 juni 1970, ibidem; *Pharetra*, jaargang 25, nummer 10, 10 juli 1970, 9-10.

96. Idem.

97. Interview auteur met Visser, 2009.

98. Brands, *Onafhankelijk, ongrijpbaar, alleen*, 45-46, 49; interview auteur met D. Th. Kuiper, 2009.

99. J. Stam, *Hoog gegrepen. Tien bewindslieden, universiteiten en politiek* (Amsterdam 1995); R. A. de Moor, *Studentenprotest en universiteit* (Rotterdam 1970), 134; H. F. Cohen, *De strijd om de academie. De Leidse universiteit op zoek naar een bestuursstructuur (1967-1971)* (Meppel 1975), 187.

100. Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 262.

101. Cohen, *De strijd om de academie*, 187; Righart, *De eindeloze jaren zestig*, 262; J. C. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw. Nederland in de jaren zestig* (Amsterdam-Meppel 1995), 168.

102. Kennedy, *Nieuw Babylon in aanbouw*, 10, 12, 14-16, 19-20, 172, 213.

103. H. van den Berg, 'Hoe operationaliseer je een mogelijkheid?', in: C. P. M. Knipscheer, J. Baars en M. Severijns (red.), *Uitzicht op ouder worden. Een verkenning* (Assen-Maastricht 1988), 157.

[3] HARD TEGEN HARD 1970-1976

348

1. 'Mundus', in: *Mundusbulletin*, nummer 4, [november] 1970, 2-9.
2. Idem.
3. Idem; M. Ernsting, 'Mundus: een vermoeide terugblik', in: *Mundusbulletin*, nummer 4, [november] 1970, 10-13; P. Metselaar, 'Hoe Jaap Dronkers ongesteld werd en de worst aan Dikkie Kuipers neus voorbijging', ibidem, nummer 5, [november] 1970, 2-7.
4. D.Th. Kuiper en J. Dronkers, Tussentijds rapport van de herstructureringscommissie, 23 december 1970, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 28-01-1970 – 23-03-1972; Hy. van den Berg, 'Het leeronderzoek: inzicht en kennisverwerving in een taakgerichte groep', notitie, februari 1972, in: privéarchief Hy. van den Berg.
5. P. Metselaar, 'Het leeronderzoek', in: *Mundusbulletin*, nummer 7, [november] 1970, 2-8.
6. Idem; ledenlijst van de Roes, z.d. [1971]; reader winterseminar Rode Eenheid Sociologie, [januari] 1971, in: archief N. Schouten/SRVU-Mundus, HDC, doos 5-map Roes; nota 'Wat doen we met het Mundusbulletin', januari 1971, ibidem, doos 4.
7. Interview auteur met K.W. Drexhage, 2 maart 2010.
8. Interview auteur met Hy. van den Berg, 3 maart 2010; Pol [Metselaar], 'Het gesprek met dhr Stoks', z.d., in: privéarchief Hy. van den Berg.
9. Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging 1963-1973*, 169-170; Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 309; 'Vrije Universiteit maakt excuses', in: *WIK. Weekkrant voor leden van de Industriebond nvv*, 15 maart 1972, nummer 11.
10. Interview auteur met Hy. van den Berg, 2010.
11. H.J. van Zuthem en J. van der Zouwen, Nota betreffende problemen en verantwoordelijkheid voor onderzoeksactiviteiten, 7 oktober 1971, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 28-01-1970 – 23-03-1972; interview auteur met Hy. van den Berg, 2010.
12. 'Vrije Universiteit maakt excuses', 15 maart 1972.
13. *De Korrel. Het wapen der kritiek. Tweewekelijks strijdblad van de Roes*, jaargang 1, nummer 1, [september] 1971, 1-8a; Kijne, *Geschiedenis van de Nederlandse studentenbeweging 1963-1973*, 152-155, 167.
14. Idem; Janssen en Voestermans, *Studenten in beweging*, 174-176; Paardekooper, *Omstreden normalisering*, 109.
15. Crezee, 'Dertiger, maar geen tobber' [interview met Ernsting].
16. Stam, *Hoog gegrepen*, 39, 49.
17. Idem.
18. Notulen plenaire vergadering, 12 november 1971, in: archief PAZVU,

doos subfaculteitsraadvergaderingen 28-01-1970 – 23-03-1972; R. van den Berg, I. Deurwaarder en M. Kuipers, *Bijzondere studenten. 40 jaar studentenbeweging aan de Vrije Universiteit* (Amsterdam 1989), 105.

19. Rapport commissie voorstel bestuursreglement vU, 21 februari 1972, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 28-01-1970 – 23-03-1972.

20. Van den Berg, Deurwaarder en Kuipers, *Bijzondere studenten*, 96.

21. Curriculum vitae van J. van Putten, 1970, in: archief Kuiper Hzn, doos 10.

22. Fortuyn, *Autobiografie van een babyboomer*, 183-185; Van den Berg, Deurwaarder en Kuipers, *Bijzondere studenten*, 99-100; Ornstein, *De jonge Fortuyn*, 156-160; e-mail van H. J. Kijne aan auteur, 9 maart 2010.

23. Fortuyn, *Autobiografie van een babyboomer*, 185, 198; Mundus aan de voorzitter van de commissie benoeming lector sociologie, 28 februari 1972, in: archief Schouten/srvu-Mundus, doos 4.

24. H. A. Brasz aan G. Kuiper Hzn, 28 september 1970, in: archief Kuiper Hzn, doos 22.

25. Interview auteur met D. Th. Kuiper, 2009; J. de Bruijn, 'Ten geleide', in: De Bruijn, De Bruijn en Schutte (red.), *Tussen observatie en participatie*, 1x-x1.

26. G. Kuiper Hzn en G. J. F. Leene, Tweede rapport commissie ter voorziening in de vacature lector sociologie, 26 mei 1972, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 04-05-72 – 14-12-72; A. Bens chop, L. Heyligers, B. Jagodič, U. de Jong, E. Kats en H. Kraan, 'Dickie Kuiper, lector?', in: *Mundusbulletin*, nummer 9, 23 mei 1972, 23-24.

27. Verduyn, "‘De enige die geniet is Mao tse Toeng’".

28. Interview auteur met Drexhage, 2010.

29. H. E. S. Woldring, 'Wijsgerige kanttekeningen bij bestuurskunde en politicologie', interne notitie, maart 1977. De notitie is in het bezit van de auteur; J. A. W. de Bruin, 'Beleid' heeft een verleden. Een historisch-theoretische studie van het doeldenken, vooral in de West-Europese handelingswetenschap, ter versterking van de bruikbaarheid van het doelmiddelschema als grondbegrippenschema van de beleidswetenschap (Amsterdam 1991), 27, 622-624, 626-627, 682, 684, 689, 692-694; vgl. M. Fennema en R. van der Wouden (red.), *Het politicologendeбат: wat is politiek?* (Amsterdam 1982), 132.

30. Idem.

31. Woldring, 'Wijsgerige kanttekeningen bij bestuurskunde en politicologie'; De Bruin, 'Beleid' heeft een verleden, 358-360.

32. H. A. Brasz, *Begrippen, problemen en doelstellingen van de bestuurskunde. Enkele aantekeningen*, syllabus, in: archief Van Ruller, 4-17.

33. 'Algemene analyse', in: *Mundusbulletin*, nummer 3, 15 november 1971, 13-18; 'Over politicologie, Kuipers en gastarbeid', in: *De Korrel*, jaargang 1, nummer 3, [maart] 1972, 12-19; Q. Meijer, 'De rechtse reactie of: gerommel bij

de tweedejaars politicologen', in: *Mundusbulletin*, nummer 8, 18 april 1972, 11-13.

34. M. Ernsting, 'Doctoraalfase. Bestuurskunde: nog steeds gemorrel aan het vijfde poot van het schaap dat bestuurder heet?', *ibidem*, nummer 3, 15 november 1971, 28-29.

35. A. de Bie, 'Onafhankelijk Suriname...', in: *Mundusbulletin*, nummer 6, 7 februari 1972, 9-10; A. de Bie, 'De Vietnamoorlog en de (sociale) wetenschappen', *ibidem*, nummer 8, 18 april 1972.

350

36. 'Geloofwaardigheid en de klassenmaatschappij', in: *De Korrel*, jaargang I, nummer 5, [mei] 1972, 3-7; 'Redactioneel', in: *Mundusbulletin*, nummer 8, 18 april 1972, 1-2.

37. C. A. Doets, secretaris college van directeuren, aan bestuur subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen, 5 oktober 1971, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 28-01-1970 – 23-03-1972; notulen plenaire vergadering, 12 november 1971, *ibidem*; notulen subfaculteitsraad, 20 december 1971, 23 maart 1972, *ibidem*.

38. Notulen subfaculteitsraad, 5 juni 1972, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 04-05-72 – 14-12-72; notulen subfaculteitsraad, 15 juni 1972, *ibidem*.

39. Notulen subfaculteitsraad, 12 september 1972, *ibidem*; P. Boveland, Nota over de benoemingsprocedure lector sociologie, 12 september 1972, *ibidem*.

40. AB en TK [Albert Benschop en Ton Kee], 'Op weg naar één sterke strijdorganisatie op de sociale faculteit!', discussiestuk vijfde seminar Roes, 3-5 juni 1972, in: archief Schouten/srvu-Mundus, 5-map Roes; e-mail A. J. Kee aan de auteur, 9 maart 2010.

41. AB en TK [Albert Benschop en Ton Kee], 'Op weg naar één sterke strijdorganisatie op de sociale faculteit!'; Van den Berg, Deurwaarder en Kuipers, *Bijzondere studenten*, 84-86, 91; Paardekooper, *Omstreden normalisering*, 117; *Mundusbulletin*, jaargang 2, nummer 8, 5 december 1972; ledenlijst Roes, 1971; bijlage 'Verhouding staf/student binnen de subfaculteit', [april] 1973, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 30-01-73 – 13-03-73.

42. In de openbare les, 'Sociologie in meervoud', waarmee Dick Kuiper het lectoraat in 1974 aanvaardde, schetste hij uitdrukkelijk een pluriform beeld van de in het sociologisch onderwijs te behandelen paradigma's. Wetenschap was niet uniform, hield Kuiper de Mundianen die tegen zijn benoeming hadden geageerd impliciet voor. Wetenschap was een palet dat naast rood ook andere kleuren bood.

43. H. G. Schulte Nordholt aan decaan faculteit sociale wetenschappen, 11 oktober 1972, in: *Mundusbulletin*, jaargang 2, nummer 8, 5 december 1972, 4-9.

44. G. T. Feenstra, 'Verkade geen gesneden koek voor de vU', in: *Pharetra*, jaargang 27, nummer 7, januari-februari 1972, 3; H. A. Brasz aan subfaculteitsbestuur 23 februari 1972, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 28-01-1970 – 23-03-1972.

45. Reglement faculteit sociale wetenschappen, 12 maart 1973, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen, 30-01-73 – 13-03-74; nota totstandkoming faculteitsreglement en de consequenties voor onze subfaculteit, 23 maart 1973, ibidem.

46. *Mundusbulletin. Democratiseringsspecial*, jaargang 2, nummer 14, 20 mei 1973. 351

47. E. Izeboud, 'Practicum bedrijfssociologie: een krom spel met kromme zagen', in: *Mundusbulletin*, jaargang 2, nummer 12, 5 mei 1973, 7-12.

48. Interview auteur met Van Zutthem, 2009.

49. N. Schouten, 'Democratie en de acties bij bedrijfssociologie', in: *Mundusbulletin*, jaargang 2, nummer 14, 20 mei 1973, 9-10; pamflet 'Bezetting bedrijfssociologie opgeschort', 30 mei 1973, in: privéarchief Hy. van den Berg; G. Mos, 'De geloofwaardigheid van één bedrijfsconflict', in: *Mundusbulletin*, jaargang 3, nummer 2, [september] 1973, 3-5.

50. Notulen subfaculteitsraad, 29 mei 1973, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 30-1-73 – 13-3-74.

51. Verduyn, "De enige die geniet is Mao tse Toeng".

52. Interview auteur met Hoogerwerf, 2009.

53. Notulen subfaculteitsraad, 28 november 1973, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 30-01-1973 – 13-03-1974; G. Kuypers, 'Politiek en politologie. Zelfvernietiging van een studierichting', in: *Trouw*, 20 april 1974.

54. 'Bijlage: de gebeurtenissen in de grote subfaculteitsraad scw', bij brief B. Goudzwaard en J. de Jonge aan leden wetenschappelijk personeel van de subfaculteit, 30 mei 1974, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 24-04-1974 – 29-05-1974; rapport commissie beroep experimenteerartikel, z.d. [24 april 1974], ibidem; notulen subfaculteitsraad, 24 april 1974, ibidem.

55. Han Blauw, Henk van den Berg, Corstiaan Bos, Evert Diemer, Bob Goudzwaard, Jan A. de Jonge, Dick Kuiper, Gerrit Kuiper, Gijs Kuypers, Joop Oostenbrink, Jan van Putten, Pim Schoorl en Herman Schulte Nordholt. Jan de Jonge, wetenschappelijk medewerker bij sociologie, was aanwezig in zijn functie van bestuurssecretaris. Ook Sipke Fokkema, decaan van de koepelfaculteit sociale wetenschappen, woonde de vergadering bij.

56. Goudzwaard en De Jonge aan leden wetenschappelijk personeel van de subfaculteit, 30 mei 1974; notulen vergadering hoogleraren en lectoren, 29 mei 1974, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 24-04-1974

– 29-05-1974; persbericht 'Bestuurscrisis aan de subfaculteit der sociaal-culturele wetenschappen', 30 mei 1974, *ibidem*; B. Goudzwaard en J. de Jonge aan W. E. Saris, 6 juni 1974, *ibidem*; 'vU-hoogleraren zetten subfaculteitsraad af', in: *Trouw*, 31 mei 1974.

57. 'Democratisering aan de sociaal-culturele faculteit', in: *Mundusbulletin*, [oktober] 1974, 1-6.

58. K. van Urk, 'Evaluatie van het organisatorische verloop', discussiestukken voor het Santpoortseminar, 10-11 januari 1975, in: archief Schouten/srvu-Mundus.

59. Besloten subfaculteitsvergadering, 28 juni 1973, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 30-01-1973 – 13-03-1974; Goudzwaard en De Jonge aan leden wetenschappelijk personeel van de subfaculteit, 30 mei 1974; rapport commissie voorbereiding benoeming lector internationale betrekkingen, 27 november 1974, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 27-01-1975 – 11-10-1976.

60. Rapport commissie voorbereiding benoeming lector internationale betrekkingen, 27 november 1974; J. A. van 't Hof en P. L. Hupe, Minderheidsrapport van de commissie ad-hoc lector internationale betrekkingen, 13 mei 1975, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 27-01-1975 – 11-10-1976.

61. Notulen subfaculteitsraad, 15 december 1975, *ibidem*.

62. E-mail J. Alderliesten aan auteur, 23 maart 2010.

63. Notulen subfaculteitsraad, 15 december 1975.

64. Bak, *Een 'meneer' van een krant*, 125.

65. G. Verrips, *Dwars, duivels en dromend. De geschiedenis van de CPN 1938-1991* (Amsterdam 1995), 447-448; pamflet openbare discussiebijeenkomst, 29 november 1974, in: archief Schouten/srvu-Mundus.

66. 'Verklaring van het Mundusbestuur', in: *Mundusbulletin*, jaargang 5, z.n., 16 december 1975, 46-48; K. van Urk, 'Communistenjacht onder de kerstboom', *ibidem*, 40-45; S. de Lange aan subfaculteitsbestuur en subfaculteitsraad, 20 februari 1976, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen, 27-01-1975 – 11-10-1976.

67. Na zijn afstuderen, in 1979, werd Alderliesten door Kuypers als wetenschappelijk medewerker aangesteld. In zijn magnum opus, *Beginselen van beleidsontwikkeling* (1980), eerde Kuypers hem als meeleezer.

68. Notulen subfaculteitsraad, 8 maart 1976, *ibidem*; J. J. Oostenbrink aan subfaculteitsbestuur, 29 maart 1976, *ibidem*.

69. Persbericht Vereniging voor wetenschappelijk onderwijs op gereformeerde grondslag, 7 april 1976, in: privéarchief D. M. Schut.

70. J. Blauw en J. Verkuyl, *Doelstelling vU en statuten CPN* (Amsterdam 1976), 3-5, 10, 15-16; Woldring, *Een handvol filosofen*, 195-196.

71. *VU-Magazine*, jaargang 5, nummer 5, 5 mei 1976, 28-30.
72. Idem; transcriptie interview *Tros Aktua* met I. A. Diepenhorst, 10 mei 1976, in: archief Schouten/srvu-Mundus, doos 8.
73. Interview auteur met Hy. van den Berg, 2010; J. Mijs, *Oproerkraaiers, stoorzenders en onderhandelingspartners. Kleine kroniek van 25 jaar Abva/Kabo aan de Vrije Universiteit en het Academisch Ziekenhuis van de Vrije Universiteit te Amsterdam 1970-1995* (Amsterdam 1995), 54.
74. Interview auteur met Drexhage, 2010; e-mail Kijne aan auteur, 2010.
75. P. J. A. Idenburg, secretaris subfaculteit politicologie, aan J. J. Oostenbrink, 12 april 1976; notulen subfaculteitsraad 17 mei 1976, 31 mei 1976 en 14 juni 1976, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 27-01-1975 – 11-10-1976.
76. Notulen subfaculteitsraad, 13 augustus 1976, 8 september 1976 en 20 september 1976, ibidem; interview auteur met D. de Hoog, 17 april 2013. De Hoog werd later redacteur van het universiteitsblad *Ad Valvas*.
77. E. Diemer aan subfaculteitsraad, 26 augustus 1976, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 27-01-1975 – 11-10-1976.
78. Notulen subfaculteitsraad, 20 september 1976, ibidem.
79. Rapport commissie voorbereiding benoeming lector internationale betrekkingen, 4 oktober 1976, ibidem; notulen besloten subfaculteitsraad, 11 oktober 1976, ibidem.

353

[4] SAMEN STERK? 1976-1982

1. Van den Berg, Deurwaarder en Kuipers, *Bijzondere studenten*, 133-136.
2. J. M. van Boetzel, 'Tien jaar hoger onderwijsbeleid. Een lange discussie over een algemeen erkende noodzaak tot reorganisatie', in: *Intermediair. Informatie voor leidinggevende functionarissen*, jaargang 14, nummer 45, 10 november 1978, 33; vgl. P. J. Knegtmans, 'Inleiding: universiteit en samenleving', in: L. J. Dorsman en P. J. Knegtmans (red.), *Universitaire vormingsidealen sedert 1876* (Hilversum 2006), 9-15.
3. Van Boetzel, 'Tien jaar hoger onderwijsbeleid', 35.
4. Ibidem, 37.
5. Stam, *Hoog gegrepen*, 59-60.
6. *Herprogrammering in de praktijk. Onderwijsbulletin srvu*, nummer 2, z.d. [1975], in: archief Schouten/srvu-Mundus, doos 6.
7. H. Wesseling, 'Namens de Mundus-raadsfractie, voor de raadsvergadering van 15 december', in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 27-01-1975 – 11-10-1976.
8. Stam, *Hoog gegrepen*, 60, 81-82; 'Herprogrammering, dure grap', in: *Ad*

Valvas, jaargang 24, nummer 20, 4 februari 1977, 11; J. Paardekooper, 'Eerste evaluatie van het eerste jaar', in: *Mundusbulletin*, jaargang 6, nummer 4, december 1976, 8-10; J. Nobel, 'Elf speeltuintjes', ibidem, 5/6, januari 1977, 3-5.

9. Van den Berg, Deurwaarder en Kuipers, *Bijzondere studenten*, 133-134.

10. Voorstel betreffende verdeling personeelscijfers, 11 februari 1971, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 24-04-1974 – 29-05-1974; verslag begrotingscommissie, 19 juni 1973, ibidem, doos subfaculteitsraadvergaderingen 30-01-1973 – 13-03-1974; notulen subfaculteitsraad, 31 oktober 1975, ibidem, doos subfaculteitsraadvergaderingen 27-01-1975 – 11-10-1976; Th. J. IJzerman, 'Sociologen op de arbeidsmarkt', in: P. G. Swanborn (red.), *Studeren in de sociologie* (Den Haag 1977), 95; P. G. Swanborn, *De sociologieopleidingen. Argumenten en feiten* (Utrecht 1991), 15-16.

11. Soc: sociologie; pol: politicologie; ca: culturele antropologie; nws: niet-westerse sociologie. Bron: *Statistiek van het wetenschappelijk onderwijs 1970-1972, 1975-1976, 1979-1982* (CBS). Over de jaren 1972-1973 en 1973-1974 zijn, als gevolg van de inschrijvingsboycot van studenten, geen gegevens beschikbaar. Tussen 1973 en 1979 zijn geen rapportages *Statistiek van het wetenschappelijk onderwijs* verschenen. De gegevens voor de jaren 1976-1977 en 1978-1979 zijn afkomstig uit: archief PAZVU, doos subfaculteitsvergaderingen 13-12-1976 – 31-10-1977 en doos studentenaangelegenheden 1978-1980.

12. L. J. van der Veen aan leden van de vakgroep algemene sociologie, 22 november 1976, in: archief Kuiper Hzn, doos 25; H. Vuijsje, *Nieuwe vrijgestelden. De opkomst van het spijkerpakkenproletariaat* (Baarn 1977), 28-31, 43. Dit boek is een uitwerking van de vier HP-artikelen.

13. Vuijsje, *Nieuwe vrijgestelden*, 45; vgl. J. Godschalk, *Een socioloog ziet het anders* (Amsterdam 1999), 58-60.

14. G. T. Feenstra, 'Sociaal-wetenschappelijk onderzoek biedt geen rooskleurig beeld', in: *Ad Valvas*, jaargang 23, nummer 6, 26 september 1975, 5.

15. Notulen subfaculteitsraad, 31 januari 1977, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 13-12-1976 – 31-10-1977.

16. Aantekeningen D. M. Schut, 10 maart 1977, in: privéarchief Schut; R. Th. Jurriens, voorzitter vakgroep internationale betrekkingen, aan bestuur subfaculteitsraad sociaal-culturele wetenschappen, 18 april 1977 in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 13-12-1976 – 31-10-1977; 'Vertrouwelijk. Lector internationale betrekkingen', bijlage bij subfaculteitsraad sociaal-culturele wetenschappen; notulen subfaculteitsraad sociaal-culturele wetenschappen, 2 mei 1977, ibidem; e-mail J. Alderliesten aan auteur, 28 oktober 2010. Zie voor de affaire-Van der Kroef ook: Paardekooper, *Omstreden normalisering*, 239-241.

17. 'Vertrouwelijk. Lector internationale betrekkingen', 2 mei 1977; notulen subfaculteitsraad, 2 mei 1977; studentenleden aan de subfaculteitsraad, 2 mei

1977, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 13-12-1976 – 31-10-1977.

18. Idem; D. de Hoog, namens werkomité 'Lector internationale betrekkingen', aan J. M. van der Kroef, afschrift, 4 mei 1977, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 13-12-1976 – 31-10-1977; pamflet 'Geen onderzoek, geruchten lector internationale betrekkingen', 5 mei 1977.

19. D. de Hoog, 'The continuing story of 1B', in: *Mundusbulletin*, mei 1977, 3-10; 'Geschiedenis lectoraat 1B. Vertrouwelijk', vergaderstuk subfaculteitsraad, 6 juni 1977, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 13-12-1976 – 31-10-1977; notulen subfaculteitsraad, 6 juni 1977, ibidem.

355

20. Notulen besloten subfaculteitsraad, 26 juni 1977, ibidem; concept benoemingsvoorstel lector internationale betrekkingen, 15 maart 1978, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 05-12-1977 – 25-09-1978; notulen subfaculteitsraad, 11 september 1978, ibidem; verslag werkzaamheden voorbereidingscommissie hoofdmedewerker internationale betrekkingen met zelfstandige leeropdracht, 22 september 1980 in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen, 17-12-1979 – 24-01-1983; notulen subfaculteitsraad, 23 september 1980, ibidem.

21. Curriculum vitae G. W. Noomen, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 18-01-1988 – 09-07-1990; G. J. Peelen, "Niet intelligentie maar intellectuele nieuwsgierigheid bepaalt het verschil tussen wo en hbo" [interview met G. W. Noomen], in: *Gewoon bijzonder*, jaargang 2, nummer 3, september 2005, 18-20; Brasz, 'Kiemen', in: Bak en Schut (red.), *Wim Noomen*, 14; verslag project De Tijd, z.d. [1972], in: archief Kuiper Hzn; interview auteur met G. W. Noomen, 9 maart 2010.

22. Verslag project De Tijd, z.d. [1972]; J. van Cuilenburg, 'Wat blijft...', in: Bak en Schut (red.), *Wim Noomen*, 21-23. Noomen promoveerde op *Beweren en motiveren. Een onderzoek naar de stelligheid van meningen bij kranten en lezers* (Amsterdam 1977), Van Cuilenburg op *Lezer, krant en politiek. Een empirische studie naar Nederlandse dagbladen en hun lezers* (Amsterdam 1977).

23. W. Stolwijk, 'De universiteit als ideologische klassenstrijd', in: *Mundusbulletin*, jaargang 7, nummer 4, december 1977, 34-39.

24. R. Tanja en D. de Hoog, 'Roerige tijden die hun schaduwen vooruitwerpen' (interview met Th. G. van Tilburg), ibidem, jaargang 7, nummer 5, januari 1978, 8-9.

25. F. Ex, 'Kritiek op Mundus/srvu', ibidem, 10-12.

26. R. Tanja, 'Onterecht wantrouwen', ibidem, 14-15; P. de Vries, 'Een dagje uit naar Kalkar', in: *Mundusbulletin*, jaargang 7, nummer 2, oktober 1977, 7-8.

27. G. J. Schutte, *De Vrije Universiteit en Zuid-Afrika 1880-2005*, 11 (Zoetermeer 2005), 565, 567; Thijs, *Kleine luyden in ontwikkeling*, 163-165.

28. D. Th. Kuiper (voorzitter) en J. J. van Cuilenburg (secretaris) aan A. du

Toit, 22 november 1977, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 05-12-1977 – 25-09-1978; notulen subfaculteitsraad, 5 december 1977, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 05-12-1977 – 25-09-1978; Schutte, *De Vrije Universiteit en Zuid-Afrika 1880-2005*, 576; pamflet nummer 4, Du Toit-comité Mundus, 30 november 1977; Du Toit-comité, 'Nie gewens nie', in: *Mundusbulletin*, jaargang 7, nummer 4, december 1977, 3-6.

29. Notulen subfaculteitsraad, 20 december 1977, 29 mei 1978 en 11 september 1978, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 05-12-1977 – 25-09-1978; J. Tanja, 'Hier die vU-manne... Hulle tree uit', in: *Pharetra*, jaargang 33, nummer 7, 6 maart 1978, 4-5, 17; Schutte, *De Vrije Universiteit en Zuid-Afrika 1880-2005*, 578.

30. Idem.

31. D. de Hoog, 'Verslag seminar', in: *Mundusbulletin*, jaargang 7, nummer 2, februari 1978, 16-17.

32. F. J. E. Snijders, 'Commentaar betreffende de nota "Hoger Onderwijs voor Velen"', 12 juni 1978, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 05-12-1977 – 25-09-1978.

33. Lijst van ondertekenaars 'breed comité tegen de HOVV-nota', 27 maart 1979; 'Taakopvatting, standpuntbepaling van het breed comité', z.d.; verslag vergadering 'breed comité', 6 mei 1979, in: archief Kuiper Hzn, doos 11.

34. Notulen subfaculteitsraadvergadering, 1 oktober 1979, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 09-10-1978 – 26-11-1979.

35. H. P. van Stiphout, 'WUB geleidigd', in: *Mundusbulletin*, nummer 2, september-oktober 1979, 9-11; Van den Berg, Deurwaarder en Kuipers, *Bijzondere studenten*, 152, 159-160.

36. Zie pagina's 73, 89-91.

37. Schuyt en Van den Klinkenberg, 'Helpen en de zuigkracht van de macht', 58; G. J. F. Leene, *Werken aan de samenleving per contract. Een case-study van het ontwikkelingsproject Helmond 1968-1973* (Amsterdam 1975), 3, 5, 16, 26-27, 316-317; Th. N. M. Schuyt, *Hoed u voor de liefdadigen. Over betrokkenheid, integriteit en kwaliteit van helpers in hulprelaties* (Houten 1993), 73-74.

38. G. J. F. Leene en Th. N. M. Schuyt, 'Centrale beleidsvisie en lokale praktijken. De kloof tussen het decentralisatiebeleid van het ministerie van CRM en de praktijk van het welzijnswerk', in: *Tijdschrift voor agologie*, jaargang 9, nummer 4, juli-augustus 1982, 222-247; Th. N. M. Schuyt, *Ophouwwerk en lokaal welzijnsbeleid. Het Nederlandse gesubsidieerde ophouwwerk als intermediair kader: een sociologische benadering* (Groningen 1985), 19-23, 36-37, 62-65, 67, 76-77, 81, 88, 156; H. van den Berg e.a., *Decentralisatie en welzijnswerk, 1v. Procesbeschrijving van het Rotterdamse welzijnsbeleid en de reacties van het Rotterdamse welzijnswerk* (Amsterdam 1979), 73-89.

39. Leene en Schuyt, 'Centrale beleidsvisie en lokale praktijken', 222, 243;

Schuyt, *Opbouwwerk en lokaal welzijnsbeleid*, 159-160; Schuyt en Van den Klinckenberg, 'Helpen en de zuigkracht van de macht', 58.

40. D. Boonstra, *Politiek vormingswerk en jeugdbeleid* (Alphen aan den Rijn-Brussel 1980), 15.

41. G. P. Noordzij, *Systeem en beleid* (Meppel-Amsterdam 1977), 11-12, 173, 179, 181.

42. *Kiezen in 1967*, 1-5.

43. *Ibidem*, 1-11, 243-256.

44. Boonstra, *Politiek vormingswerk en jeugdbeleid*, 14-16, 20, 22, 29, 40-44, 283-288.

45. J. van Putten, 'De fascisten zijn weer onder ons, ook aan de v u', in: *Ad Valvas*, jaargang 28, nummer 17, 19 december 1980, 5, 10.

46. J. van der Veen, 'v u-doctor intellectuele brein achter nieuwe rechtse partij', *ibidem*, jaargang 27, nummer 27, 21 maart 1980, 3; J. Janmaat, 'Van Putten 4', *ibidem*, jaargang 28, nummer 18, 16 januari 1981, 2; H. Brookman, 'Van Putten 1', *ibidem*.

47. J. van der Veen, 'Twee comités tegen fascisme aan v u opgericht', *ibidem*, jaargang 28, nummer 19, 23 januari 1981, 1, 6; D. de Hoog, '"Antiracisme in onderwijs en onderzoek plaats geven"', *ibidem*, jaargang 28, nummer 25, 6 maart 1981, 31; vgl. D. de Hoog, 'Antifascisme méér dan tegengaan van de Centruumpartij', *ibidem*, jaargang 30, nummer 21, 4 februari 1983, 6-7.

48. W. Crezee en D. de Hoog, '"De beweging is alles, de inhoud is niets"', *ibidem*, jaargang 29, nummer 13, 20 november 1981, 6-7; jaarlijks rapport vakgroep m & t, 1976; onderzoeksprogramma 1977 vakgroep m & t, in: archief PAVVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 05-12-1977 - 25-09-1978; H. van den Berg, F. Glastra en C. G. van der Veer, *Televisieberichtgeving en ideologie. Een case-study* (Amsterdam 1981), 19-21, 230-231.

49. J. de Jong-Gierveld, *De ongehuwden. Een sociologisch onderzoek naar de levensomstandigheden en de levensinstelling van ongehuwde mannen en vrouwen tussen 30 en 55 jaar, wonende te Amsterdam* (Alphen aan den Rijn 1969), 4, 6-8, 63, 66, 256-260.

50. J. de Jong-Gierveld, M. Pol-Aalberts en J. Raadschelders, *Op zoek naar eenzaamheid. Een eerste verslag van een onderzoek naar eenzaamheid; omvang, intensiteit en typen van eenzaamheid* (Amsterdam 1980).

51. J. de Jong-Gierveld, *Het begrip eenzaamheid in theorie en praktijk. Kanttekeningen bij de wijze van gebruik van het theoretisch begrip eenzaamheid in sociaal-wetenschappelijk onderzoek* (Deventer 1980), 4, 8-9; J. de Jong-Gierveld, M. Pol-Aalberts en J. Raadschelders, *Nieuwbouwwijken: eenzame oorden? Een onderzoek naar de invloed van de woonsituatie op het ontstaan van eenzaamheidsgevoelens* (Amsterdam 1980), 1, 1, 22, 80-95.

52. Thijs, *Kleine luyden in ontwikkeling*, 155-158, 180.

53. S. Kooistra, 'Bestuurskundeproject in Lesotho: ontwikkelingshulp of col-laboratie?', in: *Ad Valvas*, jaargang 26, nummer 21, 9 februari 1979, 3-4; vgl. D. de Hoog, 'Bestuurskundigen willen Lesotho helpen los van Zuid-Afrika te komen', ibidem, jaargang 29, nummer 8, 16 oktober 1981, 5; onderzoekspro-gramma 1980 subfaculteit politicologie, november 1979, in: archief PAZVU, doos 1.23.7a, vergaderstukken politicologie 1975-1983 eerste helft.

54. Idem.

55. Notulen subfaculteitsraad, 1 oktober 1979; E. Diemer, voorzitter vak-groep communicatiewetenschap, aan D.Th. Kuiper, voorzitter subfaculteits-bestuur, 2 april 1979, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsvergadering 09-10-1978 – 26-11-1979.

56. Notulen besloten subfaculteitsraad, 29 oktober 1979, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 09-10-1978 – 26-11-1979; D.Th. Kuiper en G.P. Noordzij aan subfaculteitsraad, 7 december 1979, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 17-12-1979 – 24-01-1983; J. van der Veen, 'Geen voordracht eredoctoraat Indonesische auteur bij scw', in: *Ad Valvas*, jaargang 27, nummer 14, 30 november 1979, 1.

57. S. Kooistra, 'vU gebruikt ontwikkelingsgeld voor Indonesische kernfy-sica', in: *Ad Valvas*, jaargang 27, nummer 27, 21 maart 1980, 1, 6; S. Kooistra, 'Informatie samenwerkingsprojecten moet openbaar zijn', ibidem, jaargang 27, nummer 28, 28 maart 1980, 5, 12; J.W. Schoorl en J.P. Kuiper, 'In overtuiging gesterkt dat Indonesië onze steun behoeft', ibidem, jaargang 27, nummer 36, 13 juni 1980, 7, 11.

58. Ph. Quarles van Ufford, *Grenzen van internationale hulpverlening. Een on-derzoek naar de samenhang van de aard en effecten van de hulprelatie tussen de Ja-vaanse Kerk van Midden-Java en de zending van de Gereformeerde Kerken in Neder-land* (Assen 1980).

59. Schoorl en Kuiper, 'In overtuiging gesterkt dat Indonesië onze steun be-hoeft'; Kooistra, 'Informatie samenwerkingsprojecten moet openbaar zijn'.

60. E-mail J. W. Schoorl aan auteur, 17 maart 2011; J. W. Schoorl, 'Bijdragen voor de geschiedenis van FSW', 22 maart 2012, notitie in het bezit van de auteur.

61. Idem.

62. F. J. M. Selier, 'In search of limitation. Aspects of forty years of ca/snws af the Free University Amsterdam', in: H. Vermeulen en J. Kommers (eds), *Tales from academia. History of anthropology in the Netherlands, I* (Saarbrücken 2002), 552-555; J. J. M. M. van Kessel, Verslag dienstreis naar Zuid-Amerika, 21 april 1978, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadstukken 1979-1987; Reli-gie, macht en ontwikkeling. vF-onderzoeksprogrammavoorstel 1989; L. B. Ve-nema, 'Islam en macht bij de Khroumirs (Noordwest-Tunesië): veranderingen in de lokale politieke organisatie in de periode 1850-1985', in: L. B. Venema (red.), *Islam en macht. Een historisch-antropologisch perspectief* (Assen-Maastricht 1987), 82-98.

63. Selier, 'In search of limitation', 552-555; wetenschappelijk verslag scw 1980.

64. Th. N. M. Schuyt, secretaris vaste commissie-Wetenschap sociologie, aan vakgroepsbesturen, onderzoekskoördinatoren en projectleiders, 10 september 1979, in: archief Kuiper Hzn, doos 2.

65. Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 345, 388; Daalder, *Universitair panopticum*, 214-216, 224.

66. Knippenberg en Van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg*, 647; Stam, *Hoog gegrepen*, 65; notulen subfaculteitsraad, 21 september 1981, 23 november 1981, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 17-12-1979 - 24-01-1983; interimrapport commissie-Doorlichting, 25 januari 1982, ibidem.

67. Notulen subfaculteitsraad, 15 februari 1982, 21 juni 1982, 27 september 1982; interimrapportage commissie -Taakaanpassing sociaal-culturele wetenschappen, 15 september 1982, ibidem.

68. Notulen subfaculteitsraad, 8 november 1981, ibidem.

69. L. Euser, 'Mundus, een situatieschets', in: *Mundusbulletin*, jaargang 10, nummer 1, oktober 1980, 3-6.

70. M. de Rooij, 'Mundus is dood, leve Mundus', ibidem, nummer 0, september 1980, 3-4.

71. B. van Rangelrooij, 'In het land der blinden ziet men weinig', ibidem, jaargang 10, mei 1981, 8-9; notulen subfaculteitsraad, 9 maart 1981, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 17-12-1979 - 24-01-1983.

72. Van Rangelrooij, 'In het land der blinden ziet men weinig', 8-9; L. Rutten, 'De politieke vakbond: gestrand of gezonken?', in: *Mundusbulletin*, jaargang 10, mei 1981, 16-17.

73. J. Paardekooper, 'Een grote familie', ibidem, jaargang 10, nummer 1, oktober 1980, 18-20.

74. 'Aan de leden van de raad scw', 17 mei 1982; G. P. Noordzij aan de leden van de subfaculteitsraad, 17 mei, stukken bij subfaculteitsraad, 19 mei 1982; notulen subfaculteitsraad, 17 mei 1982; J. Tennekes en G. P. Noordzij aan Poolse ambassade, 27 mei 1982, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 17-12-1979 - 24-01-1983.

[5] IN EEN KEURSLIJF GEREGEN 1983-1990

1. Deetman is in deze tijd overigens wel gesignaleerd bij de 'CH-radicalen'; hij was notulist van de coördinerende 'groep van negen'. (D. Th. Kuiper, 'Tussen identiteit en fusie', in: De Bruijn, De Bruijn en Schutte (red.), *Tussen observatie en participatie*, 254).

2. B. Sturkenboom, 'Redactioneel', in: *Mundusbulletin*, maart 1983, zonder paginanummer; interview auteur met Siersma, 2009; interview auteur met Ernsting, 2010; interview auteur met D.M. Schut, 3 maart 2010.

3. Knippenberg en Van der Ham, *Een bron van aanhoudende zorg*, 631, 647; Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 385.

4. Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 386-387; Daalder, *Universitair panopticum*, 230; P. de Beuker, 'Wat zijn we goed!!', in: *Mundusbulletin*, maart 1983, 22.

5. W. Crezee, "'Behoud van sociologie hoeft niet méér te kosten'", in: *Ad Valvas*, jaargang 30, nummer 24, 4 maart 1983, 5; W. Crezee, "'Dit is van de gekke'", ibidem, nummer 28, 1 april 1983, 5.

6. J. P. Verhoogt, 'Sociologie aan de vU heeft toekomst!', in: *vU-Magazine*, jaargang 12, april 1983, 130-132; Crezee, "'Dit is van de gekke'".

7. R. Andeweg, 'Samen staan we sterker', in: *Mundusbulletin*, maart 1983, 23-26; G. J. Peelen, 'Zevendaagse veldtocht aan de vU', in: *vU-Magazine*, jaargang 12, nummer 4, april 1983, 123-129; Crezee, "'Behoud van sociologie hoeft niet méér te kosten'".

8. Notulen subfaculteitsraadsvergadering, 27 september 1982, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 17-12-1979 – 24-01-1983; voortgangsrapportage commissie-Taakaanpassing sociaal-culturele wetenschappen, 20 december 1982, ibidem.

9. L. Rutten, 'De crisis van het jaar?', in: *Mundusbulletin*, januari 1982, 20-22.

10. F. R. Boddendijk, 'Heden ik, morgen gij', in: *vU-Magazine*, jaargang 11, nummer 3, maart 1982, 111.

11. R. Vunderink, 'Waar ga je eigenlijk voor stemmen?', in: *Mundusbulletin*, april 1982, 3-7; J.-M. van der Meulen en D. Hofstra, 'Voorlichting', ibidem, oktober 1982, 3; H. Komen, 'Accentuering m & t', ibidem, 4-13; W. Bos, 'Nieuws van de subfaculteitsraad', ibidem, december 1982, 17-18.

12. Sociale geografie werd met de UvA uitgeruild tegen geologie.

13. G. J. Peelen, 'vU-bezetting in woord en beeld', in: *vU-Magazine*, jaargang 12, nummer 6, juni 1983, 239-240; Van den Berg, Deurwaarder en Kuipers, *Bijzondere studenten*, 167.

14. Onderzoeksverslagen algemene sociologie, economische- en organisatiesociologie, sociologie van de hulpverlening, sociaal-economische geschiedenis en theorie en didactiek maatschappijleer 1983, januari 1984, in: archief PAZVU, doos vaste commissie wetenschap, onderzoeksverslagen 1983-1985, onderzoeksprogramma 1985.

15. Nota sociologie van de hulpverlening aan de vU in relatie tot het zwaartepuntbeleid, juni 1981, in: archief Kuiper Hzn, doos 1.

16. W. Crezee, 'Het marktdenken "vergeet" de morele dimensie', in: *Ad Val-*

vas, jaargang 29, nummer 35, 11 juni 1982, 9-10; H. J. Achterhuis, *De markt van welzijn en geluk. Een kritiek van de andragogie* (Baarn 1980), 90-108.

17. Crezee, 'Het marktdenken "vergeet" de morele dimensie', 10.

18. Nota economische- en organisatiesociologie aan de vU in relatie tot het zwaartepunt-beleid, mei 1981, in: archief Kuiper Hzn, doos 1.

19. Nota zwaartepunt vakgroep algemene sociologie, z.d. [1981], in: ibidem.

20. Zie pagina 140.

21. Concept-onderzoeksprogramma in het kader van de voorwaardelijke financiering van de subfaculteit sociologie, november 1982, in: archief Kuiper Hzn, doos 3; conceptbrief bestuur subfaculteit sociaal-culturele wetenschappen aan universiteitsraad, z.d. [maart 1983], in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen, 14-02-1983 – 09-12-1985.

22. Onderzoeksverslagen algemene sociologie, economische- en organisatiesociologie, sociologie van de hulpverlening, sociaal-economische geschiedenis en theorie en didactiek maatschappijleer 1983, januari 1984.

23. Notulen subfaculteitsraad scw, 9 mei 1983, in: archief PAZVU, doos subfaculteits-raadstukken 1979-1987; Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 345, 388-389; Daalder, *Universitair panopticum*, 224.

24. W. Crezee, 'Niemand is rang en stand gewis, het is God die heilig is', in: *Ad Valvas*, jaargang 30, nummer 8, 21 oktober 1983, 3; D. Th. Kuiper en Naafs (red.), *Stratificatie anno 1983*.

25. Swanborn, *De sociologie-opleidingen*, 15; zie tabel op pagina 142.

26. Jaaroverzicht onderzoek 1984 vakgroep sociologie, 4 april 1985, in: archief PAZVU, doos wetenschappelijk verslag 1984-1994.

27. Discussienota programmering onderwijs, 1 maart 1983, in: archief PAZVU, doos vaste commissie onderwijs 1979-1984.

28. Jaaroverzicht onderzoek 1984 vakgroep sociologie, 4 april 1985; voorstel vrije studierichting sociaal-culturele wetenschappen, gericht op sociale gerontologie, z.d. [1984], idem, doos subfaculteitsraadvergaderingen 14-02-1983 – 09-12-1985; D. Doornenbal, 'Gerontologie ook voor gezonde ouderen nodig', in: *Ad Valvas*, jaargang 36, nummer 3, 11 november 1988, 9.

29. Doornenbal, 'Gerontologie ook voor gezonde ouderen nodig'.

30. J. Kamerling, 'Politologie moet je niet van het politieke loskoppelen', in: *Ad Valvas*, jaargang 25, nummer 29, 21 april 1978, 3; J. Kamerling, 'Akte voor ander politikologie-onderwijs op vU in plaats van overstapje naar UvA', ibidem, jaargang 26, nummer 24, 2 maart 1979, 3.

31. E-mail van J. Kleinnijenhuis aan auteur, 25 november 2011.

32. H. van de Graaf, *Denken aan doen. Een onderzoek naar enkele methodische aspecten van beleidsontwikkeling* (Amsterdam 1983); R. Hoppe, *Economische Zaken schrijft een nota. Een onderzoek naar beleidsontwikkeling en besluitvorming bij nonincrementeel beleid* (Amsterdam 1983); J. Voskuil, 'Groene en rode beleids-

lijnen vanuit de grondtheorie van beleidsontwikkeling van politicoloog G. Kuypers', in: *Ad Valvas*, jaargang 31, nummer 16, 16 december 1983, 11; bijlagen bij brief benoemingscommissie hoogleraar politicologie, 24 april 1985, in: archief PAZVU, doos faculteit sociale wetenschappen, algemene vergaderingen mei 1982 – september 1987.

33. Bijlagen bij brief benoemingscommissie hoogleraar politicologie, april 1985; onderzoeksprogramma's politicologie, in: archief PAZVU, doos onderzoeksprogramma's en onderzoeksverslagen 1982-1984.

34. Curriculum vitae F. Fleurke, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 18-01-1988 – 09-07-1990; R. Hulst, 'Eigen wijs in academisch contractonderzoek', in: J. de Ridder, P. L. Polhuis en L. W. J. C. Huberts (red.), *Eigenzinnig bestuur. Opstellen aangeboden aan Fred Fleurke* (Nijmegen 2009), 7-10.

35. Notulen faculteitsraad sociale wetenschappen, 4 september 1986, in: archief PAZVU, doos faculteit sociale wetenschappen, algemene vergaderingen mei 1982 – september 1987; e-mail van R. Hoppe aan auteur, 23 april 2013.

36. J. van Putten en G. P. Noordzij, Verslag werkzaamheden benoemingscommissie hoogleraar politicologie, in het bijzonder beleid en planning, 1 mei 1986, archief PAZVU, doos faculteit sociale wetenschappen, algemene vergaderingen mei 1982 – september 1987.

37. J. J. van Cuilenburg, *Zuinig met, zuinig op informatie. Een beschouwing over informatisering en de 'informatiesamenleving'* (Amsterdam 1982), 7-10.

38. Jaaroverzicht onderzoek 1984, 7 mei 1985, in: archief PAZVU, doos wetenschappelijk verslag 1984-1994.

39. O. Scholten, *Krant en democratie. Een studie naar politieke informatie in landelijke dagbladen* (Amsterdam 1982), 295-299, 311; G. W. Marsman, recensie van *Krant en democratie*, in: *Sociologische Gids. Tijdschrift voor sociologie en sociaal onderzoek*, jaargang 30, nummer 6, november-december 1983, 476-477; e-mail van Kleinnijenhuis aan auteur, 2011.

40. J. J. van Cuilenburg, J. Kleinnijenhuis en J. A. de Ridder, *Het kabinet-Lubbers in de pers* (Amsterdam 1985), 58, 63.

41. J. Kleinnijenhuis en O. Scholten, 'Veranderende verhoudingen tussen dagbladen en politieke partijen', in: *Acta Politica*, jaargang 24, nummer 4, 1989, 433-460.

42. H. van den Berg en C. G. van der Veer, *Ideologie en massamedia* (Amsterdam 1986), 499-515; K. Neuvel, 'Pers is politiek-ideologisch nogal conformistisch van aard', in: *Ad Valvas*, jaargang 34, nummer 11, 31 oktober 1986, 7.

43. Th. G. van Tilburg, *Verkregen en gewenste ondersteuning in het licht van eenzaamheidservaringen* (Utrecht 1988), 201-220.

44. Aanvraagformulier voor de BRO 1981, deel 1, Interactiepatronen in gesprekken, z.d., in: PAZVU, doos BRO 1978-1982; onderzoeksverslag 1982 van de vakgroep M&T, februari 1983.

45. E-mail Kleinnijenhuis, november 2011.
46. W. E. Saris, P. Neijens en J. A. de Ridder, *Kernenergie: ja of nee? Een weloverwogen oordeel van de Nederlandse bevolking* (Amsterdam 1983), 13-14, 68-71, 77, 88; J. Kamerling, 'Politicologen kritisch over BMD-conclusies kerncentrales', in: *Ad Valvas*, jaargang 31, nummer 19, 27 januari 1984, 1-2; G. J. Peelen, 'Ruime meerderheid tégen kernenergie', in: *VU-Magazine*, jaargang 13, nummer 3, maart 1984, 83-87.
47. Idem.
48. D. Kooiman, *Koppelbazen, communisten en economische crisis. Arbeidersorganisatie in de textielindustrie van Bombay, 1917-1937* (Amsterdam 1978); *Conversion and social equality in India. The London Missionary Society in south Travancore in the 19th century* (New Delhi 1989).
49. 'Religie, macht en ontwikkeling. Een interfacultair onderzoeksprogramma van de vakgroep ca-nws i.o. en de vakgroep niet-westerse geschiedenis (letteren)', december 1982, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 17-12-1979 – 24-01-1983; notitie 'De vakgroep niet-westerse geschiedenis aan de Vrije Universiteit. Een plaatsbepaling', 1 november 1982, in: ibidem, doos ca-nws januari 1980 – december 1984.
50. 'Religie, macht en ontwikkeling. Een interfacultair onderzoeksprogramma van de vakgroep ca-nws i.o. en de vakgroep niet-westerse geschiedenis (letteren)', december 1982; Religie, macht en ontwikkeling. VF-onderzoeksprogrammavoorstel 1989, 16 januari 1989, in: archief PAZVU, doos vaste commissie wetenschap, onderzoeksverslagen en -programma's 1988-1989; S. Cerutti, 'Als je niets van je leven maakt, raak je je ziel kwijt', in: *Trouw. Letter en geest*, 9 juni 2012, 31.
51. K. Neuvel, '“Rituele genezing en kritische politiek sluiten elkaar uit”', in: *Ad Valvas*, xxxvi-19, 9.
52. Idem; J. M. Schoffeleers, *Gebedsgenezing en politiek. De medicalisering van het christendom in Zuid-Afrika* (Amsterdam 1988), 3, 15-19; H. Obbink, '“De kloof tussen kritische politiek en genezing is onoverbrugbaar”', in: *VU-Magazine*, xxviii-4, april 1989, 9-11.
53. B. Meyer, 'Een visie op de culturele antropologie nu en in de toekomst', in: Gevers (red.), *Uit de zevende*, 172-175.
54. M. M. G. Bax, *Politieke antropologie in vogelvlucht* (Amsterdam 1988), 29-30, 59-63.
55. K. Neuvel, '“Ook in de religie wint ten slotte de sterkste”', in: *Ad Valvas*, jaargang 36, nummer 7, 9; M. M. G. Bax, 'Mariaverschijnselen in Medjugorje. Rivaliserende religieuze regimes en staatsvorming in Joegoslavië', in: M. M. G. Bax (red.), *Religieuze regimes in ontwikkeling. Verhulde vormen van macht en afhankelijkheid* (Hilversum 1988), 92-111.
56. Onderzoeksjournalist Frank van Kolfschooten publiceerde in oktober

2012 *Ontspoorde wetenschap*. Daarin werd onder meer de wetenschappelijke betrouwbaarheid ter discussie gesteld van Bax' inaugurele rede uit 1989 en van zijn boek over de Joegoslavische bedevaartplaats Medjugorje. De Vrije Universiteit stelde in april 2013 een onderzoekscommissie aan die bij het afsluiten van de tekst voor dit boek, in juli 2013, nog geen verslag had uitgebracht. De commissie, voorgezeten door Michiel Baud, hoogleraar Latijns-Amerikaanse studies aan de UvA en directeur van het Centrum voor studie en documentatie van Latijns-Amerika, publiceerde haar rapport op 23 september 2013, vlak voordat dit boek ter perse ging. De commissie-Baud concludeerde dat Bax zich aan 'meerdere vormen van wetenschappelijk wangedrag' had schuldig gemaakt. De wetenschappelijke onderbouwing van Bax' oratie van 1989 was volgens de commissie slordig, ethisch discutabel en zelfs misleidend. Ook de verantwoording van het onderzoek naar de Mariaverering in Medjugorje, waar volgens Bax in 1992 honderdveertig doden vielen in een 'kleine oorlog', liet zeer veel te wensen over. Voor het bloedbad vond de commissie-Baud geen enkele aanwijzing. Het curriculum vitae en de publicatielijst van Bax bleken evenmin betrouwbaar. Vermelde nevenfuncties en prijzen waren niet te achterhalen; van de 161 getraceerde titels van publicaties waren er 64 niet gerealiseerd. (Zie voor het rapport van de commissie-Baud: <http://www.vu.nl/nl/Images/20130910-RapportBax-tcm9-356928.pdf>)

57. Religie, macht en ontwikkeling. Een interfacultair onderzoeksprogramma, december 1982; Religie, macht en ontwikkeling. vF-onderzoeksprogramma-voorstel 1989; A. D. Willemier Westra, *Axe, kracht om te leven. Het gebruik van symbolen bij de hulpverlening in de candomblé-religie in Alagoinhas (Bahia, Brazilië)* (Amsterdam 1987), x1, 1; J. J. M. M. van Kessel, *De 12000 dansers van de maagd. Volksmystiek en politiek protest in Noord-Chili* (Amsterdam 1987), 7-21.

58. Religie, macht en ontwikkeling. Een interfacultair onderzoeksprogramma, december 1982; Religie, macht en ontwikkeling. vF-onderzoeksprogramma-voorstel 1989; J. Tennekes, *Volkskatholicisme in Latijns-Amerika* (Amsterdam 1986), 1, 3-12, 37.

59. Religie, macht en ontwikkeling. Een interfacultair onderzoeksprogramma, december 1982.

60. H. J. Raatgever en P. L. Geschiere, 'De marxistisch-antropologische traditie', in: F. A. M. Hüsken, D. A. M. N. Kruijt en Ph. Quarles van Ufford (red.), *Trends en tradities in de ontwikkelingssociologie* (Muiderberg 1984), 66-69, 74-76; P. L. Geschiere, 'De koloniale staat en de vestiging van kapitalistische dominantie over de oude productiegemeenschappen – enkele Afrikaanse voorbeelden', in: W. J. M. van Binsbergen en P. L. Geschiere (red.), *Oude productiewijzen en binnendringend kapitalisme. Antropologische verkenningen in Afrika* (Amsterdam 1982), 81-127.

61. Religie, macht en ontwikkeling. Een interfacultair onderzoeksprogramma,

ma, december 1982; J. J. M. Bijlmer, *Ambulante straatberoepen in Soerabaja. Een studie naar kleinschalige economische activiteiten* (Amsterdam 1987), 1-11, 4-5, 180-181, achterflap; J. E. Nielen, *Rural transformation and the small farm sector. A sociological study in two districts of Andhra Pradesh, India* (Z.p. 1993), 261-265.

62. Ph. Quarles van Ufford, 'Antropologie en sociologie van ontwikkelingsbeleid aan de vu. Enkele gezichtsbepalende veranderingen van een lange traditie in de jaren tachtig', notitie, 13 juni 2012, in het bezit van de auteur.

63. F. W. Beijgaard, *'And I promise you...' Politics, economy and housing policy in Bolivia 1952-1987* (Amsterdam 1992); J. W. de Wit, *Poverty, policy and politics in Madras slums. Dynamics of survival, gender and leadership* (Z.p., z.j. [1993]).

64. Religie, macht en ontwikkeling. Een interfacultair onderzoeksprogramma, december 1982; J. W. Schoorl, 'Islam, macht en ontwikkeling in het sultanaat Buton', in: L. B. Venema (red.), *Islam en macht. Een historisch-antropologisch perspectief* (Assen 1987), 52-65; J. Tennekes, Ph. Quarles van Ufford en J. M. Schoffeleers, 'Woord vooraf', in: Ph. Quarles van Ufford en J. M. Schoffeleers, *Religion and development. Towards an integrated approach* (Amsterdam 1988), x.

65. C. T. Touwen-Bouwsma, *Staat, islam en lokale leiders in West-Madura, Indonesië. Een historisch-antropologische studie* (Kampen 1988); M. J. C. Schouten, *Minahasan metamorphoses. Leadership and social mobility in a Southeast Asian society 1680-1983* (Covilhã 1993); J. W. Schoorl, 'Uit het Indische verleden naar heden en toekomst van de vakgroep/afdeling ca-snws', typescript 2006.

66. Discussienota programmering onderwijs, 1 maart 1983.

67. J. Rispens, 'De geschiedenis van pedagogiek en onderwijskunde', in: Koops, Van Rinsum en Van Teunenbroek (red.), *De sociale wetenschappen in Utrecht*, 173-174; J. G. M. Leune, *Onderwijs in beweging. Enige opmerkingen over veranderingen in het Nederlandse onderwijs gedurende het laatste kwart van de twintigste eeuw* (Den Haag 1999), 5-6, 33.

68. A. van Bommel, *Hogescholen en hbo in historisch perspectief* (Hbo-raad 2006), 5; H. J. van Rinsum en A. de Ruijter, 'Van primus inter pares in de universitas tot chief executive officer in de McUniversity. De decaan als hybride functionaris', in: L. J. Dorsman en P. J. Knegtmans (red.), *Het universitaire bedrijf. Over professionalisering en beheer* (Hilversum 2010), 46-47.

69. H. Daalder, 'Beleid, visitatie en kwaliteitsbeoordeling', in: *Acta Politica*, jaargang 23, nummer 1, 1988, 62.

70. Notitie 'Kaderstelling Selectieve krimp en groei universiteiten en academische ziekenhuizen 1987-1991', z.d. [2 september 1986], in: archief PAZVU, doos SKG 1987-1991.

71. Rapport van de visitatiecommissie voor sociologie, politicologie en bestuurskunde, 27 februari 1987, in: archief PAZVU, doos SKG 1987-1991; Daalder, 'Beleid, visitatie en kwaliteitsbeoordeling', 70-75, 97-98.

72. Notulen subfaculteitsbestuur scw, 19 maart 1987, 2 juli 1987, in: archief PAZVU, doos bestuursvergaderingen 1985-1988; notulen subfaculteitsraad, 13 april 1987, ibidem, doos subfaculteitsraadstukken 1979-1987, eerste helft, 1.23.7a; A. Smit, 'Kwaliteitsverlies dreigt bij vakgroep politicologie', in: *Ad Valvas*, jaargang 35, nummer 1, 14 augustus 1987, 1-2; G. Oldenbeuving, 'Vertrekken de communicatiewetenschapper Van Cuilenburg: "vu heeft kans laten liggen"', ibidem, nummer 18, 18 december 1987, 3.

73. U. de Jong e.a., Notitie 'Een vrije studierichting vrouwenvraagstukken', 12 maart 1984, in: archief PAZVU, doos subfaculteitsraadvergaderingen 14-02-1983 – 09-12-1985; jaaroverzicht politicologie 1985, ibidem, doos wetenschappelijk verslag 1984-1994; G. van Schaik, "Vrouw en beleid" levert eerste vier doctorandi af, in: *Ad Valvas*, jaargang 36, nummer 3, 2 september 1988, 2.

74. Rapport commissie programmaontwikkeling, 29 februari 1988, in: archief PAZVU, doos bestuursvergaderingen 18-01-1988 – 09-07-1990; F.J.E. Snijders (secretaris vrije studierichtingen) aan faculteitsbestuur, 11 december 1989, ibidem, doos studierichtingscommissies 1980-1990; J. Kunkeler, 'Leeftijd is geen alibi', in: *Ad Valvas*, jaargang 38, nummer 26, 7 maart 1991, 17.

75. Soc: sociologie; pol: politicologie en bestuurskunde; ca-nws: culturele antropologie/niet-westerse sociologie; vs: vrije studierichtingen. Bron: 'Bijdrage tot de discussie over onderwijs', bijlage v faculteitsraadvergadering, oktober 1991, in: archief PAZVU, subfaculteitsraadvergaderingen 10-09-1990 – 22-06-1992.

76. H. Obbink, 'Hete hangijzers van toen worden nu zakelijk opgelost', in: *Ad Valvas*, jaargang 36, nummer 32, 28 april 1989, 9; J. Meindersma, 'FR-verkiezingen', in: *Mundusbulletin*, jaargang 18, nummer 4, juni 1989, 33-34.

77. Ontwerpplan commissie reorganisatie vakgroep politicologie, juni 1989, in: archief PAZVU, doos bestuursvergaderingen 18-01-88 – 09-07-90.

78. M. Plekker, "Ik zie niet om in wrok", in: *Ad Valvas*, jaargang 37, nummer 18, 15 december 1989, 5; W. Crezee, "Collega's maakten mijn werk onmogelijk", ibidem, nummer 26, 1 maart 1990.

79. D. Schaap en J. Meindersma, 'Verzwegen namen', in: *Mundusbulletin*, jaargang 20, nummer 3, maart 1990, 1-4.

80. J. Meindersma en Th. W. de Valk, 'God zegene de greep', ibidem, nummer 1, herfst 1989, 7.

81. G. W. Noomen, *'t Is halen en brengen* (Amsterdam 1990), 25.

82. G. W. Noomen, 'Ter afsluiting en opening', in: *Mundusbulletin*, jaargang 21, nummer 2, december 1990, 25.

[6] TERUG NAAR DE FACULTEIT? 1990-2000

1. J. Tennekes, 'De faculteit sociaal-culturele wetenschappen in de negentiger jaren', notitie, november 1990, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 10-09-1990 – 22-06-1992.

2. Idem; zie ook: J. Tennekes, 'Faculteitsbeleid formatie-inzet', notitie, 15 maart 1990, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 18-01-1988 – 09-07-90; J. Tennekes aan studierichtingscommissie vrije studierichtingen, 31 augustus 1990, ibidem, doos deeltijdopleidingen april 1985 – oktober 1994.

3. A. van Harskamp, 'Momenten uit een intellectuele biografie en inleiding', in: E. Bartels, A. van Harskamp en H. Wels, *Cultuur maken, cultuur breken. Essays voor Hans Tennekes over mogelijkheden en onmogelijkheden van invloed op cultuurverandering* (Delft 2001), 16, 17; W. C. J. Koot, *De complexiteit van het alledaagse. Een antropologisch perspectief op organisaties* (inaugurele rede Vrije Universiteit Amsterdam) (Bussum 1995), viii.

4. W. C. J. Koot, 'Organizational anthropology in the Netherlands. An unscientific trendy pursuit or an important new field of study?', in: P. Kloos and H. J. M. Claessen (ed.), *Contemporary anthropology in the Netherlands. The use of anthropological ideas* (Amsterdam 1991), 105-109; Kloos, *Culturele antropologie*, 200-201.

5. Koot, 'Organizational anthropology in the Netherlands', 113-114; J. Tennekes, *Organisatiecultuur. Een antropologische visie* (Leuven-Apeldoorn 1995), 210; W. C. J. Koot, 'De vergeten lemlagen. Over de eenzijdige gerichtheid van de antropologie op culturele dynamiek, diversiteit en marginaliteit', in: Bartels, Van Harskamp en Wels (red.), *Cultuur maken, cultuur breken*, 62-63; interview auteur met F. H. Kamsteeg, 29 mei 2012.

6. A. Willemier Westra aan bestuur ca-snws, 18 april 1988, archief PAZVU, doos vakgroep ca-snws januari 1985 – juli 1992; notitie 'Antropologie van het bedrijfsleven', 8 januari 1990, ibidem; M. Enserink, 'In de jungle van het bedrijfsleven', *Ad Valvas*, jaargang 37, nummer 5, 20 september 1990, 5; interview auteur met H. Wels, 22 mei 2012.

7. 'Voorstel voor een bijzondere leerstoel "Organisatie-antropologie"', 7 september 1992, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 14 september 1992 – 2 juni 1994; Studentenaantallen 91/92, stand januari 1992, ibidem, doos studierichtingscommissies september 1991 – juli 1992.

8. Notulen faculteitsraadvergadering, 1 juli 1991, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 10 september 1990 – 22 juni 1992; memo 'Financiële vijfjaarsprognoses personele middelen', 30 augustus 1991, ibidem.

9. H. Berger aan faculteitsbestuur, 12 april 1994, in: doos faculteitsraadvergaderingen 14 september 1992 – 20 juni 1994.

10. *Noblesse oblige. Het onderwijsbeleid aan de v.u. in de jaren negentig* (Amsterdam 1991).

11. Notulen faculteitsraadvergadering, 10 december 1990, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 10 september 1990 – 22 juni 1992; college van bestuur aan decanen en universiteitsraad, 4 oktober 1990, ibidem.

12. *Noblesse oblige*.

13. Notulen vergadering faculteitsbestuur, 13 juni 1991, 20 juni 1991, in: archief PAZVU, doos bestuursvergaderingen 1989 – juli 1992; F. J. E. Snijders, secretaris studierichtingscommissie vrije studierichtingen, aan faculteitsbestuur, 11 december 1989, in: archief PAZVU, doos studierichtingscommissies 1989-1990; F. J. E. Snijders aan faculteitsbestuur, 6 juni 1990, in: archief PAZVU, doos deeltijdopleidingen april 1985 – oktober 1994.

14. W. Crezee, 'Ook antropologen ontdekken nu het bedrijfsleven', in: *Ad Valvas*, jaargang 36, nummer 31, 21 april 1989, 5; J. Tennekes, 'Problemen rond de opleiding com', notitie, 23 maart 1992, in: archief PAZVU, doos vakgroep ca-snws januari 1985 – juli 1992.

15. Tennekes, 'Problemen rond de opleiding com'.

16. E. Eskens, 'Drie dagen in de week tot twaalf uur uitslapen', in: *Ad Valvas*, jaargang 39, nummer 15, 28 november 1991, 1, 3; tabel propedeuse-rendement cohort 1990, bijlage bij brief van J. Tennekes aan college van bestuur, 31 augustus 1992, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 14 september 1992 – 20 juni 1994; eindverslag onderwijsvaluatiecommissie, oktober 1990, ibidem, doos faculteitsraadvergaderingen 10 september 1990 – 22 juni 1992; J. Kleinnijenhuis, 'Paradoxen in het rapport van de onderwijsvaluatiecommissie', z.d., ibidem.

17. R. B. ter Haar Romeny, 'Van krities student tot berekenend burger: vijftientwintig jaar Leids studentenleven', in: H. de Jonge en W. Otterspeer (red.), *Altijd een vonk of twee. De universiteit Leiden van 1975 tot 2000* (Leiden 2000), 195-197.

18. M. de Jong, 'Seminar', in: *Mundusbulletin*, jaargang 20, nummer 3, maart 1990, 8-9.

19. M. Enserink, 'Politiciologiestudenten verkeren in een "crisissituatie"', in: *Ad Valvas*, jaargang 38, nummer 25, 28 februari 1991, 2.

20. 'Re-actioneel', in: *Mundusbulletin*, jaargang 22, nummer 1, januari 1992, 19.

21. M. Enserink, '"Wij delen diploma's uit alsof het krentenbroodjes zijn"', in: *Ad Valvas*, jaargang 40, nummer 16, 10 december 1992, 16.

22. 'Een stukje historie', notitie, z.d., in: archief PAZVU, doos algemene onderwijszaken (intern) september 1994 – augustus 1995.

23. J. G. M. de Bruijn, 'Hbo'ers op de universiteit', in: *Facta. Sociaal-wetenschappelijk magazine*, jaargang 1, nummer 8, december 1993, 13; curriculum vitae van J. G. M. de Bruijn, z.d. [1990], in: archief PAZVU, doos wetenschappelijk personeel 1975-1991.

24. College van bestuur aan faculteitsbestuur, 18 februari 1994, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 14 september 1992 – 20 juni 1994; faculteitsbestuur aan faculteitsraad, 18 februari 1994, ibidem; P. Boerman en B. Rogmans, 'Banen weg door reorganisatie scw', in: *Ad Valvas*, jaargang 41, nummer 41, 24 februari 1994, 1.

25. G.W. Noomen, 'Reorganisatie scw 1994-2000', notitie, 24 maart 1994, in: archief PAZVU, doos reorganisatiecommissie februari 1994 – februari 1995.

26. F. Fleurke e.a., Voorstel voor een nieuwe vrije studierichting BCO, september 1993, ibidem, doos faculteitsraadvergadering 14-09-1992 – 20-06-1994.

27. J.E. Keman e.a., 'Reflecties met betrekking tot instroom en aanverwante effecten met betrekking tot onderwijs binnen de vakgroep politicologie en bestuurskunde', z.d. [oktober 1993], ibidem.

28. Curriculum vitae van J.E. Keman, z.d. [1990], in: archief PAZVU, doos wetenschappelijk personeel 1975-1991; Daalder, *Universitair panopticum*, 224; T. de Greef, 'De slingerbeweging tussen conflict en consensus', in: *Ad Valvas*, jaargang 39, nummer 9, 17 oktober 1991, 7.

29. 'De opleiding sociaal-culturele wetenschappen', bijlage bij het rapport van de reorganisatiecommissie van de faculteit sociaal-culturele wetenschappen, november 1994, in: archief PAZVU, doos reorganisatiecommissie februari 1994 – februari 1995.

30. 'De opleiding culturele antropologie/sociologie der niet-westerse samenlevingen', bijlage bij het rapport van de reorganisatiecommissie van de faculteit sociaal-culturele wetenschappen, november 1994.

31. *VSNU-visitatierapport sociologie en culturele antropologie* (Utrecht 1993), 95-98.

32. Curriculum vitae van A.F. Droogers, z.d. [1989], in: archief PAZVU, doos bestuursvergaderingen 18-01-1988 – 09-07-1990; A.F. Droogers, *Zingeving als spel. Over religie, macht en speelse spiritualiteit. Een gids voor vrije zinzoekers* (Almere 2010), 11-12.

33. A.F. Droogers, 'Een nieuw elan. Programmeren voor het overleven van de vakgroep', notitie, 18 november 1993, in: archief PAZVU, doos opleidingscommissies september 1993 – september 1994; *VSNU-visitatierapport sociologie en culturele antropologie*, 97.

34. Droogers, 'Een nieuw elan', 1993.

35. 'De opleiding etnische studies en minderheidsvraagstukken'; 'de opleiding beleid, cultuur en seksevraagstukken', bijlage bij het rapport van de reorganisatiecommissie van de faculteit sociaal-culturele wetenschappen, november 1994.

36. 'De opleiding sociale gerontologie', ibidem.

37. 'De opleiding cultuur, organisatie en management', ibidem.

38. Rapport van de reorganisatiecommissie van de faculteit sociaal-culturele wetenschappen, november 1994.

39. Idem.

40. Curriculum vitae van C. P. M. Knipscheer, z.d., in: archief PAZVU, doos wetenschappelijk personeel 1975-1991.

41. C. P. M. Knipscheer, *Ouder worden, familie en intergenerationele betrokkenheid* (inaugurele rede, Assen-Maastricht 1990), 2; H. Obbink, 'Oud worden: een familie-aangelegenheid', in: *VU-Magazine*, jaargang 19, nummer 4, april 1990, 7-11.

42. Notulen faculteitsraadvergadering, 2 december 1994, in: archief PAZVU, doos faculteitsvergaderingen september 1994 – 24 juni 1996; G. Nottelman, 'De raadskamer', in: *Essay*, jaargang 2, nummer 1 februari 1995, 2-3; P. Boerman, 'Scw integreert minderhedenstudies', in: *Ad Valvas*, jaargang 43, nummer 35, 6 juni 1996, 8; *Studiegids sociaal-culturele wetenschappen 1998/1999* (Amsterdam 1998), 93-95; D. de Hoog, "'Wetenschappelijke aandacht voor vrouwen blijft nodig'" [interview met J. G. M. de Bruijn], in: *Ad Valvas*, 17 maart 2005, 6.

43. Uitvoeringsplan reorganisatie scw, 22 mei 1996, archief PAZVU, doos reorganisatiecommissie februari 1995 – februari 1996.

44. J. Tennekes, 'Ons eilandenrijk heeft een veerdienst nodig', in: *sc Wetenswaardig*, jaargang 1, nummer 1 z.d. [april 1991], zonder paginanummer; P. Boerman, 'Nooit meer college in de binnenstad', in: *Ad Valvas*, jaargang 42, nummer 16, 15 december 1994, 6-7; E. van Dalen, 'We zijn helemaal afgesloten van de buitenwereld', ibidem, jaargang 43, nummer 4, 14 september 1995, 18.

45. Meerjarenplan faculteit sociaal-culturele wetenschappen 1993-1998, bijlage VIII faculteitsraadvergadering, 27 september 1993, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 14-09-1992 – 20-6-1994.

46. Notulen faculteitsraadvergadering, 11 mei 1992, in: ibidem, doos faculteitsraadvergaderingen 10-09-1990 – 22-06-1992.

47. vf-programma 'Global culture and local identities: religion and power in process of transformation', 22 oktober 1993, ibidem, doos faculteitsraadvergaderingen 14-09-1992 – 20-6-1994.

48. vf-programma 94/1 Mondiale cultuur en lokale identiteiten. Onderzoeksrapportage 1998 en onderzoeksplan 1999, ibidem, doos vcw, onderzoeksverslagen 1998, onderzoeksprogramma's 1999; zie pagina's 167-168, 195-202.

49. M. M. G. Bax, 'Onderzoek in oorlogsgebied: een persoonlijke ervaring', in: *sc Wetenswaardig*, jaargang 2, nummer 3, z.d. [september 1992], zonder paginanummer.

50. M. M. G. Bax, 'Peter Kloos: man of inspiration and many-sided anthro-

pologist (1936-2000)', in: D. Kooiman, P. Smets en L. B. Venema (red.), *Conflict in a globalising world. Studies in honour of Peter Kloos* (Assen 2002), 1-3; T. Onderdenwijngaard, 'In memoriam Peter Kloos', in: *Facta*, 2000-6, oktober, 19; E. Eskens, 'De onpartijdige wetenschap voorbij', in: *Ad Valvas*, jaargang 38, nummer 27, 14 maart 1991, 11.

51. E. A. C. Bartels, 'Een dochter is beter dan duizend schonen'. *Arabische vrouwen, symbolen en machtsverhoudingen tussen de sexen* (Amsterdam 1993).

52. L. A. Brouwer, *Meiden met lef. Marokkaanse en Turkse wegloopsters* (Amsterdam 1997).

371

53. VF-programma 94/1 Mondiale cultuur en lokale identiteiten. Onderzoeksrapportage 1998 en onderzoeksplan 1999, in: archief PAZVU, doos VCW, onderzoeksverslagen 1998, onderzoeksprogramma's 1999.

54. W. C. J. Koot en I. H. J. Sabelis, *Over-leven aan de top. Topmanagers in complexe tijden* (Utrecht 2000), 220, 222; Koot, 'De vergeten leemlagen', 63.

55. Onderzoeksverslag 1994 vakgroep politicologie en bestuurskunde, z.d. [maart 1995], in: archief PAZVU, doos VCW, onderzoeksverslagen 1994, onderzoeksprogramma's 1995; J. de Ridder, P. L. Polhuis en L. W. J. C. Huberts, 'Fred Fleurke, eigenzinnige bestuurskundige', in: De Ridder, Polhuis en Huberts (red.), *Eigenzinnig bestuur*, v; Chr. Coolsma, 'Metten is slechts het begin van weten. Evidence based policy making en kwalitatief onderzoek', ibidem, 47-49; A. Smid, 'Kuyper-universiteit als particulier alternatief voor VU wenselijk', in: *Ad Valvas*, jaargang 35, nummer 17, 11 december 1987, 8.

56. A. Hoogerwerf, 'Een kwart eeuw beleidswetenschappen. Ontwikkeling, stand van zaken en uitdagingen', in: *Beleidswetenschap. Kwartaaltijdschrift voor beleidsonderzoek en beleidspraktijk*, 1993-3, 228.

57. Th. W. de Valk en M. S. de Vries, 'Criteria voor milieu-effectrapporten', ibidem, 1994-3, 274-304; 'Milieuraapportages vertonen opvallend veel mankementen', in: *Trouw*, 9 september 1994; Th. W. de Valk, 'De resultaten van milieu-effectrapportage: twee onderzoeken geïntegreerd', in: *Beleidswetenschap*, 1998-1, 66-83; Th. W. de Valk, *Het milieu tot besluit. Een evaluatie van de Nederlandse milieu-effectrapportage* (Amsterdam 1997), 124, 141, 151, 169; recensie D. Huitema van De Valks dissertatie, in: *Beleidswetenschap*, 1998-1, 84-85.

58. C. P. M. Hagemann, 'Zuiderlingen en katholieken', in: Bak en Schut (red.), *Wim Noomen*, 33.

59. J. H. J. van den Heuvel en L. W. J. C. Huberts, 'Herwaardering van bestuurlijke en ambtelijke integriteit. Een internationaal vergelijkend onderzoek van het openbaar bestuur', notitie z.d., in: archief PAZVU, doos VCW onderzoeksverslagen 1994, onderzoeksprogramma's 1995; J. H. J. van den Heuvel en L. W. J. C. Huberts, 'Ethiek in het openbaar bestuur: de vuile handen van politici en ambtenaren', in: *Beleidswetenschap*, 1993-4, 358-363; J. H. J. van den Heuvel en L. W. J. C. Huberts, 'Ethiek in bestuur, beleid en beleidsweten-

schap', ibidem, 1996-extra themanummer beleidsdynamiek, 416-428.

60. G. ten Haaf, 'De donderspeech van Dales galmt nog steeds na', in: *Trouw*, 8 september 1999; J.H.J. van den Heuvel, L.W.J.C. Huberts en H.G.E. Verberk, *Integriteit in driefvoud. Een onderzoek naar gemeentelijk integriteitsbeleid* (Utrecht 1999), 77-98.

61. J. Kleinnijenhuis, D. Oegema, J.A. de Ridder en H. Bos, *Democratie op drift* (Amsterdam 1995), 46, 48, 80-83, 137, 209; P. Boerman, 'Zwevende media deden cda de das om', in: *Ad Valvas*, jaargang 43, nummer 19, 25 januari 1996, 11.

62. P. Boerman, 'Democratie stelt in partijen niet veel voor', ibidem, jaargang 46, nummer 23, 11 maart 1999, 10; A.P.M. Krouwel, *The catch-all party in Western Europe 1945-1990. A study in arrested development* (z.p. 1999); samenvatting van het proefschrift door Krouwel, op: <http://home.fsw.vu.nl/apm.krouwel/research/PhDsamvned.html>, geraadpleegd op 5 juni 2012.

63. C.J. van Kersbergen, *Social capitalism. A study of christian democracy and the post-war settlement of the welfare state* (Florence 1991).

64. M. Bussemaker, *Betwiste zelfstandigheid. Individualisering, sekse en verzorgingsstaat* (Amsterdam 1993), 189, 233, 240, 255, 257.

65. J. Outshoorn, 'Vrouwen en politiek', in: J.W. van Deth (red.), *Handboek politicologie* (Assen 1993), 358-363; J.G.M. de Bruijn, 'Omstreden kwaliteit'. *Om-trent vrouwenarbeid en beleid* (inaugurele rede vu Amsterdam 1991), 361-363; D. de Hoog, 'De vrouw als winkeldochter', in: *Ad Valvas*, jaargang 41, nummer 4, 23 september 1993, 5; M.L.M. Brouns, *De homo economicus als winkeldochter. Theorieën over arbeid, macht en sekse* (Amsterdam 1993).

66. Onderzoeksverslagen 1994 vakgroep sociologie en sociale gerontologie, 14 maart 1994, in: archief PAZVU, doos VCW, onderzoeksverslagen 1994, onderzoeksprogramma's 1995; facultair researchplan, bijlage voor vierde gemeenschappelijke vergadering, 1 februari 1999, ibidem, doos bestuursvergadering september 1996 – november 2001.

67. C.P.M. Knipscheer, J. de Jong-Gierveld, Th.G. van Tilburg and P.A. Dykstra (eds), *Living arrangements and social networks of older adults* (Amsterdam 1995), 174-177; J. de Jong-Gierveld en P.A. Dykstra, 'Eenzaamheid komt en gaat met de tijd. Effecten van veranderingen in het sociale netwerk en in gezondheid van 55-plussers op hun mate van eenzaamheid', in: *Mens en maatschappij*, jaargang 71, 1996, nummer 3, 189-208.

68. Hy. van den Berg en C.G. van der Veer, *Tussen herkomst en toekomst. Een vergeten kant van het vluchtelingenbeleid* (Amsterdam 1993), 25, 49, 60, 86, 117-199; Hy. van den Berg en C.G. van der Veer, *Wegen naar werk. Informatielogistiek bij arbeidsbemiddeling* (Amsterdam 1993), x, 39, 138-140.

69. Hy. van den Berg, L. Denolf en C.G. van der Veer, *Maatwerk in kleur. Arbeidsbemiddeling in intercultureel perspectief* (Amsterdam 1993), v-viii, 3, 85-86;

Hy. van den Berg, L. Denolf en C. G. van der Veer, *Het kleine verschil. Slaag- en faalfactoren bij trajectbemiddeling van allochtonen* (Amsterdam 1997), 9-10, 124, 129-133.

70. Inleiding bij wetenschappelijk verslag, z.d., bijlage faculteitsraadvergaderingen 8 mei 1995, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 19-09-1995 – 24-06-1996; notitie Interfacultaire werkgroep veroudering, concept, z.d., ibidem, doos vakgroep sociologie en sociale gerontologie, januari 1984 – juni 1994.

71. Notulen faculteitsraadvergadering 6 september 1996, ibidem, doos faculteitsraadvergadering 06-09-1996 – 31-08-1998.

72. Idem; 'De lelijkheid van het bestaan', in: *Mundusbulletin*, jaargang 23, nummer 2 maart 1993, 9-11.

73. 'De lelijkheid van het bestaan', maart 1993, 9-11.

74. P. Verhoeven (redactie *Commentaar*), J. van der Wal (redactie *Kibanzi*) en M. Hoogerwerf (redactie *Mundusbulletin*) aan faculteitsbestuur, 17 december 1993, in: archief PAZVU, doos Studievoorzichting september 1987 – augustus 1993; notitie facultair periodiek, stand van zaken, april 1994, ibidem; E. Eskens, 'Mundusbulletin verdwijnt', in: *Ad Valvas*, jaargang 41, nummer 36, 9 juni 1994, 10.

75. GWN[oomen], 'Zelfbeeld van de faculteit der sociaal-culturele wetenschappen', bijlage faculteitsraadvergadering 7 november 1994, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergadering 19-09-1994 – 24-06-1996; zie ook het Meerjarenplan faculteit sociaal-culturele wetenschappen 1993-1998, bijlage faculteitsraadvergadering 27 september 1993, ibidem, doos faculteittraadsvergadering 14-09-1992 – 26-06-1994.

76. J. Tennekes, *Onderzoekers en gelovigen. Kritische kanttekeningen bij de sociaal-wetenschappelijke bestudering van het christendom* (Kampen 1999), 13, 32-34, 90-92; J. Tennekes, *De bierkaai en de bron. Antropologische kanttekeningen bij hedendaags christendom* (Kampen 2001), 7, 10, 14; Van Deursen, *Een hoeksteen in het verzuild bestel*, 352-353, 384.

77. Tennekes, *De bierkaai en de bron*, 7.

78. C. P. M. Knipscheer aan D. Th. Kuiper, 21 december 1999, in: archief PAZVU, doos vakgroep sociologie en sociale gerontologie september 1994 – augustus 1999; Th. N. M. Schuyt (red.), *Geven in Nederland. Onderzoek naar giften door individuen, fondsen en bedrijven, onderzoek naar vrijwilligerswerk en zorgarbeid* (Houten-Diegem 1997), 15-19; vgl. R. Bekkers, 'Giften van gereformeerden aan maatschappelijke doelen in Nederland', in: *Sociologische gids*, jaargang 49, nummer 2, 2002, 386-408.

79. H. F. de Boer, *Institutionele verandering en professionele autonomie. Een empirisch-verklarende studie naar de doorwerking van de wet 'modernisering universitaire bestuursorganisatie'* (Enschede 2003), 56-61; Van Rinsum en De Ruij-

ter, 'Van primus inter pares in de universitas tot chief executive officer in de McUniversity', 38, 47-48.

80. Notitie 'Modernisering bestuur faculteit sociaal-culturele wetenschappen', bijlage faculteitsraadvergadering 23 juni 1997, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergadering 06-09-1996 – 31-08-1998.

81. Zie onder meer: J. van Teunenbroek, 'De bestuurlijke geschiedenis van de faculteit', in: Koops, Van Rinsum en Van Teunenbroek (red.), *De sociale wetenschappen in Utrecht*, 55-57.

374 82. Verslag bespreking concept-hoofdstuk 'Terug naar de faculteit', 29 juni 2012. Verslag in het bezit van de auteur.

83. Idem; interview auteur met Kamsteeg, 2012.

84. Tabel studenten scw 1997, in: archief PAZVU, doos faculteitsraadvergaderingen 06-09-1996 – 31-08-98; notitie 'De modernisering van het bestuur van de faculteit sociaal-culturele wetenschappen', bijlage faculteitsraadvergadering 3 november 1997, ibidem.

85. D. de Hoog, 'Scw kon toestroom studenten nauwelijks aan', in: *Ad Valvas*, jaargang 46, nummer 38, 1 juli 1999, 3; D. de Hoog, 'De vu blijft beste algemene universiteit', ibidem, jaargang 47, nummer 7, 7 oktober 1999, 1; D. de Hoog, 'Scw nu grootste faculteit', ibidem, jaargang 47, nummer 25, 16 maart 2000, 1; verslag bespreking concept-hoofdstuk 'Terug naar de faculteit', 2012; F. Steenkamp en W. Maljaars (red.), *Keuzegids hoger onderwijs 1999-2002* (Amsterdam 1999), 270-275.

86. De Hoog, 'Scw kon toestroom studenten nauwelijks aan', 3.

87. D. de Hoog, 'Sociale faculteit is wel groot, maar niet gelukkig', in: *Ad Valvas*, jaargang 47, nummer 25, 16 maart 2000, 9; H. K. J. M. de Sonnaville en H. Lange, 'Analyse van knelpunten in het functioneren van de faculteit der sociaal-culturele wetenschappen van de Vrije Universiteit', april 2000, in: privéarchief F. H. Kamsteeg; J. E. Keman, Notitie afdeling P & B, 5 oktober 2000, in: archief PAZVU, doos vakgroepsvergaderingen politicologie en bestuurskunde september 1991 – augustus 1999.

88. De Sonnaville en Lange, 'Analyse van knelpunten'.

89. Idem.

90. Idem; D. de Hoog en S. Verhulst, '"Het speelkwartier is voorbij"', in: *Ad Valvas*, jaargang 47, nummer 32, 11 mei 2000, 4; P. G. Klandermans, 'Toegankelijk', in: Bak en Schut (red.), *Wim Noomen*, 60; G. W. Noomen en D. M. Schut, 'Aan de facultaire scw-gemeenschap', circulaire, 5 mei 2000, in: privéarchief Kamsteeg.

[7] 'FOSTERING EXCELLENCE' 2000-2013

1. W. Traa, 'Prof. Sanders interim-decaan bij scw', in: *Ad Valvas*, 7 september 2000, 3; W. Traa, 'Interim-decaan Sanders over crisis bij sociale faculteit', ibidem, 28 september 2000, 5.

2. Notulen faculteitsbestuur, 26 oktober 2000, in: archief faculteit sociale wetenschappen (fsw), doos bestuursvergaderingen september 1996 – november 2001; notulen gemeenschappelijke vergadering, 14 november 2000, ibidem, doos gemeenschappelijke vergadering 1999 – 2002.

3. College van bestuur aan de studenten van de opleidingen scw, politicologie en ca-snws, z.d. [2002], in: archief fsw, doos bestuursvergaderingen juni 2002 – april 2003; 'Het Bolognaproces: totstandbrenging van een Europese ruimte voor hoger onderwijs', op: www.europa.eu, geraadpleegd op 10 december 2012.

4. Zie pagina 138.

5. W. Visser en M. ten Wolde, 'Keuzegids: scw en economie "slechtste" vu-studies', in: *Ad Valvas*, 14 september 2000, 1, 5; Y. Nelen, 'Voor economie en scw komt bama als geroepen', ibidem, 17 mei 2001, 3.

6. A. F. Sanders, Preamble bij de taakomschrijvingen scw, 14 mei 2000, in: archief fsw, doos gemeenschappelijke vergadering 1999 – 2002; P. A. Vingerling, Reglement van de faculteit der sociaal-culturele wetenschappen, 16 mei 2001, in: archief fsw, doos bestuursvergaderingen september 1996 – november 2001; W. Visser, "Besturen is eigenlijk oppervlakkig" [interview met A. F. Sanders], in: *Ad Valvas*, 30 augustus 2001, 7.

7. A. F. Sanders aan P. B. Edixhoven, 17 mei 2001, in: archief fsw, doos bestuursvergaderingen september 1996 – november 2001; notitie 'Stand van zaken aantal bamaopleidingen', z.d. [september 2001], ibidem; verslag overleg begeleidingscommissie scw en faculteitsbestuur, 18 december 2000, in: archief PAZVU, doos bestuurlijk overleg 1993 – 2003.

8. Idem.

9. J. H. J. van den Heuvel, 'Sanders als Mozes', in: *Ad Valvas*, 30 augustus 2001, 7; Visser, "Besturen is eigenlijk oppervlakkig".

10. *Participatie in een sociale beweging. Een theorie over de bereidheid om te participeren in een sociale beweging en een onderzoek naar het effect van pogingen van een vakbond om zijn achterban te mobiliseren* (Amsterdam 1983).

11. Curriculum vitae P. G. Klandermans, op: [www.http://www.fsw.vu.nl/en/Images/Klandermans%20CV-tcm31-146077.pdf](http://www.fsw.vu.nl/en/Images/Klandermans%20CV-tcm31-146077.pdf), geraadpleegd op 11 december 2012; interview auteur met P. G. Klandermans, 14 december 2012.

12. Opleidingsgegevens faculteit sociaal-culturele wetenschappen, in: archief PAZVU, doos bestuurlijk overleg 1993 – 2003.

13. Begroting 2002, financiële vooruitzichten 2002-2006, z.d. [2001], in: ar-

chief fsw, doos bestuursvergaderingen november 2001 – mei 2002; bestuurlijke afspraken college van bestuur met de faculteit sociaal-culturele wetenschappen, 30 november 2001, ibidem.

14. Notitie 'HBO', z.d. [2001], ibidem, doos bestuursvergaderingen september 1996 – november 2001; W. Visser, 'Reguliere studenten zijn hbo-instromers zat', in: *Ad Valvas*, 25 april 2002, 5; notulen extra gemeenschappelijke vergadering, 3 oktober 2002, in: archief fsw, doos gemeenschappelijke vergaderingen 1999 – 2000.

376

15. R. Rector, 'Faculteit der sociale wetenschappen ziet levenslicht', in: *Personneelskatern Ad Valvas*, jaargang 10, nummer 10, 19 juni 2003. Voor een overzicht van de onderzoeksprogramma's, zie pagina's 232-242.

16. *Socio-Cultural Sciences. Series: Assessment of Research Quality* (Utrecht 2001), 81-82; *Public Administration, Political Science, Communication Science. Research Quality Assessment. Series: Quality Assessment of Research* (Utrecht 2002), 79-80.

17. *Socio-Cultural Sciences. Series: Assessment of Research Quality*, 83.

18. *Public Administration, Political Science, Communication Science. Research Quality Assessment. Series: Quality Assessment of Research*, 48-50.

19. Interview auteur met Klandermans, 2012; begroting 2002, z.d., in: archief fsw, doos bestuursvergaderingen november 2001 – mei 2002; notitie P. A. Vingerling voor faculteitsbestuur, maart 2002, ibidem, doos bestuursvergaderingen juni 2002 – april 2003; P. G. Klandermans, 'Aanvraag talentgeld', notitie, 27 februari 2003, ibidem.

20. P. G. Klandermans, 'Hooglerarenplan voor de faculteit der sociale wetenschappen', 31 mei 2002, in: archief fsw, doos bestuursvergaderingen juni 2002 – april 2003; 'Report to the dean of the committee for the future of the faculty of socio-cultural sciences', 29 oktober 2001, ibidem, doos bestuursvergaderingen september 1996 – november 2001. De commissie bestond uit J. C. Breman, hoogleraar sociaal-culturele antropologie aan de UvA; R. V. Gould, hoogleraar sociologie aan de University of Chicago; R. Pinxten, hoogleraar culturele antropologie aan de Universiteit Gent; F. N. Stokman, hoogleraar sociologie aan de rijksuniversiteit Groningen; S. G. Tarrow, hoogleraar sociologie en politicologie aan Cornell University (New York), en J. Thomassen, hoogleraar sociale en politieke wetenschappen aan de universiteit Twente. Gould moest zich vanwege gezondheidsproblemen terugtrekken.

21. Klandermans, 'Hooglerarenplan'; G. A. Kohnstamm, C. J. Lammers en P. Janse, "...en toch draait zij". De faculteit der sociale wetenschappen', in: De Jonge en Otterspeer (red.), *Altijd een vonk of twee*, 124.

22. Klandermans, 'Hooglerarenplan'; interview auteur met Klandermans, 2012; M. Kolkman, 'Optillen, afstoffen en anders neerzetten', in: *Essay*, jaargang 16, nummer 2, 2009, 5.

23. Notulen onderdeelcommissie, 24 januari 2002, 4 april 2002, in: privéarchief Hy. van den Berg; bespreking auteur met Klandermans van het concept-hoofdstuk 'Fostering excellence', 21 februari 2013, verslag in het bezit van de auteur.

24. Klandermans, 'Hooglerarenplan'; 'Het beleid van de Vrije Universiteit', notitie december 2000, in: archief PAZVU, doos Bestuurlijk overleg, september 1993 – december 2003; W. Visser, 'Universiteit kiest voor brede missie', in: *Ad Valvas*, 14 juni 2001, 1, 4.

25. Klandermans, 'Hooglerarenplan'.

26. Idem.

27. P. G. Klandermans, Beleidsplan, in: archief FSW, doos gemeenschappelijke vergadering 1999 – 2002.

28. Notulen faculteitsbestuur, 25 januari 2001, 11 juni 2001, ibidem, doos bestuursvergaderingen september 1996 – november 2001.

29. Rector, 'Faculteit der sociale wetenschappen ziet levenslicht'; notulen faculteitsbestuur, 15 april 2003, in: archief FSW, doos bestuursvergadering juni 2002 – april 2003; notulen faculteitsbestuur, 26 augustus 2003, ibidem, doos faculteitsbestuur, augustus 2003 – november 2003.

30. Interview auteur met Klandermans, 2012; W. Visser, 'Scw'ers gaan naar de Buitenveldertselaan', in: *Ad Valvas*, 4 december 2003, 3.

31. F. Bal, 'Faculteit sociaal-culturele wetenschappen verandert naam', ibidem, 3 april 2003-29, 3.

32. Klandermans, 'Hooglerarenplan'; P. G. Klandermans, 'The center for comparative social studies, faculty of social sciences', notitie, 21 augustus 2003, in: archief FSW, doos faculteitsbestuur augustus 2003 – november 2003.

33. Zie Ganzebooms website: [www.harryganzeboom.nl/pdf/1998-Ganzeboom-Anchorman-Signifikrant-\(column\).htm](http://www.harryganzeboom.nl/pdf/1998-Ganzeboom-Anchorman-Signifikrant-(column).htm), geraadpleegd op 21 december 2012.

34. Notulen onderdeelcommissie, april 2002.

35. A. C. Glebbeek en H. de Vos, 'Heeft de sociologie een toekomst? Over de hardnekkige onvolledigheid van de sociologische beroepsopvatting', in: *Mens en maatschappij*, jaargang 75, nummer 4, 2000, 282, 284, 288-289; A. C. Glebbeek en H. de Vos, 'De toekomst is aan wie haar toekomst', ibidem, jaargang 76, nummer 1, 2001, 68-72; vgl. W. Raub, 'Een toekomst door ambachtelijke sociologie. De KNAW Verkenning sociologie en het eindrapport *Samenleven en samenwerken. Een toekomst voor de Nederlandse sociologie*', ibidem, jaargang 81, nummer 3, 2006, 202, 205.

36. P. G. Klandermans, 'Aanvraag talentgeld', notitie, 27 februari 2003, in: archief FSW, doos bestuursvergaderingen juni 2002 – april 2003; P. G. Klandermans aan gemeenschappelijke vergadering, 9 september 2002, ibidem, doos gemeenschappelijke vergadering 1999 – 2002.

37. *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006 Faculty of social sciences vU University Amsterdam* (Amsterdam 2007), 279-281, 297; H. B. G. Ganzeboom, 'Appels en peren, *apples and oranges*. Twee problemen van vergelijkend onderzoek en hun oplossing', oratie 19 december 2002, op: <http://www.fsw.vu.nl/nl/Images/Oratie%20Ganzeboom%202002-tcm30-215568.pdf>, geraadpleegd op 6 januari 2013.

38. *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 298; A. C. Liefbroer, *Valt de appel nog steeds niet ver van de boom? Over intergenerationale overdracht van demografisch gedrag* (Amsterdam 2005), 4-13.

39. Zie pagina's 142-144, 181.

40. R. Koopmans, 'Zachte heemeesters... Een vergelijking van de resultaten van het Nederlandse en Duitse integratiebeleid en wat de WRR daaruit niet concludeert', in: *Migrantenstudies. Tijdschrift voor migratie- en etnische studies*, jaargang 28, nummer 2, 2002, 87-92; <http://www.parlement.com/id/vhnnmt7j-zwxh/parlementair-onderzoek-integratiebeleid>, geraadpleegd op 2 januari 2013.

41. *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 312-313, 322-323.

42. J. van Stekelenburg, *Promoting or preventing social change. Instrumentality, identity, ideology and groupsbased anger as motives of protest participation* (Amsterdam 2006); *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 323; samenvatting van Van Stekelenburgs proefschrift, op: <http://dare.uvu.nl/handle/1871/9815>, geraadpleegd op 3 januari 2013.

43. P. G. Klandermans, 'Aanvraag talentgeld', notitie, 27 februari 2003, in: archief fsw, doos bestuursvergaderingen juni 2002 – april 2003; interview auteur met Klandermans, 2012.

44. R. Muskens, '“Globalisering betekent niet het einde van de natiestaat”', in: *Ad Valvas*, jaargang 54, nummer 29, 26 april 2007, 7.

45. E. A. E. B. Hooghe en G. W. Marks, 'Proposal: programme and budget for the strategic chair in multi-layered governance', juli 2003, in: archief fsw, doos faculteitsbestuur augustus 2003 – november 2003.

46. *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 212-213.

47. M. J. Faber, *Srebrenica, vanuit een andere hoek bekeken* (Amsterdam 2005), 4.

48. Ibidem, 12-15, 18-19; P. Breedveld, 'Srebrenica was geen incident', in: *Ad Valvas*, 21 april 2005, 1.

49. D. J. Winslow, *Human security* (Amsterdam 2003), 7, 22, 33; Chr. Klep, *Somalië, Rwanda, Srebrenica. De nasleep van drie ontspoorde vredesmissies* (Amsterdam 2008), 9-10; F. Pinch, 'A tribute to dr. Donna Jean Winslow', op: <http://www.resmilitaris.net/ressources/10139/27/res-militaris-in-memoriam>

gayle-janowitz-and-donna-winslow--en-.pdf, geraadpleegd op 13 mei 2013.

50. T. H. Eriksen, *Risking security. Paradoxes of social cohesion* (Amsterdam 2005), 3-5, 12.

51. Ibidem, 5; *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 31-34.

52. *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 31-34; B. Meyer, *Religious sensations. Why media, aesthetics and power matter in the study of contemporary religion* (Amsterdam 2006), 24; samenvatting van de oratie, op: <http://www.fsw.vu.nl/nl/over-de-faculteit/facultaire-uitgaven/oraties/meyer/index.asp>, geraadpleegd op 26 december 2012.

53. *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 34; O. J. H. M. Salemink, *Nieuwe rituelen en de natie. Nederland in de spiegel van Vietnam* (Amsterdam 2006), 16, 24, 30.

54. Interview auteur met Klandermans, 2012.

55. J. C. J. Boutellier, *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf* (Den Haag 2002), 11-12, 14, 37; J. C. J. Boutellier, *Meer dan veilig. Over bestuur, bescherming en burgerschap* (Amsterdam 2005), 14; D. de Hoog, "Leefbaarder zal het niet worden", in: Ad Valvas, 30 juni 2005, 6.

56. *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 241-245.

57. *fsw Nieuwsbrief*, april 2006; J. C. J. Boutellier, *Nodale orde. Veiligheid en burgerschap in een netwerksamenleving* (Amsterdam 2007), 5.

58. Boutellier, *Nodale orde*, 3-4, 6, 8, 15-16, 31-33; J. C. J. Boutellier, 'Veiligheidsbeleid moet op zoek naar evenwicht tussen controle en vertrouwen, vrijheid en begrenzing', in: *NRC Handelsblad*, 22 september 2007.

59. Idem.

60. M. Kolkman, 'Het moderniseringstrauma van de overheid' [interview met W. A. Trommel], op: <http://www.fsw.vu.nl/nl/onderzoek/wetenschappers/onderzoekers-aan-het-woord/trommel/index.asp>, geraadpleegd op 29 december 2012; W. A. Trommel, *Gulzig bestuur* (Den Haag 2009), op: <http://dare.uvu.vu.nl/bitstream/handle/1871/15359/Oratie-Trommel.pdf>; *De Groene Amsterdammer*, 19 april 2009, op: <http://www.groene.nl/2011/wetenschappers/willem-trommel>, geraadpleegd op 29 december 2012.

61. H. Dahles, *McBusiness versus Confucius. Anthropological perspectives on transnational organizations and networks* (Amsterdam 2004), 27, 37; profielschets hoogleraar organisatieantropologie, februari 2002, in: archief fsw, doos bestuursvergaderingen juni 2002 - april 2003.

62. Profielschets hoogleraar organisatieantropologie, februari 2002; *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 124-126; Clegg inaugureerde op 15 september 2005 met de rede *Talking construction into being* (Amsterdam 2005).

63. M. Eijssink, 'Herinneringen aan een revolutie. Iraanse politieke activistes in ballingschap', in: *Facta*, jaargang 9, nummer 4, 4 juni 2001, 5; *Nieuwsbrief faculteit sociale wetenschappen*, 2, 18 mei 2005, 2.

64. H. Ghorashi, *Paradoxen van culturele erkenning. Management van diversiteit in nieuw Nederland* (Amsterdam 2006), 4, 6, 14, 17, 36-38.

65. M. B. Veenswijk, *Interventies van betekenis. Management van cultuurveranderingen in complexe organisatienetwerken* (Amsterdam 2006), 12-13; S. B. Ybema, *De koers van de krant. Vertogen over identiteit bij Trouw en de Volkskrant* (Amsterdam 2003), 12, 196, 200-202.

66. Zie pagina 191-192.

67. J. Kleinnijenhuis, D. Oegema, J. A. de Ridder, A. van Hoof en R. Vliegert, *De puinhopen in het nieuws. De rol van de media bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 2002* (Alphen aan den Rijn-Mechelen 2003), 7, 16-17, 85, 107, 136.

68. J. Kleinnijenhuis e.a., *Nederland vijfstromenland. De rol van de media en stemwijzers bij de verkiezingen van 2006* (Amsterdam 2007), 42-44, 140, 162-163; S. de Vos en E. Martinus, 'Het geheim achter het Kieskompas', in: *Essay*, jaargang 14, nummer 2, januari 2008, 16-17.

69. Profiel leerstoel organisationele communicatie, z.d., in: archief fsw, doos bestuursvergaderingen juni 2002 – april 2003; *fsw nieuwsbrief*, 14, 5 november 2007; *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 92; J. Kellerman, 'Op bezoek bij CAMERA@VU', in: *Essay*, jaargang 16, nummer 4, mei 2010, 16-17; 'Elly Konijn and Jeroen Smeets about the emotional and physical aspects of virtual reality', in: *130 x Looking further. 130 visions of 130 VU luminaries to celebrate 130 years of VU* (Amsterdam 2011), 57-60.

70. P. N. Kenis, hoogleraar beleids- en organisatiewetenschappen, Universiteit van Tilburg; P. Bate, hoogleraar 'health services management', University College London; H.-P. Blossfeld, hoogleraar sociologie Universität Bamberg; C. Gallois, hoogleraar sociale psychologie, University of Queensland (Australië); C. Hay, hoogleraar politieke analyse, University of Sheffield; M. Lambek, hoogleraar culturele antropologie, University of Toronto en London School of Economics; D. G. Menzel, hoogleraar bestuurskunde, University of South Florida; D. C. Wilson, hoogleraar organisatie en strategie, Warwick University.

71. *Report of the evaluation committee for research quality assessment 2001-2006* (Amsterdam 2008).

72. Ibidem; *Research assessment social sciences: self-evaluation report 2001-2006*, 23. De visitatiecommissie baseerde haar oordelen onder meer op deze zelfevaluatie.

73. G. C. de Vries, *Sociologie, publiek en politiek* (Amsterdam 2009), 3, op: <http://www.fsw.vu.nl/nl/over-de-faculteit/facultaire-uitgaven/talmalezing/sociologie-publiek-politiek/index.asp>, geraadpleegd op 5 december 2012.

74. *Report of the evaluation committee for research quality assessment 2001-2006* (Amsterdam 2008).

75. Interview auteur met Klandermans, 2012. De faculteit sociale wetenschappen van de Leidse rijksuniversiteit, die in 1989 centraal werd gehuisvest, werd evenmin een toonbeeld van synergie. 'De illusie van volledige facultaire integratie [...] verdween zodra men de trap opliep of de lift naarboven nam.' (Kohnstamm, Lammers en Janse, "...en toch draait zij", 110).

76. P. G. Klandermans, *Het sturen van wetenschap. Sociale wetenschappen in bedrijf* (Amsterdam 2009), 5, 18-19.

77. M. Kolkman, 'Het bijltje van Den Haag' [interview met A. C. Hemerijck], in: *Essay*, jaargang 16, nummer 2, 2009, 6; cv A. C. Hemerijck, op: <http://www.fsw.vu.nl/nl/Images/Curriculum%20Anton%20Hemerijck%20oversie%20Oktober%202012-tcm30-185436.pdf>.

78. Kolkman, 'Het bijltje van Den Haag'.

79. E-mail F. H. Kamsteeg aan auteur, 10 juni 2013; J. J. Beishuizen, *De vrolijke wetenschap. Over communities of learners als kweekplaats voor kenniswerkers* (Amsterdam 2004), 10, 15, 43; H. Radstake en H. Kuijs, 'Twee hoogleraren in gesprek over onderzoek en leren in communities of learners', in: H. Radstake en H. Kuijs (red.), *Verder met onderwijs. De onderwijsvisie vU in theorie en praktijk* (Amsterdam 2010), 63-70.

80. E-mail Kamsteeg aan auteur, 2013.

81. Idem.

82. Eindadvies taakgroep, 12 februari 2010, op: <https://www.intranet.vu.nl/images-upload/19E85AE6-CFA3-FC02-5D028B1F1EE8E9E2.docx>.

83. Vergelijk: *vU is verder kijken. Instellingsplan Vrije Universiteit 2011-2015* (Amsterdam 2010), 37.

84. C. G. van der Veer en L. Higler, *Voldoende, maar mag het nog iets beter? Afgestudeerden in de sociale wetenschappen aan de vU. Wie zij zijn, wat zij vinden van hun opleiding en wat ze ermee kunnen op de arbeidsmarkt* (Amsterdam 2010), 25-26. Dit was het tweede alumni-onderzoek dat onder leiding van Van der Veer werd verricht. Het eerste had in 2004 plaatsgevonden: C. G. van der Veer en A. van Elfrinkhof, *Sociale wetenschappen: wat kan je ermee? Studie en beroeps carrières onder de loep* (Amsterdam 2004).

85. *Sociale wetenschappen. Studiegids 2009/2010* (Amsterdam 2009), 35.

86. Deze ontwikkeling lijkt zich in de periode 2007-2012 te hebben doorgezet, met name voor bestuurskunde en communicatiewetenschap. Met behulp van Web of Knowledge kan een ranking worden samengesteld op basis van publicaties in de tien belangrijkste internationale tijdschriften per discipline. In deze ranking vallen de afdelingen politicologie, antropologie en organisatie-wetenschappen buiten de top-100. Sociologie staat op 95, bestuurskunde op 69, communicatiewetenschap op 34. (J. Kleinnijenhuis, 'Recente onderwijs- en onderzoeksprestaties van vU-fsw in perspectief', 25 juni 2013, notitie in het bezit van de auteur).

87. Eindadvies taakgroep, 12 februari 2010; Van der Veer en Higler, *Voldoen-de, maar mag het nog iets beter?*, 35; M. Kolkman, *Weet wat je wordt: oud-studenten sociale wetenschappen over hun werk. Alumniportretten* (Amsterdam 2007).
88. Interview auteur met A. C. Hemerijck, 11 februari 2013.
89. Eindadvies taakgroep, 12 februari 2010.
90. Jaarplan 2011 FSW, 24 september 2010, op: <https://www.intranet.vu.nl/images-upload/AACDEDO3-078E-DFD4-77730775E57B13DA.pdf>; *Instellingsplan Vrije Universiteit 2011-2015* (Amsterdam 2010), 15.
91. Interview auteur met Hemerijck, 2013.
92. Jaarplan 2011.
93. Notulen faculteitsbestuur, 12 december 2011, in: archief FSW, elektronische bestanden bestuurssecretariaat; D. de Hoog, 'Expeditie faculteitenfusies', in: *Ad Valvas*, jaargang 59, nummer 28, 19 april 2012, 6-7.
94. Interview auteur met Hemerijck, 2013.
95. *Beleidsplan 2011-2015*, 2, 19; M. Kolkman, 'Faculteitsbestuur en medewerkers in gesprek', op: <https://www.intranet.vu.nl/fsw/index.cfm/home-file.cfm/fileid>, geraadpleegd op 16 december 2012.
96. *Het Parool*, 30 augustus 2012; 'Hoogleraren roepen op tot boycot opening academisch jaar', 29 augustus 2012, op: <http://www.advalvas.vu.nl/nieuws/hoogleraren-roepen-op-tot-boycot-opening-academisch-jaar>, geraadpleegd op 21 januari 2013; 'Hoogleraar: bezuinigingsverhaal ongeloofwaardig', 29 augustus 2012, op: <http://www.advalvas.vu.nl/nieuws/hoogleraar-bezuinigingsverhaal-ongeloofwaardig>, geraadpleegd op 21 januari 2013.
97. 'Smit versterkt onrust bij fsw', op: <https://www.intranet.vu.nl/Fsw/index.cfm>, geraadpleegd op 25 januari 2013.
98. *Beleidsplan 2011-2015*, 2.
99. *Looking further. Profile of VU University Amsterdam* (Amsterdam 2011), 6; vgl. *Instellingsprofiel 2011-2015*, 9.
100. R. Ossewaarde, 'Baasjes zonder tegenspraak (1). De opmars van de antidemocratische geest', in: *Socialisme en democratie*, jaargang 2012, nummer 7/8, 12-17; Sj. Keulen en R. Kroeze, 'Baasjes zonder tegenspraak (2). De universiteit is er voor onderwijs en onderzoek, niet voor de winst', in: ibidem, 18-19; B. Slijper e.a., 'Crisis VU is symptoom van doorgeslagen "vermarkting"', in: *NRC Handelsblad*, 8 april 2013.
101. D. de Hoog, 'Met één poot in de modder', in: *Ad Valvas*, 29 mei 2013, 16-18 [interview met W.A. Trommel en B. Vis]; B. Vis, 'Fundamenteel onderzoek voor de publieke zaak?! Wanneer impopulaire maatregelen te nemen en hoe ermee weg te komen', in: M. van Genugten, M. Honingh en W.A. Trommel (red.), *Passie voor de publieke zaak* (Den Haag 2013), 20, 31-32; M. van Genugten, M. Honingh en W.A. Trommel, 'Is de liefde wederzijds?', ibidem, 189, 198.

1. R. van der Hoeven, 'Kinderclub van de gereformeerde revolutie. Vrije Universiteit als gewone universiteit', in: *De Groene Amsterdammer*, 11 april 2007.

2. C. J. M. Schuyt en E. R. M. Taverne, 1950. *Welvaart in zwart-wit* (Den Haag 2000), 386.

3. M. Hoek van Dijke, 'We streden voor studentenloon', in: *Ad Valvas*, jaargang 34, nummer 30, 24 april 1987 [interview met T. van den Klinkenberg].

4. Vgl. D. Hellema, *Nederland en de jaren zeventig* (Amsterdam 2012), 182-187, 196-197, 219.

5. Paardekooper, *Omstreden normalisering*, 105-106, 291; D. de Hoog, 'De vu is een gewone universiteit geworden', 28 mei 2013, op: www.advalvas.vu.nl/achtergrond/de-vu-een-gewone-universiteit-geworden, geraadpleegd op 28 juni 2013.

Bronnen

385

Archieven

Faculteit sociale wetenschappen Vrije Universiteit (fsw), Amsterdam
Historisch documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme
(1800-heden) van de Vrije Universiteit (hdc), Amsterdam
archief G. Kuiper Hzn
archief H. van Ruller
archief N. Schouten/srvu-Mundus
Post- en archiefzaken Vrije Universiteit (pazvu), Amsterdam
archief senaat
archief Sociaal-Wetenschappelijk Instituut (swi)
archief subfaculteit sociale studierichtingen
archief faculteit sociale wetenschappen
archief (sub)faculteit sociaal-culturele wetenschappen
Privéarchief Hy van den Berg, Amsterdam
Privéarchief F. H. Kamsteeg, Amsterdam
Privéarchief D. M. Schut, Amsterdam

Interviews

Berg, Hy van den, 4 september 2009, 3 maart 2010
Brasz, H. A., 3 september 2009
Drexhage, K. W., 2 maart 2010
Ernsting, M., 10 maart 2010
Hemerijck, A. C., 11 februari 2013
Hoog, D. de, 17 april 2013
Hoogerwerf, A., 10 september 2009
Kamsteeg, F. H., 29 mei 2012
Klandermans, P. G., 14 december 2012
Kuiper, D. Th., 16 september 2009
Kuiper Hzn, G., 27 augustus 2009
Kuypers, G., 24 september 2009
Noomen, G. W., 9 maart 2010
Schut, D. M., 3 maart 2010
Schoorl, J. W., 1 september 2009
Siersma, J., 7 september 2009

Visser, J., 8 september 2009
Wels, H., 22 mei 2012
Woldring, H. E. S., 3 maart 2010
Zouwen, J. van der, 8 oktober 2009
Zuthem, H. J. van, 1 oktober 2009

Schriftelijke informatie

386

Alderliesten, J., 23 maart 2010, 28 oktober 2010
Hoppe, R., 23 april 2013
Kamsteeg, F. H., 10 juni 2013
Kee, A. J., 9 maart 2010
Kijne, H. J., 9 maart 2010
Kleinnijenhuis, J., 25 november 2011
Schoorl, J. W., 17 maart 2010
Schouten, N., 10 maart 2010
Waveren de Jong, W. J. van, 22 juni 2013

Personenregister

Achterhuis, H. J. 181-182, 269
 Adorno, Th. W. 84, 92, 300
 Agnew, S. Th. 92
 Agt, A. A. M. van 148, 171, 175, 190
 Alderliesten, J. 127-129, 145, 352
 Algra, H. 165
 Allende, S. 122, 145
 Anema, A. 14-16
 Aristoteles 27
 Augustinus, A. 27

Baal, J. van 40
 Bak, L. 51
 Bakker, M. 127, 172
 Balkenende, J. P. 280
 Banning, W. 107
 Barents, J. 62-63
 Bartels, E. A. C. 233
 Bast, P. de 11
 Bate, P. 380
 Bax, M. M. G. 197-199, 232-233, 246, 363
 Beatrix, prinses 96
 Beijjaard, F. W. 202
 Beishuizen, J. J. 289-290
 Benschop, A. 106-107, 116-117
 Berg, Harry van den 10-11, 100, 102, 106, 131-132, 160, 192-193, 222, 242, 248-249
 Berg, Henk van den 52-53, 97, 114, 116, 155, 177, 180-182, 186, 230, 241, 246, 303
 Berger, H. 216, 243

Berghuis, W. P. 49, 299
 Beyers Naudé, C. F. 150
 Bhoetto, Z. A. K. 164
 Bianchi, H. 13, 37, 46-48
 Biesheuvel, B. W. 105, 138
 Bijlmer, J. J. M. 201
 Biko, S. B. 150
 Blauw, J. 41-42, 44, 78, 130, 132-133, 198
 Blok, S. A. 269
 Blossfeld, H.-P. 380
 Boddendijk, F. R. 179, 206
 Boekestijn, C. 43, 47
 Boonstra, D. 157-158, 169, 188
 Bos, C. A. 37, 126-127
 Bos, H. 239
 Bos, W. 190-191
 Botha, P. W. 198
 Boukema, P. J. 67, 70, 81, 99, 118
 Bourguiba, H. ben Ali 168
 Boutelier, J. C. J. 276-279
 Boveland, P. 155-116
 Brasz, H. A. 14, 35-37, 46, 58-60, 69-70, 76-77, 79, 88-89, 92-94, 108-109, 111-113, 147, 154-155, 163-164, 169, 187-188, 235-237, 299, 301, 305
 Brauw, M. L. de 105-106, 116
 Breman, J. C. 376
 Brinkman, L. C. 176, 239
 Broekmeyer, M. J. 55
 Brookman, F. H. 159-160
 Brouns, M. L. M. 240-241

388

- Brouwer, L. A. 233-234
 Bruijn, J. G. M. de 221-222, 230-231, 240
 Bruins Slot, J. A. H. J. S. 41, 49-50, 67, 299
 Bussemaker, M. 240
 Cals, J. M. L. Th. 42, 44, 65
 Churchill, W. L. S. 20
 Claus, prins (van/von Amsberg) 96
 Clegg, S. 281
 Colijn, H. 128
 Comte, A. 15
 Cöhrs, R. 114
 Cuilenburg, J. J. van 147-148, 190-192, 194, 205, 209
 Daalder, H. 184
 Dahles, H. 280
 Dales, C. I. 237
 Daneel, M. L. 60
 Daudt, H. 122
 Deetman, W. J. 175-176, 204, 221, 304, 359
 Dekker, G. 24, 57
 Denkers, F. 279
 Denolf, L. 242
 Deursen, A. Th. van 85
 Dewey, J. 88
 Diemer, E. 36-37, 63, 107, 133, 148, 165, 190
 Diepenhorst, I. A. 131, 182
 Dijk, R. van 23-25, 29-32, 37, 42-43, 47, 49, 52-53, 57, 76, 90, 113, 181, 184, 186, 305
 Donner, A. M. 30
 Donner, J. 36, 55, 70
 Doorn, H. W. van 190
 Doorn, J. A. A. van 38, 53, 90
 Dooyeweerd, H. 22-24, 46
 Drenth, P. J. D. 187, 189
 Drexhage, K. W. 102, 106, 110, 122, 132
 Dronkers, J. 91, 346
 Droogers, A. F. 226-227, 250, 253, 276
 Dubček, A. 73
 Durkheim, E. 275
 Dutschke, R. 73
 Easton, D. 27
 Eilander, M. 30
 Elsenhans, H. 126
 Eriksen, T. H. 275
 Ernsting, M. 78-83, 85-89, 91, 93, 99-100, 105, 107
 Ernsting, P. 78
 Euser, L. 171
 Ex, F. 149
 Faber, M. J. 273-274
 Feddema, J. P. 60, 67, 70, 153
 Fleurke, F. 188, 223, 236, 256
 Flier, C. L. van der 120-121, 129, 133
 Fokkema, D. S. 117
 Fortuyn, W. P. S. 79, 89-91, 95, 107-109, 114, 116, 277, 283-284
 Franco, F. 103
 Frei, Ed. 145
 Fukuyama, F. 220
 Gaay Fortman, B. de 70
 Gaay Fortman, W. F. de 34, 54-55, 72, 77, 83, 85-88, 107
 Gallois, C. 380
 Ganzeboom, H. B. G. 266-268, 294
 Gaille, Ch. de 73
 Geelkerken, J. C. 109
 Gerretson, F. C. 17, 335
 Geschiere, P. L. 168, 201
 Ghorashi, H. 281-282
 Glastra, F. 160
 Glebbeek, A. C. 267

- Godschalk, J. 142, 144
 Goede, J. H. de 61, 113
 Goethe, J. W. 44
 Gogh, T. van 276
 Goudswaard, G. 30
 Goudzwaard, B. 123, 151-152
 Gould, R. V. 376
 Graaf, H. van de 187-188, 209
 Groenman, Sij. 22
- Habermas, J. 92
 Harinck, G. 10
 Hartsuiker, J. F. 86-87
 Havel, V. 154
 Hay, C. 380
 Heek, F. H. van 21-23, 36, 107
 Heidebrink, I. 166
 Hemerijck, A. C. 288-291, 293, 295-296, 307
 Hendriks, J. 57
 Heyne den Bak, G. 82, 91-92
 Heyt, F. 142
 Heuvel, J. H. J. van den 189, 237-238, 257
 Hobbes, Th. 27
 Hoog, D. de 133, 146-147, 152
 Hoogerwerf, A. 63-65, 70-72, 82-83, 107, 122, 144, 187, 223
 Hoogerwerf, M. 11
 Hooghe, E. A. E. B. 271-271, 294
 Hoppe, R. 187-189, 237
 Horkheimer, M. 84, 92, 300
 Huberts, L. W. J. C. 237-238, 278-279
 Huizenga, F. D. 223
- Izeboud, E. 104, 120
- Janmaat, J. 159, 200
 Jaruzelski, W. W. 173
 Johannes de Doper 257
 Jonathan, L. 163-164
- Jong, J. J. de 26-30, 34, 36-39, 49, 62-63, 76, 339
 Jong, Lammert de 82
 Jong, Loe de 302
 Jong, T. de 78, 81
 Jong-Gierveld, J. de 56, 160-162, 193, 242, 305
 Jonge, J. de 67, 70, 147
 Jurgens, E. C. M. 237
 Jurrjens, R. Th. 126, 144-145
- Kafka, F. 58-59
 Kampman, D. 93
 Kamsteeg, F. H. 10, 248, 259, 281, 290
 Kaoenda, K. D. 59
 Kapteyn, R. C. E. 59-60
 Karssen, M. 296
 Kee, A. J. 84, 94, 99, 106-107, 116-117
 Keman, J. E. 224-225, 239-240, 250, 272
 Kemenade, J. A. 139-140, 152, 154, 170, 175-176, 303
 Kenis, P. N. 380
 Kennedy, J. C. 97
 Kennedy, R. F. 74
 Kernkamp, W. J. A. 27
 Kersbergen, C. J. van 240, 272
 Kessel, J. J. M. M. van 168, 200
 Kijne, H. J. 107, 132
 King, M. L. 73
 Kinschot, R. H. M. 11
 Kirchheimer, O. 239
 Klaassen-Torbijn, T. 209, 216
 Klandermans, P. G. 10, 251-252, 257-268, 270-271, 277, 285-289, 291, 293, 294, 307
 Klein, G. 137, 139, 152
 Kleinnijenhuis, J. 10, 191, 205, 219, 239-240, 244, 283-285, 381
 Klinkenberg, T. van den 302

- Kloos, P. 202, 208, 233-234, 253
 Knipscheer, C. P. M. 230
 Köbben, A. J. F. 226, 233
 Kooiman, D. 10, 196
 Koopmans, R. 269-271, 286-287
 Koops, W. 187
 Koot, W. C. J. 234-235, 280, 282
 Kooy, T. P. van der 30, 47-48, 78-83, 123
 Krah1, H.-J. 105
 Kranendonk, E. 154, 165
 Kroef, J. M. van der 134-135, 144-148
 Krouwel, A. P. M. 239-240, 284-285
 Kruikemeier, B. 84
 Kuiper, D. Th. 9-10, 67, 70, 109-110, 114, 116, 124, 150, 153, 170, 183, 185, 230, 247, 249-250, 300, 350
 Kuiper Hzn, G. 11, 14, 19, 21-24, 26, 29-30, 37, 42-45, 47, 50, 53, 55, 57, 76, 78, 113, 115, 153, 183-184
 Kuiper, J. P. 166
 Kuyper, A. 14-15, 54, 103, 106, 128, 178, 224
 Kuypers, G. 30-31, 34, 37-39, 45, 48, 50, 58, 63, 65-66, 71, 82, 90, 111-113, 119, 122-123, 125, 127-129, 139-140, 147, 155, 157, 169, 175, 186-187, 189, 224-225, 299, 305, 309
 Lambek, M. 380
 Lammers, C. J. 38, 90
 Lange, H. 251
 Lange, H. de 145
 Lange, S. de 129
 Leene, G. J. F. 155, 169, 181
 Leurdiik, D. A. 126
 Lever, J. 77
 Liefbroer, A. C. 268, 293-294
 Linden, J. van der 202
 Locher, G. W. 40
 Lubbers, R. F. M. 171, 176, 191
 Maas, *Bauer* 149
 Machiavelli, N. 27
 Mak, G. L. 72
 Mao tse Toeng 86
 Marcuse, H. 73, 79, 81, 105, 113, 175, 300
 Maris, A. G. 74, 154, 247, 302-303
 Marks, G. W. 271-272, 294
 Marx, K. H. 85, 113, 131, 175
 Mayo, E. 212
 Meillassoux, C. 201
 Meindersma, J. 11, 207
 Menzel, D. G. 380
 Merton, R. K. 38, 69, 90
 Metselaar, P. 99-101
 Meyer, B. 276
 Meynen, J. 54-55, 70-72, 83
 Mierlo, H. A. F. M. O. van 59, 65
 Mladic, R. 273
 Molen, G. H. J. van der 34
 Montesquieu, Ch.-L. 27
 Mozes 257
 Muiswinkel, F. L. van 34
 Neijens, P. 194-195, 205
 Nes, K. van 145
 Nielen, J. E. 201
 Nientied, P. J. M. 202
 Nobel, J. 151
 Noomen, G. W. 10, 77, 147-148, 209, 219, 222-223, 229, 237, 243-247, 251-252
 Noordzij, G. P. 93, 157, 188
 Oegema, D. 239
 Onvlee, L. 32-34, 37, 40-41, 48, 51, 103
 Oostenbrink, J. J. 118-121, 123-124, 129, 133
 Overbeek, H. W. 272, 296-297

Paardekooper, C. 307-308
 Paardekooper, J. 159-160, 172-173
 Pais, A. 152-154, 169-170, 172, 180-181, 303
 Parsons, T. 38, 90
 Pennings, P. 239-240
 Peper, A. 155-156
 Phakathi, J. O. 151
 Pietersen, H. 150
 Pijpen, F. van 67, 339
 Pijpers, A. E. 72
 Pinochet, A. 122
 Pinxten, R. 376
 Plank, P. H. van der 110
 Plato 27
 Pluvier, J. 166
 Poelje, G. A. van 34, 186-187
 Pompidou, G. J. R. 73
 Posthumus, K. 137-138, 154, 302-303
 Pramoedya Ananta Toer 164-166
 Presser, J. 302
 Putten, J. van 107, 120-121, 123, 125, 133-134, 146-147, 150, 158-159, 187, 208, 224, 301
 Quarles van Ufford, Ph. 166, 202, 232
 Ramondt, J. J. 55, 153, 182-183, 185
 Rangelrooij, B. van 171-172
 Rey, P.-Ph. 201
 Ridder, J. A. de 191, 194-195, 205, 239
 Riedstra, S. 153
 Righart, J. A. 96
 Ritzen, J. J. M. 221-223, 247
 Rooij, M. de 171
 Roosevelt, F. D. 273
 Ruig, D. de 100
 Ruler, A. A. van 259
 Ruller, H. van 67
 Rutgers, F. L. 106

Rutgers, V. 106, 110, 114, 121, 127
 Rutten, L. 172, 179-180
 Sabelis, I. H. J. 235
 Saint-Simon, H. de 15
 Salemink, O. J. H. M. 276
 Sanders, A. F. 252-258, 307
 Saris, W. E. 56, 194-195
 Sassen, F. 138
 Sassen, S. 271
 Schefold, R. 197
 Schelsky, H. 56
 Schlichting, L. G. A. 62
 Schoffeleers, J. M. 197-198
 Scholten, O. 190-191, 209, 239, 283
 Schoorl, J. W. 10, 40-41, 44, 51, 60-61, 76, 113, 119, 166-167, 201-202, 233, 300
 Schouten, J. 29
 Schouten, M. J. C. 202
 Schouten, N. 130-131, 149
 Schreuders, S. 132
 Schulte Nordholt, H. G. 103, 114, 116-119, 200, 202, 212
 Schut, D. M. 11
 Schuyt, C. J. M. 156, 302
 Schuyt, Th. N. M. 155-156, 168-169, 181-183, 246, 305
 Segaar, T. J. 61, 113
 Siersma, J. 83-84, 87-89, 91, 346
 Sizoo, G. J. 85-86, 106
 Slijper, B. 297-298
 Smit, R. 296-297
 Smitskamp, H. 30
 Snijders, F. J. E. 152-153, 216-217
 Soeharto 164, 166
 Soekarno 41
 Sonnaville, H. K. J. M. de 250-251
 Stalin, J. 130
 Steichen, E. 32
 Steinmetz, S. R. 17-18

- Stekelenburg, J. van 270, 294
 Stiphout, H. P. van 153
 Stokman, F. N. 376
 Stolwijk, W. 148-149
 Sturkenboom, B. 175
 Sunier, T. 296
 Sutherland, H. A. 195-196, 202
- 392 Talma, A. S. 264
 Tanja, R. 149-150
 Tarrow, S. G. 376
 Taverne, E. R. M. 302
 Teeuw, A. 166
 Tennekkes, J. 78, 153, 170, 200, 211-213, 215, 217-219, 233, 245-246, 251, 253, 305
 Thierry, H. 34
 Thijn, Ed. van 63
 Thijs, J. D. 196
 Thomassen, J. 376
 Tiemersma, D. 220-221
 Tilburg, Th. G. van 149, 193, 242, 259
 Tito, J. 54
 Toit, A. du 150-152
 Torres, C. 87
 Touwen-Bouwsma, C. T. 202
 Trommel, W. A. 280, 296, 298
 Troost, A. 78, 85
 Truman, H. S. 31
- Urk, K. van 125, 129
 Uyl, J. M. den 122, 137, 139, 149, 187
- Valk, Th. W. de 236
 Veen, H. ter 18-19, 21
 Veen, Chr. van 105
 Veen, L. J. van der 142
 Veenswijk, M. B. 282
 Veer, C. G. van der 160, 192-193, 242, 259, 291-292, 381
- Venema, L. B. 168, 232
 Verberk, H. G. E. 237
 Verhagen, H. 92-93
 Verhoogt, J. P. 93, 178, 185
 Verkade, D. W. F. 119
 Verkuyll, J. 41-42, 130, 132-133
 Vingerling, P. A. 216, 222, 259
 Vis, B. 298
 Visser, J. 78-81, 85-86, 89, 93, 95
 Vlis, M. van der 99
 Voigt, R. 212-213
 Vondeling, A. 65
 Voorhoeve, J. J. C. 125-126
 Vorderer, P. 285
 Vorster, B. J. 151
 Vos, H. de 267
 Vries, G. C. de 10, 286-287
 Vries, M. S. de 236
 Vuijsje, H. 141, 181, 269
- Waldo, D. 35, 46
 Wałęsa, L. 173
 Walravens, A. H. C. M. 85, 91
 Waterink, J. 42-43
 Weber, M. 38, 81, 111
 Wels, H. 214-215, 281
 Wertheim, W. F. 145
 Wesseling, H. 140
 Wiefferink, B. 11
 Wiegel, H. 148, 190
 Wieringa, W. J. 30, 47
 Wijk, H. D. van 30
 Wijngaarden, H. R. 30, 42-43, 71
 Willemier Westra, A. D. 62, 200, 213-215, 221
 Wilson, D. C. 380
 Wilson, Th. W. 34-35
 Winslow, D. J. 253, 274-275
 Wit, J. W. de 202
 Woldring, H. E. S. 78, 81, 93, 114, 183

Yanow, D. 281

Ybema, S. B. 235, 281, 283

Zouwen, J. van der 47-48, 57, 89, 103,
117, 177-178, 183, 194

Zuidema, S. U. 30-32

Zuthem, H. J. van 43, 53-56, 69-70,
77, 79, 82-83, 88, 90, 94, 103, 106-
108, 113, 115, 119-121, 123, 182, 300,
301

Lijst van afkortingen

395

AKU	Algemene Kunstzijde Unie
ARP	Antirevolutionaire Partij
AVC	Audiovisueel centrum van de Vrije Universiteit
Bama	Bachelor- en masterstructuur
B&O	Beleid en organisatie
BBI	Bestuur, beleid en implementatie
BCO	Beleid, communicatie en organisatie
BCS	Beleid, cultuur en seksevraagstukken
Ca/nws	Culturele antropologie/niet-westerse sociologie
Ca/snws	Culturele antropologie/sociologie der niet-westerse samenlevingen
CCSS	Center for comparative social studies
CHU	Christelijk-historische Unie
COM	Cultuur, organisatie en management
CONSEC	Constructing human security in a globalizing world
CPN	Communistische Partij van Nederland
CRM	Cultuur, recreatie en maatschappelijk werk
CUCON	Cultural change in organizational networks
ESM	Etnische studies en minderheidsvraagstukken
FEWEB	Faculteit economische wetenschappen en bedrijfskunde
GU	Gemeente Universiteit
HDC	Historisch documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme (1800-heden) van de Vrije Universiteit
HOOP	Hoger onderwijs- en onderzoeksplan
HOVV	Hoger onderwijs voor velen
ISONEVO	Instituut voor het sociaal onderzoek van het Nederlandse volk
KVP	Katholieke Volkspartij
M&T	Methoden en technieken
MUB	(Wet) Modernisering universitaire bestuursorganisatie
MVB	Maatschappelijke vraagstukken en beleid
NIDI	Nederlands interdisciplinair demografisch instituut
NIPO	Nederlands instituut voor de publieke opiniepeiling
NVV	Nederlands verbond van vakverenigingen
OESO	Organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling

OWM	(Methoden van) Operationaliseren, waarnemen en meten
PCI	Politieke communicatie en informatie
PPR	Politieke Partij Radicalen
PSI	Politiek-sociale interfaculteit
PSP	Pacifistisch-socialistische Partij
RMO	Religie, macht en ontwikkeling
SKG	Selectieve krimp en groei
SVB	Studentenvakbond
SRVU	Studentenraad Vrije Universiteit
SWI	Sociaal-wetenschappelijk instituut
TVC	Taakverdeling en concentratie
VF	Voorwaardelijke financiering
VSNU	Vereniging van samenwerkende Nederlandse universiteiten
WdW	Wijsbegeerte der wetsidee
WUB	Wet universitaire bestuurshervorming
WVC	Welzijn, volksgezondheid en cultuur

